НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ
імені В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ
імені В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ПОЛОВИНЧАК ЮЛІЯ МИКОЛАЇВНА

УДК 323.2:316.472.4

ДИСЕРТАЦІЯ

БІБЛІОТЕКА В СИСТЕМІ МЕРЕЖЕВИХ ІНТЕРАКТИВНИХ ПРАКТИК ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

27.00.03 – книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство
27 – соціальні комунікації

Подається на здобуття наукового ступеня доктора наук із соціальних комунікацій

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело _____Ю. М. Половинчак
(підпис, ініціали та прізвище здобувача)

Київ – 2018

АНОТАЦІЯ

Половинчак Ю. М. Бібліотека в системі мережевих інтерактивних практик формування національної ідентичності. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора наук із соціальних комунікацій за спеціальністю 27.00.03 – книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство. – Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського; Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, Київ, 2018.

У дисертації комплексно розкрито значення і потенціал бібліотеки як соціального інституту в системі ідентичнісних процесів, що реалізуються через мережеві практики, визначено основні напрями її функціонування як активного елемента цієї системи.

Здійснено огляд наукових публікацій, результати яких стали теоретичною базою для вивчення ролі бібліотек у забезпеченні спадкоємності та трансформації національної ідентичності, а також праць, пов'язаних з об'єктом дослідження.

Відповідно до мети, предмета, об'єкта та завдань дослідження обґрунтовано його методичні засади. Для розв'язання поставлених завдань було використано комплекс дослідницьких методів і підходів, застосування яких дало змогу комплексно дослідити бібліотечну складову ідентичнісних систем інформаційно-комунікаційного середовища та визначити тенденції її подальшого розвитку.

Визначено зміст і обсяг базових понять дослідження. Уточнено понятійний апарат досліджуваної теми, зокрема, зміст таких понять, як «мережеві інтерактивні практики», що тлумачаться як сукупність віртуальних (здійснюваних у інтернет-просторі), повторюваних та свідомих соціальних / комунікативних дій та навичок, які ґрунтуються на колективному досвіді та забезпечують стабільність групових уявлень;

«бібліотечні ідентичнісні практики» – комунікативні дії, ініціатором, організатором або учасником яких виступають бібліотеки; «інтернет-дискурс», що розглядається як результат комп'ютерно-опосередкованої множинної комунікативної діяльності (полілогу), який матеріалізується в гіпертексті як сукупності нелінійних текстів; «національний наратив» розглядається як сукупність ідентичнісних текстів, що формує уявлення нації про себе, твориться і переосмислюється в різноманітних практиках; «мережева регіоналістика» характеризується як комплекс ресурсів, створених чи опублікованих у інтерактивному інформаційному просторі, що характеризують місцеві (регіональні) культурні, економічні, мовні, релігійні чи інші особливості; «суб'єктна конвергенція», що характеризує явище зрощення і змішування ролей у інтерактивному інформаційному просторі – читача, автора, критика, дистриб'ютора тощо.

Дослідження національної ідентичності як переживання і усвідомлення своєї приналежності до тих чи інших соціальних груп і спільнот, підтверджує значну роль бібліотек як суб'єктів такого процесу. Самоідентифікація в орієнтирах інформаційно-комунікаційного простору характеризується амбівалентністю: з одного боку, сучасні глобальні комунікативні процеси руйнують традиційні ідентичності – етнічні чи національні, з іншого – створюють нові інформаційні можливості для їх формування й утвердження.

Встановлено характерні особливості інтерактивного інформаційно-комунікаційного простору в контексті науково-аналітичної діяльності бібліотек, зокрема: дисперсний, мозаїчний і кліповий характер текстів, сформованих в результаті інтерактивної комунікації; обґрунтовано, що з огляду на принциповий для соціальних медіа особистісний підхід, створений контент має суб'єктивний характер.

В ході дослідження було обґрунтовано зв'язок ідентичнісних процесів із медійними реаліями інформаційного суспільства. Такі

конституюючі характеристики соціальних медіа, як полілогічність, неформальність, демократичність, креативність, характеризують їх як простір культурних практик, що визначають самовіднесення людини до певної спільноти. Принципово відкритий для доповнення текст соціальних медіа надає можливість рефлексії, трансформації пропонованих і творення нових смислів. Бібліотеки у цих процесах виступають як суб'єкт – носій маркерів національної ідентичності та учасник процесів із вироблення, трансформації, трансляції колективних ідентичностей.

Виявлено основні ідентичнісні практики у інтерактивному медіа-просторі, а саме: віртуальні практики святкування та символізації інформаційного простору; дискусії та обговорення суспільно значимих подій та явищ; комеморативні практики (вшанування подій та осіб, значимих на національному, регіональному або локальному рівнях); колаборативна взаємодія, а саме створення, в т.ч. колективне, користувацького контенту; гейміфікація та ігрові технології; формування користувацької художньої критики; рекомендаційні практики; флешмоби.

Для дослідження участі бібліотеки у ідентичнісних процесах запропоновано концепцію національного наративу як сукупності ідентичнісних текстів, що формує уявлення нації про себе, твориться і переосмислюється в різноманітних практиках. Такий підхід дозволяє розглядати бібліотеки у єдності діалектичного взаємозв'язку: як складову національного наративу та як суб'єкт його творення і трансляції. Обґрунтований у дисертації суб'єкт-об'єктний діалектичний зв'язок бібліотеки та національного наративу реалізується у меморіальній, кумулятивній, соціалізуючій, комунікативній та аксіологічній функціях бібліотек.

Пріоритетними стратегіями кумуляції бібліотеками національного наративу інтерактивного інформаційно-комунікаційного простору

визначено: автоматичне «захоплення» контенту як процес фіксації мережевих електронних документів за певний проміжок часу, що здійснюється пошуковими роботами, які аналізують змістове наповнення ресурсу із подальшим занесенням посилань на нього в індексну базу; аналітичний підхід як відбір за визначеною тематикою та джерелами, систематизація з попереднім аналізом зафіксованих матеріалів; модеруючий підхід як діяльність бібліотек, спрямована на організацію збору контенту за рахунок мобілізації користувацького потенціалу для кумуляції інформації.

На основі аналізу підходів до кумуляції інформації інтерактивного інтернет-простору запропоновано новий підхід, де визначальним критерієм відбору є інтенсивність комунікації. Таким чином до об'єктів зберігання пропонується включати сторінки соціальних медіа, що є комунікативними хабами (вузлами) і акумулюють інформацію, яка висвітлює важливі соціокультурні процеси. Як ключові маркери, за якими можна виявити найвпливовіших учасників Мережі або її національного сегменту, запропоновано використовувати показники «охоплення аудиторії», «залучення аудиторії» («взаємодії»), «конверсії», що характеризує здатність мобілізувати аудиторію, показники «конструктивності» та «індекс якості прихильників».

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що вперше:

– структуровано триєдиний комплекс історіографічних джерел, що обґрунтовують роль бібліотек як комплексного інформаційного, наукового і культурно-просвітницького закладу та дають змогу досліджувати діяльність бібліотек у забезпеченні спадкоємності та трансформації національної ідентичності в ув'язуванні із вивчення бібліотечної діяльності у інтерактивному інформаційному просторі;

– доведено на дисертаційному рівні ефективність методу критичного дискурс-аналізу соціокультурних явищ для дослідження інтегрованості

бібліотечної діяльності до мережевих інтерактивних практик формування національної ідентичності;

– запропоновано введення до наукового обігу таких наукових понять: «мережеві інтерактивні практики», «бібліотечні ідентичнісні практики», «мережева (інтернет) регіоналістика», «суб'єктний рівень конвергентності», «блогова україніка», «модеруючий підхід до кумуляції мережевих ресурсів інтерактивного простору»;

– визначено характеристики соціальних медіа (полілогічність, неформальність, демократичність, креативність) та доведено їх зв'язок із процесами творення і трансформації світоглядних смислів;

– розроблено засади досліджень соціальних медіа як дискурсивного простору у діяльності бібліотек із структуризації мережевої інформації, запропоновано систему ефективних та оптимально інформативних індикаторів для таких досліджень;

– обґрунтовано генетичний зв'язок бібліотек із ідентичнісними процесами (консолідація спільнот, трансляція та підтримання світоглядних смислів), доведено актуалізацію цієї функції в умовах інформаційного суспільства; визначено значення бібліотек як агентів (носіїв маркерів ідентичності) та суб'єктів (учасників процесів із вироблення, трансформації, представлення) колективних, зокрема, національних, ідентичностей;

– визначено та узагальнено роль бібліотек у реалізації основних мережевих ідентичнісних практик у інтерактивному просторі, що розуміються як сукупність віртуальних (здійснюваних у інтернет-просторі), повторюваних та свідомих соціальних / комунікативних дій та навичок, які ґрунтуються на колективному досвіді та забезпечують стабільність групових уявлень;

– доведено мобілізаційну та компенсаційну функції інтерактивного інформаційно-комунікаційного простору як актуальних для процесів ідентифікації;

– виявлено та обґрунтовано суб’єкт-об’єктний діалектичний зв’язок бібліотеки та національного наративу – сукупності ідентичнісних текстів, яка формує уявлення нації про себе, твориться і переосмислюється в різноманітних практиках;

– виявлено і систематизовано основні стратегії кумуляції бібліотеками національного наративу, представленого в інтерактивному інформаційно-комунікаційному просторі;

уточнено

– важливі для науково-аналітичної діяльності бібліотек особливості інтерактивного інформаційно-комунікаційного простору: дисперсний, мозаїчний і кліповий характер та суб’єктивність текстів, сформованих в результаті інтерактивної комунікації;

дістало подальшого розвитку:

– наукові підходи до визначення національного сегменту інформаційно-комунікаційного простору, зокрема, виокремлення «блогової україніки» як його інтерактивної складової, що розглядається як сукупність публікацій у інтерактивному просторі соціальних медіа, цитат, мультимедійного контенту, пов’язаних гіперпосиланнями, коментарів веб-сторінок, значимих для українських соціокультурних процесів.

– осмислення діяльності бібліотек із збереження національної електронної спадщини; зокрема, виділення раніше не описаного модеруючого підходу, що охоплює діяльність бібліотек із організації збору контенту за рахунок мобілізації користувацького потенціалу для кумуляції інформації.

Практичне значення одержаних результатів. Результати дисертаційного дослідження можуть бути використано при підготовці навчально-методичних курсів і посібників для студентів закладів вищої освіти, що готують фахівців для роботи в бібліотечно-інформаційній галузі. Створені електронні ресурси поповнюють український

бібліотечний сегмент мережі Інтернет і активно використовуються в практиці інформаційно-аналітичної діяльності бібліотек. Застосування розробленої в дослідженні комплексної методики аналізу інтернет-дискурсу можливе в різних галузях соціогуманітаристики: бібліотекознавчих дослідженнях, студіях соціальної пам'яті, регіоналістиці, політичних дослідженнях.

Ключові слова: бібліотека, комунікація, система мережевих інтерактивних практик, національна ідентичність, стратегії кумуляції бібліотеками національного наративу, маркери інтерактивного інформаційно-комунікаційного простору.

ANNOTATION

Polovynchak Yu. M. Library in the system of online construction of national identity practices. – Qualification scientific work on the rights of manuscripts.

Thesis for a Doctor in social sciences (PhD) in specialty 27.00.03 – library science, bibliography. – The V. I. Vernadsky National Library of Ukraine; The V. I. Vernadsky National Library of Ukraine, Kyiv, 2018.

The thesis deals with the importance and potential of the library as a social institution in the system of identity processes implemented through online practices. The main directions of its functioning as an active element of the system are determined.

It has reviewed the research publication the results of which became the theoretical basis of the research of the role of libraries in assuring the national identity continuity and transformation as well as the researches connected with the object of the research.

The methodological basis is identified according to the aim, subject, object and tasks of the research. The complex of research methods have been

used for complex investigation of the library part of the identity systems in information and communication environment as well to find the trends of its further development.

It denoted content and main concepts. The author specifies the conceptual apparatus of the research, in particular, the following concept contents: «online interactive practices», which are interpreted as a set of virtual (on the Internet), repetitive and conscious social/communicative actions and skills, based on the collective experience and ensuring the stability of group ideas; «library identity practices» – initiated, organized or attended by libraries communicative actions; «Internet discourse», which is considered as the result of computer-mediated multiple communicative activities (polylog), which materializes in hypertext as a collection of non-linear texts; «national narrative» is considered as a set of identity texts that shape the nation's idea of itself, is created and redefined in various practices; «network regionalism» is characterized as a set of resources created or published in an interactive information space that involves local (regional) cultural, economic, linguistic, religious or other features; «subjective convergence», which characterizes as a phenomenon of merging and mixing roles in the interactive information space – reader, author, critic, distributor, etc.

The study of national identity as an experience and awareness of self – belonging to certain social groups and communities confirm the significant role of libraries as subjects of this process. Self-identification in the information and communication space is characterized by ambivalence: on the one hand, modern global communication processes are destroying traditional identities – ethnic or national, on the other – creating new information opportunities for their formation and approval.

The basic features of the interactive information and communication space in the context of the research and analytical activities of libraries have been established, namely: the dispersed, mosaic and clip nature of texts

formed as a result of interactive communication. The author argues that depending on personal social media approach created content has to be subjective.

The coherence of identity processes with the media realities of the information society is outlined. The multi logical nature, informality, democratic nature, creativity, as constituent characteristics of social media, characterize them as a space of cultural practices that are determining a person's self-attitude to a particular community. Essentially complementary, social media text provides the opportunity to show, transform, and create new meanings. Under these circumstances, libraries act as the subject – carrier of national identity markers and a participant in the processes of creation, transformation, and dissemination of collective identities.

The study demonstrated the basic identity practices in interactive media space, namely: virtual practices of celebrating and symbolizing the information space; of socially significant events and phenomena discussions; commemorative practices (honouring national, regional or local events and persons); collaborative interaction, namely creation, including collective, user-generated content; gamification and game technology; formation of custom art criticism; advisory practices; flash mobs.

This thesis proposes the concept «national narrative» which is considered as a set of identity texts that shape the nation's idea of itself is created and redefined in various practices as an approach to research the participation of the library in identity processes. This approach allows to consider libraries with respect to dialectical interconnection: as a component of national narrative and as the subject of its creation and dissemination. The subject–object dialectical connection of the library and the national narrative outlined in the research is realized through the memorial, cumulative, socializing, communicative and axiological functions of the libraries.

Priority strategies for cumulation of the national narrative of the interactive information and communication space by libraries are defined:

automatic «capture» of content as a process of fixing online electronic documents for a certain period, which is carried out by search tools, which analyze the details of the resource with subsequent reference of it and including into indexing database; analytical approach as a selection on specific topics and sources, systematization with preliminary analysis of the recorded materials, moderating approach as activity of libraries, for organizing content collection by mobilizing user potential for cumulation of information.

Based on the analysis of approaches to the cumulation of information of the interactive Internet space, a new approach is suggested by the author. According to the approach, the basic criterion for selection is the intensity of communication. Thus, it is suggested that the custody objects include social media pages, which are communication hubs (nodes) and accumulate information that highlights important socio-cultural processes. Indicators of audience reach, audience engagement (conversion), and conversion, which characterize the ability to mobilize an audience, performance, and quality score are suggested as key markers for identifying the most influential members of the network or a national section.

Followings are examined for the first time.

– it is formulated threefold complex of historiographic sources for exploring the role of national libraries in ensuring the continuity and transformation of national identity involving library science in the interactive information space: researches that substantiate the role of libraries as a piece of complex information, scientific, and scientific; researches exploring the activities of libraries in the context of network information and communication technologies develop; researches that cover the participation of libraries in sociocultural processes, including identity.

– the author has established the effectiveness of the method of critical discourse analysis of sociocultural phenomena to investigate library activity integrate into online interactive practices of national identity formation.

– the author provides to use «online interactive practices», «library identify practices», «online regional science», «subject level of convergence», «Ukrainika blog», «moderating approach to a cumulation of online resources of the interactive space» as academic notions;

– the main characteristics of social media -multi logical nature, informality, democratic nature, creativity – are identified as we as their connection with reflections of the transformation of proved and new concepts.

– a system of effective and optimally informative indicators for social media research as a discursive space in the activities of libraries for structuring network information is proposed.

– the author substantiates the genetic connection between libraries and identity processes (communities' consolidation, dissemination and maintenance of ideological meanings), as well proves actualization of this function under the conditions of the information society. The thesis defines the importance of libraries as agents (carriers of identity markers) and subjects (participants in processes of production, transformation, representation) of collective, in particular, national identities;

– the author determines and summarizes the role of libraries developed main identity practices in the interactive space, which is considering as a set of virtual (on the Internet), repetitive and conscious social/communicative actions and skills, based on the collective experience and ensuring the stability of group ideas;

– it is outlined the subject-object dialectical connection of the library and the national narrative – a set of identical texts that shapes the nation's view of itself, which is created and re-interpreted in various practices;

– the basic strategies for cumulation of national narrative by libraries presented in the interactive information and communication space are identified and described.

It is specified features of the interactive information and communication space, which are important for the research and analytical activities of

libraries: the dispersed, mosaic and clip nature and subjectivity of texts formed as a result of interactive communication. The author emphasizes on the mobilization and compensation functions of the interactive information and communication space as relevant to the identification processes.

It is developed

– comprehension of research approaches to localization of the national section of the information and communication space, in particular, it is proposed to distinguish «Ukrainika blog» as an interactive part, which is considered as a collection of publications on social media, quotes, multimedia content, hyperlinks, comments created by Ukrainian users in regard to Ukrainian realities and are relevant to Ukrainian sociocultural processes.

– systematizing the activities of libraries for preserving the national electronic heritage; it is proposed to highlight as a separate approach - moderating as the activity of libraries to organise content collection by mobilizing user potential for cumulation of information.

The obtained practical results make it possible to summarize the social role of libraries at present as well as to conform communication to library activities in an intensification of social communication relations. At the same time the results of the research permit solving of real research issues of the role of libraries in the realization of identical communication practices as system-forming factors of sociocultural and sociopolitical reality. The results of the research can be used to plan educational courses and manuals for students of institutions of higher education, which graduate specialists major in the library and information fields. The created resources complement the Ukrainian library segment on the Internet and are actively used in the practice of information and analytical activities of libraries.

The results in this thesis can be used as a part of a research and practical activity of library applying the complex method of the Internet discourse analysis developed in the study in various fields of socio-humanities: library studies, social memory studies, regional studies, political studies.

Keywords: library, communication, system of online interactive practices, national identity, strategies for cumulation of national narrative by libraries, markers of interactive information and communication space.

Список публікацій здобувача за темою дисертації:

Наукові праці, у яких опубліковано основні наукові результати дисертації:

Монографія

1. Половинчак Ю. Сучасне інформаційно-комунікаційне середовище як простір трансформації української національної ідентичності : монографія / Ю. Половинчак // Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2017. – 365 с.

Рец.: Закіров М. Національна ідентичність перед викликами нових інформаційних реалій. Рецензія на монографію Половинчак Ю. М. Сучасне інформаційно-комунікаційне середовище як простір трансформації української національної ідентичності / М. Закіров // Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук. – 2018. – Вип. 1. – С. 100-101.

Статті, опубліковані у наукових фахових виданнях України:

2. Половинчак Ю. Характеристика і специфіка використання інформаційних джерел у роботі інформаційно-аналітичних центрів бібліотек / Ю. Половинчак // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. – К., 2005. – Випуск 14. – С. 113–118.

3. Половинчак Ю. Бібліотечні ресурси як фактор зміцнення національної самосвідомості суспільства / Ю. Половинчак // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського. – К., 2009. – Вип. 23. – С. 53–59.

4. Половинчак Ю. Національний розвиток і національна свідомість на фоні активізації глобалізму / Ю. Половинчак // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського. – К., 2010. – Вип. 26. – С. 247–253.

5. Половинчак Ю. Національна бібліотека України імені В.І.Вернадського на шляху інтеграції в Єдиний європейський інформаційний простір / Ю. М. Половинчак, Н. Г. Іванова // Рукописна та книжкова спадщина України: археографічні дослідження унікальних архівних та бібліотечних фондів. – К., 2012. – Вип. 15. – С. 238–245.

Здобувачу належать всі результати та висновки щодо практик ЄС представлення національного наративу в електронних колекціях

6. Половинчак Ю. Українська наука в системі міжнародних документальних комунікацій / Ю. Половинчак // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського. – К., 2011. – Вип. 32. – С. 21–29.

7. Половинчак Ю. Зарубіжний досвід представлення бібліотеками досягнень національної правової думки / Ю. Половинчак // Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2012. – Вип. 33. – С. 170–178.

8. Половинчак Ю. Бібліотеки в культурних взаємодіях цифрової епохи / Ю. Половинчак // Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2013. – Вип. 35. – С. 302–317.

9. Половинчак Ю. Бібліотечні об'єднання як чинник формування єдиного бібліотечного простору / Ю. Половинчак // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. – К., 2014. – Вип. 39. – С. 58–68.

10. Половинчак Ю. Аналіз новинних потоків у дослідженні вітчизняного інформаційного поля / Ю. Половинчак, А. Берегельський // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. – К., 2011. – Вип. 41. – С. 425–438.

Здобувачу належать всі результати та висновки щодо основних стратегій аналізу інформаційних потоків інтерактивного простору.

11. Половинчак Ю. Стратегії дослідження соціальних медіа як дискурсивного простору / Ю. Половинчак // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. – К., 2016. – Вип. 43. – С. 366–381.

12. Половинчак Ю. Конвергентні процеси в сучасному інфопросторі: трансформації текстів, практик, ієрархій / Ю. Половинчак // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. – 2017. – Вип. 46. – С. 31–44.

13. Половинчак Ю. Ігрові технології у світоглядних інтервенціях сучасних комунікацій / Ю. Половинчак // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. – 2017. – Вип. 48. – С. 694–704.

14. Половинчак Ю. Комеморативні практики в сучасному інформаційному просторі / Ю. Половинчак // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2018. – № 2. – С. 94–100.

15. Половинчак Ю. Діяльність бібліотек із збереження цифрової спадщини інтерактивного простору / Ю. Половинчак // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. – 2018. – Вип. 49. – С. 123–132.

Статті у фахових виданнях, які включено до міжнародних наукометричних баз, та у виданнях іноземних держав:

16. Половинчак Ю. Особливості функціонування української блогосфери / Ю. Половинчак // Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Sciences. – 2015. – III (7). – Issue 42. – С. 99–102.

17. Половинчак Ю. Кулінарно-гастрономічний дискурс соціальних медіа в процесах формування національної ідентичності / Ю.

Половинчак // Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Sciences. – 2016. – IV (13). – Issue 82. – С. 61–65.

18. Половинчак Ю. Регіональна ідентичність та образ регіону у інтернет-просторі / Ю. Половинчак // Scientific Letters of Academic Society of Michal Baludansky. – 2016. – № 4. – pp. 35–38.

19. Половинчак Ю. Символічна репрезентація громадянської ідентичності в інтерактивному інформаційному просторі / Ю. Половинчак // Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Sciences. – 2016. – IV (18). – Issue 109. – С. 66–69.

20. Половинчак Ю. Національна та мережева ідентичність – конфлікт чи взаємодоповнення явищ? / Ю. Половинчак // Znanstvena misel journal. – 2018. – № 19. – Vol. 2. – с. 66–69.

21. Половинчак Ю. Смислотворчий потенціал розважального художнього інтернет-дискурсу / Ю. Половинчак // Norwegian Journal of development of the International Science. – 2018. – № 19. – Vol. 2. – с. 70–73.

22. Половинчак Ю. Інтерактивність як нова характеристика національного наративу / Половинчак Ю.М. // The scientific heritage. – 2018. – № 24. – P. 2. – с. 60–63.

23. Половинчак Ю. Проблема світоглядних трансформацій на окупованих територіях України: витоки, механізми, шляхи вирішення / Ю. Половинчак // Sciences of Europe. – 2018. – № 28. – Vol. 4. – с. 71–77.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

24. Половинчак Ю. М. Особливості інтерактивного простору соціальних медіа в контексті реалізації маніпулятивних технологій / Ю. М. Половинчак // Наукові записки ІПіЕНД імені І.Ф. Кураса НАН України. – К., 2015. – Вип. 5–6 (79–80). – С.183–193. (X Курасівські читання «Політична криза у перехідному суспільстві». Київ, 9 жовтня 2015 р.).

25. Половинчак Ю. М. Війни смислів у сучасному російсько-українському протистоянні / Ю. М. Половинчак // Перспективні напрямки дослідження українського медійного контенту: фундаментальні та прикладні аспекти : матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції (Київ, 7 квітня 2016 р.) / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – Київ, 2016. – С. 222–226.

26. Половинчак Ю. М. Аналіз інтерактивного інформаційного простору в контексті досліджень Східноукраїнської кризи / Ю. М. Половинчак // Збірник наукових праць (за матеріалами III Міжнар. наук.-практ. конф. «Лабіринти реальності» (Україна – Сербія – Азербайджан – Польща – Канада, 30–31 жовтня 2016 р.). – Канада, Монреаль, 2016. – С. 262–265.

27. Половинчак Ю. М. Дискурсивный подход к сохранению историко-культурной памяти в интерактивной среде / Ю. Половинчак // Материалы IV Международного конгресса «Библиотека как феномен культуры»: Информационные ресурсы библиотек в образовательной, научной и социокультурной среде (Минск, 4–6 октября 2016 г.) / Национальная библиотека Беларуси. – Минск, 2016. – С. 289–293.

28. Половинчак Ю. М. Символічна репрезентація громадянської ідентичності в інтернет-просторі / Ю. М. Половинчак // Тези доповідей, виступів і пропозицій учасників III-го круглого столу «Ситуаційні чинники особистісного та суспільного розвитку» (Київ, 21 квітня 2016 р.) / Національна академія педагогічних наук України. – Київ, 2016. – С. 16–18.

29. Половинчак Ю. Н. Продукция информационно-аналитических центров библиотек / Ю. Н. Половинчак // Книжная культура. Опыт прошлого и проблемы современности. К 280-летию академического книгоиздательства в России : материалы международной научной конференции (Москва, 18–19 декабря 2008 г.). – Москва : Наука, 2008. – С. 276–278.

30. Половинчак Ю. М. Мобилизационный и манипулятивный потенциал дискурса социальных медиа [Электронный ресурс] / Ю. Половинчак // Материалы VII Международной научно-практической

конференции «Интернет и общество» (10–11 июля 2015 г.) / Государственный университет Акакия Церетели. – Режим доступа: http://inso.ge/inso2015/wp-content/uploads/krebuli-2015.pdf. – Загл. с экрана.

31. Половинчак Ю. М. Інтернет дискурс національної пам'яті / Юлія Половинчак // Історико-культурна спадщина: збереження, доступ, використання: матеріали Міжнар. Наук-практ. конф. (м. Київ, 7–9 квітня 2015 р.) / Ред. кол. Тюрменко І. І. та ін. – Київ, 2015 р. – С. 253–256.

32. Половинчак Ю. М. Особливості аналізу соціальних медіа як дискурсивного простору / Ю. М. Половинчак // Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства : матеріали шостої міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 10–11 верес. 2015 р.) / Нац. ун-т «Львівська політехніка», Наук.-техн. б-ка ; [редколегія: О. В. Шишка, І. О. Бєлоус, Р. С. Самотий, А. І. Андрухів]. – Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2015. – С. 11–14.

33. Половинчак Ю. М. Дискурс минулого у інтерактивному середовищі Інтернет / Ю. Половинчак // Proceedings of the Summer Science Symposium «Science and Policy – Dialogue in Europe» (Tallinn, 01–03 August 2016) / «The Federation of Estonian Student Unions (EUL)», 2016. – pp. 63–70.

34. Половинчак Ю. М. Етнолінгвістичний аспект організації сучасного національного інформаційного простору / Ю. М. Половинчак // Місце і роль бібліотек у формуванні національного інформаційного простору : матеріали Міжнар. наук. конф. (Київ, 21–23 жовт. 2014 р.) / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2014. – С. 189–191.

35. Половинчак Ю. М. Особливості продукування суспільно значимої інформації в інтернет-просторі / Ю. М. Половинчак // Бібліотека. Наука. Комунікація : матеріали міжнародної наукової конференції (Київ, 6–8 жовтня 2015 р.) / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2015. – С. 291–293.

36. Половинчак Ю. М. Бібліотечні проекти з надання доступу до офіційної інформації / Ю. М. Половинчак // Бібліотека XXI століття: перспективи та інновації : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 23

квіт. 2015 р.) / М-во освіти і науки України, М-во культури України, Київ. нац. ун-т культури і мистецтв, Наук. б-ка, Каф. книгознавства і бібліотекознавства. – Київ : Вид. центр КНУКіМ, 2015. – С. 66–69.

37. Половинчак Ю. М. Критерії визначення національного сегмента інтерактивного інформаційно-комунікаційного простору / Ю. М. Половинчак // Бібліотека. Наука. Комунікація : матеріали міжнародної наукової конференції (Київ, 4-6 жовтня 2016 р.) / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2016. – С. 249–252.

38. Половинчак Ю. М. Мовний дискурс як соціально-психологічний чинник суспільного розвитку в Україні / Ю. М. Половинчак // Тези доповідей, виступів і пропозицій учасників круглого столу «Українське націєтворення: між конфліктом і консенсусом» (Київ, 19 квітня 2018 р.) / Національна академія педагогічних наук України. – Київ, 2018. – С. 46–49.

39. Половинчак Ю. М. Бібліотечні проекти з акумуляції інформації сучасного інтерактивного простору / Юлія Половинчак // Інформація, комунікація і управління знаннями в глобалізованому світі : зб. матеріалів Міжнар. наук. конф. (Київ, 15 трав. 2018 р.). – Київ : КНУКіМ, 2018. – С. 119–121.

Праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

40. Половинчак Ю. ЕХтремальний контент: соціальні аспекти / Ю. Половинчак // Україна: події, факти, коментарі. – 2012. – № 4. – С. 27-36.

41. Половинчак Ю. Інформаційна політика щодо висвітлення військових дій: світовий досвід / Ю. Половинчак // Громадська думка про правотворення. – 2015. – № 12. – С. 31-40.

42. Половинчак Ю. Війни смислів у сучасному російсько-українському протистоянні / Ю. Половинчак // Наукові записки Інституту журналістики. – 2016. – Том 3 (64). – С. 16–22.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ 23
ВСТУП 24
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ 34
1.1 Ідентичнісний дискурс бібліотечної діяльності – історіографія проблеми 34
1.2 Методологічна основа дослідження 52
1.3 Інтернет-дискурс та інтернет-комунікація як об’єкт науково-аналітичної діяльності бібліотек 63
1.4 Специфіка аналізу інтерактивного інформаційно-комунікаційного простору 84
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1 100
РОЗДІЛ 2 ІДЕНТИЧНІСНІ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНИХ МЕДІА В ДІЯЛЬНОСТІ БІБЛІОТЕК 106
2.1 Ідентичність та бібліотека: діалектичний зв'язок у соціокультурних процесах 106
2.2 Мережеве середовище як простір самоідентифікації і трансформації колективних ідентичностей 136
2.3 Ідентичнісні практики в конвергентному медіа-просторі 163
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2 186
РОЗДІЛ 3 БІБЛІОТЕКА ЯК СУБ’ЄКТ ФОРМУВАННЯ, ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА ТРАНСЛЯЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО НАРАТИВУ 190
3.1 Національний наратив та його складові 190
3.2 Особливості інтерактивного інформаційно-комунікаційного простору 202
3. 3 Діяльність бібліотек із збереження цифрової спадщини інтерактивного простору 219
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3 235

РОЗДІЛ 4 СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ БІБЛІОТЕЧНО-ІНФОРМАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ІЗ ЗБЕРЕЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО НАРАТИВУ 239
4.1 Аналіз основних стратегій кумуляції бібліотеками національного наративу інтерактивного інформаційно-комунікаційного простору 239
4.2 Локалізація національного сегменту інформаційно-комунікаційного простору як об'єкту бібліотечного депонування 254
4.3 Науково-методичні підходи до відбору значимих текстів інтерактивного інформаційно-комунікаційного простору 266
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 4 277
РОЗДІЛ 5 ОСНОВНІ МЕРЕЖЕВІ ІДЕНТИЧНІСНІ МАРКЕРИ В ДІЯЛЬНОСТІ БІБЛІОТЕК 282
5.1 Модернізація соціальної пам'яті та політики пам'яті в електронному середовищі 282
5.2 Конкуренція культурних смислів в інтерактивному просторі 302
5.3 Регіональна ідентичність та образ регіону в інтернет-просторі 317
5.4 Символічна репрезентація національної ідентичності в інтернет-просторі 334
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 5 347
ВИСНОВКИ 351
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 360
ДОДАТКИ 401

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ЗМІ – засоби масової інформації

НБУВ – Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
НТШ – Наукове товариство ім. Шевченка
НЮБ – Національна юридична бібліотека НБУВ
СІАЗ – Служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади НБУВ
ЮНЕСКО – Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури

УБА – Українська бібліотечна асоціація

BBC – British Broadcasting Corporation (Британська Телерадіомовна Корпорація)

IFLA (ІФЛА) – The International Federation of Library Associations and Institutions (Міжнародна федерація бібліотечних асоціацій та установ)

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Бібліотека як інтегративний соціальний інститут має значний потенціал у формуванні і підтриманні світоглядних та ідейних цінностей у суспільстві, виступаючи важливим суб'єктом ідентичнісних практик – конструювання, збереження, трансформацій, трансляції ідентичностей як переживання і усвідомлення своєї приналежності до певних соціальних груп і спільнот. По-перше, бібліотеки, зокрема, національні, мають статусне значення як символи державної незалежності і культурної самобутності нації. По-друге, бібліотеки орієнтовані на здійснення меморіальної функції – їх фонди, акумулюючи напрацювання всієї історії нації, стають відображенням інтелектуальної, культурної, духовної потуги нації, зберігають її колективну пам'ять та забезпечують інформаційний потенціал для постійного розвитку. По-третє, культурно-просвітницька діяльність бібліотек через цілісну систему засобів, форм та методів реалізовує суспільні ідентичнісні практики (мовні, комеморативні, святкові, культурні та ін). Вибір саме національної ідентифікації в якості основної для наукового осмислення пов'язаний з її виразністю, відносною стійкістю серед інших колективних ідентичностей та впливом, що його саме національні ідентичності здатні здійснювати на суспільні процеси та явища.

Проблеми національної ідентичності стали предметом дослідження багатьох зарубіжних і вітчизняних науковців. Утім, інформаційно-комунікативний потенціал бібліотек у сучасному інформаційному просторі, їх значення як одного із важливих символів культурної та інтелектуальної самобутності спільноти, носія колективної пам'яті та учасника ідентичнісних практик інформаційної доби, залишався поза увагою системних наукових досліджень.

Отже, актуальність теми дослідження зумовлена її спрямованістю на вирішення протиріччя між невизначеністю місця бібліотеки в системі ідентичнісних практик та їх інформаційно-комунікативним потенціалом як соціального інституту. Таким чином, виходячи з того, що проблема функціонування бібліотек у системі колективних ідентичностей у сучасних інфо-комунікативних умовах до останнього часу залишалась поза науковою увагою, їх потенціал у процесах соціокультурних трансформацій потребує додаткового вивчення.

Слід констатувати також, що питання участі бібліотек у сучасних соціокультурних трансформаціях є недостатньо розробленими. Це стосується понятійного апарату, тенденцій та перспектив цих трансформацій, специфіки ідентичнісних та світоглядних практик на різних комунікативних рівнях, використання потенціалу окремих суспільних інститутів у соціо-комунікативних процесах.

Вивчення бібліотекознавчої літератури, у свою чергу, засвідчило, що при з'ясуванні місця і ролі бібліотек у ідентичнісних системах цінні наукові висновки, зроблені такими вченими, як О. Онищенко, В. Горовий, Л. Дубровіна, М. Слободяник, Т. Гранчак, К. Лобузіна, О. Воскобойнікова-Гузєва, В. Копанєва, О. Мар'їна та ін., не застосовуються ними для з'ясування специфіки участі бібліотечних структур у ідентичнісних практиках. Вирішення цими вченими проблеми виведення бібліотеки за межі функціонування виключно як книгозбірні, окреслення її можливостей як універсального інформаційного комплексу не передбачало системного аналізу специфіки участі бібліотеки безпосередньо у ідентичнісних процесах. Тож цей аспект діяльності бібліотек залишився поза існуючими бібліотекознавчими дослідженнями. Окремі Публікації Т. Гранчак, присвячені розкриттю специфіки формування національної ідентичності з позицій участі національних бібліотек у соціокультурному дискурсі, як і дослідження О. Воскобойнікової-Гузєвої щодо соціокомунікаційної

діяльності провідних бібліотек України, є поодиноким явищем у вітчизняному бібліотекознавстві і стосуються функціонування бібліотечних веб-сайтів, не зачіпаючи комунікаційних властивостей інтерактивного інтернет-середовища.

Нерозробленість зазначеної проблеми значною мірою зумовила вибір теми, окреслення мети, завдань та змісту дисертації.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дана робота виконувалася в межах науково-дослідної роботи Національної юридичної бібліотеки Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського і пов'язана з виконанням тем «Розвиток інформаційно-аналітичної діяльності бібліотек в процесі демократичних перетворень українського суспільства» (2007–2009 рр., 0107U000402), «Інформаційно-аналітичний чинник подолання кризових явищ в українському суспільстві» (2010–2012 рр., 0110U000027), «Оптимізація інформаційно-аналітичної діяльності бібліотек в умовах інтенсифікації інформаційних обмінів» (2013–2015 рр., 0113U000098) та «Шляхи підвищення ефективності функціонування соціальних комунікацій в умовах посилення глобальних інформаційних впливів» (2016–2018 рр., 0116U000200).

Мета дослідження – розкрити значення і потенціал бібліотеки як соціального інституту в системі ідентичнісних процесів, що реалізуються через мережеві практики, визначити основні напрями її функціонування як активного елемента цієї системи.

Завдання дослідження випливають із мети і полягають у такому:

– проаналізувати наукові погляди на бібліотеку як суб'єкт ідентичнісних процесів у сучасній соціокомунікативістиці;

– визначити базові методологічні підходи до дослідження участі бібліотек у ідентичнісних мережевих практиках;

– уточнити специфіку формування понятійного і термінологічного апарату досліджуваної теми;

– з’ясувати роль бібліотек у ідентичнісних процесах в умовах становлення інформаційного суспільства;

– проаналізувати особливості мережевого середовища як простору трансформації національних ідентичностей та визначити місце бібліотек у цих процесах;

– встановити характерні особливості інтерактивного інформаційно-комунікаційного простору в контексті науково-аналітичної діяльності бібліотек;

– виявити, проаналізувати й узагальнити основні ідентичнісні практики мережевого інтерактивного середовища та окреслити їх реалізацію у діяльності бібліотек;

– уточнити основні підходи до визначення національного сегменту інформаційно-комунікаційного простору, зокрема, його інтерактивної складової, як об’єкту збереження бібліотеками;

– розкрити суть, значення та складові національного наративу в діяльності бібліотек;

– з’ясувати пріоритетні напрями діяльності бібліотек із збереження національної електронної спадщини, представленої в інтерактивному просторі;

– визначити базові науково-методичні підходи, вироблені бібліотеками, до відбору значимих для суспільства (соціально, культурно, науково та ін..) текстів інтерактивного інформаційно-комунікаційного простору.

Об’єкт дослідження – бібліотечна складова ідентичнісних систем інформаційно-комунікаційного середовища

Предмет дослідження – конструювання, трансформація, кумуляція, збереження, дослідження та трансляція бібліотеками національного **ідентичнісного** дискурсу мережевого інтерактивного **середовища.**

Методи дослідження. Для розв’язання поставлених завдань було використано комплекс дослідницьких методів і підходів, базовим з яких

було визначено соціальнокомунікаційний підхід, дотримано принцип наукової об'єктивності. Поряд з емпіричними (спостереження, порівняння, опис) та теоретичними (гіпотеза, аналіз, синтез, узагальнення, індукція, дедукція, моделювання, пояснення, систематизація, класифікація) загальнонауковими методами дослідження використовувався діалектичний метод, який передбачає вивчення взаємозв'язку і взаємовпливів інформаційної системи суспільства з іншими сферами суспільного буття.

Теоретико-методологічним підґрунтям дослідження стали синергетичний, структурно-функціональний, системний та інституціональний підходи, які були використані у визначенні тенденцій і закономірностей діяльності бібліотек у ідентичнісних системах мережевого середовища, дослідженні бібліотеки як системного цілого з точки зору її структури, функцій та завдань, дозволили визначити місце бібліотеки у процесах творення, трансформації, кумуляції, збереження та трансляції соціокультурної інформації в ідентичнісних системах середовища соціальних медіа, з'ясувати фактори, що впливають на розвиток бібліотеки як суб'єкта соціокультурних процесів.

Вирішити завдання щодо визначення стану розроблення і уточнення понять «національна ідентичність», «інтернет-дискурс», «мережева українка» та «блогова українка» як підсистема останньої, «комунікативні практики» тощо сприяло застосування методів термінологічного аналізу й операціоналізації понять.

Важливу роль у визначенні основних напрямів бібліотечної діяльності у сфері ідентичнісних практик та соціокультурної взаємодії у інтерактивному просторі відіграло використання методу включеного спостереження, аналізу документів, елементів контент-аналізу та дискурс-аналізу при дослідженні змісту продуктів комунікації у інтерактивному середовищі. Традиційно інформативним є соціологічний

метод, залучений до з’ясування рівня впливовості та ефективності ідентичнісних практик у процесі виявлення і дослідження ідентичнісних взаємодій.

Використання комплексу дослідницьких методів та побудова дослідження на вивченні різноманітних за своїм характером джерел і літератури дали змогу дійти результатів, що склали його наукову новизну.

Наукова новизна одержаних результатів. В дисертаційній роботі вперше:

– структуровано триєдиний комплекс історіографічних джерел, що обґрунтовують роль бібліотек як комплексного інформаційного, наукового і культурно-просвітницького закладу та дають змогу досліджувати діяльність бібліотек у забезпеченні спадкоємності та трансформації національної ідентичності в ув’язуванні із вивчення бібліотечної діяльності у інтернет-просторі*;*

– доведено на дисертаційному рівні ефективність методу критичного дискурс-аналізу соціокультурних явищ для дослідження інтегрованості бібліотечної діяльності до мережевих інтерактивних практик формування національної ідентичності;

– запропоновано введення до наукового обігу таких наукових понять: «мережеві інтерактивні практики», «бібліотечні ідентичнісні практики», «мережева (інтернет) регіоналістика», «суб’єктний рівень конвергентності», «блогова україніка», «модеруючий підхід до кумуляції мережевих ресурсів інтерактивного простору»;

– визначено характеристики соціальних медіа (полілогічність, неформальність, демократичність, креативність) та доведено їх зв'язок із процесами творення і трансформації світоглядних смислів;

– розроблено засади досліджень соціальних медіа як дискурсивного простору у діяльності бібліотек із структуризації мережевої інформації,

запропоновано систему ефективних та оптимально інформативних індикаторів для таких досліджень;

– обґрунтовано генетичний зв'язок бібліотек із ідентичнісними процесами (консолідація спільнот, трансляція та підтримання світоглядних смислів), доведено актуалізацію цієї функції в умовах інформаційного суспільства; визначено значення бібліотек як агентів (носіїв маркерів ідентичності) та суб'єктів (учасників процесів із вироблення, трансформації, представлення) колективних, зокрема, національних, ідентичностей;

– визначено та узагальнено роль бібліотек у реалізації основних мережевих ідентичнісних практик, що розуміються як сукупність віртуальних (здійснюваних у інтернет-просторі), повторюваних та свідомих соціальних / комунікативних дій та навичок, які ґрунтуються на колективному досвіді та забезпечують стабільність групових уявлень;

– доведено мобілізаційну та компенсаційну функції інтерактивного інформаційно-комунікаційного простору як актуальних для процесів ідентифікації;

– виявлено та обґрунтовано суб'єкт-об'єктний діалектичний зв'язок бібліотеки та національного наративу – сукупності ідентичнісних текстів, яка формує уявлення нації про себе, твориться і переосмислюється в різноманітних практиках;

– виявлено і систематизовано основні стратегії кумуляції бібліотеками національного наративу, представленого в інтерактивному інформаційно-комунікаційному просторі;

уточнено

– важливі для науково-аналітичної діяльності бібліотек особливості мережевого простору: дисперсний, мозаїчний і кліповий характер та суб'єктивність текстів, сформованих в результаті інтерактивної комунікації;

дістало подальшого розвитку:

– наукові підходи до визначення національного сегменту інформаційно-комунікаційного простору, зокрема, виокремлення «блогової україніки» як його інтерактивної складової, що розглядається як сукупність публікацій у інтерактивному просторі соціальних медіа, цитат, мультимедійного контенту, пов’язаних гіперпосиланнями, коментарів веб-сторінок, значимих для українських соціокультурних процесів.

– осмислення діяльності бібліотек із збереження національної електронної спадщини; зокрема, виділення раніше не описаного модеруючого підходу, що охоплює діяльність бібліотек із організації збору контенту за рахунок мобілізації користувацького потенціалу для кумуляції інформації.

Практичне значення одержаних результатів. Результати дисертаційного дослідження можуть бути використано при підготовці навчально-методичних курсів і посібників для студентів закладів вищої освіти, що готують фахівців для роботи в бібліотечно-інформаційній галузі. Створені електронні ресурси поповнюють український бібліотечний сегмент мережі Інтернет і активно використовуються в практиці інформаційно-аналітичної діяльності бібліотек. Застосування розробленої в дослідженні комплексної методики аналізу інтернет-дискурсу можливе в різних галузях соціогуманітаристики: бібліотекознавчих дослідженнях, студіях соціальної пам’яті, регіоналістиці, політичних дослідженнях.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження виконане самостійно, викладені наукові результати, висновки і рекомендації належать дисертантці. У працях, які виконані у співавторсті, дисертантці надежать усі результати досліджень інтерактивних практик бібліотечного дискурсу та проблем національної ідентичності, що конкретизовано у списку публікацій здобувача.

Апробація результатів дослідження. Основні положення,

висновки та рекомендації дисертації було викладено в опублікованих наукових працях та обговорено під час вісімнадцяти міжнародних наукових конференцій, зокрема «Книжная культура: Опыт прошлого и проблемы современности» (Москва, 18–19 грудня 2008 р.), «Проблеми дослідження українського визвольного руху середини ХХ століття» (Львів, 14 листопада 2014 р.), «Місце і роль бібліотек у формуванні національного інформаційного простору» (Київ, 21–23 жовтня 2014 р.), «Політична криза у перехідному суспільстві» (Київ, 9 жовтня 2014 р.), «Интернет и общество» (Кутаїсі, 10–11 липня 2015 р.), «Історико-культурна спадщина: збереження, доступ, використання» (Київ, 7–9 квітня 2015 р.), «Бібліотека. Наука. Комунікація» (Київ, 6–8 жовтня 2015 р.), «Сучасні проблеми діяльності бібліотек в умовах інформаційного суспільства» (Львів, 10–11 вересня 2015 р.), «Социальные коммуникации в эпоху возрастающего потока информации – 2015» (Будапешт, 1 листопада 2015 р.), «Социальные коммуникации в эпоху возрастающего потока информации – 2016» (Будапешт, 1 листопада 2016 р.), «Бібліотека. Наука. Комунікація: формування національного інформаційного простору» (Київ, 4–6 жовтня 2016 р.), «Лабиринты реальности» (Монреаль, 30–31 жовтня 2016 р.), «Библиотека как феномен культуры» (Мінськ, 4–6 жовтня, 2016 р.), «Science and Policy – Dialogue in Europe» (Таллінн, 01–03 серпня 2016 р.), «Бібліотека. Наука. Комунікація. Стратегічні завдання розвитку наукових бібліотек» (Київ, 3–5 жовтня 2017 р.), «The development of collaboration of the european libraries in virtual space» (Кишинів, 31 жовтня–2 листопада 2017 р.), «Інформація, комунікація і управління знаннями в глобалізованому світі» (Київ, 15 травня 2018 р.).

Публікації. Основні положення та результати дисертаційного дослідження викладені в 42 публікаціях, серед яких одноосібна монографія (400 с., 20 друк. арк.), 15 статтях у наукових виданнях, занесених МОН України до переліку наукових фахових видань України,

8 статтях у закордонних наукових періодичних виданнях, 16 тезах доповідей, опублікованих у матеріалах наукових міжнародних конференцій, в тому числі – 5, що проходили за кордоном; 3 статей у інших наукових періодичних виданнях.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, п’яти розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, додатків, списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації – 427 сторінок (основна частина – 336 сторінок (15 авт. арк.), додатки – 27 сторінок). Список використаних джерел містить 411 найменування на 41 сторінках.

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1 Ідентичнісний дискурс бібліотечної діяльності – історіографія проблеми

Огляд наукових публікацій, результати яких заклали теоретичні основи для вивчення участі бібліотек у процесах забезпечення спадкоємності та трансформації національної ідентичності здійснено в ув'язуванні із дослідженням бібліотечної діяльності у інтерактивному інформаційному просторі в умовах інформаційної глобалізації, а також праць, пов'язаних з об'єктом дослідження.

Активне упрвадження протягом останніх десятиліть інформаційно-комунікаційних технологій відчутно змінили всі сфери людської діяльності і поставили перед традиційними інститутами, у тому числі і бібліотеками, необхідність трансформації для відповідності суспільним викликам. Відповідно, діяльність бібліотек впродовж останніх десятиліть активно розширювалася в напрямку інформаційного забезпечення процесів суспільного, культурного, політичного життя. В ході реалізації цих завдань бібліотеки інтенсифікували традиційні напрямки культурної, виховної та просвітницької роботи, наповнювали їх новими смислами та активно задіювали нові інструменти, особливо – пов'язані їз розвиткум інформаційно-комунікаційних технологій. Відповідна практика та її теоретичне осмислення у бібліотекознавчих дослідженнях дають змогу виділити соціокультурну діяльність бібліотек та інтерактивний інтернет-простір як особливий простір її розгортання та констатувати актуалізацію завдання аналізу систематизації цих досліджень.

Вивчення участі бібліотек у соціокультурних процесах, що відбуваються у сучасному інформаційному просторі, реалізується у двох

напрямах – дослідження бібліотек як учасників цих процесів та як наукових інституцій, перед якими стоїть завдання наукового осмислення соціокультурних трансформацій з точки зору інформології та комунікативістики. Історіографічною основою цього аспекту бібліотечної діяльності є теоретичні бібліотекознавчі праці, що розглядають трансформацію ролі бібліотек на етапі становлення та розвитку інформаційного суспільства. У цих працях обґрунтовано перетворення бібліотек на інформаційні центри.

Пошуки нової ролі та місця в суспільстві бібліотечно-інформаційної сфери були обумовлені двома чинниками: необхідністю переходу від «епохи Гутенберга», коли основний обсяг знань людства зберігався в документах на паперових носіях, до ери електронних інформаційних комунікацій; зростаючими вимогами суспільства до науково-інформаційного забезпечення його сталого розвитку. Саме це актуалізувало потребу кардинального вдосконалення основ бібліотечної справи та створення нової парадигми діяльності бібліотечно-інформаційних інституцій з урахуванням розвитку електронних інформаційних технологій. Прогнозуючи розвиток діяльності бібліотеки як багатофункціонального дослідницького центру, академік О. Онищенко серед перспективних завдань виокремлював вирішення проблем, ключових для інформатизації бібліотек України, зокрема, створення власної національної інформаційної бази, стандартизації інформаційного забезпечення [171].

Зростання ролі комунікаційних технологій актуалізувало базову модель бібліотеки як соціально-комунікаційної інституції, запропоновану М. Слободяником [243]. Спираючись на такий підхід, що передбачає розуміння бібліотеки як соціального інституту, тобто комплексне уявлення про сукупність бібліотек різних типів і видів, незалежно від хронології і географії, у дисертаційній роботі узагальнюються тенденції та перспективи розвитку бібліотек як

учасників комунікації, в ході якої осмислюються і увиразнюються колективні ідентичності.

Виконане нами дослідження бібліотечних практик значним чином спиралося на системно-функціональні складові базової моделі М. Слободяника [243], що передбачає: по-перше, розгляд закономірностей функціонування бібліотеки під впливом зовнішнього середовища (технологічних змін та соціокультурних процесів); по-друге, вплив (фактичний і потенційний) бібліотеки на суспільний розвиток. Ці процеси розглядаються нами через дослідження діалектичного зв'язку між сутнісними функціями бібліотеки (комунікаційної, документальної пам'яті, інформаційної, когнітивної) та практиками, що формують колективні уявлення та світогляд і є таким чином ідентичнісними. Визначений М. Слободяником елемент «інформаційний потенціал», основними складовими якого є фонд, каталоги та електронні бази даних, важливий для нашого дослідження і як складова представлення у інтерактивному просторі суспільнозначимої інформації, що впливає на ідентичнісні практики, і з точки зору наукової проблеми кумуляції бібліотеками інформації, продукованої у цьому просторі. Запропонований М. Слободяником елемент «інформаційна діяльність», що характеризує відбір і надання користувачам різного роду документів та синтезованої і інтегрованої інформації, став основою дослідження інформаційно-аналітичної діяльності та виробленої в її результаті продукції та послуг бібліотеки. У цьому ж контексті розглядається ефективне використання інформаційного потенціалу в бібліотечній комунікаційній діяльності. Виділені М. Слободяником комунікаційні відносини, що складають елемент «комунікаційний процес» (бібліотекар – читач; бібліотекар – бібліотекар; читач – бібліотекар; читач – читач; віддалений користувач – сайт бібліотеки; читач – інтернет-ресурси) в дисертаційному дослідженні пропонується доповнити, зважаючи на зростання ролі соціальних медіа у сучасному суспільстві, у тому числі і

в бібліотечній діяльності, елементом «інтерактивні інтернет-ресурси» як підсистеми «інтернет-ресурсів».

Л. Костенко, розробляючи концептуальну модель бібліотеки суспільства знань, важливе місце відводить стратегічному напряму розвитку бібліотечної сфери – створенню та розвитку інтелектуальних інформаційних технологій комп'ютерної обробки документальних масивів і виділення зі сховищ даних нових знань [120]. З точки зору нашого дослідження, ідея бібліотек як комплексних інституцій (науково-інформаційних, науково-дослідних, інформаційно-аналітичних, навчальних, культурологічних), що обгрунтовується Л. Костенком, є плідною і перспективною, оскільки сприяє визначенню технологічних аспектів діяльності, пов'язаної із виробленням, трансляцією, кумуляцією, дослідженням національного наративу як значимої оповіді нації про себе.

Характеризуючи організаційні засади розвитку національного електронного науково-інформаційного простору, провідним інтеграційним елементом якого, є і, на переконання більшості фахівців, залишаться бібліотеки, В. Попик визначає цей простір як комплексний, багатокомпонентний феномен, сукупність інформаційних ресурсів, технологій, інформаційних зв'язків, інфраструктур, середовище інформаційних комунікацій, інтеграції, опрацювання й поширення одержаних у результаті досліджень наукових даних, освоєння зарубіжної наукової інформації, обміну новими знаннями, обговорення завдань і перспектив наукових досліджень, питань організації наукового пошуку, координації дослідницьких зусиль, творчої взаємодії наукових колективів і окремих спеціалістів, підтримки інтелектуальних змагань професійних наукових співтовариств, пропаганди результатів, які можуть бути впроваджені у практику [227].

Узагальнюючи специфіку процесів розвитку і трансформації бібліотечно-інформаційної сфери України в період 1990–2010-х років,

О. Воскобойнікова-Гузєва у своїй монографії [41] характеризує основні тенденції взаємовпливу суспільного розвитку і функціонування бібліотечної сфери**.** Розглядаючи стратегічні орієнтири розвитку провідних бібліотек світу та обґрунтовуючи перспективну модернізаційну модель розвитку бібліотечно-інформаційних установ, автор відзначає важливість інформаційно-аналітичної діяльності бібліотек та їх роль у структуруванні сучасних документальних інформаційних потоків.

Зростаюче значення інформаційних центрів збереження напрацьованої минулими поколіннями інформації, знання, що витримало перевірку практикою, центрів, що акумулюють сьогодні необхідну суспільству для його розвитку інформацію, яка продукується в Україні та за кордоном, обґрунтовується в дослідженнях В. Горового. Такі центри в процесі інформатизації дедалі більшою мірою відіграють роль своєрідних «банківських установ системи суспільного інформаційного обігу» [51].

У контексті вивчення інформаційних потреб користувачів бібліотеки варто згадати статтю В. Горового «Еволюція інформаційних запитів суспільства як фактор бібліотечної трансформації», у якій проаналізовано тенденції в змінах інформаційних запитів користувачів НБУВ та чинники, які впливають на ці зміни, і завдання, які постають перед бібліотекою у зв’язку з розвитком інформаційних технологій та еволюцією інформаційних потреб користувачів.

Науковцем обґрунтовано необхідність здійснення постійного моніторингу змін у структурі читацької аудиторії та врахування одержаних результатів у процесі формування стратегії комплектування бібліотек новою інформацією, а також розробки методик активної роботи з метою ефективного забезпечення наявними інформаційними ресурсами користувачів, введення актуальної суспільно значущої інформації в обіг, що сприяє інформатизації суспільства [47].

З огляду на обґрунтовані у названих працях зміни концепції розвитку бібліотек, актуалізується питання нових підходів до роботи бібліотек з інформацією. З точки зору розгляду бібліотек як суб'єктів соціокультурних, зокрема – ідентичнісних трансформацій та водночас забезпечення тяглості національної ідентичності плідною є розроблена в працях В. Горового концепція соціальних інформаційних баз як інформаційної основи національного інформаційного простору.

Спеціалізація цих баз із розвитком сучасного інформаційного суспільства розширюється за тематикою вміщених ресурсів; характерними рисами соціальних інформаційних баз є певним чином згуртовані (потрібні), відповідно організовані й використовувані масиви інформації. Йдеться про інформацію, свідомо виготовлену й організовану за принципом доцільності [49, с. 64, 68]. Розглядаючи особливості формування та розвитку соціальних інформаційних баз у період постіндустріальних суспільних перетворень, дослідник визначає суттєву роль бібліотек у процесі задоволення інформаційних суспільних потреб. Під соціальною інформаційною базою людської спільності, таким чином, В. Горовий розуміє увесь необхідний обсяг соціально значущої інформації, керований, постійно поповнюваний, призначений для самоідентифікації, збереження і розвитку цієї людської спільності [50, с. 9–18].

Оскільки розвиток інформаційно-комунікаційних технологій та, внаслідок цього, формування принципово нового інформаційно-комунікаційного простору визначаються практично всіма дослідниками серед ключових чинників трансформацій бібліотечної діяльності, важливим аспектом історіографії дослідження є праці, що узагальнюють уявлення про новітній інформаційний простір та його специфіку. Інтернет, як новий тип комунікації, плацдарм творення нового суспільства та як потенційне середовище формування соціально-культурної практики, заснованої на об'єднанні вже існуючих практик та

вироблення нових, досліджують сьогодні вчені багатьох наукових галузей. Українська дослідниця О. Горошко на основі теоретичного аналізу робіт, спрямованих на осмислення як феномену Інтернету, так і комунікативного простору, що виникає на його основі, виокремлює п’ять підходів до вивчення проблеми [53, с. 9–52]. Оскільки запропонована дослідницею систематизація створює чітку структуру підходів, зупинимось далі на кожному із підходів

У рамках першого з них Інтернет розглядається як, насамперед, інформаційне сховище, світовий розум, «технологічний фронтир» (за О. Горошко) – контактна зона тісної економічної, ментальної, культурної тощо взаємодії. Роль технологій, знання й інформації зростає з розвитком Інтернету, що зумовлює зміни в суспільному устрої. У працях Д. Белла, М. Пората, Е. Тоффлера, Т. Стоуньєра, Інтернет мислиться як єдиний інформаційний простір, як певна матеріалізація ноосфери. За описаного підходу інформація і технології розглядаються як визначальні і системоутворювальні суб’єкти нового типу суспільного устрою [53, с. 9–52].

Інша група досліджень пов’язана з вивченням мережевої природи сучасного суспільства, заснованого на інтернет-технологіях. Представники цього підходу – М. Кастельс, О. Неклесса, О. Біккулов та інші – предметом наукового інтересу роблять перетворення основних соціальних інститутів у мережеві структури і соціальні зміни в суспільстві, викликані цими процесами. У парадигмальних рамках цього підходу Інтернет визначається через комунікативні властивості: він уможливлює реалізацію мережевих зв’язків будь-якої складності, що є відмітною рисою Інтернету як окремого комунікативного інституту [53, с. 9–52].

Третя група досліджень зосереджується на теоріях віртуалізації, і передусім, віртуалізації соціального, що мислиться як неминучий соціальний ефект нових комунікаційних технологій. А. Бюль,

М. Вейнстейн, Д. Іванов, А. Крокер, М. Паетау розглядають Інтернет як віртуальний образ світу, універсальний комунікативний простір, у якому запускаються механізми віртуалізації соціальності. У рамках цього напряму Інтернет розглядається як соціальний феномен, як віртуальне середовище, у якому мережеві зв'язки очевидні і широкодоступні. Опосередкована інтернет-технологіями віртуалізація соціальної реальності суттєво її трансформує і в решті-решт перетворює на нову дійсність [53].

Четвертий напрям у галузі вивчення Інтернету заснований на постмодерністських концепціях бачення і розуміння сучасного суспільства. Дж. Адамсом, Дж. Айткеном, А. Маркхемом, Л. Шедлетскі, Л. Компанцевою Інтернет мислиться як «віртуальна агора», один з незавершених проектів постмодерну, що метафорично позначається як кіберпростір (Дж. Джонс, С. Маршалл, Г. Рейнгольдс). У постмодерністських підходах до опису Інтернету критерієм для оцінки теорії є її продуктивність, пояснювальна сила метафор, що функціонують у соціальному просторі, їх здатність генерувати нові точки зору і постановку завдань [53].

П'ятий підхід у вивченні Інтернету та інтернет-технологій заснований на ідеї глобального «надсуспільства», яке становить абсолютно новий його тип, де мережа Інтернет є генетично вбудованою базовою складовою. За цього – генетично-функціонального – підходу Інтернет виступає як засіб, що робить можливою глобалізацію інформації, комунікації, освіти та економіки, дії та образів [53].

Описані підходи, їх різноманітність та обшир теорій, орієнтованих на дослідження нових соціокультурних явищ, зумовлені як складною природою новітнього інформаційно-комунікаційного простору, так і його різновекторними впливами, актуалізують проблему міждисциплінарного підходу, особливо в контексті гуманітарного вивчення інтернету. Варто погодитись із думкою про те, що він не може

бути адекватно описаний у рамках окремої дисципліни чи окремого підходу [371]: це і комплекс розподілених у просторі технічних об'єктів (що дозволяє ставити питання про його географію чи економіку); і корпус організованих у вигляді гіпертексту текстів (досліджуваних з позицій лінгвістики, інформатики тощо); і об'єднання активно діючих людей, які є об'єктом соціологічного, психологічного чи політичного аналізу; і комплексна система, що потребує філософського осмислення; і своєрідна спроба реалізації технічних та соціальних домовленостей у глобальному сенсі (предмет для аналізу з правових та історичних позицій глобалістики).

Бібліотекознавчі дослідження інтернету загалом та інтернет-комунікацій зокрема включають як праці загального характеру, в яких інтернет досліджується як об'єкт комунікаційних, інформаційних явищ; так і з точки зору бібліотечної діяльності, зосередженої у інтернет-просторі чи пов'язаної з ним і його ресурсами. Пропоноване дослідження ідентичнісних практик бібліотек об'єднує обидва підходи, оскільки у ньому пропонується комплексний погляд на бібліотеку як інтегративний інститут, що є суб'єктом ідентичнісних процесів. Для цих процесів інтернет виступає соціальним простором взаємодії, а ідентичність розглядається як продукт комунікації.

Сьогодні більшість теоретиків інформаційного суспільства визначають інтернет, фіксуючи насамперед його соціальні характеристики. М. Маклюен стверджує, що інтернет пов'язаний з процесами кооперації та об'єднання, властивими комунікації в середовищі Інтернет. Дж. П. Барлоу розуміє під інтернетом простір свободи і незалежності нового покоління людей. Якщо спробувати визначити Інтернет одним словом, зауважує Е. Кролл, то це буде слово «спілкування»: «спілкування між окремими людьми і цілими народами без втручання уряду» Л. Шедлетскі і Дж. Айткен підкреслюють також, що інтернет-комунікація інтенсифікує міжособистісні відносини. Це

проявляється у соціалізації та консолідації як окремих індивідів, так і груп, і співтовариств в цілому [цит. за 53]. Загалом у працях із соціології та соціальної психології інтернет розглядається як «простір соціальної взаємодії» (sozialer Handlungsraum), «в якому люди спілкуються між собою за допомогою текстів у синхронному та асинхронному режимах» [333, с. 409].

Трансформації сучасного гуманітарного простору як середовища, у якому виробляється та функціонує система ідей, цінностей, ідеалів, міфів, стереотипів, образів, що впливають на свідомість людей; побутує історична пам'ять, розгортаються конкуруючі ідеології, які змагаються за вплив на суспільну свідомість, актуалізують питання зміни ролі традиційних суб'єктів, зокрема бібліотек, у його функціонуванні. Означена наукова проблема певним чином висвітлена в науковій літературі. Погляд на бібліотеки як на творців, утримувачів та трансляторів національного наративу знайшов відображення у наукових дослідженнях – як осмислення національних бібліотек у якості соціального інституту, завданням якого є забезпечення спадкоємності національної ідентичності [269, с.66-90; 81; 64].

Аналізу специфіки соціокультурного дискурсу національних бібліотек присвячені дослідження Т. Гранчак [63]. Показовим, з точки зору нагальності відповідної діяльності є спостереження науковиці щодо того, що серед декларованих вітчизняними національними бібліотеками завданнями у сфері формування національного інформаційного простору відсутні згадки про сприяння зміцненню національної самоідентичності, патріотизму, формуванню і збереженню історичної та національної пам'яті.

Водночас розвідка О. Воскобойнікової-Гузєвої [43], присвячена соціокомунікаційній діяльності провідних бібліотек України в новітніх умовах, підтверджує наш висновок про реалізацію бібліотеками широкого спектру проектів з висвітлення важливих історичних подій

українського народу, розвитку його державності, посилення національно-патріотичного виховання, активізації включення у діяльність громадянського суспільства. Можна погодитись із оцінкою О. Воскобойнікової-Гузєвої, яка за результатами аналізу інформаційних ресурсів провідних бібліотек України, що презентують їх соціокомунікаційну діяльність, засвідчує високий рівень соціальної і професійної відповідальності бібліотек та їх співробітників, виявлений у процесі формування основних «меседжів», які транслюються суспільству через інформаційні канали і соціальні мережі [43, с. 13].

На нашу думку, наявність протиріччя між наведеними вище поглядами пояснюється тим, що йдеться про діяльність бібліотек, яка водночас не характеризується координованістю і системністю. Тож висновок Т. Гранчак про те, що в Україні у завданнях жодної національної бібліотеки не згадуються питання самоідентифікації, національної свідомості або хоча б, в узагальненому вигляді, сприяння розвитку українського народу, як про це, наприклад, ідеться у визначенні місії Бібліотеки Конгресу США [63, с. 33] підтверджує необхідність дослідження та узагальнення на теоретичному рівні зазначеної (реально здійснюваної, хоч часто – несистемно) діяльності бібліотек.

Можливості вітчизняних бібліотечно-інформаційних установ щодо протистояння зарубіжній інформаційній агресії, головним чином – у царині гуманітарній, стали предметом дослідження науковців НБУВ [234; 190; 212]. З огляду на важливість світоглядних преференцій громадян, їх формування, трансформації та можливості зовнішніх впливів на суспільну свідомість, необхідність їх виявлення та протидію їм, у тому числі і системними зусиллями установ культури, зазначена праця дає багатий матеріал для досліджень участі бібліотек у ідентичнісних процесах.

Одним із інституціональних напрямків діяльності бібліотек, тісно пов'язаних із проблемами самоідентифікації, є біографічні дослідження, здійснювані бібліотеками як установами пам'яті, зокрема, Інститутом біографічних досліджень НБУВ, науково-дослідною інституцією, що виступає як національний центр біографічних досліджень. Важливим чинником національної ідентичності є колективні уявлення про минуле спільноти, при цьому відмова від знеособленої історії, звернення до сюжетів, пов'язаних із конкретними персоналіями важливі з огляду на репрезентаційний потенціал такої подачі і осмислення історичного матеріалу. Одним із напрямків досліджень пам'яті може вважатись вивчення побутування біографічної інформації у інтерактивному просторі.

У сучасній біографістиці, як науковій галузі, дотичній до студій пам'яті та ідентичнісних процесів, здійснюються як формування електронних ресурсів біографічної інформації, так і теоретичні дослідження, орієнтовані на осмислення цих процесів, з'ясування їх оптимальних завдань та напрямів, форм і методів роботи [225; 145; 32]. Як констатує у своєму науковому дослідженні В. Попик [225], на сьогодні завершився стихійний, перехідний час еволюції електронних форм біографічної інформації від механічного відтворення друкованих біографічних видань до розбудови динамічно змінюваних баз біографічної інформації. Автор наголошує на потребі не просто інтеграції до сучасних електронних ресурсів матеріалів окремих довідкових видань, а й на формуванні складноструктурованих інформаційних комплексів, що мають інтегрувати до свого складу, крім суто довідкових текстів, цілі електронні бібліотеки дослідницьких і документальних матеріалів, мемуари та епістолярій, різноманітні фото-, фоно- та аудіодокументи. У контексті специфіки розвитку інтерактивного інформаційного простору цінним видається висновок про пріоритетність формування комплексних, багатопланових ресурсів,

заснованих на динамічних, постійно наповнюваних базах інформації, що створюють ефект багатовимірного «стереоскопічного» подання матеріалу, різних поглядів та оцінок і перетворюють користувача на активного співтворця біографічного знання. Серед дійсно інноваційних форм біографічно-інформаційної роботи, впровадження яких обґрунтовує автор, варто відзначити, зокрема, формування динамічних баз і банків біографічної та генеалогічної інформації, так званих відкритих архівів, у наповненні контенту яких беруть участь самі користувачі інформації. Такі інтерактивні формати творення і циркуляції біографічної інформації і ширше – гуманітарної культури знайшли певне відображення у історіографії [252, с. 201–243; 269; 31], втім, зростання їх кількості та частки у значимих соціокультурних процесах свідчить про актуальність постійного наукового інтересу до питання побутування біографічної інформації у соціальних мережах та блогосфері.

Формування цифрових інформаційних ресурсів із представлення національного наративу досліджувалося з точки зору енциклопедичної гуманітаристики – ґрунтовна розвідка Г. Боряка [20], присвячена не лише аналізу представленості у Мережі фундаментальних енциклопедичних видань з більшості гуманітарних наук, а й розгляду феномену відкритих Інтернет-енциклопедій із акцентом на їх потенціалі інструменту формування суспільної свідомості.

З огляду на глобалізацію наукових процесів [222], важливою з точки зору досліджень трансформацій сучасного гуманітарного простору видається також праця Г. Боряка, присвячена огляду стратегії і практики формування сукупного цифрового образу соціогуманітарних наук у сучасному інформаційному просторі [19]. Резюмуючи характеристики цього образу, автор наголошує на змінах, викликаних сучасними інформаційно-комунікаційними реаліями. Він констатує той факт, що Інтернет стає невід’ємною складовою будь-яких досліджень, і

робить перспективний для нашого дослідження висновок про те, що веб-ресурси поступово перетворюються на майданчик для проведення наукових дискусій та апробації гіпотез; відзначає, що особливий вплив на науку справляють соціальні мережі, що поступово перебирають на себе функції інформаційного механізму не лише для окремих осіб, а й для цілих установ.

Цікавим у цьому ж контексті видається спостереження В. Попика щодо того, що напрацьовані поколіннями бібліотечних фахівців форми і методи діяльності, трансформовані у сучасні комп'ютерні технології, вийшли далеко за межі суто бібліотечних установ, і дедалі більше набувають цілком самостійного значення, використовуються позабібліотечними інформаційними структурами в поєднанні зі значно ефективнішими моделями інформаційного менеджменту [226, с. 7]. При цьому перевага бібліотек, безперечно, у тому, що лише вони забезпечують повний технологічний цикл інтеграції, систематизації й цільового поширення підготовленої для читачів інформації, перетворення її на знаннєвий ресурс суспільства [227, с. 6].

Таким чином, у сучасній історіографії присутні праці фахівців бібліотекознавців, документознавців та фахівців суміжних дисциплін, що обгрунтовують перспективність прикладної діяльності гуманітаристів у інтерактивному просторі та відповідних теоретичних досліджень. Водночас прямий зв'язок із наповненням інформаційного простору інформацією та практиками, що мають вплив на формування світогляду і, відтак – ідентичностей та діяльністю бібліотек окремо у системних дослідженнях не відслідковувався.

З точки зору виявлення, фіксації, збереження та надання доступу до отриманих «документних зліпків» ідентичнісних процесів у інтерактивному просторі для дослідження у різних напрямках гуманітаристики, то такі напрацювання як історіографічне підгрунтя для нашої роботи є сенс розглядати в загальному контексті проблеми

збереження цифрових ресурсів, наголошуючи на її аспекті як цифрового відбитку колективних ідентичностей. Науково-практичне осмислення сучасного розуміння проблеми збереження цифрових ресурсів започаткувала публікація в 1996 р. доповіді Групи з архівації електронної інформації (США), у якій наголошувалося на загрозах для цифрових технологій і висувалася ідея «глибокої інфраструктури», здатної їх убезпечити [405, с. 7].

У сучасних дослідженнях О. Мар'їної [147, с. 280] та І. Лобузіна [141] значну увагу приділено питанням розвитку національних цифрових бібліотечних проектів як стратегічного напряму збереження національної пам'яті, утвердження інформаційного іміджу держави та її національного образу. Проблема зберігання електронних документів розглядається у дослідженні П. Марченка [152]. Технологіям архівного збереження електронних бібліотечних ресурсів у мережевому комунікаційному просторі присвячене ґрунтовне дисертаційне дослідження Н. Стрілець [261], у якому висвітлено значний європейський та американо-канадський досвід, накопичений у цій сфері; відповідний білоруський досвід узагальнено у працях Г. Лавренюк та Л. Жук [133].

Загальний аналіз бібліотечних підходів до формування фондів мережевих ресурсів національними бібліотеками ряду країн здійснено В. Копанєвою. Цінним, зокрема, видається обґрунтоване автором поняття «мережева україніка», що є логічним розширенням архівної, рукописної та друкованої україніки, визначеної вітчизняними бібліотеко- та бібліографознацями, і включає, за визначенням дослідниці, наступні складові: наукові та суспільно значущі документи українського сегмента глобальних інформаційних мереж; зарубіжні наукові ресурси з пріоритетних напрямів інноваційної діяльності в Україні й іноземні публікації щодо України; публікації українською мовою та українців і українських інституцій у світових інформаційних

мережах [118]. Основною концептуальною засадою побудови цілісної системи формування «мережевої україніки» в Україні В. Копанєва пропонує обрати поєднання принципів децентралізованого збору та первинної обробки галузевих і регіональних фрагментів інформаційних мереж з централізованим створенням зведеного довідково-пошукового апарату для підтримки багатоаспектного використання інформаційних ресурсів розподіленого фонду. У нашому дисертаційному дослідженні на основі запропонованого В. Копанєвою підході обгрунтовано доцільність запровадження концепції «блогової україніки» [203].

Важливими для нашого дослідження були висновки фахівців Науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства, зроблені в процесі нагромадження веб-ресурсів для можливого їх використання у подальшому як джерела ретроспективної інформації, що є одним з основних напрямів роботи Центрального державного електронного архіву України (далі – ЦДЕА України). Розроблені Критерії відбору веб-ресурсів як складової НАФ і джерела комплектування Центрального державного електронного архіву України, включають понятійний апарат та критерії відбору веб-ресурсів [122].

Технологічні аспекти питання формування, упорядкування та управління інформаційними ресурсами розглядає у своїх працях К. Лобузіна. У доробку дослідниці – напрацьовані шляхи вирішення проблеми інтелектуального доступу до масивів історико-культурної та наукової інформації бібліотечних фондів. Проблема інтелектуального доступу до бібліотечних ресурсів як доступу до знання вирішується на засадах комплексного аналізу змісту ресурсів, традиційних та новітніх форм бібліотечної діяльності, методів інтеграції ресурсів та кооперативної роботи бібліотек, формування власних інтелектуально опрацьованих електронних інформаційних ресурсів, у тому числі оцифрованих джерел історико-культурної та наукової спадщини;

створення електронних бібліотек та архівів відкритого доступу; розвитку онлайнових форм бібліотечної діяльності [142].

Сьогодні також триває осмислення ролі соціальних медіа в житті суспільства та особливостей їхнього впливу на громадську думку, на конструювання іміджу України [163; 157; 15]. Вивченням стратегії «м'якої сили» займаються чимало сучасних дослідників. Перспективним для нашого дослідження видається доробок О. Зернецької, у працях якої розглядаються впливи засобів масової комунікації, зокрема й використання блогосфери як чинника реалізації «м'якого впливу» на світові політичні процеси, їх використання у реалізації національних інтересів у глобальному інформаційному просторі [90; 91].

Адаптація бібліотек до роботи у інтерактивному інформаційному середовищі впродовж останніх десятиліть має досить потужний як практичний, так і теоретичний вимір. Прикладні дослідження та теоретичні узагальнення, що осмислюють тенденції роботи бібліотек у новітньому інформаційному просторі представлені у доробку як зарубіжних, так і вітчизняних фахівців. Якщо зарубіжні дослідження зосереджені головним чином навколо використання технологій Веб 2.0 [310; 319; 321; 327; 373], зокрема і у зв'язку із діяльністю бібліотек навчальних закладів [311; 402], то доробок вітчизняних фахівців присвячений різним аспектам проблеми – від застосування технологій другого вебу (Т. Ярошенко [298; 299]; Є. Кулик [127; 128]), до порівняльного аналізу ефективності різних соціальних мереж (Т. Гранчак [57]) та системного дослідження бібліотечного інтернет-обслуговування (В. Бондаренко [17]) та бібліотечного представництва у соціальних медіа як сукупності сторінок у різних мережах у їх взаємозв'язку (В. Струнгар [262; 263; 266] та Н. Тарасенко [267; 268]).

Теоретичною основою стала також низка сучасних загальних досліджень ідентичності в умовах інформаційної глобалізації та питань функціонування сучасного медіа-дискурсу. Зокрема в дослідженні

Н. Пелагеші прослідковано трансформації української національної ідентичності під впливом наднаціональних європейської та панросійської ідентичності, що є результатом глобалізаційних процесів та регіоналізації [178]. Плідними для нашої роботи стали міркування науковиці щодо методологічних засад аналізу трансформації української національної ідентичності в умовах глобалізації та, зокрема, соціокультурних механізмів конструювання наднаціональних ідентичностей і їх впливу на національні. У ракурсі репрезентативних міфологем розглядає проблему національного дискурсу етнокультурної ідентичності Р. Демчук [69].

Проблеми медійного дискурсу та підходи до його аналізу грунтовно розглянуто у дослідженнях В. Кулика [125].

Аналіз історіографії проблеми дисертаційного дослідження засвідчило наявність фундаментальних та прикладних праць, спираючись на які у дисертації досліджено зв'язок інтенсифікації ідентичнісних практик та розвитку інтерактивного простору, а також роль бібліотеки як соціокультурного інституту у творенні, трансформації, кумуляції, трансляції ідентичнісного дискурсу. Ідеться не лише про зміни у медіаспоживанні, а й про трансформацію інформаційного простору як площини найрізноманітніших соціокультурних практик – від гастрономічної культури і спортивного вболівання до політичних процесів та інформаційних війн. Як наголошувалося у раніше опублікованих працях дисертантки [202], з точки зору соціокомунікативістики стоїть завдання дослідження проблеми саме з огляду на такий розріз – як трансформації комунікативних та ширше – соціальних практик. У нашому випадку предметом наукового зацікавлення є нові тенденції продукування і трансформації сенсів, репрезентації цінностей, фактично грань, де комунікативістика перетинається з широкими соціокультурними дослідженнями.

1.2 Методологічна основа дослідження

Виходячи із сучасних характеристик бібліотеки як адаптивної, багатофункціональної, інтегративної соціально-комунікативної структури, покликаної забезпечувати комунікаційні процеси з використанням документів, інформації і знань, та враховуючи проблему дослідження – бібліотечний дискурс національної ідентичності, його акцент було зроблено на комунікаційному аспекті функціонування бібліотеки. При цьому сама бібліотека розглядається як інтегративний соціальний інститут, універсальний інформаційно-комунікаційний центр. Враховуючи це, закономірним стало визначення методологічною основою дисертаційного дослідження комплексу дослідницьких методів і підходів, що систематизовані у низці праць сучасної комунікативістики [279; 153, с. 12] та, зокрема, бібліотекознавства – грунтовно проаналізовані Т. Гранчак [61] та О. Воскобойніковою-Гузєвою [42].

З огляду на предмет дослідження та виходячи з його мети, спираючись на теоретичні напрацювання сучасних бібліотекознавців, приходимо до висновку про доцільність застосування комплексу підходів: соціокомунікаційного, інституціонального, соціосинергетичного, соціокультурного.

Оскільки участь бібліотек у ідентичнісних процесах сучасного суспільства є, без сумніву, соціокомунікаційною діяльністю, що передбачає цілеспрямований процес (поєднання відповідної політики, ресурсів і результатів цілеспрямованих дій) із виробництва, відтворення і трансформації норм і цінностей суспільства, що складають культуру, в основу наукового дослідження було покладено соціокультурний та соціокомунікаційний підходи.

Соціокомунікаційний підхід, традиційність застосування якого при вивченні бібліотек доведено Н. Е. Кунанець [132], розглядається нами як

наукова парадигма аналізу явищ в контексті інформаційної соціальної взаємодії, у нашому випадку – впливу діяльності бібліотек на трансформації колективних ідентичностей та дослідження функціонування бібліотеки як складової ідентичнісних систем. Він передбачає фіксацію, моніторинг, опис, аналіз та інтерпретацію даних, що розкривають взаємний вплив бібліотеки як соціального інституту та соціуму, які створюють наперед визначену «систему суспільної взаємодії» із організованою спільнотою – читачами (користувачами), що диспонуються «як повноправні учасники соціальної взаємодії». Пріоритетність для дослідження впливу бібліотеки та її діяльності на соціум, та її залежності від соціуму передбачає вивчення явища в контексті суспільної взаємодії суб'єктів спілкування; визначення функціонального статусу явища в цьому контексті взаємодії; визначення залежності явища від мети, завдань і характеру суспільної взаємодії [237].

З огляду на наголошене вище позиціонування бібліотеки як соціального інституту, виправданим також видається застосуванням інституціонального підходу, за якого дослідження спирається на концепт бібліотеки як форми організації соціального життя, що забезпечує стійкість зв'язків і відносин у суспільстві [цит. за 61] (власне, досліджувані у роботі ідентичнісні практики, що належать до множин соціальних та, вужче, бібліотечних практик, розглядаються саме з точки зору стійких суспільних відносин та їх впливу на інші – культурну, релігійну, етносоціальну, політичну сфери суспільного життя). Дослідження бібліотеки як елементу соціокультурної інфраструктури сучасного суспільства, призначення якої – сприяння обігу і розвитку накопиченого людством знання, сприяння виробленню на основі досвіду попередніх поколінь ціннісних і світоглядних преференцій, що забезпечували б сталий розвиток, дозволяють розширити погляд на бібліотеку як суб'єкта ідентичнісних систем сучасного суспільства.

Плідним також видається розгляд бібліотеки з позицій соціосинергетики, згідно яких бібліотечно-інформаційна сфера розглядається як складні системи, здатні до саморозвитку та самоорганізації, що мають нелінійний розвиток [42, с. 28]. Саме з таких позицій досліджується активне включення бібліотек у інтерактивну комунікацію другого Вебу та еволюція цієї діяльності від представлення бібліотечних фондів та роботи у соціальних мережах до таких нових форм, як ініціювання, творення, підтримка соціокультурних практик, пов'язаних з книгою, читанням, національною (регіональною, локальною) культурою в широкому сенсі, пам'яттю та ін. Відповідна бібліотечна діяльність досліджується в контексті адаптації як до нових комунікаційних реалій, так і до актуальних запитів: наукових (акумуляція, систематизація, надання доступу до інформації, згенерованої у інтерактивному просторі в інтересах широкого кола гуманітарних досліджень) та суспільних (трансформація, інтенсифікація соціокультурних практик, у реалізації яких бібліотеки виступають свого роду інформаційними «хабами» та модераторами). За слушним висновком Т. Гранчак, виходячи з позицій синергетики, варто говорити про те, що виклики сучасності, що стоять перед бібліотеками, стимулюють вироблення нових правил, норм, цінностей, завдань тощо для функціонування її як соціального інституту. В цьому сенсі розширення функцій бібліотеки, так само як і персоналізацію її діяльності, логічно розглядати з точки зору розвитку і трансформації її системи [60]. Результатом застосування такого підходу є визначення місця, тенденцій і закономірностей розвитку бібліотек в системі культурно- та політико-комунікаційної взаємодії. Можна погодитись із висновком про те, що розуміння бібліотеки як інтегративного соціального інституту відкриває широкі перспективи для дослідження участі бібліотечних структур в різноманітних соціально-комунікаційних процесах» [61, с. 25].

Доповнення зазначених підходів використанням у дослідженні системного, порівняльного, структурно-функціонального, інформаційного, підходів дало змогу дослідити співвідношення колективних ідентичностей та бібліотеки як складної системи, їх взаємовпливи, зробити висновки стосовно функцій ідентичнісних практик, у здійсненні яких беруть участь бібліотеки, визначити функції інформаційно-аналітичних відділів бібліотечних структур, розкрити роль інформаційної системи «бібліотека» як місця перетину інших інформаційних систем «соціум», «соціальна комунікація», «колективні ідентичності», що зумовлено природою бібліотеки як соціального інформаційно-комунікаційного інституту, однією із сутнісних функцій якого є інформаційна.

Зосередження дослідження на діяльності бібліотек саме у інтерактивному просторі зумовлене як активним перенесенням у цей простір значної кількості практик у всіх сферах функціонування індивідума та соціому, так і їх зростаючою інтенсивністю; а також – новизною, відповідно – недостатньою дослідженістю процесів, що відбуваються у них. Водночас це визначило низку аспектів, врахування яких було важливим у ході визначення методологічної основи: по-перше, ускладнення об’єкта вивчення, оскільки інтернет-комунікація перебуває у процесі безперервного розвитку, зазнає впливів учасників комунікації, та, без сумніву, потребує міждисциплінарних підходів як складне культурне, соціальне, психологічне, лінгвістичне явище, що здійснює помітний вплив на соціокультурні, економічні, політичні та інші процеси.

Розгляд бібліотечної діяльності як невід’ємної складової суспільних процесів у складній і динамічній системі взаємозв’язків вимагав створення єдиної субординованої системи методів, систематизованих на чотирьох рівнях: загальнофілософському, загальнонауковому,

конкретно-науковому, зокрема, спеціальних методів бібліотекознавства, та рівні процедур і техніки дослідження.

На загальнофілософському рівні основою дослідження став діалектичний метод як метод пошуку причинно-наслідкових зв’язків таких досліджуваних явищ, як бібліотека, що розглядається як соціальний інститут, орієнтований на соціокультурну діяльність, та групові ідентичності, що проходять трансформації як під впливом політичних, економічних, медійних реалій, так і з огляду на амбівалентний характер цього явища: ідентичності базуються на стійких переконаннях та ієрархіях цінностей і водночас є динамічними на груповому рівні у історичній перспективі. Виявлення особливостей розвитку і трансформацій досліджуваних явищ здійснювалося, виходячи із таких діалектичних принципів:

- принципу єдності буття і діалектики мислення (досліджуваний інтерактивний простір мислиться як місце та інструмент суспільних (колективних) рефлексій, емоційних переживань, відображення механізмів, процесів і явищ реального світу; створення, переосмислення, трансформації соціальних конструктів);
- принципу загального зв’язку і загального розвитку явищ (врахування параметрів об’єктивності, наявності руху, саморозвитку та їх фіксації);
- принципу причиновості, системності, історизму, цілісності та ін.

Виходячи із названих принципів у дисертації обґрунтовано суб’єкт-об’єктний діалектичний зв’язок бібліотеки та національного наративу, що трактується як сукупність ідентичнісних текстів, яка формує уявлення нації про себе, твориться і переосмислюється в різноманітних практиках; а також зв'язок сучасних ідентичнісних процесів із медійними реаліями становлення інформаційного

суспільства та роль бібліотек, що виступають як агент (носій маркерів ідентичності) та суб'єкт (учасник процесів із вироблення, трансформації, трансляції) колективних ідентичностей.

На загальнонауковому рівні основою дослідження стали методи аналізу, оскільки участь бібліотеки як соціального інституту у реалізації, трансляції, виробленні, трансформації, загалом – побутування колективних ідентичностей є складною, багатоаспектною та динамічною системою. Вивчення специфіки її функціонування пов'язане насамперед із застосуванням методів системного аналізу та синтезу, що передбачає виявлення взаємозв'язків елементів та явищ, через мисленнєвий поділ проблеми на складники (частини) та дослідження зв'язків і відношень між цими частинами, а й розгляд цілей і завдань, загальних для усіх частин, потім відповідно до одержаних результатів – здійснення синтезу загального рішення в сукупності основних особливостей часткових рішень [29, с. 60–61].

Системне дослідження явищ і процесів як структурно розчленованої цілісності, в якій кожен елемент структури має певне функціональне призначення дозволив досліджувати ідентичнісні процеси через концепти наративу, дискурсу і практик – як елементів, що утворюють ідентичнісні системи. Відповідно, застосування структурно-функціонального методу дозволив систематизувати уявлення про загальне явище через дослідження його складових.

Застосування методу термінологічного аналізу як цілеспрямованого вивчення термінів з метою встановлення точних назв для чітко визначених понять, дозволило започатковати створення терміносистеми з даного напрямку дослідження, обґрунтувати запровадження до наукового обігу термінів та наукових понять: «бібліотечний дискурс», «мережеві інтерактивні практики», «бібліотечні ідентичнісні практики», «мережева (інтернет) регіоналістика» «суб'єктний рівень

конвергентності», «блогова україніка», «модеруючий підхід до кумуляції мережевих ресурсів інтерактивного простору».

Поєднання термінологічного аналізу із низкою інших загальнонаукових методів дозволяє виявити зв'язки досліджуваних понять, їх місце в понятійному апараті. Так, метод операціоналізації понять передбачав конкретизацію і деталізацію стосовно завдань дослідження – зважаючи на тісний зв'язок представленого дослідження з такими галузями гуманітарного знання як медієзнавство, інформологія, терміни, що мають широке міждисциплінарне застосування, потребували співвіднесення з фактами чи подіями бібліотечної дійсності, відображенням яких вони є.

Метод абстрагування використовувався з метою виокремлення тих ознак предмета вивчення (явищ, процесів), що розкривають його суть. Застосування методу абстрагування дозволило уточнити з точки зору характеристики простору соціокультурної діяльності поняття медіаконвергентності; визначити конституюючі характеристики соціальних медіа як простору генерування смислів, до яких віднесено полілогічність, неформальність, демократичність, креативність інтернет-комунікації; визначити ідентичнісні практики у конвергентному медіа-просторі, що розуміються як сукупність віртуальних (здійснюваних у інтернет-просторі), повторюваних та свідомих соціальних / комунікативних дій та навичок, що ґрунтуються на колективному досвіді та забезпечують стабільність групових уявлень.

У дисертації поняття "блогер" та «блогосфера» застосовуються для опису, відповідно, автора який пише і публікує у інтерактивному просторі; та сукупності текстів, згенерованих у інтерактивному просторі відповідно. Таке трактування цих понять засноване на розширенні значення від окремого випадку (автор/сума дописів саме блогів) до загального – пененесення на явища, пов’язаного із будь-яким соціальним медіа. Заснований на методі абстрагування, такий

слововжиток є одночасно відволікання від деяких несуттєвих, з точки зору бібліотекознавства (медієзнавства), властивостей – в якому конкретно чи одночасно декількох різних соціальних медіа представлені тексти автора – і зосереджується на принципових рисах: інтерактивність простору і дописів у ньому (побудова на основі концепції другого вебу; принципово відкритий для доповнення різними дописувачами гіпертекст). Таким чином абстрагування дозволяє виявити ключові характеристики і, в поєднанні із застосування методу формалізації – зведення групи ознак, властивостей, зв'язків до поняття – обґрунтувати доцільність та виправданість використання єдиного загального терміну. Таким чином метод формалізації, заснований на пізнанні змісту з допомогою виявлених елементів дозволив обґрунтувати уточнення понятійного апарату.

На рівні конкретно-наукових методів у контексті відповідних аспектів бібліотечної справи застосовувалися проблемно-хронологічний – його застосування потребувало з'ясування особливостей участі бібліотек у ідентичнісних процесах на різних етапах історичного розвитку; виявлення еволюції наукових поглядів на сучасний інформаційно-комунікаційний простір, побутування у ньому ідентичнісних практик та участі бібліотек у відповідних процесах; історико-генетичний – для з'ясування розвитку бібліотечної діяльності у системах колективних ідентичностей.

Застосовувались також спеціальні методи бібліотекознавства: методи порівняльного бібліотекознавства застосовувались до компоративного аналізу бібліотечних практик у ідентичнісних процесів. Таким чином було обґрунтовано особливість місця бібліотек так званих «малих» - недержавних народів у збереженні і трансформації національної ідентичності. Метод порівняння, спрямований на виявлення спільних та відмінних рис досліджуваних явищ, дозволив зробити висновки щодо специфіки вітчизняної блогосфери порівняно із американським

сегментом інтерактивного простору, зокрема визначена у дисертації вища соціокультурна і політична заангажованість користувачів української блогосфери як наслідок посттоталітарності та постколоніальності вітчизняного інформаційного простору.

Аналіз статистичної інформації широко застосовувався в процесі виявлення значимих текстів і практик інтерактивного простору, впливових акторів ідентичнісного дискурсу. Систематизації виявлених документних потоків і масивів сприяло застосування бібліографічного методу.

У роботі застосовані методи емпіричного дослідження. Так, метод спостереження на початковому етапі дослідження дозволив на основі отриманої емпіричної інформації висунути гіпотезу про різновекторний зв'язок бібліотечної діяльності у інтерактивному просторі та національної ідентичності.

На наступному етапі цей метод, як один із способів джерельної фіксації даних, дозволив перевірити і обґрунтувати висунену гіпотезу. Метод спостереження застосовувався у формі включеного спостереження – участі дослідника протягом 2013–2018 рр. у інтернет-комунікації соціальних медіа (Twitter, Facebook) у поєднанні з елементами методу моделювання і був детально обґрунтований у опублікованих працях дисертантки [190; 204]. Застосування зазначеного методу передбачало моделювання стрічки новин – інформаційного та інтерактивного наповнення сторінки користувача через профілі (сторінки) у соціальних медіа та сформоване навколо них коло комунікативних зв’язків, що дають можливість читати дописи та брати участь у обговореннях. Як було доведено, така стрічка новин є унікальною для кожного користувача, оскільки залежить від переліку вподобаних сторінок, списку друзів, кола вподобань друзів та їхньої активності. Водночас інтернет-комунікація, представлена у змодельованих стрічках новин, може, на нашу думку, претендувати на

репрезентативність, становлячи сукупність публікацій, по-перше, значущих з точки зору досліджуваної теми, по-друге, резонансних у вітчизняному сегменті інтерактивного простору, з огляду на охоплення аудиторії та високий рівень взаємодії користувачів навколо них.

В процесі моделювання стрічки новин було здійснено відбір репрезентативних сторінок за такими критеріями: представленість значущих текстів – таких, що стають об'єднувальними для ідентичнісних рефлексій; рівень залучення аудиторії (ідеться не лише про кількість читачів блогера, а й, що не менш важливо, про взаємодію з ними: наявність уподобань, передруків, коментарів до авторських дописів; популярні дописи завдяки такій взаємодії утворюють треди, що включають не лише авторський текст, а й сотні, інколи – тисячі коментарів читачів). Застосування вказаних прийомів дозволило виявити і проаналізувати значущі дискурсивні ситуації та тексти, що сформували джерельну базу дослідження. Окрім цього, метод спостереження дозволив перевірити адекватність результатів, отриманих у ході теоретичного дослідження.

Методи опису та соціально-культурної інтерпретації текстів дали змогу працювати як з одиницями аналізу із суб'єктивними значеннями і почуттями, трансльованими в інтернет-просторі, а не фактами і подіями. У роботі застосовувався метод критичного дискурс-аналізу соціокультурних явищ, що дало змогу обґрунтувати на дисертаційному рівні його ефективність для дослідження інтегрованості бібліотечної діяльності до мережевих інтерактивних практик формування національної ідентичності та бібліотечних інтерактивних практик загалом. Застосований метод передбачав дослідження дискурсів як складної єдності мовної форми, значення та дії, що характеризується поняттям комунікативної події [68, с. 120], (детальніше про дискурс у розділі 1. 3). Продуковані в результаті інтерактивної комунікації, у тому числі, і за участі бібліотек, тексти розглядалися як результат особливого

типу соціальної взаємодії [335, с. 20]. Таким чином досліджувався процес виробництва та інтерпретації смислів, закріплення у повторюваних ситуаціях моделей інтерпретації навколишньої дійсності [220]. Завдання аналітика у роботі з дискурсами полягає в експлікації, виявленні та аналізі цих світоглядних моделей за алгоритмом: «виявлення» (фіксація значимих текстів на етапі спостереження) – «опис» (визначення формальних властивостей тексту, що характеризують погляди/світоглядні преференції його автора) – «інтерпретація» (вивчення відношення між конкретним текстом і безпосередньою соціальною взаємодією, частиною якої є текст) – «пояснення» (виявлення відношення між взаємодією і соціальним контекстом, що служить тлом і обстановкою акту комунікації) [336, с. 20-32].

Питання означення і виявлення механізмів інформаційних впливів лежить у полі наукових рефлексій різних дослідників, як військових фахівців, так і політологів та медіазнавців, при цьому різноманітність дефініцій, продукованих для опису аналізованого явища, свідчить не лише про його багатоаспектність і динамічність, а й про відсутність єдиного підходу до наукового осмислення. Тож видається за доцільне особливу увагу приділити **міждисциплінарним методам** як сукупності ряду синтетичних, інтегративних способів, що виникають як результат суміщення елементів різних рівнів методології, орієнтованих головним чином на стики наукових дисциплін» [6, с. 31]. Доцільність такого підходу зумовлена, по-перше, складністю досліджуваних явищ, що, як правило, передбачають взаємовпливи декількох процесів, що вивчаються кількома групами дисциплін, об’єднаних науками про соціум і науками про інформацію. Крім того, пропонований підхід сприяє підвищенню достовірності результатів, оскільки репрезентативність зроблених висновків ґрунтується на сучасних здобутках цілого ряду наук і може зіставлятися з дотичними до використовуваних методиками інших наук.

1.3 Інтернет-дискурс та інтернет-комунікація як об’єкт науково-аналітичної діяльності бібліотек

До важливих напрямків досліджень у сучасному бібліотекознавстві як галузі соціальних комунікацій належать наукове осмислення особливостей функціонування інформаційного простору, зокрема, і новітні процеси співіснування «галактики Ґутенберґа» із «галактикою Інтернету» та соціокультурними трансформаціями, що їх викликають інформаційно-комунікаційні зміни. Термін «інтернет» та похідні від нього (інтернет-комунікація, інтернет-спільнота, інтернет-дискурс) у цій роботі вживається як синонімічний терміну «мережа», хоча ці терміни не є тотожними. Поняття «мережа» є ширшим і означає сукупність взаємопов’язаних через канали передавання даних технічних пристроїв, які забезпечують користувачів засобами обміну інформацією і спільного користування технологіями і ресурсами; поняття «інтернет» – вужчим і описує найбільшу глобальну комп’ютерну мережу, «мережу мереж», що об’єднує окремі мережі з метою обміну даними та доступу до інформаційних і технологічних ресурсів. – Проте загальновживаним на сьогодні стало використання назви «Інтернет» (власна назва конкретної мережі, що стала загальним стандартом) для визначення технології («інтернет» як загальна назва; в англійській мові: the Net, the net, the web, on the Net, замість the Internet). За цим же принципом у дисертації поняття «блогер» використовується як загальне для дописувача не лише блогосфери, а і всіх соціальних медіа.

Природно, що в гуманітарних дослідженнях інтернету особлива увага приділяється його соціальному виміру: культурним, мовним і психологічним особливостям взаємодії, закономірностям формування й характеристикам функціонування віртуальних груп і співтовариств, принципам самовираження особистості та зміни віртуальної

ідентичності, стереотипам створення й сприйняття соціальних об’єктів, стратегіям здійснення пізнавальної та будь-якої іншої діяльності в мережі Інтернет, перспективам перенесення в реальну діяльність набутих у віртуальній реальності навичок і умінь, а також деякі інші питання.

Розвиток інформаційних технологій у кінці ХХ – на початку ХХІ ст. сприяв не лише якісним змінам у національному й глобальному інформаційному просторі – інтенсифікації виробництва нової інформації, створенню принципово нових способів її зберігання, пошуку, подання, – а й виникненню нового культурного та мовного середовища, нової соціокультурної реальності, що формується і стрімко розвивається з розширенням сфери дії сучасних засобів комунікації (Детальніше у статті дисертантки [201]). В цій новій соціокультурній реальності кожен користувач знаходить відображену культуру і стає споживачем і (або) співтворцем у тих її сегментах, що відповідають його світоглядним переконанням і культурним преференціям.

Таке споживання характеризується зростанням діяльнісного виміру, основою якого в мережі є **інтернет-комунікація –** вербальна і невербальна взаємодія суб’єктів, для якої інтернет виступає специфічним комунікативним середовищем, під час якої, як наголошує О. Горошко, «створюється особлива модель реальності, характеризована ефектом присутності в ній людини, що дає змогу взаємодіяти з уявними й реальними об’єктами». Цілком виправданим видається визначення мережевого простору як «віртуальної агори та експериментального комунікативного майданчика ХХІ ст., що дає можливість реалізовуватися найфантастичнішим комунікативним практикам і прагненням» [53, с. 47]. При цьому комунікація й засоби її здійснення (технології) відіграють у мережі провідну роль. Відбувається процес зміни інформаційної ери комунікаційною, оскільки провідну роль

відіграє не виробництво, а обмін інформацією, необхідною для здійснення спільної діяльності [106, с. 13].

Інтернет, виникнувши свого часу як технологія, сьогодні набув характеристик соціального простору, заснованого на інтеракції та комунікації, що змінює механізми трансляції соціального досвіду. Спілкування, виражене за допомогою електронних текстів, є системоутворювальною ознакою Інтернету як соціальної реальності, а відтак Інтернет є дискурсивним за своєю природою простором, будучи при цьому найбільш динамічною та наймасштабнішою (за кількістю інформації – продукованої та такої, що циркулює в ньому [207]) складовою інформаційного простору.

Термін «дискурс», що досить широко використовується в сучасних соціогуманітарних дослідженнях, із середини XX ст. розроблявся західними науковцями (З. Харрісом, М. Фуко, Т. ван Дейком та ін..) в контексті мовознавчих досліджень і використовувався на позначення мовлення і тексту загалом. Широке ж застосування концепції дискурсу пов’язане із науковим інтересом до соціокультурних ситуацій, ментальних особливостей учасників комунікації, правил і стратегій такої комунікації. Т. ван Дейк розуміє дискурс «складну єдність мовної форми, значення та дії», а тексти, що є результатом комунікативної події – «як особливий тип мовної взаємодії та соціальної дії» [68, с. 120]. Така мовна і соціальна взаємодія включає не лише висловлювання, а і наявні знання комунікантів, їх переконання, норми, цінності, ідеології [331, с. 21].

Британський науковець Н. Фейрклау визначає дискурс через поняття «мови як соціальної практики», як процес виробництва та інтерпретації, соціальної взаємодії, частиною якої є текст [335, с. 20].

Український політолог В. Кулик розглядає дискурс як форму соціальної практики, середовище, простір, що охоплює значущі і впливові висловлювання [125, с. 9]. Т. Гранчак пропонує розглядати

дискурс як єдність двох сутностей: комунікації (динамічного процесу вербальної взаємодії між людьми) і тексту (тобто продукту та інструмента комунікації) [60, с. 15]. Поширене також трактування дискурсу як складного комунікативного явища, компонентами якого є текст і екстралінгвальні чинники (фонові знання, погляди, настанови, цілі адресата) [66, с. 57].

Отже, поняття дискурсу може бути потрактоване в межах двох глобальних підходів. Перший – дискурс як «текст, занурений у життя». У такому розумінні дискурс існує головним чином у текстах, соціально зорієнтованому мовленні. Другий підхід розглядає дискурс як тип комунікативної діяльності, інтерактивне явище, мовленнєвий потік, що має різні форми вияву, відбувається в межах конкретного каналу спілкування, регулюється стратегіями й тактиками учасників спілкування, є синтезом когнітивних, мовних і позамовних (соціальних, психологічних тощо) чинників [8].

Відповідно до наведених концепцій очевидно, що дискурс є багатогранним і складним поняттям, що існує на межі багатьох дисциплін (лінгвістика, соціологія, комунікативістика, політологія, філософія, психологія). Поняття «дискурс» набуває тих чи інших ознак згідно з науковою галуззю, у якій використовується. [97, с.62]. На сучасному етапі існує велика кількість підходів як до аналізу дискурсу, так і до виокремлення різних його типів: тлумачення дискурсу як інтерактивної діяльності комунікантів; з'ясування специфіки сенсів, що транслюються у дискурсі; виявлення комунікативних стратегій для представлення певної візії чи для здійснення впливу; виокремлення національної специфіки і культурних домінант, впливу історичних обставин формування комунікаційного поля.

Інструментами для дослідження дискурсу можуть виступати фрейми як ситуативні шаблони, уявлення про стереотипні ситуації; сценарії як усталена, загальноприйнята послідовність комунікативних

дій у певних ситуаціях (привітання, дискусії тощо); укорінені в свідомості ментальні моделі тощо. Наведені характеристики дискурсу як соціальної практики дають змогу виділяти інтернет-дискурс як особливий тип дискурсу, що відрізняється насамперед за каналом комунікації (на відміну від усного та письмового) – через мережу Інтернет. Інтернет-дискурс – це комп'ютерно-опосередкована комунікативна діяльність, що протікає в широкому соціокультурному контексті й матеріалізується в гіпертексті [82].

Тут важливо підкреслити, що йдеться не просто про гібридний усно-писемний спосіб комунікації, а про принципово новий вид текстів, що важливо з різних точок зору дослідження інтернет-комунікації, зокрема, і з огляду на завдання збереження таких текстів, що стоїть перед бібліотеками. Електронні тексти виявляють динамічність, синхронність (доступні для читання і змін з багатьох пристроїв одночасно), для них характерні взаємопроникність (можливість тексту бути об'єднаним усередині інших текстів чи містити посилання на інші тексти). Усі ці особливості створюють новий вид комунікації і текстів.

Інтернет-дискурсу притаманна жанрова неоднорідність, причому з характерними лише для нього жанрами, систематизація яких перебуває на етапі наукового осмислення. Існує досить багато класифікацій жанрів інтернет-комунікації чи ресурсів, якими вона опосередковується [264; 54; 143, с. 469–473; 116, с. 33; 324, с. 10–14], проте вичерпними їх на нинішньому етапі назвати не можна. Така ситуація зумовлена, з одного боку, ускладненою системою архітектоніки мережевої комунікації, а з іншого – її динамічністю, оскільки, як зазначає автор однієї з найбільш авторитетних класифікацій жанрів інтернет-дискурсу Д. Крістал, «швидкі технологічні зміни спровокують, без сумніву, нову ситуативну різноманітність, яка призведе до швидкого "старіння" будь-якої класифікації» [324, с. 10]. Очевидними змінами, що актуалізували уточнення жанрової класифікації складових інтернет-дискурсу, стало

запровадження у 2005 р. нової методики проектування комп'ютерних мереж Web 2.0, що призвело до появи формату спілкування у соціальних мережах (Facebook, Instagram), де міжособистісне спілкування доповнюється різноманітними мультимедійними й інтерактивними можливостями. Жанр соціальних мереж зіставний з асинхронним жанром інтернет-дискурсу, до якого можна віднести будь-які тексти, створені за допомогою систем, що дають можливість асинхронно спілкуватися в Інтернеті (передбачає наявність декількох комунікантів; збереження повідомлень на тривалий час, їх доступність; розрив у часі від декількох секунд, до декількох місяців): інтернет-форуми, живі журнали, блоги, системи обміну повідомлень у соціальних мережах, а також спілкування в коментарях на сайтах будь-якої тематики.

З точки зору бібліотекознавства – як проблеми збереження інформації інтернет-простору загалом, так і з точки зору згаданих у дисертації раніше біографічних досліджень, для яких інформація інтернет-простору може слугувати джерельною базою, заслуговує на увагу класифікація інтернет-жанрів Я. Шмідта [390, с. 105–174]., який, поклавши в основу лише одну ознаку – стильову особливість комунікативної ситуації, виділяє особисті й загальнодоступні тексти приватних осіб, професійно розроблені загальнодоступні тексти, тексти інформативного та наукового характеру Є сенс також виділяти загально-інформаційні жанри, науково-освітні та спеціальні інформаційні жанри. Серед художньо-літературних жанрів можна виділити як оцифровані твори традиційного друку так і твори, від початку створені та опубліковані (з можливістю поширення) у глобальній мережі (так звана мережература)

Поняття інтернет-дискурсу пов'язане з поняттям «інтернет-спільнота», що об'єднує учасників глобальної комунікації у форматі «багатьох з багатьома». В процесі такого полілогу і твориться дискурс. Це, відповідно, актуалізує новий погляд на інтернет-комунікацію і

витворені в її процесі тексти: з одного боку – як на відображення різноманітних соціальних практик, зафіксоване, з огляду на специфічний, усно-писемний, як його визначають дослідники, тип дискурсу, задокументовану громадську думку окремих груп населення. Д. Крістал охарактеризував сутність цього виду комунікації такою формулою: «усна форма мови + письмова форма мови + ознаки, опосередковані комп'ютером» [324, с. 10]. З іншого боку – інтернет-дискурс важливий як дослідне поле для вивчення політичних, соціокультурних, психологічних, лінгвістичних процесів.

Поняття «бібліотечний дискурс» у науковій думці зустрічається в двох контекстах. Це, по-перше, дискурс про бібліотеки – професійний або користувацький, загальнокультурний. Цікавим представником першого напрямку є дослідження бібліотечного дискурсу у сучасній популярній культурі. Так, Гері і Мері Редфорд (P. Gary and Marie L. Radford) розшифровують тексти про бібліотеку в масовій культурі через «дискурс контролю і страху» в образах «порогу», де бібліотекар виступає як «грізний воротар між порядком і хаосом» [386]. Поряд із наведеним прикладом, де дослідження бібліотечного дискурсу дозволяє виявити особливості сприйняття бібліотек у суспільстві та уявлень про їх роль у культурі, тобто зовнішнім виміром бібліотечного дискурсу, мають місце і обернені в бібліотечне середовище дослідження, що аналізують внутрішньобібліотечний, професійний дискурс. У цьому ключі досліджували питання деякі російські бібліотекознавці. Втім, розгляд бібліотеки як «моделі певним особливим способом організованого соціуму, що функціонує за своїми законами» [18] спрямоване головним чином на вивчення професійної культури бібліотекарів.

Що ж стосується функціонування бібліотек як соціального інституту, то в цьому контексті перспективним є дослідження дискурсу, що твориться бібліотеками і в процесі бібліотечної діяльності – тобто,

сегмент публічного дискурсу, продукований бібліотеками. Саме останній і має потенціал конструювання соціальної реальності. З цього приводу Т. Гранчак відзначає, що «у процесі здійснення своїх соціальних функцій (інформаційної, культурно-освітньої, ідейно-виховної та ін.) бібліотека бере участь і в таких дискурсах, як науковий, діловий, масово-інформаційний, політичний, соціокультурний, юридичний, рекламний та інші, виступаючи в ролі лідера-інтерпретатора, впливового актора, або, принаймні, попутника певного дискурсивного поля» [60, с. 15].

У зазначеному контексті у американському бібліотекознавстві досліджувалася головним чином участь бібліотек публічному (громадянському) дискурсі [360], зокрема, обґрунтовувалася роль публічних бібліотек як «ідеального фізичного та психологічного простору для просування демократії через обізнаність громадян» 302]. Або ж навпаки, робляться спроби переглянути якщо не власне роль у демократизації, то методи її просування [369; 394].

У вітчизняному бібліотекознавстві окремі аспекти участі бібліотек у соціокультурному дискурсі розглядала у серії праць Т. Гранчак [59; 60; 62; 64; 353]. Дослідниця наголошує на зв'язку соціокультурного дискурсу національних бібліотек із державною політикою пам'яті [59], а також – із концептом національної свідомості, який домінує у суспільстві [60, с. 14]. Відповідно, робить висновок вона, бібліотечна діяльність (систематизація фондів, організація нових колекцій, комплектування), як і бібліотечно-інформаційна продукція (бібліографічні покажчики, виставки, бібліотечні заходи), більшою або меншою мірою несуть на собі відбиток офіційного дискурсу. Уточнюючи цю думку, вважаємо за потрібне наголосити на тому, що бібліотеки, з одного боку, сприяють відтворенню в соціокультурному просторі офіційного дискурсу, з іншого – за відсутності системної державної політики бібліотечний дискурс буде амбівалентний,

спорадичний і визначатиметься суб'єктивними носіями – бібліотекарями. Зокрема, в процесі нашого дослідження було виявлено таку амбівалентність, що є, у свою чергу, відображенням суспільної свідомості та довгий час невизначеності державної політики пам'яті [108].

Зазначені характеристики мають місце, зокрема, у реалізації бібліотеками практик святкування – наприклад, 8 березня, що у вітчизняному соціокультурному просторі може вважатися показовим прикладом амбівалентності дискурсів – феміністичного, патріархального, радянського, націоналістичного [111]. Відповідно, спостереження за соціальними медіа вітчизняних бібліотек дозволяє виявити наявність у них практично усіх названих дискурсів, очевидно, залежно від світоглядних преференцій співробітників (колективів), відповідальних за наповнення бібліотечних сторінок у соціальних медіа. Тоді як для Бібліотеки Конгресу США, наприклад, є характерною чітка і послідовна артикуляція феміністичного дискурсу (з 80-х років минулого століття Бібліотека – послідовний реалізатор ідеї тематичного «Жіночого місяця», що визначається державною політикою США) 408], українські бібліотеки з одного боку, засвідчують соціокультурну специфіку суспільного сприйняття «8 березня» (і загалом актуальних соціальних питань, що через нього опосередковуються) – його невизначеність, перехідність, одночасне існування декількох антагоністичних дискурсів і у цьому є зрізом світоглядної невизначеності українського суспільства. З іншого боку – бібліотеки таким чином закріплюють світоглядні установки, легітимізують існуючі деструкції (паралельне існування антагоністичних дискурсів свідчить, на наше переконання, саме про деструкцію смислового поля, а не про його плюралізм).

Тому погодимось із думкою Т. Гранчак про необхідність системного просування актуального для національного єднання

дискурсу, водночас – про перспективності бібліотечної мережі як суб'єкта цих процесів та необхідності розробки методики просування ключових смислів національної пам'яті в соціокультурному дискурсі бібліотек [59]. В розвиток цієї думки наголосимо на необхідності модернізації культурно-просвітницької діяльності бібліотек із урахуванням перспектив дискурсивного аналізу.

Узагальнюючи й уточнюючи описані фахівцями конститутивні характеристики інтернет-комунікації, можна виділити ряд її визначальних рис. Детально вони описані у публікаціях дисертантки, присвяченій особливостям інтерактивного простору соціальних медіа [212; 221 с. 103-111]. Серед таких характеристик, зокрема, глобальність – широке трансляційне покриття (аж до необмеженої кількості учасників), досяжність інформації з будь-якої точки зв'язку з Інтернетом і доступність широкому колу осіб або навіть усім користувачам Інтернету. Інтернет-дискурс об'єднує найбільшу кількість учасників.

Інтернет є першим дійсно глобальним каналом комунікації. Це пов'язано не тільки з технічними параметрами (підключення до глобальної мережі), а й з феноменом нової соціальної організації. Ця організація передбачає дійсну транскордонність: відстані, політичні кордони для інтернет-комунікації не мають принципового значення; візуальність та мультимедійність масової глобальної культури розмивають культурні кордони; нівелюється мовний бар'єр: потужні пошукові засоби Інтернету мають функцію оперативного перекладу будь-яких екранних отже, інформаційна комп'ютерна мережа, створювана свого часу як технології з обмеженим застосуванням за короткий термін набула рис соціальної системи, основною функцією якої є комунікація.

Описана глобальність, опосередкованість (спілкування здійснюється за допомогою технічного засобу) і, відповідно,

електронний сигнал [1] як канал спілкування, визначають дистантність інтернет-дискурсу. Інформаційними одиницями виступають веб-сайти, або веб-вузли – специфічні електронні тексти (їх сукупність), що технологічно й культурно співвідносяться з письмовою комунікацією, а також з розмовними інтеракціями та з іншими формами електронного тексту [313].

Саме специфіка електронного тексту визначає ще одну важливу характеристику інтернет-дискурсу – гіпертекстуальність, яка базується на формі організації електронного дискурсу, що дає можливість переходити між частинами документа або різними документами, використовуючи наперед задані елементи зв'язку; це властивість тексту відсилати реципієнта до інших текстів, нелінійний спосіб зберігання інформації.

Ідея нелінійного тексту, яку докладно розробив Ж. Дерріда, одержала своє втілення в концепції «гіпертексту» американських учених Д. Енгельбарта й Т. Нельсона, зміст якої полягає у винесенні тексту за межі геометрично організованого простору сторінки за допомогою комп'ютера. В об'ємному просторі від кожної інформаційної одиниці тексту можна перейти до багатьох інших елементів, що на тій чи іншій підставі можуть бути з ним зіставлені. Кожний фрагмент тексту – носій змісту – має кілька таких варіантів переходу, усі фрагменти є рівноправними й доступними. Така структура може бути проілюстрована відомою метафорою «павутина», що в такому випадку передає не лише принцип зв'язку між серверами й комп'ютерними центрами чи механізм передачі даних, а й спосіб організації тексту. Гіпертекст у сучасних інформаційних технологіях організується за

[1] Електронний канал передачі сигналу, очевидно, є специфічною рисою інтернет-дискурсу, однак точніше визначати його як цифровий, щоб виокремити від інших дискурсів, опосередкованих електронними каналами інформації, – телевізійного чи радіо. При цьому в науковій літературі поняття «електронний» і «цифровий» досить широко використовуються як синонімічні.

допомогою вузлів (nodes) і гіперпосилань (links/hyperlinks), що утворюють мережу текстів медіа [221 с. 102-104].

Визначаючи термін «гіпертекст», дослідники вказують на спосіб організації електронного тексту (знакової конструкції), що характеризується специфічною структурованістю й розгалуженою системою програмно підтримуваних внутрішньотекстових і міжтекстових переходів, з мультимедійним представленням інформації (об'єднання тексту, графіки, відео, звуку), що допускає можливість читацького інтерактивного впливу на послідовність відтворення композиційних одиниць [52, с. 14].

Гіперпосилання роблять тексти багаторівневими, «звільняючи від зайвих пояснень у самому тексті, але не обмежуючи їхньої кількості за його межами. У мережевому спілкуванні вони зазвичай заміняють перекази різних історій» [236, с. 105]. Зчитування користувачем інформації формує новий «гіпертекстовий документ», який відрізняється від традиційних текстів нелінійністю, нескінченністю, незавершеністю, відкритістю, зняттям протиставлення автор – читач, численністю авторства, а відтак часто відсутністю точного авторства, об'єктивністю, багатовимірністю, неоднорідністю, дискретністю. Гіпертекстуальність реалізовує опозицію сегментація – інтеграція, характерну для інтернет-дискурсу, дає змогу враховувати постійне співіснування, взаємодію протилежних тенденцій до інтеграції інформації і водночас до її сегментування. Таким чином, категорія «гіпертекстуальність» має двоїсту природу: з одного боку, це засіб оформлення дискретності, вибудовування нелінійного тексту відповідно до хаотичності й атомізованості сучасного світу; з іншого боку, гіпертекстуальність забезпечує цілісність сприйняття тексту − як форми відображення множинності сучасного стану інформаційного світу.

Гіпертекст не має ні ієрархічної структури, ні фіксованих початку й кінця, ні замкнутості, властивих звичному лінійному тексту, він

принципово відкритий доповненню й навіть потребує від свого споживача активного співробітництва. Таким чином, як зауважує В. Штанько, екранна культура «ґрунтується не на оповіданні, на якому базується практично вся традиційна письмова культура, а на діалозі, що переходить у полілог» [293, с. 137]. Але цей екранний діалог має істотні відмінності від традиційного діалогу, у якому учасники перебувають у безпосередньому контакті.

У зв'язку з поширенням гіпертекстуальних повідомлень спостерігається така тенденція: у сфері міжособистісних відносин дедалі менше значення має особисте ставлення співрозмовника до того або іншого тексту. Спілкування стає інструментальним, у певному розумінні можна говорити навіть про його «виродження», тому що для користувача немає майже ніякої різниці між тим, щоб поставити запитання на інтернет-конференції, тобто «спитати у людей», або набрати його в програмі-пошуці, тобто «зробити запит системи». Результатом в обох випадках буде гіперпосилання, яке миттєво може надати потрібну інформацію.

Існування інформації в глибинному вимірі гіпертексту, що його можна «викликати», активізувати для сприйняття, детермінує віртуальний характер інтернет-дискурсу, складові частини якого мають скомпресований характер, що означає обов'язкову опору на віртуальні тексти, «заховані» в глибині інформаційного поля. Тут варто вказати на мозаїчність інтернет-дискурсу, яка загалом притаманна, за визначенням М. Кастельса, «культурі реальної віртуальності» – створеної комп'ютерами в кіберпросторі, що представляє собою «безперервний процес створення і руйнування». Відповідно, попередні форми причетності до сталих спільнот, стабільної структурованості світу, традиційних культурних утворень у такому суспільстві поступаються місцем ефемерним формам, які весь час змінюються. Як зазначає М. Кастельс, «це справді культура, але культура ефемерного, культура

кожного стратегічного рішення, скоріше, клаптикова ковдра, зшита з досвіду й інтересів, ніж хартія прав і обов'язків» [105, с. 197]. Концепція мозаїчності світу Г. Інніса (Harold Innis), яку розвинув М. Маклюен [355; 361], приводить до втілення різноманіття світу в «колажній картині» гіпертексту, матричній формі подання. Гіпертекст заснований на тенденціях, що проявилися ще в літературних експериментах письменників XX ст., і знаменує перехід від лінійних, структурованих і ієрархічних форм письмової комунікації до дискретних, децентралізованих і мобільних засобів інформації [164, с. 121–127].

Електронне спілкування представляє складну комбінацію дискурсів: побутового, ділового, наукового, політичного, рекламного та ін. Структуру дискурсивного комплексу Інтернету формують субдискурси у складі основного, складеного дискурсу, що належать до тієї ж предметно-інформаційної галузі й розкривають її. Така дискурсивна комплексна система будується як єдине ціле, що складається з багатьох компонентів, виражених різними кодами. Всесвітня мережа утворює мережевий простір, усередині якого розгортається процес не лінійної, а просторової та багатовимірної комунікації медіа [221 с. 103-11].

Гіпертекстовий простір як електронне середовище мережі Інтернет виступає як медіатор між автором і масовою аудиторією. Синергетичний ефект гіпертекстуальності – додатковий результат, отриманий від тісної злагодженої взаємодії окремих елементів системи, виділяє нову характеристику текстів мережі Інтернет – когнітивну взаємодію. Суть когнітивної взаємодії проявляється в співіснуванні великої кількості смислових сфер у одному смисловому полі, сайті, сторінці в Інтернеті в умовах постійного оновлення, зміни, збагачення чи, навпаки, збіднення.

Наступні характерні риси інтернет-дискурсу – інтерактивність і мультимедійність – також пов'язані гіпертекстуальністю. Гіпертекст у мережі Інтернет є технічна форма існування інтернет-дискурсу у

віртуальному просторі, одночасно в багатьох точках простору й моментах часу, доступний для необмеженої кількості авторів, співавторів, читачів і співчитачів, інтерактивно пов'язаних за допомогою мультимедійного середовища мережі Інтернет, що можуть у реальному просторі й часі формувати, передавати, проглядати, продовжувати, змінювати, структурувати текст відповідно до запитів. Зазначені процеси дає змогу реалізувати така характеристика нових медіа, зокрема й інтернет-дискурсу, як інтерактивність (від англ. interaction – взаємодія) як реактивна (запит – відповідь) або діалогова взаємодія, а також операбельність гіпертексту, що включає допоміжний інструментарій, який дає змогу не просто споживати і використовувати інформацію, а і створювати її, змінювати представлену у інтернет-просторі, публікувати та поширювати. Найпростішим варіантом прояву інтерактивності можна вважати посилання в електронному тексті, за якими користувач може переміщатися від одного документа до іншого (а може ігнорувати), складні варіанти інтерактивності передбачають використання інструментів для самостійного продукування користувачем контенту – від створення і редагування до публікації. Загалом Інтернет як особливий тип комунікації передбачає діалогічність, постійний і повноцінний зворотний зв'язок, реалізований у нових комунікативних форматах медіа [221 с. 103-11].

Окремо слід наголосити на мультимедійності гітертексту й загалом комунікації в Інтернеті. Мультимедійність (multimedia, від англ. multi – багато й media – носій, середовище) забезпечується новітніми технологіями та об'єднує в собі всі доступні форми подання інформації: графіку, текст, відео, аудіо, фотографію, анімацію, звукові ефекти, звуковий супровід тощо. Веб-документи містять, крім тексту, картинки, графіки, відео- та аудіофрагменти, що розширюють параметри тексту, змінюють співвідношення статики й динаміки. Така багатоканальна передача інформації, під час якої поєднуються різні знакові системи

(мова, звук, зображення), виступає конститутивним принципом інтернет-комунікації. Еволюція електронних засобів масової комунікації убік спочатку самодостатньою візуальності, а потім й іконічної графічності була передбачена теоретиком мас-медіа М. Маклюеном, який писав, що «мова набуває графічного, або іконічного характеру, значення якого майже ніяк не пов'язане із семантичним універсумом і взагалі не належить республіці букв» [146, с. 222].

Продуктом мультимедійності **креолізовані комп'ютерні** тексти – відповідне поняття введено для позначення текстів, фактура яких складається з вербальної й невербальної (належних до інших знакових систем) частин. Креолізованість, що розуміється як наявність у тексті графічної інформації, є логічним наслідком мультимедійності як характеристики комп'ютерного дискурсу. Креолізований текст, таким чином, є текстом змішаного типу, що містить вербальний та іконічний елементи. У бібліотечній практиці в інтерактивному просторі такі тексти є, з одного боку, результатом аналітичної діяльності із інформаційними потоками (див., зокрема, дослідження про візуальну аналітику [224; 206]), а з іншого – об'єктом депонування, що потребує спеціальних підходів в силу складності структури. Щодо останнього пропонується застосовувати підходи, вироблені для збереження візуальних об'єктів [119].

Крім переважання креолізованного тексту, у мережевому дискурсі підвищується питома вага невербальних компонентів комунікації: характерним є тактильний аналізатор, включений у процес оперування клавіатурою, мишкою, планшетом (учасник малює або пише рукописний текст), джойстиком (учасник керує подіями віртуальної реальності в симуляторах і мережевих іграх); кінестетичний – використовується анімація для банерів.

Гіпертекст не є просто сукупністю текстів, мультимедійно пов'язаних між собою. Кращим підтвердженням цьому служить те, що

письмові й усні види комунікації включені в цей рівень на правах складових нового об'єднаного комунікаційного простору. При цьому вони зберігають усі свої особливості, якщо розглядати їх у межах їхнього рівня, але набувають нових якостей, якщо функціонують як елемент нової системи. Традиційний письмовий текст, потрапляючи в інформаційний простір, змінюється, набуваючи гіпертекстової форми. Гіпертекст, об'єднаний у єдине функціональне ціле за допомогою системи міжтекстових переходів, – це одночасно і зручна візуальна форма, яка може бути адекватно сприйнята з екрана монітора, і реалізація переваг комп'ютерних технологій, що дають змогу матеріалізувати інтертекстуальність.

Інтертекстуальність, таким чином, є у смисловому плані одним із засобів оформлення гіпертекстуальності електронного дискурсу: будь-яка алюзія може бути перевірена переміщенням по гіпертексту до джерела, розширена й продовжена. Не випадково в англійській мові для позначення процесу пошуку інформації в мережі Інтернет використовується термін to surf – серфінгувати, перелітати по гребенях з хвилі на хвилю. Таким чином, передається й конотація поверховості, неглибокого пізнання, «хапання вершків», яскравого та привабливого на противагу вдумливому рефлексуванню, спогаду й ассоціюванню при читанні паперового тексту книги. При цьому в інформаційному періоді здатність швидко знаходити, осмислювати, оцінювати і використовувати інформацію з усіма її зв'язками в глобальній інформаційній системі передається прямим значенням дієслова «перелітати з одного веб-сайту на інший» [221 с. 106-109].

Доступність споживчих властивостей інформації віртуального дискурсу забезпечує багаторазово переважаюче охоплення аудиторії, швидкий і всеохоплюючий інформаційний пошук у сучасному світі стає істотною конкурентною перевагою, віртуальний дискурс перемагає саме внаслідок гіпертекстуальності його втілення. Одна з головних ознак

гіпертексту – доступність інформації: інтелектуальна (зрозумілість), комерційна, фізична. Читач може отримати пояснення будь-якого факту на будь-якому рівні складності: можна знайти будь-яке джерело в діапазоні від енциклопедичних словників до форуму, де простими словами користувачі пояснюють один одному будь-які поняття; картинки й карикатури, відеоролики на ту ж тему.

Водночас для інтернет-дискурсу притаманна важливість емоційного компонента спілкування: утрудненість, обмеженість у засобах вираження з огляду на незначну кількість невербальної інформації і водночас стійке прагнення до емоційного наповнення тексту. Специфічною рисою мережевого спілкування є використання письмової форми мови для передачі усної комунікації. Потреба в компенсації невербальних засобів спілкування,особливо важливих у неофіційній комунікації, реалізовується через активне використання символів, зображень, емотиконів, що відчутно підвищує візуалізацію тексту.

Використання особливих графічних елементів – емотиконів (ідеограм, що зображають емоції), розділових знаків чи верхнього регістру, що, наприклад, під час спілкування в соціальних мережах сприймається як «крик», так само як і використання понад двох знаків окликів, свідчить про намагання заповнити лакуни невербального спілкування, спричинені відсутністю візуального контакту між співрозмовниками. Вони покликані передати емоційний стан учасників спілкування. Використання смайлів стало необхідним і найчастіше визнається єдино адекватним у повсякденному мережевому спілкуванні. Наприклад, якщо в процесі комунікації розповідається анекдот, влучний жарт, то реакцією схвалення на нього буде смайл посмішки, текстуальна реакція «дякую, смішно» може бути сприйнята як іронія над браком гумору.

По суті, неможливість доповнити спілкування в мережі невербальними елементами спонукає комуні кантів до того, щоб

вдваатись до компенсаторних практик, здатних замінити способи передачі інформації на емоційному рівні. Фактично недостатність інформації про віртуального співрозмовника, особливо якщо йдеться про комунікантів, чиє спілкування обмежується виключно мережевим, актуалізує стратегії добудовування. Таким чином, для інтернет-дискурсу характерна компенсаторна віртуальна емоційність.

Нестача невербальної інформації посилюється такою рисою інтернет-дискурсу, як анонімність – дистантність учасників поліфонічного дискурсу при бажанні забезпечує можливість учасникам спілкування надавати про себе відомості в обмеженому/неповному форматі або ж такі, що не відповідають дійсності. Прояв цих характеристик середовища досить відносний – від практично повної анонімності форумів чи чатів до відкритої публічності соціальних мереж або саморозкриття особистості на персональній веб-сторінці. Водночас під анонімністю опублікованої інформації розумітимемо принципову неможливість перевірити достовірність інформації про співрозмовника чи повноту інформації про нього. Анонімність обумовлює психологічний комфорт комунікантів, звільняючи користувача від необхідності справжньої самопрезентації, тобто відповідності в процесі комунікації своєму реальному «я», і тим самим відкриває можливість для конструювання альтернативних самопрезентацій. Як зазначають А. Асмолов та Г. Асмолов [4], розвиток соціальних мереж і блогів розвивається в бік стабільної ідентичності, відмови від анонімності, яка була характерна для більш раннього періоду інтернет-комунікації. Це вказує на те, що в блогах «я» здобуває перемогу в боротьбі з «над-я», особистість у віртуальному світі усвідомлює себе, свій статус і репутацію. Поряд з виробленням норм комунікативної поведінки в різних інтернет-спільнотах це дає змогу говорити про формування інтернет-етики – сукупності принципів та правил поведінки людей, що спілкуються в інтернет-середовищі. Паралельно відбувається

вироблення етикету мережі – «етикету», сформованого у вигляді правил, виконання яких покликане мінімізувати дискомфорт при спілкуванні в інтернет-середовищі: дотримання теми спілкування; уникання категоричності суджень; обмеження обсягу тексту, використання мережевих скорочень (PMJi – Pardon My Jumping in; IMHO – In My Humble Opinion; ROTFL – Rolling On The Floor Laughing; ASAP – As Soon As Possible); використання загальноприйнятих графічних символів для оперативного сприйняття інформації (уже згадуване правило, згідно з яким набрані прописними літерами слова сприймаються як крик); незастосування агресивних виразів та ігнорування порушників мережевого етикету; необхідність зазначати тему повідомлень тощо. Водночас визначальною рисою спілкування в мережі залишається не його нормативність, а, навпаки, неформальність.

Фактично існує єдиний просторово-часовий континуум, що об'єднує комунікантів, кожен з яких має можливість підключитися або залишити комунікацію, отримати інформацію або сприяти продукуванню нової, тобто змінюючи цей континуум своєю присутністю. Таким чином учасник інтернет-дискурсу бере участь не тільки в сприйнятті, але і у створенні та зміні текстів, спродукованих в інтернет-комунікації.

У процесі спілкування у віртуальному середовищі змінюється не лише це середовище, а і учасник спілкування: трансформуються моделі комунікації, пріоритети, нівелюються параметри, важливі в реальному спілкуванні: у процесі віртуальної взаємодії знижується значущість зовнішності, статі, раси, національності втрачають свою значущість. З'являються нові цінності, серед яких демократичність спілкування, необмежена доступність і швидкість отримання інформації та зав'язування контактів, відсутність просторових кордонів, розмивання відстаней, стирання ролі часового чинника, свобода самовираження. Вказана вище демократичність стимулює розмивання межі між

особистісно орієнтованим і статусно орієнтованим спілкуванням; авторитети офлайнового спілкування повинні підтверджувати свій статус онлайн.

1.4 Специфіка аналізу інтерактивного інформаційно-комунікаційного простору

Соціальні медіа, які поєднують цифрові медіа та можливості онлайн-комунікації, характеризуються високим рівнем інтерактивності, тобто можливості не лише споживати, а й створювати чи змінювати контент з боку реципієнтів. Цей принципово новий вид засобів масової комунікації набуває зростаючого значення і впливу у найрізноманітніших сферах – як інструмент маркетингових стратегій, політичного впливу, простір формування громадської думки, становлення громадянського суспільства.

Зростання як кількості, так і значення соціальних медіа, сукупність яких формує інтерактивний інформаційно-комунікаційний простір, за два останні десятиліття актуалізувало необхідність практичного вивчення відповідних інформаційних процесів і наукового осмислення цього явища в контексті комунікативістики. Окремі аспекти такого осмислення розглядалися у працях дисертантки, зокрема, присвячених дослідженням соціальних медіа як дискурсивного простору [220], про що детальніше йтиметься далі.

Вивчення специфіки комунікації в інтернет-просторі є актуальним завданням у доволі широкому полі соціокультурних досліджень, пов’язаних з аналізом функціонування інформаційного поля, і з точки зору бібліотекознавчих студій як їхньої складової, що обґрунтовано у статті дисертантки [220]. Такі рефлексії мають теоретичне значення для сучасної інфогуманітаристики загалом – мовознавчої, культурологічної, політичної, соціальної, і бібліотеки здатні виступати тими науковими центрами, що інтегрують відповідні міждисциплінарні дослідження. Бібліотека у цьому контексті виступає, з одного боку, як суб'єкт інфопростору, з іншого – як об’єднуюча наукова інституція для реалізації міждисцмплінарних досліджень. Водночас осмислення означених

питань корисне в прикладних розвідках власне бібліотечних досліджень, оскільки описувані закономірності функціонування інформаційного поля є дієвими для роботи в сучасному інфопросторі бібліотек. Вироблені підходи залишаються актуальними для вимірювання результативності бібліотечної роботи (ширше – роботи наукових, культурних установ, установ пам'яті тощо) в інтернет-просторі, так само як і для спеціальних досліджень у інтерактивному просторі інформаційно-аналітичних підрозділів, через завдання, що постають перед ними – як джерела інформації та з огляду на вплив медіа на суспільні процеси.

Дослідження ідентичнісних преференцій, участь у формуванні яких беруть бібліотеки (про що детальніше у розділі) є актуальним і затребуваним науковим завданням не лише з огляду на важливість таких процесів у суспільному дитті, а і зважаючи на перспективність апробованих методик. що можуть бути ектрапольовані на інші дослідження. З одного боку, свідченням специфіки світоглядних преференцій можуть бути результати соціологічних опитувань громадської думки, що дає змогу виявити спільні для різних прошарків і груп населення вже існуючі настрої як певним чином результат функціонування гуманітарного простору. Такі дані лише опосередковано дають можливість виявити фрагментацію інфополя чи припустити існування цілеспрямованих деструктивних інфільтрацій, оскільки презентують уже сформовані переференції – процеси й механізми можна лише реконструювати чи екстраполювати через результат. Більш перспективним виглядає дослідження інформаційних обмінів – інституціалізованих і неформальних. Нарешті третім, глибинним рівнем дослідження може стати аналіз інформаційно-комунікаційних процесів: практик і дискурсів, змістів використаних текстів як результатів і слідів комунікаційної діяльності, під час якої

формуються (розвиваються) світоглядно-ціннісні орієнтації та сенсожиттєві настанови, що підлягають вивченню й дослідженню.

Інформативними в цьому контексті можуть бути й електоральні показники (саме до аналізу електоральних уподобань досить часто – на наш погляд, навіть переоцінюючи цей маркер, – звертаються дослідники регіональної специфіки сучасної України). З іншого боку, для оцінювання процесів, що все ще перебувають у активній фазі, цей критерій хибує інерційністю; соціологічні заміри, що досить активно проводяться фахівцями останнім часом як у національному, так і регіональному зрізі, фіксують погляди «тут і зараз». Виявлення ж світоглядних зрушень потребує тривалої фіксації з подальшим виявленням динаміки.

На відміну від названих напрямів досліджень (що ніяк не применшує їхню цінність), аналіз дискурсивних практик дає змогу виділити напрями й механізми світоглядних тектонічних зрушень, зафіксувати їх наявність ще до унаочнення в конкретних світоглядних преференціях. Крім того, ідентичнісні процеси, що відображаються в інформаційному просторі, причому особливо явно, до того ж найбільш оперативно «знімаються» дослідником. На відміну від інших агентів соціалізації – школи, традиційних медіа, церкви, результативність впливу яких проявляється з часом та потребує спеціальних замірів, у випадку соціальних медіа механізми впливу (які саме елементи і як впливають) та потужність (сила реакції користувачів) фіксуються дослідником практично одразу, хоча й не в повному обсязі, з можливими деформаціями, зумовленими специфікою дослідницького матеріалу.

Перспективність для дослідження світоглядних трансформацій саме інтерактивного сегмента інформаційного простору зумовлена тим, що він оптимально унаочнює інформаційні тренди, що характеризують споживання інформації тією частиною суспільства, чий прядок денний формують нові медіа. Для такого сучасного споживача медійного

продукту ключові теми інфопростору задають не традиційні ЗМІ, такі як ефірні телеканали чи популярні газети, а френдстрічка – сукупність дописів та рекомендацій тих людей, брендів і організацій, з якими користувач перебуває в постійному контакті та взаємодії. Це зумовлює існування механізму фільтрації та посилення інформаційних сигналів, що його медіа-дослідники називають терміном «вірусний редактор». Тобто, нові медіа мають здатність «вихоплювати» ключові тренди інформаційних потоків з огляду на концентрованість останніх саме в інтерактивному просторі (ефект рекомендаційного відбору і вірусного поширення). Цим самим соціальні медіа посилюють вплив на медіа традиційні, що дедалі частіше транслюють ідеї, образи, смисли, вироблені соціальними медіа. При цьому аналіз інтерактивного простору характеризується оперативністю (швидкість виявлення реакції), здатністю відображати динаміку процесів, операбельністю (зручність як у фіксації, так і в аналізі отриманих результатів, у тому числі машинному), методологічною перспективністю (інтерактивність дає змогу розширити методи дослідження – від статистичних та дискурсивних, що задіюються при дослідженні традиційних медіа, до соціологічних і психологічних, таких як включене спостереження чи експеримент).

Загалом «інформаційний ландшафт» Інтернету відзначається високою неоднорідністю та значною мірою «анархічною організацією». Розміщені у мережі документи мають різну якість та суспільну цінність: від авторитетних, добре структурованих та інформативних матеріалів (наприклад, онлайн-каталоги найбільших світових бібліотек; цифрові колекції культурної спадщини окремих народів та всього людства, бази даних наукової, освітньої інформації) до неконтрольованиї антисуспільних публікацій. Певним чином це стосується й здійснюваного в Інтернеті процесу комунікації: тут знайшли своє місце і видозмінилися традиційна преса, що значним чином абсорбувала риси

мультимедійних та інтерактивних ресурсів; на чисельних форумах та в блогах ведеться обговорення найрізноманітніших питань: суспільно важливої (політичної, соціальної, наукової) проблематики, що тісно переплітаються із особистісним спілкуванням. Такі характеристики здатні як сприяти налагодженню порозуміння, виробленню ефективних рішень, так і, з огляду на специфіку інтернет-комунікації, створювати грунт для проявів деструктивної поведінки та непродуктивної комунікації.

Оскільки у мережі представлена різнорідна інформація з різних джерел і з різними авторством, продукована у комунікації, що здійснюється у різних форматах (масовій, груповій, міжособистісній), можна зробити висновок про багатоплановість інтернет-дискурсу, поєднання в ньому рис різних дискурсів: побутового, публіцистичного, ділового, рекламного, політичного, навчального тощо, а також про його дифузний характер. Різноманітні комунікаційні практики, що реалізуються у інтернет-просторі є важливою складовою ідентифікаційних процесів, співвіднесення користувачем себе із спільнотами, виявлення тих чи інших моделей поведінки, відповідно, такі практики та продуковані ними дискурси є важливим об'єктом досліджень сучасної соціогуманітаристики.

Наголосимо, що перед дослідником з огляду на масштабність і різнорідність інформаціних потоків стоїть завдання вироблення підходів до вибірки й акумуляції текстів мережі (бібліотечна кумуляція буде розглянув окремо у розділі 4.1. цієї роботи). Тут ведеться про вибірку як перший етап аналізу, що передбачає висунення гіпотези і постановку завдань для аналізу, чим, власне, і визначається вибірка і її специфіка в інтерактивному просторі з подальшим аналізом значущих висловлювань, а також вибору продуктивних для аналізу об'єктів дослідження методів. Такими об'єктами можуть бути тексти (у випадку

соціальних медіа текстами можуть бути як окремі дописи, так і треди [2] коментарів, посилань тощо); дискурсивні ситуації як відбиток знань про фрагменти соціально значущих явищ, репрезентованих не лише в окремому тексті, а в комплексі медійних повідомлень, кожне з яких розширює й доповнює структури інформації, спрямовані на формування суспільних уявлень; дискурсивні практики як сукупний ефект повторюваних дій. У випадках аналізів текстів ключовими є виявлення інтерпретаційних рамок; сукупність текстів, що сприймається кумулятивно (наприклад, одна тема за певний час), здійснюючи сукупний вплив, формує порядок денний (про це говорять: важливо, що ігнорується, яка ієрархія тем) і створює репрезентаційний контекст.

Дослідження впливу інформаційно-комунікаційних процесів на трансформацію національної ідентичності, у свою чергу, ставить похідне завдання – окреслення українського інтернет-дискурсу як емпіричного поля дослідження. З цією метою необхідно з'ясувати коло ресурсів, що утворюють саме український сегмент інформаційно-комунікативного простору, як сукупності розміщених в Інтернеті засобів масової інформації та комунікації, у яких можуть застосовуватися інтерактивні форми роботи з аудиторією й на сторінках яких з певною регулярністю розміщуються розраховані на масову аудиторію суспільно значущі медіа-тексти. Детально на цій проблемі, що висвітлювалася також у працях дисертантки [119], ми зупинимось у параграфі 4.2, тут же вкажео, що найбільш показовим критерієм для визначення «Уанету» видається контекстний, до якого можна застосувати критерії, розроблені у документознавстві для створення «україніки» як українського національного бібліографічного репертуару творів, що безпосередньо

[2] Треди (англ. Thread – нитка) в інтернет-форумах, блогах, списках розсилки, конференціях – відповіді на повідомлення, що показуються у вигляді пов'язаної послідовності (гілки), якщо їх об'єднує спільна тема або загальний ідентифікатор (Див.: [406]).

або непрямо стосуються всіх сторін життя України, документів з української тематики, що виникли і побутували за її межами.

Зважаючи на розширення дискурсивних практик участі в поясненні й конструюванні інформаційної реальності через залучення широких верств населення до комунікації в інтернет-просторі та активізацію такої комунікації, актуальності набуває не лише необхідність вивчення культурних текстів, що створюються різними семіотичними засобами, а й залучення до вирішення цього завдання напрацювань з різних суміжних дисциплін, методів аналізу, орієнтованих на вивчення символічного відображення соціокультурного простору.

З точки зору поставлених у цьому дослідженні завдань – виявлення й аналіз світоглядних практик та ідентичнісних процесів, пов'язаних із східноукраїнською кризою і її наслідками, – видається перспективним саме аналіз **дискурсивних практик соціальних медіа** як способу продукування та організації сенсів усередині певного соціального контексту.

Отже, соціальні медіа та ідентичнісні практики, що розгортаються в них, розглядаються як один з найперспективніших напрямів досліджень соціокультурних трансформацій. Що ж до методології таких досліджень, то вона передбачає використання комплексу методів: спостереження, експерименту, статистичних. Одним з найперспективніших напрямів аналізу видається **дискурс-аналіз,** що, за Д. Поттером, приділяє особливу увагу способам організації версій навколишнього світу, суспільства, подій і внутрішніх психологічних світів, вироблених у дискурсі [116, с. 6]. Основне завдання, яке вирішується в процесі дискурсивного аналізу, – визначення смислового навантаження, комплексу ідей і уявлень, продукованих у соціокомунікативних процесах; дослідження способів організації версій

навколишнього світу, суспільства, подій, внутрішніх психологічних світів, вироблених у дискурсі [375; 383, с. 6].

Загалом застосування критичного дискурс-аналізу у бібліотекознавстві системного прояву не мало. Можна, поряд із згаданими вище дослідженнями участі бібліотек у публічному дискурсі, згадати праці щодо використання дискурс-аналізу у бібліотекознавстві з точки зору дослідження користувацької аудиторії та комунікації з нею [339; 359; 350], або ж – окремих напрямків бібліотечної діяльності, наприклад, участі у соціальній підтримці категорій громадян, що її потребують [381].

Мають місце також праці, що обґрунтовують доцільність застосування дискурс-аналізу при дослідженні культурних практик за участі бібліотек [340; 356; 364; 403], «дискурсу як соціального акту», «набору ідей», дискурсивних практик, що (і це важливо з точки зору українських реалій і нашого дослідження) «конкурують між собою» [318, с. 73].

Отже, як доведена в низці досліджень важливість участі бібліотек у соціокультурному дискурсі, так і існуючі напрацювання, що обґрунтовують перспективність дискурсивного аналізу у бібліотекознавстві, актуалізують розробку системного застосування критичного дискурс-аналізу у бібліотекознавчих студіях. Застосування цього методу передбачає реконструкцію соціальних практик через мову текстового повідомлення, через виявлення зв’язку повідомлення з контекстом, з’ясування позицій зацікавлених сторін. Критичний дискурс-аналіз орієнтований також на дослідження взаємодії різних дискурсів та виявлення зв'язків між дискурсом та соціальними подіями. Об’єктом критичного дискурс-аналізу виступає соціальний дискурс, тобто такий вид комунікативної взаємодії, в якому в процесі обговорення, співставлення та обґрунтування різних ідей, програм і позицій соціальних суб’єктів виробляється спільна думка певної

спільноти. Отже, йдеться про виявлення та аналіз способів упорядкування, інтерпретації дійсності, що проявляються різноманітних (не лише комунікативних) практиках.

Одним із напрямків дискурс-аналізу є виявлення, за Н. Фейрклау, прихованих конвенцій, під якими учений розуміє не рефлексивні стандарти поведінки, що втратили історичність і соціальну обумовленість свого походження [336, с. 20–32]. Виявлення і дослідження дискурсів передбачає інтерпретацію тексту – відношення між конкретним текстом і безпосередньою взаємодією, в яку він поміщений; пояснення – відношення між соціальним контекстом, що служить тлом і обстановкою акту комунікації [335, с. 31–32].

Предметом дослідження при дискурс-аналізі виступають висловлювання, значимі для певної спільноти, тобто такі, що містять поділювані певною групою колективні переконання, тексти, що створюють, деконструюють або підсилюють ту чи іншу позицію в дискурсному полі [332, с. 234]. Дискурс-аналіз, таким чином, має на меті привести до позиційної єдності розсіяні висловлювання, причому таке перегрупування здійснюється на підставі критерію відношення до акту висловлювання, що дозволяє виявити так звану дискурсну формацію.

При дослідженні суспільного дискурсу, що формується у інтерактивних ідентичнісних практиках, емпіричним джерелом дослідження є сторінки активних користувачів, які беруть участь у суспільно-політичному дискурсі у соціальних медіа – твіттер, блоги, форуми (в окремих випадках – пов’язані між собою, або аналізовані за кумулятивним принципом – вибірка повідомлень за різними типологчно джерелами, оскільки саме так, із кількох рідного типу джерел сприймає, як правило, інформацію реципієнт), але пріоритетним джерелом стали сторінки Facebook, пріоритетність якого була визначена в силу високого рівня політизації (актуально для українського сегменту), значної

представленості мережевого політичного та соціокультурного дискурсу, як і зосередженість максимальної кількості впливових комунікаторів (авторів). Важливим аспектом став також формат текстів – розмір, змістовність, мультимодальність.

Основне **завдання, яке вирішувалось у процесі дискурсивного аналізу**, – визначення смислового навантаження, комплексу ідей і уявлень, за допомогою якого бібліотека як актор соціокомунікативного процесу бере участь у поясненні та конструюванні інформаційної реальності. Які світоглядні орієнтації (особисті, або такі, що домінують у певній групі) визначають його вибір.

При цьому в дискурс, який підлягає аналізу, доцільно включати не тільки ті ідеї, які були представлені відкрито, але й ті, котрі користувач міг отримати в результаті **власної інтерпретації** представленого контексту, а також **інтенції,** притаманні представленим текстам, орієнтовані на реалізацію певного результату (наприклад, легітимацію певної соціальної проблеми), що містять приховані (латентні) значення, контекст їх творення [60].

Варто погодитися з думкою дослідника українських медіа В. Кулика щодо ролі **статистичних методів** (у нашому випадку – у науковому осмисленні соціальних медіа як простору смислотворення). Статистичні показники, зокрема контент-аналіз (кількісний аналіз текстових масивів; суть якого полягає у виявленні й порівнянні частоти появи об’єктів), важливі для підтвердження або спростування гіпотез, висунутих на підставі інтуїтивних «загальних вражень» через аналіз великого масиву текстів [125].

Коли йдеться про соціальні медіа, будь-які механічні підрахунки демонструють неефективність статистичного підходу, оскільки не враховують критичних для оцінювання впливів натяків, підтекстів, сарказму; артикуляції різними, у тому числі графічними способами винесення певного елемента в заголовки чи супровідні для перепосту

коментарі. Важливо також враховувати контекст. Наприклад, фото патріотичних мітингів у Донецьку, вишиванкової ходи довоєнного періоду, що засвідчують присутність українського патріотизму на цих територіях; так само як висвітлення українських акцій в Одесі чи Маріуполі чи «вибухова українськість» Дніпра мають вищий рівень важливості, ніж свідчення патріотизму Львова, Тернополя чи Києва, для яких це позиціонування доведено до рівня буденності зі статусом самоочевидності. Отже, кількісні і якісні підходи є взаємодоповнюваними.

Що ж до дискурсивного аналізу, то основне завдання, яке вирішується в процесі – визначення смислового навантаження, комплексу ідей і уявлень, продукованих у соціокомунікативних процесах. Відповідно, аналіз дискурсу досліджує не мовлення й тексти, а їхній вплив на суспільні відносини [387, с. 66–68]. Ідеться про виявлення й аналіз стратегій, що впливають на конструювання значення соціальної реальності: стратегію представлення [наприклад, хрестоматійний для аналізу англомовних текстів і актуалізований в останні роки для України вибір між називанням: terrorists/rebels (терористи/повстанці)].

Як було доведено дисертанткою [220], дискурс-аналіз дає змогу виявити **стратегію переназивання,** спрямовану на зміну усталеного уявлення з певною ідеологічною метою. У нашому випадку на поверхні лежить ряд етнофолізмів, породжених (актуалізованих і масовізованих) конфліктом: «укри», «бандери», «укропи», «лугандон», «домбабве», «дира», а також спрямованих на дегуманізацію, формування образу «чужого», поширюваного на частину населення. Інші евфемізми періоду початку війни – «ввічливі люди» (замість «військові без розпізнавальних знаків»), «повернення, включення» (замість «анексія») – ілюструють стратегію переназивання, спрямовану на зміну усталеного уявлення з певною ідеологічною метою. Застосування такої стратегії давало змогу

навесні 2014 р. згладити (принаймні в інформаційному просторі) елемент агресії, що не менш важливо, створити невизначене інформаційне тло і, відповідно, сприйняття подій.

Зазначимо, що характерне для соціальних медіа цитування й коментування ускладнює структуру тексту і створює об'єкт багаторівневого аналізу. Подібні прийоми характерні для багатьох соціальних медіа: вищу інформаційну цінність на сторінці кожного користувача мають авторські тексти, передрук цікавого з точки зору учасника комунікації тексту має супроводжуватися більшим чи меншим авторським коментарем (механічні «репости» є ознакою неякісного блогінгу). Таким чином, для соціальних медіа поширеною практикою є умисне чи неартикульоване інформаційне «передування», під яким розумітимемо вплив попереднього контексту на сприйняття інформації [387] – аж до прямих настанов під час пред'явлення інформації для забезпечення напрямів її інтерпретації. Наприклад, Facebook-сторінка «Український інформаційний простір» 18 липня 2016 р. поширює новину від видання Gazeta.Ua «Цієї ночі в Зайцевому загинули чотири бійці 53-ї бригади». Водночас адміністратор сторінки супроводжує цю новину власним представленням, створюючи, таким чином, ще один заголовок, під яким, власне, новину читатиме та сприйматиме аудиторія: «Російські окупанти вбили чотирьох наших хлопців...». У цьому новому заголовку привертає увагу посилення наголошення пари «ми – вони»: вираз «бійці 53-ї бригади» було замінено на «наші хлопці», означивши таким чином свою (автора і читачів) залученість до групи, на яку вчинено замах (підсилення попереднього «загинули бійці» через вказівку конкретного, означеного винуватця – «вбили російські окупанти»). Таким чином було артикульовано всключення загиблих до колективного «ми» (відповідно, й удару було завдано «нам») і виокремлено образ ворога. Тобто кожний перепост (таких десятки,

інколи – сотні, тисячі) може посилювати (як у наведеному випадку) чи іншим чином змінювати інтерпретаційні рамки тексту.

Показовою також може бути історія різномовних варіантів фільму «За двома зайцями», досить популярна в спеціалізованих спільнотах кіноманів, що поширювалася й обговорювалася неодноразово на різних ресурсах. Пов'язана вона з віднайденням на складі Маріупольської бази кінопрокату єдиної україномовної копії стрічки (як вважалося раніше, втраченої). У повідомленні про цю знахідку і її історію наголошується, що перший, оригінальний варіант фільму зняли українською мовою, потім була зроблена російське озвучування, а україномовний варіант радянська влада майже весь знищила (наголошується саме на умисному знищенні). У підсумку в російському озвучуванні результатом став ефект, що полягає в зміні сприйняття та формування враження «нормальності» російськомовності й штучного створення протиставлення російськомовні – суржикомовні, замість закладеного авторами україномовні – суржикомовні [137; 88]. Текст цікавий саме тим, що ілюструє дискурсивні стратегії як встановлення та застосування інтерпретаційних рамок сприйняття, а також тим, що є прикладом формування нового явища – користувацької (аматорської, колективної, інтерактивної) медіа-критики зі спробами деконструкції маніпуляцій у аналізованому тексті (фільмі).

Відповідно, у випадку соціальних медіа йдеться не лише про виявлення, як для традиційних ЗМІ, інтерпретаційних рамок, а також про дослідження їх трансформації, динаміку. Крім того, слід враховувати, що соціальні медіа не просто формують громадську думку, а водночас трансльовані ними тексти є результатом колективної думки, її виразом у цій конкретній ситуації.

Водночас важливим фактором, способом і рівнем соціального конструювання реальності є легітимізація смислів, соціальних інститутів тощо (їх розуміння, підтримка, сприйняття індивідами). При цьому в

дискурс, який підлягає аналізу, мають бути включені не тільки ті ідеї та уявлення, які були представлені відкрито (експліцитно), а й ті, які користувач міг отримати в результаті власної інтерпретації представленого контексту, а також інтенції, притаманні представленим текстам, їх спрямованість на реалізацію певного результату (наприклад, легітимацію певної соціальної проблеми), приховані (імпліцитні або латентні) значення, контекст їх творення [60, с. 15].

Важливо також враховувати ще один аспект: конвергенцію традиційних і нових медіа, причому саме в онлайн-просторі. У структуру онлайн-дискурсу, крім уже звичних текстів, фото, відео та аудіо, додаються онлайн-трансляції, прямі ефіри; динамічно розвивається паралельне використання двох і більше медіа, яке отримало назву second screen. Наприклад, приєднана комунікація після або під час перегляду телевізійних передач дедалі частіше здійснюється в соціальних мережах (насамперед у Twitter) через мобільні пристрої та комп'ютери. Це потребує від дослідників дискурсів більш системного підходу, яким видається мультимодальний дискурс-аналіз, що інтерпретує семіотичне утворення як багатовимірну сутність, інтегровані компоненти різної природи та з різних джерел. Поняття «мультимодальність» близьке до поняття «мультимедійність», воно описує формування значень за допомогою різних семіотичних засобів – модусів – і пов'язаних з ними соціокультурних конвенцій. Мультимодальні дослідження сконцентрували свою увагу на вивченні ефектів, створюваних поєднанням двох або більше подібних модусів, ставши таким собі об'єднуючим терміном, що синтезує численні напрацювання соціальних наук у галузі досліджень продуктів культури й комунікації. Унаслідок комбінації модальностей їхнє значення трансформує загальний зміст повідомлення, тобто відбувається ресеміотизація (resemiotization) [354].

Більшість західних дослідників у рамках цього напряму дотримуються дискурсивного підходу до аналізу мультимодальних феноменів, адаптуючи широке трактування дискурсу як соціально обумовленої когнітивної структури, що знаходить своє матеріальне втілення в текстах-репрезентаціях. На сьогодні аналіз комунікації в соціальних медіа часто зводиться до аналізу лексики, ключових слів і тематичних тредів, що не дає повного уявлення про онлайн-дискурси. Відповідно, актуальним є вироблення методологічних підходів до мультимодального дискурс-аналізу. Заслуговує на увагу проект «Онлайн-дискурси. Методичний інструментарій збору і аналізу даних для визначення онлайн-дискурсів як соціальних практик», здійснений під керівництвом авторитетних німецьких дослідників – лінгвіста К. Фрассо та фахівців з онлайн-комунікації Ш. Мейєра та К. Пентцольда [374].

Методологічно проект спирається на відомі підходи до дослідження дискурсу – фреймовий і соціосеміотичний, але при цьому основна увага приділяється формулюванню нових вимог до збору й аналізу онлайн-даних. Проект передбачає розроблення інструментарію аналізу, узгоджується з медійною специфікою онлайн-дискурсів.

Основними цілями проекту є розроблення циркулярного та процесуального методу збору та аналізу даних, а також критеріїв для вибору відповідного методу аналізу для онлайн-комунікації. Підкреслюється, що вибір повинен здійснюватися з урахуванням особливостей конкретної комунікативної практики в онлайн-просторі. Так, наприклад, міжособистісну онлайн-комунікацію, скоріше за все, варто вивчати за допомогою лінгвістичного аналізу дискурсу, блоги – за допомогою аргументаційного аналізу, фотогалерею – за допомогою семіотичного аналізу [329]. І, нарешті, потрібно створити дієві інтерпретаційні зразки за принципом «потрійного метаметоду», що

являє собою інтеграцію фреймових підходів з лінгвістики, соціології знань і теорії комунікації.

Цікавий і перспективний підхід до вивчення політичних дискурсів у Twitter представлений у колективному дослідженні під керівництвом К. Тімм «Контекстуалізація через хештеги». За допомогою соціальних медіа відкриваються «нові (політичні) простори дій (Handlungsspielraum), у яких розвиваються мовні ігри та аудіовізуальні символьні дії» [398, с. 139]. Через хештег ідентифікуються та структуруються дискурси і стає можливим створення тематичної когерентності, секвенціальності, інтертекстуальності й тим самим дискурсивності [398, с. 156].

Таким чином видається важливим наголосити на перспективності використання методів критичного дискурс-аналізу як методів опису та соціально-культурної інтерпретації текстів, що дозволяють працювати як з одиницями аналізу із суб'єктивними значеннями і почуттями, трансльованими в інтернет-просторі, а не фактамии і подіями, успішні приклади використання якого маємо, зокрема, у бібліотекознавчих дослідженнях [60; 59; 62], проте системне використання якого в ході вивчення соціокультурної діяльності бібліотек не обгрунтовувалось.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

У працях провідних бібліотекознавців було закладено основи обґрунтування нового, такого, що відповідає умовам часу, статусу бібліотеки – як комплексного бібліотечно-інформаційного, наукового і культурно-просвітницького закладу зі статусом науково-дослідного інституту. У працях О. Онищенка, М. Слободяника, Г. Шемаєвої, Л. Костенка з огляду на зміни концепції розвитку бібліотек актуалізується питання нових підходів до роботи бібліотек з інформацією. Важливим науковим підґрунтям дослідження стала серія колективних монографій, підготовлених у НБУВ під науковим керівництвом О. Онищенка, В. Горового, В. Попика, що висвітлюють питання соціокультурних трансформацій в контексті розвитку мережевих інформаційно-комунікаційних технологій. З точки зору розробки теми інформаційного підгрунтя соціальних процесів плідною є обгрунтована в працях В. Горового концепція соціальних інформаційних баз як інформаційної основи національного інформаційного простору.

Важливою складовою історіографії дослідження стали бібліотекознавчі праці Л.Дубровіної, Т. Гранчак, О. Воскобойнікової-Гузєвої, К. Генієвої, що осмислюють роль національних бібліотек у якості соціального інституту, завданням якого є забезпечення спадкоємності національної ідентичності. Поряд із окремими працями, що стосуються участі бібліотек у процесах формування, трансформації та трансляції колективних ідентичностей, методологічними орієнтирами слугували праці, що безпосередньо не висвітнювали проблему, але присвячені дослідженню дотичних питань: біографістики, в тому числі мережевої як складової бібліотекознавчих досліджень та, водночас, складової ідентичнісних практик формування національного пантеону; інтернет-регіоналістики у сучасному бібліотекознавстві як студій,

дотичних до формування колективних ідентичностей – регіональних і локальних в якості складової ширших ідентичнісних практик; студій пам’яті та дослідження бібліотек як установ пам’яті і їх участі у комеморативних практиках.

Теоретичною основою стала також низка сучасних загальних досліджень ідентичності в умовах інформаційної глобалізації та питань функціонування сучасного медіа-дискурсу, зокрема, праці Н. Пелагеші, В. Кулика, О. Горошко.

Окремим блоком історіографії роботи стали праці дослідників сучасного інформаційного простору та бібліотеки як суб’єкта інформаційних обмінів. Методологічними орієнтирами стали як праці, присвячені формуванню бібліотечного сегменту сучасного інтерактивного простору (В. Горового, Т. Гранчак), так і загальні дослідження з комунікативістики. У цьому контексті важливими були напрацювання, що осмислюють процеси бібліотечного архівування інтернет-простору, представлення у цифровому форматі бібліотечних фондів як складової формування національної цифрової спадщини, створення бібліотечних електронних ресурсів (К. Лобузіна, В. Копанєва, О. Мар’їна), технологічні складові цих процесів (Л. Костенко, І. Лобузін, Д. Солов’яненко).

Водночас недостатньо дослідженим залишається зв'язок інтенсифікації ідентичнісних практик та розвитку інтерактивного простору, а також роль бібліотеки як соціокультурного інституту у творенні, трансформації, кумуляції, трансляції ідентичнісного дискурсу.

Відповідно до мети, предмета, об’єкта та завдань дослідження було обґрунтовано його методологічні засади. Враховуючи наявні бібліотекознавчі дослідження та виходячи із поставлених завдань, було застосованокомплекс дослідницьких методів, дотримано принципу наукової об’єктивності.

Виходячи із сучасного визначення бібліотекознавства як наукової дисципліни документно-комунікаційного циклу, що теоретично відтворює бібліотеку як наукове поняття і об'єкт реальності в усіх її зв'язках і опосередкуваннях [58, с. 38]., та враховуючи проблему дослідження – бібліотечний дискурс національної ідентичності, його акцент було зроблено на комунікаційному аспекті функціонування бібліотеки. Бібліотека при цьому розглядається як інтегративний соціальний інститут, універсальний інформаційно-комунікаційний центр. Враховуючи це, закономірним стало визначення методологічною основою дисертаційного дослідження соціальнокомунікаційного підходу. Його доповнення використанням в дослідженні системного, порівняльного, структурно-функціонального, інформаційного, інституціонального підходів дало змогу дослідити співвідношення колективних ідентичностей та бібліотеки як, зі свого боку, складної системи, їх взаємовпливи, зробити висновки стосовно функцій ідентичнісних практик, у здійсненні яких беруть участь бібліотеки, визначити функції інформаційно-аналітичних відділів бібліотечних структур, розкрити роль інформаційної системи «бібліотека» як місця перетину інших інформаційних систем «соціум», «соціальна комунікація», «колективні ідентичності», що зумовлено природою бібліотеки як соціального інформаційно-комунікаційного інституту, однією із сутнісних функцій якого є інформаційна.

При цьому розгляд бібліотечної справи як невід'ємної складової суспільного розвитку з притаманними останньому тенденціями ускладнення і спеціалізації, вивчення процесів і явищ у системі взаємозв'язків вимагало створення єдиної субординованої системи методів і підходів. На загально філософському рівні було застосовано діалектичний метод; загальнонаукові методи гіпотези, спостереження, моделювання, аналізу, синтезу, узагальнення, аналогії, абстрагування, конкретизації, пояснення, систематизації, класифікації були використані

у поєднанні із системним, структурно-функціональним інформаційним підходами;,також було застосовано конкретно-наукові методи: статистичний, метод включеного спостереження, інституціональний, історико-генетичний, проблемно-хронологічний, семіотичний, дискурс та інтент аналізу; спеціальні методи бібліотекознавства – бібліотечної компаративістики, бібліографічний метод.

Участь бібліотеки у інтернет-дискурсі, який тлумачиться як особливий тип дискурсу, результат комп'ютерно-опосередкованої множинної комунікативної діяльності (полілогу), що протікає в широкому соціокультурному контексті й матеріалізується в гіпертексті, ставить перед бібілотекознавцями завдання дослідження цього явища як з точки зору загальної соціокомунікативістики – як складової досліджень функціонування сучасного інформаційно-комунікаційного простору; так і з точки зору бібліотекознавства – для виявлення специфіки інформаційного простору, що визначає діяльність у ньому бібліотек (із розкриття фондів і представлення національного наративу, просування продуктів та послуг, залучення користувачів та активізацію участі у громадянському житті, професійної комунікації тощо); а також з точки зору забезпечення бібліотеками широких гуманітарних досліджень, що базуватимуться на інформації інтерактивного простору, акумульованій, систематизованій та наданій науковцям бібліотеками.

Аналіз сучасних наукових розвідок та безпосереднє емпіричне дослідження інтерактивного простору дозволили виявити конституюючі ознаки інтернет-дискурсу, що визначають специфіку участі бібліотеки у ідентичнісних процесах. Серед них – глобальність як широке трансляційне покриття, досяжність інформації з будь-якої точки зв'язку з Інтернетом і доступність широкому колу осіб; опосередкованість (спілкування здійснюється за допомогою технічного засобу) і, відповідно, електронний сигнал як канал спілкування, що визначають дистантність інтернет-дискурсу. Специфіка електронного тексту

визначає іншу важливу характеристику інтернет-дискурсу – гіпертекстуальність, яка базується на формі організації електронного дискурсу та визначає нелінійний спосіб зберігання інформації. Гіпертекст у мережі Інтернет розглядається як технічна форма існування інтернет-дискурсу у віртуальному просторі, одночасно в багатьох точках простору й моментах часу, доступний для необмеженої кількості авторів, співавторів, читачів і співчитачів, інтерактивно пов'язаних за допомогою мультимедійного середовища мережі Інтернет, що можуть у реальному просторі й часі формувати, передавати, проглядати, продовжувати, змінювати, структурувати текст відповідно до запитів. Зазначені процеси дають змогу реалізувати таку характеристику інтернет-дискурсу, як інтерактивність або полілогову взаємодію, а також інтероперабельність гіпертексту, що включає допоміжний інструментарій, який дає змогу прискорити отримання потрібної інформації та її використання.

В силу інтертекстуальності інтерактивної комунікації, інтернет-дискурс як об'єкт аналізу формує дисперсний, мозаїчний і кліповий масив текстів; принциповий для соціальних медіа особистісний підхід визначає суб'єктивність створеного контенту. Описані характеристики часто унеможливлюють ефективне використання методологій дослідження традиційних медіа. З огляду на це, автором було розроблено метологічні підходи для досліджень соціальних медіа як дискурсивного простору. Для реалізації дослідження обгрунтовано доцільність застосування методу включеного спостереження – участь дослідника у інтернет-комунікації соціальних медіа, що дозволяє виявити та проаналізувати значимі дискурсивні ситуації та тексти. Доведено, що інтернет-комунікація, представлена у змодельованих стрічках новин, може претендувати на репрезентативність, складаючи сукупність публікацій, по-перше, значимих з точки зору досліджуваної теми, по-друге, резонансних у вітчизняному сегменті інтерактивного

простору з огляду на охоплення аудиторії та високий рівень взаємодії користувачів навколо них.

Обгрунтовано використання методів опису та соціально-культурної інтерпретації текстів, що дозволяють працювати як з одиницями аналізу із суб'єктивними значеннями і почуттями, трансльованими в інтернет-просторі, а не фактамии і подіями.

Доведено ефективність критичного дискурс-аналізу, що приділяє особливу увагу способам організації версій навколишнього світу, вироблених в дискурсі, з метою визначення смислового навантаження, комплексу ідей та уявлень, продукованих у соціокомунікативних процесах.

У першому розділі дисертації подано основні результати з наукових праць, включених до Списку публікацій здобувача за темою дисертації і представлених у Списку використаних джерел: [190], [191], [201], [203], [204], [207], [212], [220], [221].

РОЗДІЛ 2 ІДЕНТИЧНІСНІ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНИХ МЕДІА В ДІЯЛЬНОСТІ БІБЛІОТЕК

2.1 Ідентичність та бібліотека: діалектичний зв'язок у соціокультурних процесах

Для інформаційного суспільства характерне зростання інформаційної відкритості. Донедавна обсяг інформації, що циркулювала в суспільстві, був відносно невеликим, і її основний трафік зосереджувався саме в органах державної влади. Основні потоки інформації замикалися в межах національних держав і лише відносно незначна їх частина перетинала кордон. Але вже у 80-х роках XX ст. відбулися якісні зміни у можливостях зберігання, обробки та перетворення інформації, пов’язані зі швидким розвитком комп’ютерної техніки. Вдосконалення сучасних засобів передачі інформації, насамперед телекомунікацій, зумовило різке зростання транскордонних потоків інформації – це найважливіша потреба і водночас визначальна характеристика сучасного інформаційного суспільства.

Нагальним залишається питання про взаємодію і взаємозалежність глобалізації та національного розвитку [210; 209]. Останні десятиліття на тлі дискусій про «архаїчність» традиційних ідентичностей і формування глобальної спільноти, активне заміщення національних ідентичностей іншими – наднаціональними[3], субнаціональними, релігійними тощо відбувається сплеск новітніх націоналізмів, акцентування здатності саме національної ідентичності виконувати інтеграційні й мобілізаційні функції; загострення конфліктів на тлі світоглядних протиріч. Відповідно, важливим завданням науковців

[3] Детальніше про панросійську ідентичність, що виражається через позиціонування належності до «русского міра» у розділі 5.

стало визначення шляхів розвитку національних ідентичностей в умовах прогресуючого мультикультуралізму, перспективи їх трансформацій. Національні ідентичності є одним із типів серед різноманітних колективних ідентичностей, водночас вибір саме цієї ідентифікації в якості основної для наукового осмислення у цьому дисертаційному дослідженні пов'язаний з її виразністю, відносною стійкістю серед інших та впливом, що його саме національні ідентичності здатні здійснювати на суспільні процеси та явища. Погодимось із думкою вітчизняних дослідників етнополітичних процесів щодо того, що «національна ідентичність є набагато помітнішою від усіх інших; вона надзвичайно активно маніфестує себе на різних рівнях і в різних формах, головно символічних, – достоту як свого часу найпомітнішою і найважливішою була ідентичність конфесійна» [177, с. 226].

Ці обставини актуалізують дослідження проблеми ідентичності. Загалом зазначена тема має достатньо високий рівень наукової розробки, проблемним є, швидше, те, що використання безпосередньо терміна стало настільки різноманітним і його концептуальний контекст настільки широким, що поняття соціальної ідентичності залишається розмитим завдяки перетворенню з другої половини XX ст. на «універсальний інструмент аналізу свідомісних конструктів» [160]. Погодимось із висновком І. Лисого, що така «пластичність смислового наповнення» терміна пов'язана з тим, що ним описується явище неоднозначне, динамічне, багатолике і множинне, яким є реальні ідентичності [138, с. 75–76].

У цій роботі проблема ідентичності розглядатиметься, виходячи із поєднання конструктивістського підходу до дослідження націй із символічнм інтеракціонізмом. Конструктивістська парадигма наголошує на соціальній зумовленості всіх колективних ідентичностей, звідки випливає розуміння нації як культурної побудови. Отже, з точки зору конструктивізму розглядатимемо націю як модерний ментальний і

соціокультурний конструкт, що її італійський соціолог А. Мартінеллі, інтегруючи погляди різних дослідників проблеми ідентичності, визначає як «апелюючу до свого етнонаціонального коріння (Е. Сміт) уявлену спільноту (Б. Андерсон), сформовану в результаті діяльності націоналістично налаштованих еліт у процесі модернізації (Е. Геллнер)» [151, с. 187]. Такий підхід дає змогу говорити про націю як складне динамічне утворення, досліджувати його не лише як соціальну систему, а й через переживання спільнотою власної ідентичності. Оскільки йдеться про переживання, слід погодитись із висновком Л. Нагорної про те, національна ідентичність є переважно суб'єктивно, а не об'єктивно детермінованою [161].

Аналіз поняття «національна ідентичність», представленого у працях сучасних дослідників [126; 239; 178; 161; 246] дозволив сформулювати узагальнене розуміння терміну для осмислення проблеми в її соціокультурному вимірі, в основі якого – класичне визначення Е. Сміта.

Отже, послуговуючись поняттям **"національна ідентичність"** у цій роботі матимемо на увазі явище **самоідентифікації з нацією як самобутньою спільнотою (суб'єктивне відчуття приналежності до спільноти), що її переживають особи або групи як солідарність (відчуття спільної історичної долі та актуальних інтересів) на основі світоглядних уявлень.**

Якщо виходити із тези Е. Сміта про те, що згадане вище самоототожнення зі спільнотою відбувається на основі її символів, цінностей, історії, території, культури, державних та правових інституцій, політичних та економічних інтересів [246, с. 18–27], то очевидно, що ідентифікація означає наявність певного уявлення про образ «своєї» спільноти. Такий образ твориться, транслюється і трансформується через тексти, сукупність яких формує національний наратив як значиму розповідь нації про себе. Як наголошує Я. Грицак,

«ідентичність є ситуативною і дискурсивною, твориться передовсім текстами» [65]. При цьому рефлексії над ідентичністю, її осмислення і усвідомлення розглядаються нами як національна свідомість.

Водночас важливою складовою ідентичнісних процесів є спільна дія і комунікація як один із її проявів, що актуалізує інший перспективний з точки зору завдань нашого дослідження підхід – символічний інтеракціонізм, виходячи з положень якого ідентичність виникає тільки за умови наявності соціального середовища, і тільки під час взаємодії однієї людини з іншою. Ця обставина надає соціальній комунікації як аспекту трансформації ідентичностей вирішального значення.

Відтак у цьому дослідженні національна ідентичність не розглядається іманентно заданою, а, навпаки, однією з ієрархії колективних, такою, що інкорпорує (інтегрує) або конкурує із етнічною, расовою, цивілізаційною, релігійною, конфесійною, класовою, наднаціональною; причому кожна з названих може бути стабільною чи нестабільною і актуалізуватися ситуативно, ексклюзивною чи інклюзивною. Водночас національна ідентичність розглядається як змінна, така, що зазнає трансформацій, реагуючи на зміну соціальних умов. Згідно влучного спостереження З. Баумана, «будучи іменником, це слово (ідентичність) насправді поводиться як дієслово» [7, с. 280]. Відповідно, ідентичність є процесом відбору, інтеграції і диференціації різних ідентифікацій, тобто ідентичність розглядається не як задана характеристика, а як процес переживання ідентифікацій.

Отже, національна ідентичність є самоінтерпретацією національної спільноти, яка виражається в культурних та ідеологічних текстах, вона є проєктом, що нескінченно продовжується, здійснюється за допомогою різних форм медіа та культурних практик. Бібліотека як соціокультурний інститут на різних етапах свого існування прямо

пов’язана як із значимими культурними та ідеологічними текстами, так і з практиками.

Сукупність значимих текстів, через які формується уявлення нації про себе, складає національний наратив, генетичний зв'язок якого з бібліотекою розкривається не лише через уявлення про бібліотеку як утримувача найважливіших для нації текстів і книжкових пам’яток, а і як про власне символ культурних та інтелектуальних здобутків нації (питання представлення наукових здобутків нації аналізувалося у праці дисертантки [222]). Зв'язок національного наративу із осмисленням і переживанням національної ідентичності та із діяльністю бібліотек детально розглядатиметься у розділі 3, тут же відзначимо, що найпоширеніші і найвпливовіші з точки зору ідентичнісних процесів соціокультурні практики значним чином знаходять відображення у діяльності бібліотек. Соціокультурні практики розглядатимемо як повторювані соціокомунікативні дії і навички, базовані на колективному досвіді та підставові для стабільних групових уявлень, (детальніше у розділі 2.3).

Сучасна глобалізація характеризується трансформацією суспільних інститутів, зміною всього соціального та культурного середовища. Можна говорити про виникнення феномену «глобальної культури», здатної утворювати нові культурні цінності або змінювати наявні і цим самим сприяти зникненню національно-культурних ідентичностей різних народів. Йдеться не просто про експансію глобальної культури, а про глибшу проблему – про загрозу руйнації національних ідентичностей. З одного боку, уніфікаційний тиск, культурні деформації обертаються втратою традиційних цінностей, розмиванням національної ідентичності та солідарності, з іншого – значення національної самосвідомості зростає в умовах глобалізації та жорсткої конкуренції держав, їхніх економік і соціальних систем. Адже національна ідентичність зумовлює усвідомлення громадянином і

суспільством національних інтересів, довіру до держави та її інституцій, солідарність з іншими членами спільноти і, відповідно, спроможність взаємодіяти з ними для досягнення суспільно значущих цілей. Приклад країн Центральної та Східної Європи переконує: розвинена національна ідентичність є вагомою конкурентною перевагою в сучасному глобалізованому світі (див. детальніше у статті дисертантки [189]).

Національні ідентичності – складні культурні, історичні, політичні конструкції, нехтування й уніфікація культурної мозаїчності антропосфери приховує загрозу для всього людства. У контексті глобалізаційних процесів загальносвітова культура аж ніяк «не повинна формуватися як головна одиниця, одержана в результаті уніфікації й знищення множинних окремих національних і традиційних пріоритетів, хоч які б малі території ними були охоплені, – наголошує всесвітньо відомий японський філософ, діяч культури, письменник Д. Ікеда. – Наша цивілізація зуміє створити воістину загальносвітову культуру, коли навчиться цінувати всі без винятку суспільні й духовні надбання людей як різноманітні варіанти вираження єдиної для всіх людяності» [92]. Дійсно, збереження різноманіття – найдієвіший спосіб забезпечення стійкості. Недаремно автор комунікативної концепції інтеграції К. Дойч називав серед головних умов успішного розвитку інтеграційних процесів масивність потоку взаємної інформації – інтенсивність культурного обміну, обміну ідеями [328].

Важливо наголосити, що розглянуті проблеми, будучи глобальними за характером, є національними за своєю суттю. Як обґрунтовувалось свого часу у статті дисертантки, оскільки новації генеруються переважно країнами-глобалізаторами, то їх запровадження у практику інноваційного розвитку ослаблених тривалою асиміляцією постколоніальних країн загрожує останнім: якщо вони не творитимуть своєї інтелектуальної власності, своїх ноу-хау в різних сферах життєдіяльності, то опиняться на периферії прогресу, до того ж – як

денаціоналізовані елементи [210]. Для України окреслені проблеми мають особливе значення, з огляду як на специфіку минулого – постколоніальний та посттоталітарний статус; так і зважаючи на сучасні виклики, що значним чином мають світоглядний характер, на чому в контексті російсько-української війни неодноразово наголошували дослідники.

Революцією цінностей з наступною війною за ідентичність російсько-українське протистояння визначила також і письменниця О. Забужко. Очевидною є ціннісна складова нав'язаної країні війни, що поряд з бойовими діями включає потужний інформаційний фактор і є за своєю природою гібридною, коли військові дії супроводжуються, як визначає Є. Бистрицький, віртуальним знищенням світоглядних цінностей супротивника, насамперед екзистенційних можливостей його культури, шляхом маніпуляції всіма можливими медійними засобами [12, с. 72–73]. Більше того, сучасні реформаційні процеси (як суспільний запит на системні зміни, так і зусилля, спрямовані на реформування та, навпаки, протидію йому різних політичних гравців) є, по суті, пошуками відповіді на питання, на якій системі цінностей базуватиметься суспільство й держава в майбутній Україні.

Ідентичнісні бібліотечні практики можуть мати як культурні, мовні, історичні виміри, так і бути складовою політичних комунікацій. Окремі аспекти еволюції участі бібліотек у процесах політико-комунікативної взаємодії відображені у дослідженні Т. Гранчак. З точки зору нашого дослідження вартим уваги є виявлений нею зв'язок функцій, що в різний час покладалися на бібліотеки, із політичним завданням об'єднання спільноти, що може розглядатись також і з точки зору проблеми ідентичностей. Запропонована дослідницею схема зв'язку політичної комунікації і бібліотеки в історичній ретроспективі [56, с.87-141] покладена в основу дослідження участі бібліотек у процесах формування ідентичності, викладеного далі.

Розгляд проблеми у історичній ретроспективі має певні застереження: з одного боку, у традиційних суспільствах, що відрізнялися відносно простим соціальним устроєм, процес самовизначення напряму пов'язувався із підданством, відповідно, поняття «ідентичність» та її рефлексування розвиненими вповні не були. Власне поняття з'являється лише у період Нового часу, а проблематизоване як соціально-філософський концепт було вже у пізньомодерну добу.

Проте навіть у стародавньому світі, за висновками дослідників (С. Бейлс, Г. Флейшхауер), на бібліотеки серед іншого могли покладатися завдання зміцнення ідеологічних підвалин почуття єдності всередині держави. Показовим тут може бути приклад Александрійської бібліотеки. Оскільки йдеться про спробу (причому досить успішну) синтезу грецької та східних культур та створення таким чином нової – еллініcтичної з виразними космополітичними рисами, очевидно, що ці процеси супроводжувалися світоглядними зрушеннями населення еллініcтичних держав, або, принаймні їхніх еліт. Відповідно, якщо розглядати еллініcтичне світосприйняття як змодельовану через державні політики протоідентичність, то Александрійську бібліотеку можна розглядати як свого роду символ та один із інструментів таких трансформацій.

Умовно світоглядні функції могли покладатись і на середньовічні бібліотеки. Загалом можна погодитись із висновком Т. Гранчак закладене в основі діяльності державної бібліотеки завдання сприяння зміцненню держави і підтримки пануючих цінностей [56, с.99].

Водночас врахування українських реалій потребує уточнення і розширення наведеної тези про роль бібліотек: тут важливий той факт, що ранній етап формування національної свідомості і, відповідно, початків осмислення ідентичності, що припадає на ранньомодерну добу, означений для українців недержавним існуванням. У дисертаційній

роботі обґрунтовується теза про те, що коли йдеться про так звані «недержавні народи», культурні практики, зокрема і діяльність бібліотек, не обов'язково вибудовується у руслі державницької політики; ця діяльність може, як у випадку із українством, вибудовуватися в опозиції до панівного національного проекту і не просто не підтримувати, а і підважувати утверджувані державою цінності. Тобто, державні проєкти як Речі Посполитої, так і пізніше Московського царства і Російської імперії були уніфікаційними у їх національній політиці. Українські бібліотеки, діяльність яких буде проаналізовано нижче, були значним чином орієнтовані на відстоювання окремішності і збереження самобутності, тобто були інструментом протидії офіційній державній політиці.

Недержавне існування українців у Речі Посполитій передбачало для них необхідність вибору у першу чергу релігійної, а вслід за нею і етнічної ідентичності та актуалізувало пов'язане з цим вибором відстоювання соціальних ролей, що потребувало вироблення як компенсаційних і захисних соціальних механізмів, так і способів самоорганізації для їх реалізації. Яскравим прикладом такої самоорганізації українства можуть бути міщанські братства та доброчинна діяльність представників національних еліт, зокрема функціонування Острозької школи, заснованої коштом князя Василя-Костянтина Острозького; матеріальна підтримка Київської братської школи (надалі – колегії та академії) з боку Галшки Гулевичівни, Петра Конашевича-Сагайдачного, Петра Могили. З цією діяльністю нерозривно пов'язане перше національно-культурне відродження України кінця XVI – початку XVII ст., причому важливо, що вона була переважно опозиційною (як мінімум світоглядно, оскільки ґрунтувалася на ідеях православ'я та Реформації) до державної соціокультурної політики Речі Посполитої і орієнтована саме на ідентичнісний захист «руського народу» через захист «руської віри» та безпосередньо

пов’язана з боротьбою за політичні, професійні, релігійні та культурні права українців, відстоювання національно-культурної самобутності.

Серед важливих результатів діяльності міщанських корпорацій та окремих меценатів слід назвати появу вищих навчальних закладів, що мали виразну національно-релігійну складову – слов’яно-греко-латинських шкіл (Острозької, Львіської братської, Київської братської – «Могилянської» та багатьох інших), чиє функціонування було тісно пов’язане з книжковою, відтак і бібліотечною справою. Братства та створені чи підтримувані ними освітні осередки українства відкривали та утримували друкарні і організовували видання книг кириличного письма, виступали в ролі замовника виготовлення рукописних книг, розповсюджували релігійні та загальноосвітні книги, засновували з цією метою бібліотеки. Майже при кожному братстві створювалися невеликі книжкові зібрання, щоправда, лише декільком із них вдалося проіснувати протягом тривалого часу. Як активністю, так і наповненням виділялись бібліотеки таких культурних осередків українства, як Львівське братство та Київський колегіум, утворений у 1632 р. внаслідок об'єднання Київської братської школи та школи Києво-Печерської лаври. Книжкова діяльність провідних братств, зокрема, Львівського та Київського, поширювалася далеко за межі регіону і у 16-18 ст. вплинула на духовний розвиток суспільства, еволюцію української культури, поширення європейських ідей Ренесансу та Просвітництва в дусі православ’я. Я. Ісаєвич напряму пов’язує успіх видавничих ініціатив князя Острозького та Івана Федорова з наявністю середовища, зацікавленого книгою [94, с. 121].

У 16-17 ст. книжкові фонди братських бібліотек формувалися під впливом ідей гуманізму і Реформації. Тематика цих видань відповідала навчальним потребам братських шкіл, духовним, культурним та соціальним запитам православного суспільства того часу. Протягом 17-18 ст. у церковних братствах відбувалася трансформація бачення та

розуміння бібліотеки, перетворення її сприйняття як духовного об’єкту на об’єкт загальнокультурний.

Книжковими фондами братських бібліотек користувалися члени братств, викладачі та учні братських шкіл, а також освічені представники православного населення, в першу чергу, городяни. Книги з бібліотеки, наприклад, Львівського братства видавалися для домашнього читання, надсилалися до інших міст. З огляду на це, говорячи про книгозбірні братств, можна проводити паралель із ранніми європейськими публічними бібліотеками. Визначаючи ознаки саме такого типу бібліотек, дослідники [380; 399] вказують на її зв'язок із громадою – не лише в контексті доступності і користування спільнотою, а і у фінансовому аспекті – утримання коштом громади, та, відповідно – наповнення фондів відповідно до місцевих інтересів. Таке розуміння «спільної бібліотеки» досить повно відображає характер користування братськими бібліотеками. Щодо іншої ознаки публічної бібліотеки – задоволення суспільних інтересів, то і за цим критерієм українські бібліотеки ранньомодерної доби, що належали братствам та вищим навчальним закладам, цілком відповідають статусу публічних. Важливим, на нашу думку, критерієм усвідомлення спільного інтересу може вважатися спосіб формування та розширення колекцій таких бібліотек. Згадані книгозбірні поповнювалися книгами не лише через надходження від братських друкарень та купівлі видань та рукописів, а і за рахунок підтримки активної частини української спільноти того часу: за рахунок заповітів, дарування окремих книг, частини приватних колекцій або особових бібліотек (зокрема, самих братчиків), за пожертви прибічників братств та членські внески братчиків. Зокрема, традиції дарування та заповідання книг бібліотеці Київської колегії беруть початок із 1647 р., коли Петро Могила, помираючи, заповів колегії значні кошти й найбільшу свою цінність – бібліотеку (2131 книгу), до якої входили й книжкові зібрання Йова Борецького і Тарасія Земки

[247]. Відтак, можна погодитись із думкою бібліотекознавця Д. А. Балики про те, що братські та колегіальні бібліотеки були першими своєрідними публічними бібліотеками, що орієнтувалися на освічену частину суспільства. Бібліотека розглядалася братчиками як допоміжна прикладна частина національно-культурної, просвітницької та релігійної діяльності братств, їм відводилася функція важливих світоглядних інструментів впливу на місцеве населення

Наголосимо тут, що для згаданої вище української спільноти, яка гуртувалась навколо братств та загалом культурно-просвітницької діяльності, ключовим критерієм належності був не становий, як можна було б очікувати для реалій того часу, а саме національно-релігійний, засвідчений єдністю у діяльності і міщанства, і шляхетства, і козацтва, і духовенства. Тобто, виходячи як із змісту діяльності, так і зважаючи на специфіку складу учасників, акцентування у нашому дослідженні ідентичнісного аспекту такої діяльності видається цілком закономірним. Тут, звісно, слід зважати на те, що важливим аспектом формування такої спільноти було відчуття дискримінованості і навіть загроженості (як мінімум, ідентичнісної) у Речі Посполитій, що було визначальним чинником консолідації. **Відповідно, для активності українських бібліотек братств та колегіумів цього часу важливою характеристикою була компенсаційність культурних функцій і консолідація навколо завдань захисту власної ідентичності.**

Цей висновок опосередковано підтверджується тим фактом, що в період існування української держави – Гетьманщини, коли згадане відчуття загроженості відчутно послабилось, відступила і пріоритетність у діяльності бібліотек фактору відстоювання самобутності; підтримка бібліотек гетьманами та заможними українцями повертається у русло традиційної європейської меценатської культурницької діяльності. Втім, значення книжної культури як ідентичнісного маркеру знову можна прослідкувати вже у централізаторській політиці Московського царства,

що відзначена наполегливими спробами поставити в залежність українські друкарні та уніфікувати за російським зразком книжкову справу, зокрема, і в контексті контролю за наповненням українських бібліотек – братств, монастирів, навчальних закладів [36]. На зміну періодові самобутнього розвитку прийшла нова доба, коли українські освіта й наука мали стати провінційними, обмеженими в правах і можливостях порівняно з культурою "центру" [94, с. 250–251], що проявилося і у занепаді братського руху, зведення його в Російській імперії виразника великодержавницької «єдиноруської» ідеї єдності східнослов'янських народів[4] та офіційного російського православ'я [241].

Для епохи Просвітництва привнесла у бібліотечну справу нове розуміння соціальної ролі і призначення бібліотеки. На зміну концепції книгозбереження прийшли ідеї просвітителів, які бачили в бібліотеці головний інструмент суспільного поступу і закликали до публічності бібліотек [56, с.156]. Аналогічно позначився на діяльності бібліотек і національно-визвольний рух, що розгорнувся на теренах Європи у XIX ст., зокрема і у недержавного на той момент українського народу. Культурно-просвітницька діяльність другої половини XIX ст., здійснювана головним чином народовцями та діячами громадівського руху (у підавстрійських та наддніпрянських українських землях відповідно) тісно пов'язана із сприянням друкованому слову та бібліотеками. Прикметно, що однією з перших українських бібліотек цієї доби можна вважати бібліотеку Народного Дому у Львові, засновану 1849 р. в момент національного піднесення галицьких українців під впливом революції 1848 р. Щоправда, по завершенню Весни народів бібліотека, як пише В. Дорошенко, «понад 50 років була недоступна

[4] Детальніше про дискусії наприкінці XIX ст. з цього приводу див.: [192, с. 51-61].

широкому громадянству внаслідок квієтизму[5] й заскорузлости москвофільського проводу Народного Дому» [75]. Москвофільській бібліотеці Народного Дому В. Дорошенко протиставляє «першу чисто народну українську установу» – бібліотеку Львівської «Просвіти». Вважаємо, що наведена досить різка характеристика, як і наголошування на революційному піднесенні як чиннику створення бібліотеки, серед іншого свідчить і про ті вимоги, що їх українські діячі висували до діяльності бібліотек: відкритість, прогресивність, сприяння світоглядним зрушенням.

Зміна бібліотечної філософії в бік активізації участі бібліотек у суспільно-політичних процесах виразно простежується в публічних бібліотеках, що може бути пояснено специфікою їх статусу, який передбачав комунікацію з широкою аудиторією. Вони ставали новою формою просвітницької роботи в масах, засобом пропагандистської діяльності демократичної інтелігенції [56; 71]. І якщо для Великобританії та США характерні процеси, внаслідок яких публічні бібліотеки стають інструментом поширення ліберальної ідеології і відповідного виховання громадянина, то для українського суспільно-політичного руху «народні» бібліотеки стають інструментами поширення освіченості та національної ідеї.

Такі бібліотеки не належали державі, а в Російській імперії навіть були опозиційними до офіційної русифікаторської політики; створювались і утримувались на приватні пожертви, були безкоштовними для відвідувачів, вони ставали інструментом пливу на суспільну свідомість структурами національного руху.

Наприклад, Товариство “Просвіта” – культурно-освітня громадська організація (мережа), що існувала з другої пол. XIX ст. до кінця 30-х рр. XX ст. на українських теренах, активно засновувала бібліотеки та хати-

[5] Тут: квієтизм – моральна індиферентність, пасивна поведінка; апатична покірність божественній волі.

читальні. Товариство зуміло створити мережу бібліотек різних рівнів. На найвищому знаходилися Головна (наукова бібліотека, створена у 1869 р., яка в 1909 р. була реорганізована в публічну) та спеціальні бібліотеки, що діяли у Львові. Наступний рівень – бібліотеки філій, до найнижчого належали бібліотеки сільських читалень. Незважаючи на невеликі фонди, бібліотекам читалень вдавалося розгорнути широку масову роботу серед читачів, організовуючи голосні читання, популярні лекції, театральні гуртки, водночас, керуючи читанням, пропагувати селянам найкращі зразки художніх творів. Все це сприяло підвищенню грамотності та розвиткові національної свідомості [131, с. 246].

Головну бібліотеку Товариства у Львові можна вважати єдиною українською науковою бібліотекою в Галичині у ІІ половині ХІХ ст. (бібліотека НТШ була створена лише у 1890 р.). У період її становлення книгозбірня не обмежувалася лише бібліотечною роботою, а виконувала цілу низку функцій, не притаманних бібліотекам. Так, у ній нагромаджувалися, окрім книг, рукописів, стародруків, карт, альбомів, ще й картини та антикварні речі. Для зберігання антикваріату при бібліотеці було створено музейний відділ. Бібліотека здійснювала видачу книг додому (тобто, працював абонемент) та організовувала різноманітні масові заходи з про паганди книги.

Після заснування бібліотеки та музею НТШ функції Головної бібліотеки Товариства змінилися – вона сконцентрувала свою увагу на обслуговуванні малоосвіченого читача, і фонд її комплектувався лише науково-популярними виданнями та художніми творами. Антикварні речі, архівні та рукописні матеріали, наукові й фахові видання передано Науковому товариству ім. Шевченка у Львові (бібліотеку та музей) [131, с. 246–247].

Частина книг надходила до Бібліотеки товариства з Наддніпрянської України шляхом книгообміну та доброчинних пожертв. Товариством також було налагоджено власне видавництво. Одночасно з

виданням популярної літератури «Просвіта» організувала в регіоні широку мережу книгорозповсюдження. Книги розсилалися поштою, вперше була організована виїзна торгівля («мандрівні бібліотеки»), проводилися виставки-ярмарки української книги [181].

Важливу роль в українському науковому, культурному та суспільному житті відігравала Наукова бібліотека Наукового товариства ім. Шевченка (НТШ). Показово, що і «Просвіти», і НТШ, і їх культурні установи, зокрема, бібліотеки, фактично продовжили традиції самоорганізації українства, започатковані ще наприкінці XVI ст.. Нагадаємо, що ці традиції об'єднували як утворення і утримання силами громади і меценатів, так і компенсаційну функцію (фактично взяли на себе функції держави із розвитку і підтримки наукового та культурного життя) та мали виразний національний характер, спрямований на захист і розвиток української ідентичності. Для Бібліотеки НТШ характерна знайома з історії Могилянського колегіуму традиція дарування чи заповідання книг: одним з фундаторів Бібліотеки НТШ був О. Кониський, що передав їй поважну збірку рідкісних українських книг; М. Грушевський передав бібліотеку свого батька; багато книжок подарували тоді О. Барвінський, К. Паньківський, В. Лесевич, М. Павлик, І. Франко та ін. Увійшло в звичай, що українські діячі, вмираючи, заповідали свої книжкові зібрання Товариству. Так Бібліотека НТШ дістала книгозбірні І. Франка (з цінним його архівом на 7 000 томів), Є. Олесницького, Ю. Медвецького, О. Барвінського, І. Верхратського, П. Крип'якевича, І. Мандичевського, М. Менцінського і т. д. Цінність бібліотеки, наголошує В. Дорошенко, полягала не так у кількості її зібрань, як у їх якості – це була «найповніша й найсистематичніша збірка україніки – як друків українською мовою, так і українознавчих чужими мовами» [75, с. 1010].

Функціонування українських бібліотек на Наддніпрянщині також пов'язане із національним рухом, проте в силу специфіки національної

політики Російської імперії легальні українські бібліотеки постають тут тільки після першої російської революції 1905-1907 рр. при «Просвітах» та при Українському Науковому товаристві, заснованому М. Грушевським 1907 р. на зразок НТШ. Для ширшого загалу багато важили численні земські бібліотеки. Втім, вважати останні власне українськими складно. Створені під час революційного піднесення українські бібліотеки були ліквідовані владою (детальніше про політику Російської імперії щодо української ідентичності див.: [192]).

Важливо, що йдеться про період, пов'язаний у європейській історії з формуванням декількох ідей, що напряму корелюються з питаннями ідентичності, причому на цьому етапі йдеться вже про формування національної ідентичності в сучасному її розумінні. Дослідники історії бібліотек [39; 163], говорячи про цей період, виділяють декілька принципових характеристик розвитку. З точки зору нашого дослідження важливою ідеєю Нового часу (XVII-XIX ст.) є пов'язана з суспільним запитом на освічених громадян увага до наукового дискурсу – не лише сукупності текстів, а і способу їх організації. Таким чином, як резюмує український культуролог М. Найдорф, в епоху Нового часу «бібліотека поєднується з книгами, формуючи «сакральний» текст культури» [163]. Ця теза підтверджує наш висновок про символічний статус бібліотек на різних етапах їх розвитку як соціального інституту. Інша важлива характеристика Нового часу – становлення національних держав та діяльність у них бібліотек на нових інституційних засадах. Як пише М. Найдорф, у Європі разом з утвердженням ідей національної держави формуються національні бібліотеки, які стають свого роду символами державної незалежності та самобутності; так само, як у процесі консолідації нації постають її інші символи, а центральні культурні інституції визначаються як «національні» (національний музей, національний театр і т. д) [39, с. 130; 163].

Слід погодитись із Т. Гранчак у тому, що як новий інститут державності вони були орієнтовані на здійснення функцій, які умовно можна охарактеризувати як функції «національної пам'яті». Такі бібліотеки мали стати тим «резервуаром», в якому б зберігались вироблені нацією в процесі її розвитку необхідні для цього розвитку знання. Фонд національних бібліотек мав бути максимально вичерпним, таким, що слугував би, з одного боку, відображенням духовно-інтелектуального потенціалу нації, з іншого – створював необхідне підґрунтя для її подальшого розвитку, забезпечував спадкоємність національної ідентичності. В цьому контексті національні бібліотеки стають соціальним інститутом, прямим завданням якого є здійснення комунікації в часі – забезпечення передачі наступним поколінням певної системи цінностей, зокрема цінності збереження і зміцнення національної незалежності і суверенітету [56].

Оскільки українська нація розвивалась без підтримки держави і навіть під дискримінаційним тиском імперій, національні бібліотеки у повному розумінні цього терміну (утворені та підтримувані державою і такі, що, у свою чергу, слугують підтримці державної легітимності, підтверджуючи історичну тяглість існування нації, її інтелектуальну потугу), у українців не могли бути створені. Їх функції (не у всій повноті, але по можливості зусиль національних еліт) покладалися на самоорганізовані українцями інституції. Якщо НТШ фактично виконувала функції «волонтерської», говорячи термінами сучасних українських реалій, академії наук, то її наукова бібліотека, що реалізовувала, як згадувалося вище, завдання створення найповнішого найсистематичнішого зібрання україніки – фактично виконувала функції національної бібліотеки.

Отже, в рамках діяльності національно-культурних товариств відбувається зближення і взаємодоповнення бібліотечної і видавничої справи, серед пріоритетних залишається просвітницька функція, що

було спричинене згаданою вище специфікою діяльності бібліотек як компенсаційного механізму формування і захисту національної ідентичності в умовах її розмивання і амбівалентності в силу недержавності існування. Бібліотека брала на себе «посилену» функцію, часто компенсуючи брак повноцінної національної системи освіти, культурних закладів, політичних об'єднань.

Створення національної у повному розумінні цього слова бібліотеки України пов'язане із Першими визвольними змаганнями і прямо корелює як із тодішнім суспільним запитом на утвердження національної держави, так і з ідентичнісними, світоглядними процесами. Заснування Національної бібліотеки Української Держави відбулося у 1918 р. в теріод гетьманату П. Скоропадського із задекларованим завданнями «допомагати розповсюдженню знання і підтриманні наукової праці»; консолідації українікі: «бібліотека повинна бути книгозбірнею, в якій має бути зібрано всі пам'ятки духовного життя українського народу і України (рукописні і друкарські)» - йдеться про зібрані «книги, часописи, газети, гравюри, листівки, ноти, літографії та інші вироби друкарень, літографій і металографій, видані на Україні і за кордоном.» [233]. Поставлене завдання засвідчує як практичну спрямованість бібліотеки – забезпечення наукових досліджень для розвитку української нації; так і її об'єднавче, націє творче і символічне значення, а також – ресурсу розвитку української нації.

Українські бібліотекознавці О. Онищенко і Л. Дубровіна звертають увагу на те, що видатні науковці, які стояли біля витоків Національної бібліотеки розглядали її як «національний книжковий скарб України, її культурне та наукове надбання, яке мало бути збережене та залучене до суспільного обігу» [77, с. 78]. Не оминають вони і тієї ролі, яку В. І. Вернадський та його однодумці надавали Академії Наук та Бібліотеці як національним інституціям – забезпечення «всебічного розвитку національної науки як основи соціально-економічного

розвитку самостійної Української Держави, сили, що була б спроможна сформувати наукові засади розвитку власної політики, економіки, духовних пріоритетів нації та держави» [78, с. 12]. Дослідники засвдчують прямий зв'язок, що його В. І. Вернадський вбачав у організації Академії наук та Національної бібліотеки із державотворчим та націєтворчим процесом, в якому бібліотека як наукова база досліджень покликана була сприяти процесу розбудови та зміцнення держави» [77, с. 113].

Показово, що столітній ювілей Національної бібліотеки України у 2018 році проходив під гаслом «Народжена разом з державою» - символічність створення разом із та для національної держави було використано для актуалізації статусного ж зв’язку бібліотеки і держави. Не менш вдалим варто визнати позиціонування Бібліотеки у ювілейному ролик (активно републікований у соціальних мережах). «Ззовні – монументальний хмарочос, усередині – п’ятнадцять мільйонів книжок та понад дев’ятсот працівників […] Монументальний 27-поверховий хмарочос та стародавня будівля в центрі Києва. Соціалістичний модернізм та вічний класицизм» - вибудувавши оповідь навколо особливостей архітектури, автори відео змогли «зв’язати» різні епохи, підкреслюючи тим самим одне із символічних завдань бібліотек – зв'язок між минулим і майбутнім [401].

Показовим з точки зору визначення бібліотеки як складової національного наративу – оповіді нації про себе, є також зміна назв Бібліотеки впродовж її історії як спосіб відображення офіційного дискурсу. Ці трансформації висвітлені у «Історії Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського», де йдеться про те, що «впродовж свого існування бібліотека неодноразово видозмінювала свій статус, напрями діяльності та назви, будучи: Національною бібліотекою України в місті Києві при Українській Академії наук (1919); Всенародною (Національною) Бібліотекою України при Всеукраїнській

Академії наук у м. Києві (1919-1920); Всенародною Бібліотекою України в Києві (1920-1934); Державною бібліотекою Всеукраїнської Академії наук (1934-1936); Бібліотекою Академії наук УРСР (1936-1948); Державною публічною бібліотекою УРСР (1948-1965); Центральною науковою бібліотекою Академії наук УРСР (1965-1988); Центральною науковою бібліотекою ім. В. І. Вернадського Академії наук УРСР (1988-1996)» [79, с. 8]. Показово, що впродовж радянського існування Бібліотеки вона, принаймні через назву, не пов'язувалася з нацією – очевидно, що наголошення національної ідентичності через спадковість інтелектуальних і культурних здобутків українців не входило до пріоритетів радянських ідеологів. Офіційний статус, відображений у назві – Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (від 1996 р.) стала відображенням її функціонування як наукової і культурної інституції незалежної України.

Отже, у радянській Україні бібліотеки виконували не стільки аксіологічну функцію (сприяння поширенню цінностей та ідей, на основі яких базуються різні ідеології і світоглядні преференції, таким чином забезпечуючи їх конкуренцію, що є фундаментальним для демократичних суспільств), скільки ідеологічну, тобто мали на меті сприяти утвердженню та захисту єдиної – радянської – ідеології. На цій особливості функціонування радянських бібліотек детально зупиняється у своєму дослідженні М. Орешкіна [172], яка, аналізуючи вплив ідеологічного фактору на розвиток бібліотек Української РСР, визначає їх як, у першу чергу, ідеологічні установи. З'ясувавши та обґрунтувавши документальними джерелами факти превалювання ідеологічного принципу при комплектуванні бібліотечних фондів в УРСР, відповідно, політизацію бібліотечних фондів; здійснення контролю над читачами – керування читанням, як ідеологічного прийому виховання читачів; пропаганду ідей комунізму в процесі індивідуальної роботи з кожним читачем, здійснення атеїстичної пропаганди, дослідниця приходить до

висновку, що кожний бібліотечний фахівець розглядався як ідеологічний працівник, а власне бібліотеки у 40-80-і рр. ХХ ст. фактично перетворилися на пропагандистські установи, покликані пропагувати комуністичні ідеї серед трудящих мас за допомогою специфічних бібліотечних методів. Цей напрям їхньої діяльності був закріплений на законодавчому рівні, суворо регламентувався і контролювався» [172, с. 1, 3, 11, 13, 16].

З огляду на це можемо зробити висновок про те, що радянські бібліотеки були учасниками ідентичнісних практик, більше того – інструментом радянської «політики ідентичностей», тобто моделювання бажаної ідентичності – ідентичності радянської людини із її належністю до «радянського народу».

Водночас слід пам'ятати, що паралельно існували незалежні (не контрольовані радянською владою) громадські українські бібліотеки за межами УРСР – книгозбірні української еміграції та бібліотеки на українських землях, що до 1939 р. перебували у складі іноземних держав.

Практично всі емігрантські громади так чи інакше створювали бібліотеки (аж до бібліотек у таборах інтернованих) – рідше (в силу фінансової та організаційної обмеженості ресурсів) як самостійні культурно-наукові установи, частіше – при наукових, освітніх та культурних осередках, або ж хоча б як українські відділи в державних бібліотеках країни перебування. Всі вони, як наголошує Л. Дубровіна, створювалися з метою **самозбереження та самоствердження українців на вигнанні, розбудови на чужині власного культурного простору**. Такою культурною працею на еміграції українці прагнули не лише **врятувати свою національно-культурну ідентичність** [80, с. 3], а й самоорганізуватися та розвивати наукову, громадську діяльність.

Одним із центрів гуртування української еміграції у Франції стала Українська бібліотека ім. Симона Петлюри у Парижі, яка згодом посіла

особливе місце у бібліотечній справі та національно-просвітницькій діяльності. Бібліотека досить швидко перетворилася у центр науково-культурного життя. Тут постійно проводилися вечори пам'яті С. Петлюри, святкування різних знаменних дат, проходили засідання лекторію, де виступали видатні українські вчені з лекціями різної тематики.

Український центральний комітет (УЦК, осередок української еміграції у Польщі) мав власні бібліотеку і книгарню, організував 35 стаціонарних та кілька пересувних бібліотек при своїх відділах. Слід також згадати Українське товариство прихильників книги на чолі із С. Сірополком та Українське історико-філологічне товариство на чолі з Д. Антоновичем. Започаткована ними видавнича та бібліотечна діяльність мала велике значення для подальшого розвитку українознавчих досліджень, формування на еміграції острівка національної культури та науки, який допомагав українцям зберегти національну ідентичність [80, с. 6].

Створювались бібліотеки при українських навчальних закладах. Український вільний університет (УВУ), що працював спочатку у Мюнхені, потім у Празі[6], Українська господарська академія у Подєбрадах, Український високий педагогічний інституту ім. М. Драгоманова, формували бібліотеки для забезпеченні навчального процесу, задоволення культурних потреб, виконання меморіальної функції (максимально повно зберегти українську спадщину, особливо створену у діаспорянському середовищі), тут розвивалася бібліотечна справа.

[6] Зі вступом радянських військ до Праги весною 1945 року майно, бібліотека й архіви віденського й празького періодів Університету були частково знищені, частково вивезені до Радянського Союзу.

Мав власну бібліотеку і львівський Український таємний університет[7]. Оскільки бібліотека Університету Яна Казимира для студентів УТУ була закрита, то використовувалися книгозбірні НТШ, Національного музею, Народного дому, Товариства „Просвіта", Українського педагогічного товариства, а також приватні бібліотеки викладачів. Відомо про тиражування текстів лекцій [34].

Вагомий внесок у формування фондів українських бібліотек робили емігрантські видавництва на доброчинних засадах, зусиллями громади, робота в бібліотеках, як правило, на громадських засадах, видатних культурних чи громадських діячів. Бібліотечна, бібліологічна та бібліографічна діяльність в еміграції розвивалася завдяки самовідданим зусиллям цілої когорти українських вчених, просвітників, діячів бібліотечної справи, серед котрих найзначнішими постатями були Д. Дорошенко, Д. Антонович, Л. Білецький, С. Русова, Л. Биковський, С. Сірополко, І. Огієнко, І. Рудичів та ін. [80].

Таким чином бібліотеки української еміграції стали важливим чинником збереження і передачі в поколіннях української ідентичності на чужині через формування культурного і комунікативного простору, надання доступу до національної спадщини та збереження документованої пам’яті української діаспори.

В історичному аспекті доведеним можна вважати факт участі бібліотек у ідентичнісних практиках, причому для бездержавних народів, чия ідентичність (етнічна, релігійна, національна) виявляється загроженою, актуальна компенсаційна та захисна функція бібліотек.

Сьогодні важливим видається завдання вписування досліджень ідентичностей у світоглядний контекст нинішньої української кризи і водночас у нові медійні реалії становлення сучасного інформаційного

[7] Український таємний університет – нелегальний вищий навчальний заклад, заснований у липні 1921 р. у Львові у відповідь на обмеження у Польщі права здобувати вищу освіту студентам українського походження, існував до 1925 р. Призвів до активізації української молоді та учених, пов’язаних із НТШ..

суспільства. В останньому випадку йдеться про декілька факторів: по-перше, зростання ролі медійного чинника в житті суспільства, відтак і зростання впливу медій та інформації; по-друге, про процеси формування так званої мережевої ідентичності, що відбувається не лише в індивідуальному (віртуальна самопрезентація), а й колективному (ототожнення себе з тією чи іншою групою, що існує в мережі) аспектах.

Фактично йдеться про процес і результат глобального впливу на мислення індивідів через медіа – від їхнього впливу на формування картини світу за допомогою специфічних медійних когніотипів (когнітивних структур пізнання й представлення реальності, які виникають при взаємодії індивіда з глобальним інформаційним простором) [238, с. 122] до зростання обсягу й ролі процесів поширення та отримання опосередкованої інформації, що замінює безпосередній досвід людей [278, с. 9]. Такі особливості сприйняття приводять до зростання можливостей використання симулякрів – ідеократично спроектованої та сконструйованої реальності, за висловом автора терміна Ж. Бодріяра, «точної копії, оригіналу якої ніколи не існувало» [14, с. 65].

Мережева ідентичність, про що йдеться в одній із статей дисертантки [209], таким чином, є однією з форм ідентифікації особою себе з певним колективним утворенням і водночас вказує на віртуальний простір як середовище самоідентифікації. Така самоідентифікація в орієнтирах інформаційно-комунікаційного простору, з одного боку, здатна підважувати інші ідентичності – етнічну чи національну, з іншого – здатна створювати нові інформаційні можливості для їх формування й утвердження, про що детальніше буде сказано нижче.

Описана колізія (мережа як простір розмивання/утвердження національної ідентичності) цілком узгоджується з логікою сучасних глобалізаційних процесів, коли соціокультурна гомогенізація світу водночас супроводжується вибухом націоналізмів і регіоналізмів – як

захисної реакції від культурного й ментального нівелювання. У сучасному світі ключові позиції в інформаційному обміні зайняли країни, що лідирували як у виробництві інформації, так і у створенні відповідного устаткування. Не випадково у сфері наукових інтересів дослідників проблем сучасного глобалізму залишаються такі явища, як «інформаційний імперіалізм» або «інформаційний колоніалізм», небезпека яких цілком реальна, причому не лише щодо слаборозвинутих у технологічному плані країн, а й щодо багатьох розвинутих країн, що не володіють потужними засобами інформації [9]. Медійні компанії провідних держав фільтрують інформаційні потоки, нав'язуючи населенню різних країн певні політичні погляди, стереотипи, прагнуть сформувати в суспільстві бажані для себе уявлення про певні події, а у свідомості населення вкоренити ті чи інші ідейні цінності й норми. Медіа-імперіалізм є підґрунтям для здійснення політичної, економічної, ідеологічної, культурної, мовної експансії. У сучасних умовах найбільш дієвим засобом культурної експансії стає поширення стереотипів масової культури, як правило, за допомогою ЗМІ, кінофільмів, повсюдної реклами тощо. Культурний імперіалізм іде пліч-о-пліч із політичним через вплив на політичну культуру населення [38].

У контексті реалізації політики медіа-імперіалізму в інформаційному просторі сучасної України доводиться констатувати експансію одразу декількох, конкуруючих між собою ідеологем. Це, з одного боку, інформаційний і культурний західний імперіалізм, нав'язування стереотипів вестернізованої масової культури, що ґрунтується на культі споживання. З іншого – російська модель інформаційного імперіалізму як один з методів збереження контролю над політичними, а відтак і економічними процесами в країнах СНД, спрямована на відродження й модернізацію історичних міфів про позитивну об'єднувальну роль Російської імперії та Радянського Союзу

тощо, фактичне існування в модифікованій формі «русского мира» історичної спільності «радянського народу» (детальніше див.: [221]).

Нинішній сплеск національних рефлексій в Україні також може розглядатися як реакція саме на агресивне нав'язування нівелюючого проекту глобалізації у її російському варіанті – спроби інкорпорувати Україну в простір євразійства «русского мира» або ж, як називає його український соціоантрополог Р. Кісь, «Азіопи» [112, с. 14].

Зрозуміло, що сьогоднішній конфлікт лише інтенсифікував ті складні, часто контроверсійні процеси, що мали місце в українському соціумі навколо трансформації уявлень індивідів і груп про себе як про членів певної нації – національних ідентичностей.

Особливістю сучасної української ідентичності дослідники й публіцисти називають її несформованість, апелюючи до понять «контроверсійність», «атомізованість соціуму», «дезінтеграційні тенденції», що вказує на дефіцит чітко сформульованих і спільних для більшості громадян цінностей, ідеалів, сенсів, що закріплювали б у суспільній свідомості мотивацію існування сучасної української суверенної держави, цілісне й позитивне «уявлення-образ» України в минулому й майбутньому – відчуття «спільної долі». Також очевидними є відмінні уявлення різних груп про зміст і пріоритетність належності до української нації. Мається на увазі тлумачення українськості в радянському й націоналістичному дискурсі, причому про дихотомію йдеться лише в найбільш радикальних світоглядах. Реально ж в Україні поширені, скоріше, проміжні й комбіновані варіанти, причому в кризовій ситуації відбувається злам такої гібридності, відмова чи, навпаки, утвердження, світоглядних преференцій. Цей висновок може бути підтверджений аналізом зрушень у світоглядних побудовах українців під впливом інформаційної і військової агресії. Їх засвідчило останнє загальнонаціональне опитування населення, проведене Інститутом соціології НАН України у співпраці з благодійним фондом

«Інтелектуальна перспектива». Якщо у 2004 р. 38 % респондентів пишалися тим, що є громадянами України, то у 2015 р. абсолютна більшість населення України (67 %) пишається тим, що вона є громадянами України. Причому це почуття поступово зростало: уже у 2005 р. це 53 %, у 2013 р. кількість таких респондентів була 48 %, а у 2014 р. – 61 % (детальніше про це див.: [221, с.92-93].

Отже, ідентичність конструюється в соціокультурних процесах під впливом внутрішніх і зовнішніх чинників, є самоінтерпретацією національної спільноти в культурі, у продукованих національними елітами смислах та ідеях. Надзвичайно важливим у цьому контексті є повноцінне функціонування національного інформаційно-комунікаційного простору як середовища сенсоутворення, вироблення дискурсивних стратегій та інтерпретаційних моделей, вдало проілюстроване метафорою Е. Гелнера, який наголошував, що для виробництва національної ідентичності потрібен «спеціальний завод, яким є національна освітня та комунікаційна система» [44, с. 159]. Така метафора «заводу» значним чином відповідає сучасним соціальним функціям бібліотеки. Водночас ідентичність (національна в тому числі) безпосередньо пов’язується з проблемою дискурсу, який розуміється як спосіб продукування й організації сенсів усередині певного соціального контексту.

Оскільки однією із засад ідентичності є самовіднесення людини до певної спільноти, такий спільний вимір буття реалізується через культурні практики переживання і творення (співтворення) традицій, звичаїв, норм поведінки, способів мислення, розуміння навколишнього світу й себе в ньому. Систематичне виявляння певної поведінки в повторюваних дискурсивних актах закріплює виявлювану в них ідентифікацію, впливаючи на динаміку й зміст суспільної свідомості, а відтак процеси формування колективної ідентичності соціуму. Шаблони індивідуальної й колективної поведінки в сучасному світі значним

чином формуються та транслюються мас-медіа (докладніше про взаємозв'язок дискурсу й ідентичності та роль медіа у творенні національної ідентичності див.: [125]). Більше того, як вказує дослідник українських медіа В. Кулик, більшість авторитетних у сенсі приписування ідентичностей інституційних дискурсів – науковий, освітній, релігійний, політичний – досягають своїх споживачів за посередництвом медіа, тобто зазвичай у тому вигляді, який вибирають медіа [126]. Відповідно, якщо медійний дискурс є одним з визначальних чинників формування ідентичностей, то логічно розглядати дискурсний аналіз як один з основних інструментів вивчення ідентичності. Ще один висновок: зростання значення інтернет-комунікації та мережевого простору як простору перебігу соціокультурних процесів актуалізує дослідження його в контексті трансформації української національної ідентичності. Такі характеристики інтернет-комунікації, як мультимедійність, інтерактивність, глобальність, істотно змінюють її вплив порівняно з традиційним медійним дискурсом, особливо, що є важливим на сучасному етапі, в умовах інформаційної агресії.

Отже, самоідентифікація будь-якої соціальної структури здійснюється на базі свідомо згрупованої, згідно з її суспільними функціями й завданнями, інформації, що становить власну інформаційну базу цієї структури. У сучасних умовах така база не обов'язково концентрується в одному, а може бути рознесена по багатьох загальносуспільних інформаційних центрах; водночас це певним чином організовані обсяги інформації, з обов'язковими інструментами управління.

Серед викликів сучасного глобалізованого та водночас фраґментованого світу – пошуки нових стратегій існування у мінливому, плинному, за З. Бауманом, світі, де низку функцій усталених соціальних інститутів перебирають на себе мобільні, здатні відповісти на виклики часу спільноти. «Точками збору» для таких спільнот – як буквально, в

ролі місця для комунікації, так і в ширшому контексті – як свого роду «хабів», що здатні поєднувати людей та ідеї, можуть виступати, а для багатьох спільнот вже виступають, бібліотеки. Ця їх здатність видається універсальною, оскільки бібліотека абсолютно органічно вписується у формування спільнот будь-якого рівня: національних, регіональних та територіальних, професійних, академічних та студентських, а також розбудову мережі таких спільнот [].

Таким чином, описані тенденції дають змогу зробити декілька висновків. По-перше, поширення інтернет-комунікації очевидно посилює медійний фактор у житті сучасної людини, інтенсифікує включення в комунікацію різних груп та індивідів та, відповідно зростає медійний вплив у житті сучасних спільнот. По-друге, розвиток інтернет-комунікації з одного боку, створює додаткові можливості для структурування суспільства, зокрема ідентичнісних процесів, водночас транснаціональність таких комунікацій приводить до підважування пріоритету національної ідентичності, адже в багатьох видах цієї комунікації учасники практикують наднаціональні чи ненаціональні альтернативи.

2.2 Мережеве середовище як простір самоідентифікації і трансформації колективних ідентичностей

У сучасному суспільстві, зважаючи на його інформаційну природу, набуває принципового значення інтерактивний комунікаційний простір як сфера смислотворення, де актуальні моделі поведінки спираються на загальноприйняте, «норму», яку формують практики. У новому за своїми характеристиками комунікаційному просторі функціонує (у явному або прихованому – латентному – вигляді) національний наратив, що його можна розглядати як «…упорядкування, надання смислу досвідам, …як конденсований ряд правил, який включає в себе те, що є узгодженим і успішно діє в межах певної культури» [21]. Н. Яковенко, говорячи про комунікативну пам'ять, або комунікативний код культури як систему сенсів, знакових для певної спільноти, що сприймається її членами за обов'язковий набір цінностей і забезпечує «адекватність» повсякденної поведінки із щоразу новою, на виклик часу, інтерпретацією сприйняття «нашого» минулого, наголошує, що формують цей комунікативний код література, мистецтво, ЗМІ [173].

Бібліотеки за своєю природою інформаційних та культурних інститутів з одного боку, творять такий набір цінностей, відбираючи найбільш актуальні для представлення у інформаційному просторі. Виставкова діяльність, представлення бібліотечних колекцій чи окремих пам'яток у інтерактивному просторі, наповнення соціальних медіа інформацією у різному медійному форматі (фото, репродукції, відео, тексти, звукозаписи, ноти, карти, листівки та ін), що представляє фонди бібліотек. Реакція на важливі суспільні події – привітання із національними святами, публікація бібліографічної, художньої, аналітичної чи іншої інформації, матеріалів тематичні колекції із фондів, присвячених важливим подіям (вшанування пам'яті жертв Голодомору, Чорнобильської катастрофи, подій Другої світової війни; річницям подій

Української революції тощо), вшанування видатних постатей – уся ця діяльність, представлена у мережевому середовищі, напряму пов'язана із згаданим вище формуванням, утвердженням, трансляцією актуальних соціокультурних і політичних смислів.

Поряд із реалізацією широкого спектру соціокультурної діяльності, що є традиційною для бібліотек, слід відзначити активне перенесення її у інтерактивний простір: йдеться про широке висвітлення подій, проведених оф-лайн, у соціальних медіа (від оголошення про подію до її трансляції чи публікації мультимедійного звіту про неї); також – про буквальну зміну формату, наприклад, частина виставкової діяльності бібліотек реалізовується он-лайн, зокрема, і через соціальні медіа, що дозволяє збільшити аудиторію, розширити масштаби експонування, пролонгувати виставки як постійні. Не менш перспективними напрямками є доповнення діяльності книжкових або мовних клубів, дискусійних форумів комунікацією у спеціальних спільнотах – читацьких, рекомендаційних, спеціальних групах фанатів (прихильників).

Підтримка таким чином важливих з точки зору формування національної ідентичності смислів тісно пов'язана із включенням бібліотек як повноправних суб'єктів інтерактивного інформаційного простору та повноцінного функціонування цього простору, що неможливо без постійної циркуляції у ньому якісної соціально важливої інформації.

Формування національного інтерактивного простору (блогосфери) створює додатковий майданчик для різного роду колективних ідентичнісних практик. Блогерські технології в структурі сучасних соціальних медіа набувають особливого значення в процесі зростаючої персоніфікації інформаційних обмінів. Електронні інформаційні технології надали небачені раніше можливості самовиявлення в інформаційній сфері і сьогодні здійснюють

помітний вплив на політичне життя, осмислення нових процесів у гуманітарних науках тощо.

Досліджені дисертанткою характерні особливості вітчизняної блогосфери [214; 221, с. 70-83; 252], загалом, визначаються високими показниками відвідування сторінок, на яких відбувається обговорення гострих суспільних і суспільно-політичних питань (на відміну від російської та західної, де переважають розважально-інформаційні блоги). Не менш важливими (хоч і не відзначаються такою потужною аудиторією) є ті сегменти блогосфери, що стосуються найрізноманітніших проявів культурного життя. Загалом, за підрахунками дисертантки, серед блогерів, які працюють на блог-майданчиках інтернет-видань від чверті до третини є публічними людьми, що залучені до політичної сфери. Водночас досить поширеним в Україні є використання Інтернету для написання власних блогів журналістами та громадськими активістами і представниками культурної сфери [114]. Це, серед іншого, актуалізує питання фіксації і збереження матеріалів блогосфери, зокрема, таке збереження здійснюється бібліотеками, про що йтиметься у розділі 4.

У цьому контексті важливим видається врахування української специфіки соціокультурних процесів – слід враховувати, як мінімум, посттоталітарний та постколоніальний характер розвитку, спричинену цим специфіку медіа поля. Так, американська дослідниця С. Херрінг вважає, що основна функціональна роль конвергентних медіа – це розвага, а комунікативна й інформаційна функції тут відходять на задній план [351]. Такі висновки можуть відображати специфіку американських медіа, але не є релевантними для українського простору – для останнього характерна заангажованість традиційних ЗМІ (див., наприклад, проект «Моніторинг медіавласності» Інституту масової інформації та «Репортерів без кордонів», де обґрунтовується висновок про те, що в Україні 75 % медіа належить політикам та олігархам [26]);

висока інкорпорованість, як на інституційному [96], так і на неформальному рівні, українського медіаполя з російським, навіть після тривалої та очевидної російської агресії. З огляду на актуальність зазначених питань та зважаючи на те, що перед бібліотекою, як науковою установою, що досліджує інформаційний простір і дотичні питання, стоїть завдання виявлення особливостей інтерактивного поля, важливо підкреслити належність цих питань до сфери бібліотекознавчих досліджень.

Отже, специфіку вітчизняного інтерактивного інформаційного простору великою мірою визначає його альтернативність як незалежного (відносно) джерела інформації в умовах неподоланої, і навіть поглибленої недовіри до традиційних ЗМІ політично активної частини суспільства. Ця тенденція цілком суголосна зі світовими процесами: для посттоталітарних суспільств є особливо важливим зникнення монополії професійних журналістів на отримання, обробку і поширення інформації, коли, за висловом Е. Тоффлера, «розвиток інформаційної технології непомітно і швидко демонополізує інформацію без єдиного пострілу» [271, с. 38].

Тому, власне, значна кількість «розгорнутих» – великих за розміром, складних, як за тематикою, так і за аргументацією, текстів у соціальній мережі Фейсбук та розвинена суспільно-політична блогосфера є характерною особливістю українського медіаполя. Крім суспільно-політичної тематики, тексти соціальних медіа стосуються культури, історії, дорожніх нотаток, літописів чи хронік (наприклад, сучасних воєнних подій в Україні). Низка цікавих проектів соціальних медіа за останні роки були опубліковані і стали успішними як книги: «Літопис самовидців: дев’ять місяців українського спротиву» О. Забужко та «Є люди» (хроніки дописів з соціальних мереж про події Революції гідності) Х. Бердинських; книга Facebook-постів «Фантомная боль #maidan»; книга військового журналіста К. Машовця «Діалоги з “нуля”».

Поява масиву інтелектуального контенту в соціальній мережі обумовлена як згаданими вище компенсаційними механізмами, так і, з високою вірогідністю, радянською традицією протидії інтелектуалів пропаганді, коли офіційним ЗМІ протиставлявся «самвидав». Тож інтерактивний інформаційний простір, особливо його суспільно заангажований сегмент, відіграє роль електронного «самвидаву» і попри його не домінантний за охопленням аудиторії статус, є досить впливовим чинником українського суспільного життя (телебачення все ще є головним джерелом новин для українців, проте зниження його популярності триває на тлі зростання числа українців, які спілкуються та отримують новини онлайн) [257].

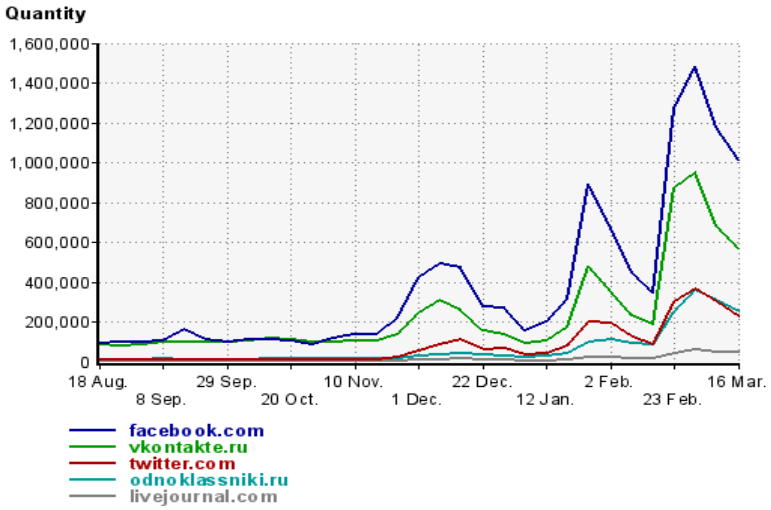

Рис. 2.1 Середньоденний трафік переходів із соцмереж на сайти українських ЗМІ

Джерело: http://watcher.com.ua/2014/03/17/za-ostanni-5-misyatsiv-perehody-z-sotsialnyh-merezh-na-sayty-zmi-zrosly-u-8–10-raziv/

Політичні події в Україні осені 2013 – літа 2014 р. кардинально змінили взаємодію людей з новинарною інформацією в Інтернеті. По-перше, різко зріс інтерес до новин суспільно-політичної тематики. За результатами експертного опитування, проведеного в січні 2014 р. Академією української преси (АУП), інтернет-ЗМІ, соціальні мережі та

блогосфера стали джерелом найбільш об'єктивної та повної інформації, а отже, повноцінною альтернативою пресі, телебаченню та радіо. Якщо у вересні 2013 р. новини щодня переглядало не більше півтора–двох мільйонів українських користувачів Інтернету, то вже узимку в окремі дні лише одна «Українська правда» мала таку аудиторію, а унікальна щоденна аудиторія українських ЗМІ наближається до семи мільйонів. По-друге, важливу роль у такому різкому зростанні трафіку відіграли соціальні медіа, посилаючись на сайти українських ЗМІ. Якщо в жовтні 2013 р., згідно з даними Liveinternet, денний трафік із соцмереж становив 180–200 тис. переходів, то в лютому – березні 2014 р. ця цифра зросла до двох–двох з половиною мільйонів переходів щодоби (рис. 2.4).

Ці показники підтверджують таку тенденцію до конвергентності соціальних медіа, що підвищує загальну інтерактивність (в силу кумуляції із кількох ресерсів її можна називати «доданою»): коментування, дискусії навколо викладеного матеріалу.

Під впливом нових технологій та поширення горизонтальної (інтерактивної) моделі медіаспоживання змінюється і телепродукт: напередодні Революції гідності, влітку 2013 р., під дією низки різноманітних чинників (звільнення авторів проектів з традиційних ЗМІ, незадоволення частини суспільства та медійників роботою українських ЗМІ, затягування державою процесу створення класичного суспільного мовлення) стартувало одразу кілька ініціатив, наприклад проект «Громадське телебачення» та некомерційне громадське інтернет-телебачення – Спільнобачення. «Громадське телебачення» (Громадське.ТБ, Hromadske.tv) зареєстроване як недержавна організація, позиціонує себе як незалежний медіаканал, що фінансується напряму глядачами через краудфандинґ. У листопаді 2014 р. стало відомо, що під час Революції гідності канал «Громадського телебачення» на YouTube став найбільшим каналом в історії сайту за кількістю годин, показаних у

прямому ефірі: за статистикою компанії Google, ролики телеканалу переглянули 126 млн разів, а у YouTube каналу Громадське.ТБ – 307 тис. передплатників [40].

Має місце також поєднання професійного та аматорського контентів так званих стрімерів – осіб, які здійснюють аудіо- та/або відеотрансляцію подій у режимі реального часу через мережу Інтернет (стрім-трансляція). Для прямих трансляцій використовується сервіс потокового відео Ustream – функціонально це гібрид YouTube і Skype. Сервіс після реєстрації користувача дозволяє за наявності Wi-Fi або 3G транслювати в прямому ефірі відео із зовнішньої веб-камери або з камери, вбудованої у смартфон, планшет чи ноутбук. Після закінчення прямої трансляції відеозапис можна зберегти окремим відеороликом. Сервіс також дає змогу не тільки вести трансляцію, а й просто записати подію і подивитися пізніше. Ролики можна викласти в YouTube.

Специфіку вітчизняної блогосфери детально проаналізовано у дослідженні дисертантки, включеному до змісту колективної монографії науковців НБУВ [251, с.178-218] та спеціальній статті дисертантки [214]. Тут і далі наводяться висновки, вперше оприлюднені у цих працях. Із виявлених характеристик відзначимо тут загальну політизованість української блогосфери та специфіку українського медіа поля, сильно інкорпорованого із російським, призводять до недорозвинутості тематичних блогів – спортивних, кулінарних, туристичних, модних тощо. Вузькоспеціалізованим блогам легше існувати в інтернаціональній блогосфері, що сприяє залученню якомога більшої кількості читачів, незалежно від національності. Тут слід також враховувати, що ці сегменти вітчизняної блогосфери не просто перетинаються з російською – універсальність тем, відсутність мовних і ментальних бар'єрів, а також істотно більша аудиторія російськомовних читачів (відповідно – вищий рівень комерціалізації) зумовлюють для

українських блогерів вибів на користь російської мови публікацій та цим самим фактично інкорпорують їх у російську блогосферу.

Водночас у тих галузях, де тематика блогів потребує висвітлення національної специфіки, формується українська тематична блогосфера. Так, в Україні досить активно розвиваються юридичні блоги (Події (www.podiyi.com), Клуб юристів України LegistUA, юридичний портал «Юрист-блог» (http://jurist-blog.com.ua), «ЛігаБлоги» тощо). У світі такий блогінг уже виділився в окремий напрям із спеціальною назвою – bLAWg (злиття слів blog і law – закон). Юридичні блоги, присвячені проблемним питанням у галузі юриспруденції, порадам (з роз'ясненнями та прикладами застосування законів, юридичними онлайн-консультаціям), ведуться кваліфікованими фахівцями – як окремими правниками, так і в рамках корпоративного блогінгу, як позиціонування на ринку правових послуг великим юридичним компаніям.

Водночас в українському сегменті активно розвиваються суспільно-політичні блоґи, які у своїй сукупності утворюють політичну блоґосферу. Українська політична блогосфера представлена персональними блогами суб'єктів політичного процесу: блогами політиків; блогами експертів: аналітиків, політологів, політичних оглядачів; блогами політично активних громадян, що присвячені обговоренню політичних проблем – населеного пункту, регіону, країни, загалом чи окремим проблемам. Проекти, реалізовувані Національною юридичною бібліотекою (зокрема, «ГДПП») засвідчують актуальність дослідження блогіки як джерела громадської думки щодо різних питань суспільного життя.

Характерними рисами політичних публікацій у блогосфері є вільне і найчастіше дискусійне обговорення дій влади, посадових осіб, політиків, процесів, можливість критики. Це зумовлено відкритістю та демократичністю обговорення (що не гарантує політкоректність і толерантність у дискусіях; ідеться про можливість коментування як

такого, а не про його характеристики), принциповою відсутністю цензури, незалежністю блогерів від редакційної політики видання (що не виключає комерціалізацію, тобто можливість «замовного» характеру блогу чи його окремих постів). Нецензурованість, почасти й анонімність, можуть бути підґрунтям для перетворення блогів на відносно дешевий канал комунікації для поширення маніпулятивної інформації та чуток, межа між якими і політичною інформацією стає дедалі розмитішою, на що вказував М. Кастельс [106, с. 157], зазначаючи, що «використання Інтернету не підсилює демократію шляхом підтримання знання та заохочення участі громадян, а веде до поглиблення кризи політичної легітимності, надаючи ширший базис для політичного скандалу» [251, с. 210].

Як наголошувалося дисертанткою у спеціальному дослідженні, присвяченому висвітленню характеристик вітчизняної блогосфери [251, с. 210-211], має місце відмінність між професійною та так званою «громадянською» журналістикою: якщо для ЗМІ журналістські стандарти передбачають дотримання балансу думок/точок зору; оперативність; достовірність (посилання на джерела); відокремлення фактів від коментарів; точність; повноту представлення фактів/інформації з проблеми, то політична комунікація, як і будь-яка інша у блогосфері, характеризується суб’єктивністю.

Важливо відзначити роль бібліотек у протидії маніпулятивним технологіям і розвитку критичного мислення та медіаграмотності. З наведених стандартів блогери, без зниження якості публікацій, можуть нехтувати необхідністю дотримання балансу думок/точок зору та відокремлення фактів від коментарів – блогінг припускає вільне вираження політичних уподобань автора, суб’єктивізм і незалежність є ознакою блогосфери. Водночас усі інші стандарти залишаються ознакою якісного політичного блогінгу, завдяки чому впливові в силу своєї популярності та накопиченого соціального капіталу блогери здатні

виступати «лідерами думок», вони часто стають ньюзмейкерами, формуючи чи, принаймні, впливаючи на формування порядку денного, задаючи напрями для політичних дискусій.

Політичний блогінг здатний не лише сприяти прозорості в політиці, а й бути «санітаром медіа» – блогери досить часто викривають недостовірний фактаж у журналістських матеріалах. Як зазначає британський журналіст П. Рейнольдс (P. Reynolds), насправді блоги існують не для того, щоб постачати людям новини та інформацію, а для того, щоб хвилювати, порушувати питання, обмінюватись інформацією та, у цілому, діяти як партизанські сили проти «масованих колон» медіа «головної течії» [388].

З огляду на відзначену вище недорозвиненість вітчизняної медіа сфери, відчутний вплив у ній російських «гравців», компенсуючи блогосфери рочить вітчизняних блогерів досить впливовим «ядром» громадського активізму, що досить яскраво проявляється в Україні. Під час масштабних подій політичного або міжнародного рівня блогери нерідко перетворюються на осередки протидії поширенню пропаганди; брали на себе функції інформування суспільства про важливі події російсько-української війни, породжуючи тим самим феномен «лейтенантської прози» новітнього часу (використовуємо тут термін за аналогією з літературознавчим, що вживається для опису творів про Другу світову війну її учасників, переважно – нижчих офіцерських чинів, створених у 40-60 рр. XX ст..); виступили важливим інформаційним чинником волонтерського руху.

Відтворення, трансляцію та трансформацію національного наратива як значущої оповіді нації про себе забезпечують різні джерела – від академічних чи політичних до розважальних і неформальних. Останні тенденції пов’язані зі змінами медіа-споживання (зміни користувацької поведінки стабільно фіксуються медіа-дослідниками) і трансформацією архітектури медіа-поля. Загалом художні тексти історичної тематики –

фільми, ігри, книги – є потужним джерелом впливу на суспільну свідомість і колективну пам’ять.

Такі тексти, а також аналогічні за способами впливу, наприклад, фантастичні історії, моделюючи, зокрема, у вигаданому світі аналоги звичних нам відносин (економічних, політичних, соціальних), є потужним джерелом впливу на суспільну свідомість і колективну пам’ять. За висновком дослідниці психології сприйняття медіа-текстів М. Грін, сила художніх наративів підкреслює цікаву відмінність між риторичною комунікацією й наративами: на впливі аргументів позначається достовірність джерела або сприйняття інтенцій мовця, проте у випадку «чарівного наративу» знижується критичне сприйняття джерела, на емоційному рівні історії сприймаються незалежно від того, чи відповідають вони реальності [346].

Саме тому дослідження можливостей соціальних медіа як інструменту вибудовування персоніфікованої, особистісної комунікації в соціокультурному просторі зберігає свою актуальність. Окрім цього, інформація, згенерована у цьому просторі в процесі інтерактивного полілогу є важливою частиною джерельної бази для досліджень новітніх культурних, політичних, соціальних процесів, відповідно, існує суспільний і науковий запит на її фіксацію і збереження. Такі завдання, зокрема, виконуються і бібліотеками. З іншого боку, бібліотеки, зокрема, їх інформаційно-аналітичні підрозділи здійснюють моніторинг інформаційного простору на запити органів вдаи, зокрема, із метою виявлення його дисфункцій – виявлення слабких місць, недорозвиненого простору, можливості трансляцій ворожих смислів, тобто таких, що спрямовані на послаблення, деконструкцію національної ідентичності. Реалізація відповідних завдань знайшла, наприклад, відображення у низці колективних монографій, підготованих науковим колективнм НБУВ, де активно піднімаються питання інформаційної безпеки,

проблеми інформаційного простору, світоглядних трансформацій новітнього часу.

Не менш перспективними видаються дослідження, спрямовані на з'ясування побутування практик комеморації. Пам'ять виникає новими шляхами через такі сайти, як Facebook, Instagram, стираючи межі між індивідуальною та колективною пам'яттю. Водночас поширення дезінформації з Інтернету, як, наприклад, обговорювані сайти фейкових новин, має потенціал руйнування індивідуальної й колективної пам'яті [393].

Психологи досить активно досліджують основні процеси формування колективних спогадів, зокрема, соціально обумовлені помилки пам'яті. Вони показують, що соціальні мережі мають істотний вплив на формування пам'яті, вказують на можливість коригувати спогади індивіда, оскільки учасники виявляють сильну тенденцію відповідати помилковим спогадам групи. Таким чином, маємо висновок про те, що конвергенція пам'яті частіше трапляється в соціальних групах, ніж між ними, і, навпаки, конвергенція пам'яті посилює груповий зв'язок: «Тепер, коли ми поділяємо пам'ять, ми можемо мати сильну ідентичність і більше турбуватися один про одного». Більше того, сформовані в групах деформації «первинного опромінення помилковою інформацією» ускладнюють виправлення таких впливів пізніше: коли група узгоджує свої уявлення про подію, колективна пам'ять стає відносно стійкою до конкуруючої інформації [338].

Досить часто це робиться не тільки за допомогою підручників, а й за допомогою кіно та серіалів, які впливають на мозок емоційно, на відміну від раціонального впливу офіційного дискурсу [230].

Іншою стороною інтерактивності як включеності користувачів у створення, трансляцію та трансформацію контенту є «вибух авторства» та, відповідно, зростання контенту, що змінює також специфіку дистрибуції та споживання: якщо ера Гутенберга характеризується

інформуванням як завданням, то в Інтернеті вже стоїть завдання утримати увагу, що приводить до зростання образності продукованих текстів, спрямованої на те, щоб «вихопити» увагу користувача до свого елемента інформації у її загальному потоці; орієнтація не стільки на раціональне мислення (на нього просто немає часу), скільки на емоції, чуттєве мислення. Звідси зростання впливу мозаїчної культури, для якої характерна презумпція колажності – потоки інформації настільки великі й змінюються настільки швидко, що для їх обробки найкраще годиться вихоплення суті окремих знаків, формування певної мозаїки. На зміну раціонально організованого процесу пізнання (знання впорядковане, чітко структуроване, у цілому ієрархічно вибудуване) приходить посилення впливу мозаїчного світобачення – різнорідне, хаотичне, уривчасте поєднання інформації, причому людина пізнає навколишній світ шляхом спроб і помилок, її уявлення зав'язані на власний досвід, на конкретні інформаційні потоки, з якими вона має справу. Ця нова культура заснована на символах, кодах, моделях інтелектуальних презентацій, переважанні емоційного над раціональним. Говорячи про семіотичну природу культури, маємо на увазі її інформаційну близькість, легкість, переконливість почуттів і образів, які транслюються. Часто йдеться про заміщення абстрактного об'єкта чуттєвими образами. Це, з одного боку, приводить до дієвості символів, а з іншого – спонукає уважніше придивитися до слабких сторін такого сприйняття, яке загалом обертається меншою продуктивністю, здатністю трансформувати зміст аж до повного викривлення.

Показовим прикладом сприйняття найрізноманітніших соціокультурних процесів через образи й метафори є вплив масової культури та стрімке зростання пояснювального потенціалу розтиражованих медійних образів. Наприклад, через алюзії на «Гру престолів» сприймається виборча кампанія 2016 р. у США та її учасники [396, 342]. На прикладі оповіді серіалу й книги дослідниками

вивчаються економічні моделі, соціально-економічні уявлення, особливо ідеї про соціальний порядок і роль, яку відіграють мирне співробітництво, торгівля та гроші в організації суспільства [372].

Інший приклад – дослідження щодо того, наскільки ідеї підліткової літератури початку XXI ст.., наприклад – «Гаррі Поттера», вплинули на політичні цінності й перспективи покоління, що росло на цій історії. Науковцями висунута емпірично обґрунтована теорія про те, що саме ці тексти могли мати вплив на формування вищого рівня політичної толерантності, меншу схильність до авторитаризму, більшу підтримку рівності та більшу протидію застосуванню насильства й тортур у сучасному світі. У доробку італійських дослідників з цієї теми плідною видається засаднича для їхніх праць ідея про перенесення когнітивних і емоційних реакцій на медійні персонажі та ситуації, а також на прямі контакти в реальному світі [344, 397].

Для українських інтерактивних практик також характерні приклади апеляції до художніх образів, створених названими трансмедійними оповідями (Додаток Б). Цікаві тут і рівень використання популярних образів (фото у своєму Facebook опублікувало Міністерство оборони України, інформація була розтиражована як українськими, так і зарубіжними ЗМІ), і символічність акції. Не менш цікаві й характеристики метафоричності символічної комунікації, що їх можна проілюструвати на прикладі таких акцій. Отже, показовою для художнього дискурсу є також інформаційна компресія – здатність у стислому вигляді передавати значні масиви інформації..

Очевидною є конвенційність таких образів: сприйняття їх за домовленістю, прочитування смислів усіма учасниками спільноти шанувальників, значення типове, що не потребує додаткових пояснень. Одночасно таке дешифрування окреслює групу «своїх», тобто тих, хто говорить однією символічною мовою, і якщо офіційна структура (у нашому випадку – Міноборони) зможе бути природною в такій

неформальній комунікації, вона може бути включена до такої групи й почута значно краще, ніж за умови офіційної комунікації. Ця характеристика окреслює інтеграційний потенціал символічних образів. Очевидними також є такі риси, як прецедентність (часта повторюваність, упізнаваність), адаптивність (спрощення інформації для масової свідомості), ефективність у донесенні меседжа.

Можливо, менш атрактивним, відтак менш резонансним, але значно глибшим, на нашу думку, є образ стіни, «здичавілих» і «білих ходоків» з того ж світу «Гри престолів», що стали в мережі досить популярними метафорами для опису українсько-російського протистояння. Стіна як образ останнього рубежу, обітниці її захисників закрити собою цивілізований світ від зла перекликається з перспективною науковою концепцією «фронтиру», цивілізаційного прикордоння, яким історично впродовж століть були українські землі. Україна як форпост Європи прочитується у цьому образі; Росія – агресивний «чужий», що загрожує «нашому світу». Метафори для означення такого ворожого чужого запозичуються й з інших текстів, наприклад, образи інших культових книги і фільмів «Володар перснів»: «Мордор» як імперія зла; «орки» як деструктивні сили, що атакують мирні народи, несуть пітьму й руйнування. Російська агресія породила в українському патріотичному дискурсі ряд етнофолізмів (маємо на увазі екзоетноніми (зовнішні етноніми) з негативною конотацією, що належить до пейоративної лексики просторіччя), породжених (актуалізованих і масовізованих) конфліктом та спрямованих на дегуманізацію, формування образу «чужого», зокрема, і засобами художніх образів.

Наведені приклади демонструють високий рівень впливовості фільмів і книг, тобто принципово емоційних наративів, а також художніх образів як пояснювальних схем та соціальних метафор. Також можна говорити про пріоритетність візуальних і яскравих образних текстів у сучасних інформаційних потоках. Тексти сприймаються за

законами художньої реальності: реальність справжня занадто «бліда» та прісна поряд з насиченою художньою. У текстах апелювали до вигаданих світів і свідчать, скоріше за все, про формування підходів до осмислення навколишнього світу та оцінних суджень. Водночас, за вдалою метафорою Г. Почепцова, якщо минулі покоління вчилися за підручниками історії, то сьогоднішні та майбутні – за серіалами [229].

Водночас популярність художнього, зокрема, телевізійного дискурсу може стати способом актуалізації різної суспільнокорисної інформації, зокрема і соціальної, екологічної, наукової. Зацікавленість проблематикою або антуражем, представленим у фільмі або серіалі, переноситься на художні тексти – першоджерела та науково-популярні публікації з теми. Це може стати передумовою для просування книги та читання чи обговорення певних актуальних проблем.

Підсумовуючи, зазначимо, що явище електронної культури є знаковим, оскільки вказує на домінуючу форму соціалізації сучасного суспільства – інформаційно-віртуальну. Завдяки цифровим телекомунікаціям стають можливими принципи поліфонічної, безперервної, перманентної трансляції, коли постійні потоки повідомлень про ті чи інші процеси набувають статусу окремої гіперреальності. Сучасні інформаційно-комунікаційні системи дають змогу виробляти певною мірою одну з форм громадянського політичного солідаризму. Швидкими темпами відбувається процес формування як віртуальних спільнот і віртуальних соціальних груп, так і формування вже цілком відмінних від попередніх цифрових поколінь, зі своїми формами соціалізації та соціальної поведінки, зокрема й на побутовому рівні. Засвоєння розважальних історій і художніх текстів з високою вірогідністю формує вищу сприйнятливість до політично релевантних меседжів. Водночас психологічно ми схильні читати та сприймати те, що вже відповідає, а не суперечить нашій моделі світу. Відповідно, книги, фільми, серіали, ігри швидше закріплюють уже

наявні уявлення, а не впроваджують абсолютно нові; пропонують пояснювальні схеми, яскраві метафори. Важливим чинником можна вважати й теорію про те, що інтерактивна комунікація поляризує думки та погляди в суспільстві: реципієнту необхідно або відстоювати свою точку зору, формулюючи аргументи, або виходити з дискусії, захищаючи таким чином свої погляди від атак, або погоджуватися з аргументами опонента. Останній випадок трапляється рідше. Два перші випадки, скоріше, зміцнюють переконання, ніж примушують їх змінити (що, звісно, не виключено) – або як логічно обґрунтовані, або як загрожені. Дискусії на різних майданчиках утверджують уже існуючі інтенції. Цікавими у цьому контексті є ті, хто не визначився зі своєю позицією з того чи іншого питання. Вони, скоріше за все, виходять із «сірої зони» і займають той чи інший бік, акцентуючи світоглядні преференції, але й поляризуючи, як було сказано, суспільство [198].

Серед найбільш ефективних засобів формування суспільних уявлень про минуле та розуміння історії – кінематограф і телепродукція, що потребує додаткових досліджень та виявлення механізмів зв’язків між створюваними образами, історією та пам’яттю. Усвідомлення ефективності цих інструментів у конструюванні сприйняття минулого призводить до прямих чи непрямих спроб політичного маніпулювання та, з іншого боку, до зростання актуальності дослідження фільмів і серіалів як виняткової форми написання історії, з’ясування ролі відеоконтенту у формуванні історичних наративів.

Власне, сьогодні важливо враховувати, що теле- та кінонаратив передбачає існування досить складної структури. Це, по-перше, власне кіновиробництво, зокрема його зміст. З точки зору формування національного наративу значення насамперед має розкриття певних тем – твори, сюжет яких так чи інакше зачіпає події, явища, постаті, що впливають на формування бачення власного минулого, оцінки сучасності, відтак бачення майбутнього. Донедавна українські уявлення

про власне минуле формувалися переважно російським кінематографом – проект екранізації «История государства Российского» М. Карамзіна; проект телеканалу «Інтер» «Україна. Історія міст і сіл» (має сліди російської історіографії: якщо постать І. Мазепи вже подано як українського політика, з точки зору державного інтересу, то, наприклад, висвітлення постаті І. Виговського й Конотопської битви тяжіє до російського наративу. У радянському ключі подано історію Другої світової війни (Великої Вітчизняної війни).

Має значення і вибір історичного матеріалу для художнього чи публіцистичного осмислення – у «білій плямі» опиняються важливі для України, але не спрямовані на підтримання посилення російського наративу події (битва на Синіх Водах, або битва під Оршею). Фактично донедавна український наратив формувався на рівні кінематографа як невід'ємна складова російського. Досить показовими у цьому плані можуть бути російські контраверсійні стрічки, наприклад «Тарас Бульба», де формується сервільний щодо російської монархії («царя руського, православного») образ козацтва. По-друге, дискурс, що формується у цих творах, – поняття «своїх» і «чужих» (наприклад, образ українців у фільмах).

Іншим важливим аспектом є асортимент теле- та кінопродукції, тобто здатність національного виробництва задовольнити культурні, розважальні потреби. Очевидно, що в Україні відповідний сектор, хоча і фіксує відчутне пожвавлення (від виробництва для масового глядача до конкурсних, артхаузних робіт високої якості), таких потреб не задовольняє й близько. Відповідно, важливого значення набуває питання поширення в Україні зарубіжної кіно- та телепродукції. Це питання має дві складові: офіційний кіноринок – переклад, локалізація, дистрибуція іноземних фільмів і неофіційний. Останній реалізується через різноманітні файлообмінні спільноти, що включають мережі (як комп'ютерні, так і користувацькі – з правилами, рейтингами, форумами

для коментування) спільного використання файлів, засновані на рівноправності учасників обміну [252].

Не будучи в прямому розумінні соціальними мережами, файлообмінні (піратські) спільноти набувають ряду характерних для них рис, що дає змогу говорити про них як про соціальні медіа [307].

Як наголошувалося у раніше опублікованій праці дисертантки [221, с. с.128-142], в Україні файлообмінні спільноти популярні й поширені, причому головною причиною такої популярності є безкоштовність контенту. Тут ідеться як про обмеженість можливостей легально оплачувати ліцензійний (більшість світових сервісів, призначених для цього, в Україні донедавна були недоступні, та й сьогодні ці можливості неповні), так і про вартість ліцензійних програмного забезпечення й контенту. (У розвинутих країнах вона визначається високою платоспроможністю попиту, більше того, в Україні вона вища, ніж у країнах Заходу і США). Дається взнаки й історично сформоване полегке ставлення українців до прав інтелектуальної власності – більшість користувачів поширення медіа-контенту не сприймають як щось незаконне й неетичне.

Нарешті, в Україні просто немає сервісу, який би пропонував схожу кількість українського й україномовного контенту, який пропонує відео, музику, аудіокниги, програми, ігри, літературу (наприклад, файлообмінник «Торрент-толока Гуртом», що має понад 700 тис. зареєстрованих учасників, які одночасно завантажують і роздають понад 104 Тбайти інформації). Тут зібрано унікальний контент – як за розмірами й різнобічністю колекцій, так і за представленістю раритетних видань чи відео. Перегляд відео, у тому числі фільмів і телесеріалів, можливий у соціальних мережах (YouTube, «ВКонтакте», причому заборона в Україні останньої мережі доступ до неї швидше ускладнила, ніж унеможливила).

Інша ніша комерційної дистрибуції, відносно нова – онлайн-кінотеатри, тобто відеосервіси, що надають послуги з перегляду онлайн-відеоконтенту та телевізійних каналів. Один з найбільш популярних таких сервісів на пострадянському просторі – Megogo.net. Він позиціонувався як найбільший у світі VOD/OTT відеосервіс для російськомовної аудиторії, доступний безкоштовно за рекламною моделлю для територій 15 країн – колишніх республік СРСР і за передплатою – для користувачів з усього світу. Станом на 2016 р., бібліотека онлайн-кінотеатру нараховувала понад 75 тис. медіа-творів: художніх і документальних фільмів, мультфільмів, серіалів, ТВ-програм та шоу, спортивних і культурних подій, новин, музичних кліпів. Переважна більшість відеоконтенту на сайті доступна з російською аудіодоріжкою й субтитрами, деякі відео також доступні з аудіодоріжкою або субтитрами українською, англійською, латиською, литовською, естонською, грузинською, турецькою, угорською, польською мовами. За твердженнями адміністрації сервісу, станом на 2016 р., щомісячна глобальна аудиторія сервісу становила понад 40 млн відвідувачів.

За даними сайту Alexa.com, станом на січень 2017 р., більшість користувачів (44,4 %) сервісу були з Росії, проте сайт також популярний у країнах з великою російською діаспорою. Зокрема, сервіс має доволі високий відсоток відвідувачів сайту з України (18,0 %), Німеччини (6,4 %), Казахстану (5,1 %).

Важливу роль відіграє пов’язана з кіно- та теледистрибуцією інформаційна інфраструктура – спеціалізовані сайти, що містять рецензії, рейтинги, додаткову інформацію. Нові принципи медіа-споживання підвищують роль згаданої вище інформаційної інфраструктури, що визначає споживання кіно- й телепродукції. Користувачі не просто дивляться фільми в кінотеатрах, відповідні програми по телебаченню. Зростає відсоток тих, хто дивиться відповідну

продукцію через інтернет-телебачення, скачує фільми (серіали, програми тощо) через різного роду файлообмінні спільноти. Відповідно, зростає значення як процесу відбору контенту для перегляду – починаючи з прохання в соціальних мережах порадити фільми/серіали для перегляду (книги для читання), закінчуючи популярністю публікацій тематичних списків (жанрових, новинок тощо).

Важливий аспект – комерціалізація відповідних проектів і їхній високий рівень капіталізації. Форуми, де обговорюються фільми і відповідні сервіси, що забезпечують принцип рекомендаційного відбору, формують нове явище, таке як користувацька медіа-критика. Важливо, що для сучасних користувачів має значення колективне постосмислення: висловити враження [у різних форматах – від розлогих дописів-рецензій у соціальних мережах чи спеціалізованих спільнотах до короткої репліки у форумах кінотеатрів і файлообмінних спільнот, що здатні перетворюватися на запеклі суперечки; від виставляння оцінки («зірочки») до складання рекомендаційних списків]; обговорення, створення мемів аж до фанфіків – свого роду мережевої літератури, користувацьких фанатських «продовжень», альтернативних фіналів, колажів, кліпів. Тобто для сучасного користувача важлива включеність і різносторонність процесу, який усвідомлено чи ні формує національний наратив.

Як вже згадувалося вище у дисертації з посиланням на спеціальне дослідження дисертантки [198], інший важливий тренд споживання медіа – гейміфікація (або ігрофікація) – останнім часом являє собою своєрідний інструментарний тренд, який активно застосовують у найрізноманітніших сферах: від інтернет-маркетингу та рекламних кампаній до різнорівневої освіти й механізмів побудови корпоративної культури. Гейміфікація являє собою використання ігрових практик і механізмів у неігровому контексті. Основне її завдання – залучення користувача, стимулювання його до певних дій і формування

позитивного досвіду взаємодії. Розуміння психології людини і її внутрішніх стимулів є одним з основоположних аспектів застосування подібних ігрових механік. Процес гейміфікації базується на використанні природних людських інстинктів: прагнення до перемоги і визнання, схильність до конкуренції (змагальності), подолання перешкод та здобуття певних статусів/бонусів, азарт і бажання отримати винагороду. Саме вони є тими факторами, що гарантують позитивну реакцію реципієнта на пропозицію ігрових елементів практично в будь-якому контексті.

Гейміфікація активно включається сучасними медіа до засобів побудови ефективної інтерактивної взаємодії з аудиторією. Однак ігрові механіки не лише вбудовуються як додатковий розважальний матеріал на базі тих чи інших інформаційних ресурсів, а й активно інтегруються в новинний контент. Результатом такої інтеграції стають явища новинних ігор та інтерактивних візуалізацій. Ігри популярні серед аудиторії, оскільки прості у використанні, потребують залучення читача, створюють штучне напруження завдяки часовим обмеженням. Також можна сказати, що ігри є вірусним контентом, бо змушують грати знову й знову, щоб поліпшити результат. Закордонні медіа, безперечно, на вищому рівні в плані використання ігрових технік у форматі сторітелінгу (тут слід згадати відомий проект Aljazeera «Піратська риболовля» або проект «Відновлюючи Гаїті», створений за підтримки Європейського журналістського центру).

Водночас галузь виробництва й дистрибуції розважального контенту має високий рівень глобалізації, крім того, ринок комерційних відеоігор, що, з огляду на свою масову популярність і високий рівень емоційного включення, має потужний вплив на формування світоглядних преференцій українців, насамперед молоді, перебуває значним чином «у тіні» російського. Відеоігри, що становлять важливу частину дозвілля значної частини сучасних підлітків, українську

локалізацію мають, скоріше, як виняток. Це, наприклад, українські розробки початку 2000-х років, що здобули популярність у світі: серії «Козаки», історична стратегія в реальному часі; шутер («стрілялка») S.T.A.L.K.E.R. По-перше, це розробки української студії GSC Game World; по-друге, події, відображені в обох проектах, розгортаються на території України (період козацтва та на території Чорнобильської зони відповідно). Власне, навіть за наявності такої локалізації гравці можуть обирати не український варіант гри. У випадках, коли сюжет гри не передбачав українського елемента (таких більшість), українські геймери часто використовують англомовний оригінал або російські переклади.

Відповідно, формується викривлене лінгвокультурне середовище, коли інтереси українських читачів, глядачів, геймерів у принципі не можуть бути задоволені українською мовою, не кажучи вже про те, що локалізація передбачає часто і смислові нюанси: жарти, історичні чи етнічні акценти. Наприклад, в оригінальній версії комп'ютерної гри Sniper Elite головний герой рятував ядерні розробки Третього рейху від росіян, у локалізованій версії сюжет було змінено з врахуванням етнічної належності негативних героїв. Молодь, відтак, споживаючи інформаційну продукцію із та для «російського світу» усвідомлює себе його частиною. Відповідно, офіційний дискурс, покликаний формувати ідентичність – освітній, науковий, художній вступає у конфронтацію із дискурсом неофіційним, що, без сумніву, впливає на формування ідентичності, зокрема, збереження навіть у представників нових поколінь незалежної України згаданих раніше контроверсійності в загальноукраїнському масштабі (умовні українська і радянська ідентичності) та атомізованості в індивідуальному вимірі (поєднання заявленої українськості із сприйняттям російського як «свого») [198] [198].

З точки зору комп'ютерної гри як інструмента впливу на свідомість гравців показовою видається практика користувацької

локалізації деяких проектів. У багатьох стратегіях, тобто іграх, побудованих на плануванні дій та виробленні певної стратегії для досягнення якоїсь конкретної мети, в яких гравець управляє масштабними утвореннями (імперіями, планетами, галактиками), при цьому займаючись всіма аспектами їх життя, сценарій передбачає можливість грати від імені існуючих та історичних держав, наближаючи гру до історичних реалій. У такому випадку українці обмежені у виборі ігрового поля – «виступати» від імені України вони можуть не в кожній грі. Наприклад, у RTS-стратегії «Козаки» доступна гра за Україну. Гравець може вступити у війну з іншою країною, «як слід проникнутися атмосферою українського козацтва». Стратегія від Paradox Interactive «Europa Universalis IV» дає можливість гравцю керувати будь-якою країною, яка існує з періоду Середньовіччя до Нового часу, у тому числі й Україною (Україні навіть було виділено окреме доповнення, назване «Козаки»). Предметом ігрових сюжетів стали події Революції гідності та російсько-української війни. Наприклад, «Сила і революція» (Power & Revolution: Geopolitical Simulator 4), геополітичний симулятор, дає можливість керувати всіма аспектами життя країни, змінити будь-який елемент: державний лад, економічну політику, податки, встановити нову владу, удосконалювати міста. У списку доступних ігрових країн присутня й Україна, передбачено два варіанти: вільна гра за Україну та сценарій. У вільній грі гравець бере на себе роль президента й керує країною (в умовах нестабільної економіки, недосконалого парламентаризму, терористичних організацій на Сході країни і високого рівня невдоволення населення). Запропоновані сценарії в грі, як випливає із заявленої назви, стосуються революційних подій. Гравцям пропонують пройти шлях від початку революції до звільнення територій Донбасу [198].

Водночас у багатьох стратегіях зіграти «за Україну» неможливо. Наприклад, у глобальній стратегії Victoria 2 гравець може спробувати

себе в ролі правителя будь-якої існуючої держави в період з 1836 по 1936 р., реалізувати власну стратегію у всіх аспектах державного життя: економіка, наука, армія, дипломатія, внутрішня політика. Оскільки Україна у визначений період не була самостійною державою, вона представлена в грі як колонія, відповідно «грати за Україну» в початковому сценарії неможливо, необхідно відокремитися від Російської імперії або дочекатися її розпаду. Мотивовані гравці можуть прискорити цей процес. На спеціалізованому геймерському ресурсі LeoGaming пропонується інструкція для політично та національно свідомих українських геймерів, що передбачає своєрідний механізм «українізації» (Див. детальніше: [98]). Гравцям пропонується розпочати гру з двох акаунтів – Російської та Австрійської імперій і створити ігрову Україну в Російській імперії через «меню створення сателітів». Після отримання можливості грати за Україну (лише в статусі сателіта, без змоги проводити свою зовнішню політику) досвідчені геймери радять оголосити «визвольну війну» за Україну, програти її і від імені Росії визнати незалежність України. Таким чином Україна стане незалежною від Російської імперії, при цьому гравець отримує можливість розвивати «потужну промисловість, забудувати країну залізницями, зібрати армію» і, відповідно, добиватися статусу колоніальної держави, «вести активну зовнішню політику, подалі від війни». При цьому редакція LeoGaming рекомендує гравцям захопити Єгипет заради побудови Суецького каналу, Оман – заради нафти. Остання порада ілюструє характерну рису подібних стратегій – пріоритетність імперського дискурсу: більшість стратегій орієнтовані на нарощування військової могутності та розгортання територіальної експансії. Тут досить показовий відгук про гру Super Power 2 – глобальну стратегію, що в загальних рисах нагадує геополітичний симулятор: гравці можуть керувати економікою, армією, політичними відносинами. Події Super Power 2 відбуваються у 2001 р., коли Україна

була державою зі стабільною економікою та однією з найбільших армій Європи. Виходячи з цих обставин, гравці рекомендують починати анексію інших країн (Додаток Г).

Зазначені питання актуалізують міждисциплінарні дослідження, спрямовані на виявлення зв'язку між образами, створюваними й трансльованими в національних культурних просторах, історією та пам'яттю. Візуальні образи в сучасних соціокультурних процесах виступають у різних ролях: як свідки історії, як засоби матеріалізації спогадів чи як засіб впливу на зміст пам'яті, зокрема формування такого явища, як постпам'ять. Візуалізація ключових моментів національної історії створює основу для культури історичної іконографії, яка повторюється в підручниках, ілюстраціях, аматорських зображеннях (демотиваторах, плакатах, що поширюються в інтерактивному просторі, впливають на іконографію медіа) та інших засобах формування суспільної уяви. Дослідження динаміки історичних наративів, їх візуалізації та спогадів дадуть можливість розширити уявлення про індивідуальні й колективні процеси та механізми пам'яті. Не менш важливим аспектом може вважатися медіа-конструювання історії з використанням зображень з політичною метою й маніпулювання пам'яттю. Це включає в себе всі види практики для створення впливових ікон політично корисної пам'яті, включаючи зміни значення, етичних ієрархів і оцінок, а також прищеплення штучної та пропагованої пам'яті [198].

Підсумовуючи, зазначимо, що популярність соціальних медіа в українському інформаційному просторі пов'язана як з доступністю цих комунікативних сервісів – необхідного для їх створення та функціонування програмного забезпечення, так і з різновекторною соціальною роллю блогу в різних комунікативних практиках. Українська блогосфера відзначається високим рівнем відображення політичних

процесів, набуттям рис, характерних для розвитку демократичних процесів інформаційного суспільства.

Соціальні медіа виступають середовищем формування та трансляції шаблонів індивідуальної та колективної поведінки, дискурсивних стратегій та інтерпретаційних моделей. Вироблення певних моделей інтерпретації та реінтерпретації смислів у повторюваних дискурсивних актах закріплює виявлену в них ідентифікацію, впливаючи на динаміку та зміст суспільної свідомості, а відтак – на процеси формування колективної ідентичності.

2.3 Ідентичнісні практики в конвергентному медіа-просторі

Інтерактивність сучасного інформаційного простору сприяє формуванню віртуальних спільнот, «розмиванню» культурних і ментальних кордонів. Уточнюючи соціальні функції мережі Інтернет, можна виділити серед них інформаційну, комунікаційну, репрезентативну, конструктивістську або ж перетворюючу, реабілітаційну, рекреаційну, креативну, мобілізуючу, компенсаційну функції. Із зростанням мережі Інтернет і її поступовим перетворенням на засіб глобальної комунікації зростає значення консолідуючої (інтегруючої) функції, що сприяє інтенсивній соціалізації людей і виникненню нових соціальних груп (віртуальних спільнот). Кожен учасник комунікації включається у інтерактивні практики, що розуміються як сукупність віртуальних (здійснюваних у інтернет-просторі), повторюваних та свідомих соціальних / комунікативних дій та навичок, що ґрунтуються на колективному досвіді та забезпечують стабільність групових уявлень.

З точки зору бібліотекознавства, виявлення і дослідження таких практик має два аспекти: по-перше, йдеться про участь у них бібліотек як соціокультурних інститутів, а також про перенесення у інтерактивний простір традиційних бібліотечних практик; по-друге, йдеться про формування в практиках контенту, що є об’єктом бібліотечного збереження, відтак – дослідження таких практик і виявлення специфіки такого контенту лежить у полі бібліотекознавчих досліджень.

Оскільки предметом дослідження є ідентичнісні практики, то такими вважатимемо практики, допомогають особистості чи групі структурувати соціальний досвід, виступають впорядковуючим елементом, що полегшує сприйняття соціальної реальності та сприяє формуванню стійких оцінок, ставлень, суджень. Такими впорядковуючи ми елементами здатні виступати віртуальні (здійснювані у інтернет-

просторі), повторювані та свідомі соціальні / комунікативні дії та навички, що ґрунтуються на колективному досвіді та забезпечують стабільність групових уявлень.

Аналіз ідентичнісного дискурсу засвідчує як перенесення у конвергентний медіа-простір традиційних усталених соціальних практик, так і їх трансформацію (інтенсифікацію візуальності та інтерактивності), та формування нових, пов'язаних із специфікою інформаційного простору. Цей принцип прямо екстраполюється на практики, пов'язані з бібліотечною діяльністю. Йдеться, по-перше, про ідентичнісні практики бібліотек – участь бібліотек у загальних соціокультурних практиках, спрямованих на виявляння своєї належності до спільноти. Наприклад – «вишиванковий флешмоб» - загальноукраїнська практика відзначати День вишиванки – вдягати вишиванку у третій четвер травня, а також публікувати відповідні фото у соціальних мережах. Приєднання бібліотек (заклик, організація такої практики до співробітників і читачів, відповідні дописи) є участю у загальнонаціональних (регіональних) практиках, не пов'язаних лише з бібліотеками. До таких слід також віднести практики святкування (привітання із державними чи іншими святами, висвітлення таких практик у соціальних медіа). До основних ідентичнісних практик у інтерактивному медіа-просторі належать віртуальні практики святкування та символізації інформаційного простору; дискусії та обговорення суспільно значимих подій та явищ; комеморативні практики (вшанування подій та осіб, значимих на національному, регіональному або локальному рівнях); колаборативна взаємодія, а саме створення, в т.ч. колективне, користувацького контенту; гейміфікація та ігрові технології; формування користувацької художньої критики; рекомендаційні практики; флешмоби. Системна участь у таких повторюваних комунікативних діях бібліотек дозволяє визначити їх як «бібліотечні практики» (за суб'єктом реалізації).

Водночас потенціал формування ідентичності мають і специфічні практики, пов’язані із реалізацією безпосередніх функцій бібліотек (обслуговування читачів, виставкова діяльність, складання бібліографії, участь у науковій комунікації тощо). Відзначимо, що хоча нові інтеграційні тенденції визначаються глобалізаційними процесами, водночас бібліотечний простір, як складова інформаційного й наукового, характеризується власними коренями об’єднавчих традицій взаємодії. Як зазначалось у публікації дисертантки [186], наука, як відкрита комунікативна система, заснована на поширенні ідей і результатів досліджень, що допускає їх необмежений розгляд, критику й обговорення. Організована система наукової комунікації, що виконує специфічні функції (поширення, доступ, збереження) реалізує соціокультурні практики, зокрема і бібліотечні, причому перенесення значної частини наукової комунікації у інтерактивний прострір може бути визначене як активне і успішне.

Поширення практик, опосередкованих соціальними медіа, інтенсифікується на сучасному етапі двома тенденціями. По-перше, описана вище медіатизація суспільного життя (різкий сплеск висвітлення всіх більш-менш значимих – на індивідуальному чи груповому рівні – подій у соціальних медіа з наступним чи одночасним обговоренням). По-друге, конвергентні процеси, що формують тенденцію, яку можна назвати зовнішньою (доданою) інтерактивністю, пов’язану з поширенням ефекту «другого екрана» (second screen): глядач перед телевізором одночасно виходить в Інтернет з мобільного пристрою та або отримує декілька потоків інформації, або включається в обговорення телевізійного контенту з інтернет-користувачами. Таке інтегроване споживання інформації може бути як передбачене авторами контенту (сайт з можливістю обговорення, створений телеканалом), або непередбачене, стихійне (користувачі організовують у соціальних

медіа). Цей феномен можна спостерігати під час популярних спортивних змагань, коли стрічка Facebook сповнюється «вигуків» вболівальників, або під час трансляції по телебаченню звичних для українського телеглядача багатогодинних політичних ток-шоу. Окремі резонансні епізоди суспільно-політичних телепрограм обговорюються в соцмережах під час програми й після її закінчення – найрезонансніші уривки через YouTube актуалізуються лідерами думок для подальшого обговорення. Фактично йдеться про зовнішню інтерактивність більшості медійних продуктів.

Загалом мережеве середовище як простір самоідентифікації і трансформації колективних ідентичностей, специфіка його функціонування і реалізації ідентичнісних практик розглядались у досліджені дисертантки [221, с. 96-110].

Отже, якщо візуальний канал – «телекартинка» не передбачає й не потребує «додавання-домислення» [228, с. 400], пропонує готові смисли, то описана набута зовнішня інтерактивність змінює цю характеристику. Відтак можна говорити про вирішальну роль споживача не лише у створенні продукту, у визначенні часу та способу споживання, а також про появу нової якості медіа-критики – користувацької та вплив таким чином на роботу професіоналів-медійників [74].

Отже, інтернет-простір створює можливості для впливу користувачів на контент, що їм пропонується. Це і можливість відбору через рекомендації інших користувачів, і використання соціальних медіа як свого роду агрегатора новин: і Facebook, і Twitter дають можливість вибрати для читання як ЗМІ, так і окремих блогерів, сформувати тематичні, регіональні чи інші інформаційні кластери та модерувати власну стрічку залежно від бажаного результату. Інформаційний порядок денний багатьох сучасних споживачів медійного продукту формують не традиційні ЗМІ, такі як ефірні телеканали чи популярні

газети, а френдстрічка – сукупність дописів і рекомендацій тих людей, брендів та організацій, з якими він перебуває в постійному контакті і взаємодії. Це зумовлює існування механізму фільтрації й посилення інформаційних сигналів, що його медіа-дослідники називають «вірусним редактором».

Як відзначалося у дослідженні дисертантки, присвяченому виявленню особливостей інтерактивного простору соціальних медіа [212, с. 96-110], переважно статусна рівноправність у віртуальному світі, нехай і досить формальна, сприяє підтримці Інтернетом ілюзії свободи, сприяє безпрецедентному об'єднанню учасників інтернет-дискурсу в глобальне співтовариство. Високий рівень ступеня анонімності спілкування дає змогу долати комунікативні бар'єри, пов'язані із зовнішністю, статтю, віком і соціальним статусом його учасників. Така статусна рівноправність дає більше творчої свободи, а також сильно скорочує соціальну дистанцію порівняно з традиційним спілкуванням. Своєрідність протікання процесів міжособистісного сприйняття в Інтернеті призводить до того, що територіальна доступність і фізична привабливість втрачають своє регулююче значення, а спілкування будується завдяки подібності установок, переконань і цінностей. Саме тому для інтернет-дискурсу характерний істотний вплив лідерів думки – учасників, інформація від яких сприймається, транслюється і використовується значною аудиторією (ідеться про мільйони фоловерів публічних осіб із світовою популярністю).

Свобода самовираження в інтернет-дискурсі формує ще одну його рису – креативність. Водночас креативність можна розглядати і як наслідок добровільності контактів, вимушений захід, коли автор повідомлення або тексту намагається привернути увагу співрозмовника та, більше того, компенсувати відсутність невербальної інформації. При цьому спостерігається тенденція до нетипової, ненормативної поведінки.

Водночас досить часто прояви креативності в мережі стають об’єктом вірусного поширення й масового тиражування, що знайшло своє відображення в концепції реплікатора – об’єкта, що самовідтворюється в соціокультурних процесах. Концепція була запропонована Р. Докінзом у 1976 р. Учений запропонував поняття «мем», використовуване ним для опису процесів зберігання й розповсюдження окремих елементів культури. Р. Докінз визначає мем як стійкі елементи людської культури, що передаються каналами лінгвістичної інформації, – «мелодії, ідеї, модні слівця й вислови, способи варіння юшки або спорудження арок», а також традиції, норми, стереотипи поведінки. У даній роботі використовується трактування мема у вузькому специфічному значенні як існуючої в мережі репродукованої одиниці культурної інформації, оскільки вона фіксує новий історично безпрецедентний соціально-культурний феномен. Досить популярним сьогодні є й дещо вужче трактування мема – ототожнення його з інтернет-жартом. «Заряджені сміхом» меми виникають у особливих локусах (форумах, блогах, відеосерверах, іміджбордах), звідки вже поширюються мережею та офлайн, де існують як «колективне несвідоме в момент здобуття словесної форми» [240].

Процес розповсюдження мемів у сучасному комунікаційному просторі завдяки ЗМІ отримав назву «медіа-вірус». Цей термін увів Д. Рашкофф у книзі «Медіа-вірус. Як поп-культура таємно впливає на вашу свідомість». Меми й мемокомплекси, на його думку, розповсюджуються в інфосфері подібно до вірусів, викликаючи суспільний резонанс і впливаючи на подальший розвиток подій [236, с. 8–12]. До медіа-вірусів можна віднести, наприклад, появу мережевих неологізмів, стандартних реакцій на певні події тощо.

Меми активно побутують у блогах, чатах, на форумах, в електронній пошті; використовуються в рекламі, друкованій продукції; проникають у мовну практику мільйонів людей. Отже, вони стали

потужним, хоча й прихованим чинником формування громадської думки, інакше кажучи, соціально-культурним явищем, з яким не можна не рахуватися.

Як елемент, що перебуває у фазі активного становлення глобальної культури постмодерності, мем – явище комплексне: у ньому об'єднуються елементи постфольклору електронної цивілізації на етапі «вторинної усності», передбаченої класиком теорії масових комунікацій М. Маклюеном; субкультур мережевого андеграунду; нової «видовищної культури» циркулюючих у масовому обігу відредагованих фото, колажів, відеороликів з небаченими можливостями миттєвого поширення й безмежного тиражування, дарованими інформаційною революцією. Будучи технокультурним феноменом, мем, зародившись на одному з ресурсів мережі, у випадку його успішності під час ланцюгової реакції «перепостів», по суті, перетворюється на «мембот», джерело автоматичного тиражування стереотипної реакції та, можливо, фрагмент прихованої інформаційної кампанії (див. детальніше у праці дисертантки [221]).

Пояснення популярності стереотипного відтворення «чужої» інформації, анонімізуючої людину-користувача, перетворюючої її з комунікатора в ретранслятор у електронному просторі вільного самовираження й позірного «безперешкодного креативу», лежить у площині припущення про те, що йдеться про «нові міхи» для «старого вина» масової культури, спонтанну актуалізацію її установок на тиражування форматів, технологічний бекграунд і персоналізацію без індивідуалізації, оскільки культурні практики суспільства Web.2.0 (соціальні мережі, блогінг, тролінг тощо), по суті, є мутацією глобальної масової культури в її електронному інобутті [240]. І. Дацкевич іменує цей новий тип масової культури, стимульований глобальною електронною цивілізацією, comment-культурою (коментуючою культурою), що оперує з інформацією, головним чином, у рамках двох

парадигм: remark (зауваження, висловлювання) і remix (перемішування). Існуючи в гіпертекстовому кіберпросторі з його інтерактивністю і віртуальністю, мем відтворює в інформаційно-комунікативному середовищі такі видові характеристики масової культури, як спрощена подача проблематики, опора на стереотип, орієнтованість на гомогенну аудиторію, доступність, швидкоплинність, короткотривалість.

Американський фахівець у галузі рекламної справи Д. Левінсон констатує: «Дедалі частіше маркетологи приходять до думки, що мем – переломний момент у культурній і соціальній еволюції людства. Меми змінюють поведінку людей, трансформують їхній розум, ставлять під сумнів усталені переконання, змінюють суспільство, не кажучи вже про їхній безпрецедентний вплив на купівельну поведінку…» [135]. Тут варто вказати на стихійність як характерну рису інтернет-дискурсу й побутування в ньому мемів: можна погодитися з фахівцями в тому, що успішність використання мемів з комерційною, політичною чи іншою метою різко падає, якщо користувач дешифрує його цільові завдання, усвідомлює як штучний, нав'язаний характер (forced – за американською термінологією); найбільш успішні меми, як правило, зароджуються спонтанно; штучні меми швидко виявляються, не реплікуються і, власне, мемами не є.

Інтернет надає також унікальну можливість поєднати комунікацію й автокомунікацію [404, с. 26]: тексти, що посилаються іншому, одночасно стають доступні як адресату, так і відправнику. Це сприяє як індивідуальним та колективним рефлексіям, так і спрощує дослідницьку роботу з такого роду текстами, що є важливим джнонлом для цілої низки досліджень, зокрема біографістики.

Водночас для інтернет-дискурсу характерний високий маніпулятивний потенціал (детальніше про це у працях дисертантки [221; 212]), що зумовлений такою його характерною рисою, як компенсаційна емоційність, мозаїчність, гіпертекстуальність. Одночасне

знання «усіма всієї інформації» про події в усьому світі породжує колективну участь мас у сприйнятті світу, чим може сприяти формуванню, з одного боку, відчуття єдності з огляду на комунікаційну взаємодію в спільному емоційному кліматі, а з іншого – відчуття інформаційного перевантаження, свого роду «емоційного вигорання», втрати здатності раціонально оцінювати інформацію. При цьому поширеність стратегії добудовування комунікативної ситуації або образу партнера з огляду на вищезгадані елементи (анонімність і відсутність невербального спілкування) посилює вплив стереотипів і установок, що потенційно може підвищити рівень маніпулятивності всього комунікативного процесу в цілому. Маніпуляція є видом психологічного впливу, використання якого призводить до прихованого збудження в реципієнта намірів, що не збігаються з його актуальними бажаннями. Підвищена маніпулятивність є, скоріше, не визначальною характеристикою інтернет-дискурсу, а рисою мас-медійного дискурсу сьогодення загалом. З тим лише уточненням, що Інтернет надає додаткові технологічні та з огляду на описані вище специфічні риси інтернет-дискурсу психологічні можливості для маніпуляцій.

У звичайному тексті інтертекстуальність звертається до кругозору, начитаності, освіченості читача – письмовий текст вплітає у свою основу інтертекстуальні посилання на раніше прочитані та вивчені тексти; у випадку ж віртуального дискурсу інтернет-мережі знижується поріг вимог до необхідного цивілізаційного багажу читача. Структура й послідовність письмового тексту ідеально пристосовані для вираження ідеї: перманентність письмового тексту, простота фіксації, зберігання й перенесення інформації в часі і відстані, багаторазовість прочитання для повного розуміння та запам’ятовування. У «глобальному селі» ж вплив прихованих форм масової комунікації на індивідуальну свідомість відключає раціональне й критичне мислення, приводить до становлення масової культури дисертантки [221; 212].

До найбільш відпрацьованих інтерактивних практик, що досить активно використовуються і у сфері індивідуальних інформаційних обмінів, і установами пам'яті, можна віднести колаборативні проекти. Одним з найвідоміших серед таких проектів і водночас високоавторитетним ресурсом є Вікіпедія: цей проект існує з 15 січня 2001 р. як «відкрита багатомовна вікі-енциклопедія», засновником якої є американська Wikimedia Foundation Inc. Цей проект повністю підпорядковується концепту «вікі» (специфічна форма Web 2.0). Це означає, що будь-який користувач має право на вільне створення нових статей, редагування змісту будь-якої вже існуючої статті, поширення інформації з енциклопедії, що не потребує навіть реєстрації. Ніхто в такому разі не може претендувати на авторські права на матеріали, які були викладені у «Вікіпедії». Хоча прізвище автора зберігається, але не виключено, що його матеріал буде змінено, доповнено або частково видалено. Таким чином, принцип «вікі» певним чином відповідає принципу «відкритого коду». Користувачі з усього світу розміщують і редагують інформаційні матеріали, постійно доповнюють енциклопедію, роблячи це на волонтерській основі, наповнюють її інформацією найрізноманітнішої тематики.

З точки зору ідентичнісних практик варто розглядати Вікіпедію у декількох контекстах. По-перше, формування національних інтернет-енциклопедій має символічне значення, як один із елементів повноцінного представлення історії, культури, сьогодення нації, наповнення глобального інформаційного простору національною інформацією. Тут спрацьовує сприйняття користувачів інформаційної доби: «про це написано у інтернеті, значить – це існує». По-друге, подібні ресурси є авторитетним джерелом інформації для пересічного користувача і, що важливо, молоді, з огляду на популярність електронної енциклопедії, що забезпечується її демократичністю, функціональністю, масштабами охоплення, актуальністю. Відповідно,

висвітлення на подібних ресурсах національної візії суперечливих питань міждержавного чи міжнаціонального спілкування дозволить знизити ризики інфільтрації національного інформаційного простору ворожими смислами чи, принаймні, не допустити однобокого представлення контроверсійних питань.

В ключі нашої тези про суб'єкт-обєктний зв'язок бібліотеки і наративу можна розглянути висновок В. Струнгар [265] про те, що бібліотека може виступати або об'єктом (наприклад, енциклопедичні статті про бібліотеку), або суб'єктом колаборації (бібліотекарі можуть бути авторами статей чи проектів бібліотечної чи іншої дотичної тематики; модераторами; організаторами співпраці тощо).

Перші спроби створити українську «Вікіпедію» зафіксовано в грудні 2003 – січні 2004 р. Це стало важливим кроком для поширення енциклопедичної інформації в українській мережі. Перша стаття з'явилася 30 січня 2004 р., але українську частину «Вікіпедії» було активовано лише через кілька місяців потому, коли кількість статей сягла 1 тис. Українська Вікіпедія станом на кінець 2017 р. має до 400 тисяч зареєстрованих користувачів, 40 адміністраторів. Загальна кількість сторінок в українській Вікіпедії – понад 2 млн; кількість статей – понад 700 тис., за цим показником вона перебуває на 16 місці серед усіх мовних розділів, на 11 місці серед європейських вікіпедій, на третьому місці серед вікіпедій слов'янськими мовами.

Оскільки метою проекту із створення Вікіпедії стало функціонування відкритої, повної, нейтральної, вільної від авторських прав енциклопедії на всіх існуючих мовах, не дивно, що створений ресурс – найбільша на сучасному етапі енциклопедія та один з найбільш відвідуваних сайтів глобальної мережі. Водночас колективне творення текстів, що претендують на енциклопедичний статус, актуалізує питання їх об'єктивності, уникнення впливів світоглядних преференцій користувачів чи, навпаки, перетворення популярного ресурсу на

джерело умисних смислових інфільтрацій. Так, свого часу адміністратору російської «Вікіпедії» довелося пояснювати зникнення терміна «Київська Русь» і заміну його на «Давньоруська держава» [139]. Політична (релігійна, регіональна чи будь-яка інша) заангажованість частини авторів відкритої енциклопедії проявляються у так званих «війнах редагувань» – агресивному використанні механізму редагувань, причому не як одиничної дії, а з метою загальної налаштованості учасника чи учасників на конфронтацію в тому, що стосується змісту статей. Окрім цього, важливим видається висновок щодо джерельної бази вікістатей: автори у випадках із сучасними подіями із конроверсійним висвітленням «здебільшого посилаються на публікації в медіа, тобто війни редагувань у «Вікіпедії» виходять далеко за межі вікі-простору, їхніми передумовами є зовсім не енциклопедичні знання: здебільшого інформацію про конфлікт подано на основі того, як його висвітлюють журналісти» [296].

Доступність, легкість пошуку, широта представленої інформації, відносна достовірність (аматорське авторство, як правило, компенсується колективним контролем, що робить енциклопедичні статті Вікіпедії достатньо релевантними для ненаукового, побутового рівня знання) забезпечують енциклопедії максимально широку аудиторію і, відповідно, роблять цей ресурс впливовим у світоглядному сенсі. Показовим прикладом можуть бути статті, що висвітлюють російсько-українське протистояння, зокрема, масштабна стаття «Російська збройна агресія проти України (з 2014)», яка, до всього ж, подається у системному та історичному контексті, як одна з цілої низки конфліктів, у зв'язку із статтею «Російсько-українські війни», що розглядає збройні конфлікти «з часів Київської Русі по теперішній час». Інформація щодо російської агресії включає ретельний хронологічний і змістовний виклад подій українсько-російського конфлікту; одним з найбільш вдалих прикладів вичерпної інформативності В. Семків

називає групу статей щодо втрат українського війська на Донбасі – «унікальний волонтерський проект із найповнішим поіменним мартирологом жертв російської агресії» [242].

Водночас, зважаючи на двомовність, поширену в українському суспільстві, авторитетною для багатьох українців залишається російська Вікіпедія, що є потужним інструментом поширення російської візії історії й сучасних подій.

Цікаві результати дав аналіз інформації про події в Криму російською, українською та англійською мовами, проведений для ресурсу MediaSapiens О. Яришем [296]. Аналітик порівнює відповідні тематичні статті (в українській версії представлено три статті: «Анексія Криму Росією» (2014), «Кримська криза», «Російська інтервенція до Криму» (2014). У російській версії термін «анексія» не вживали, тому стаття-відповідник називається просто «Присоединение Крыма». Інша зберегла назву й залишилася «Крымским кризисом», а от сторінка про російську інтервенцію відсутня взагалі. Англійською мовою про події в Криму можна знайти лише одну сторінку – Annexation of Crimea by the Russian Federation, проте це узагальнюючий матеріал щодо найважливішої інформації з усіх статей. Тобто, робити висновок О. Яриш, принципово різниться суть матеріалу: українська «Вікіпедія» описує агресію Росії, анексію Криму, інспірований «референдум», «нелегітимність захоплення з точки зору міжнародного права» й невизнання анексії міжнародними організаціями, репресії на окупованому півострові проти українців і татар, цензуру та обмеження слова, залякування інакодумців, економічні втрати й екологічні проблеми півострова внаслідок окупації. Інформація з російської версії «Вікіпедії» подає події як легітимні після довгих антиурядових протестів в Україні. З англомовної «Вікіпедії» випливає, що 18 березня Росія анексувала український Крим − з того часу півострів де-факто став російською територією, анексія супроводжувалася військовою

інтервенцією, яка була частиною ширших заворушень на Південно-Східній Україні.

При збереженні незмінності загальної подієвої канви, її хронології і фактажу, різниться форма подачі та лексика, що характеризує різні дискурсивні стратегії створення тексту та різні інтенції тексту (викриття, звинувачення, осуд – в українському варіанті; виправдання і легітимізація – в російському; інформування та роз'яснення – в англійському), що істотно впливає на сприйняття тексту та його світоглядний і ідейний вплив.

Зроблений О. Яришем статистичний аналіз засвідчує показовість частоти вживань слів-маркерів «анексія» та «окупація» в кожній зі статей-відповідників, засвідчує відчутні диспропорції: в україномовній статті слово «анексія» вживалося 23 рази, «окупація» – 23 рази; в англомовній: annexation – 44 рази, occupation – вісім разів; у російськомовній сатті: «аннексия» – три рази, «оккупация» – п'ять разів, причому ці слова вжито як демонстрацію позиції України або західних держав. Натомість автори російської статті вважають за доцільне вживати терміни «отделение» та «присоединение».

Отже, порівняння названих блоків статей дозволяє виявити різні дискурси: український трактує події як агресію, лексика створює відповідне представлення подій і підкреслює саме факт окупації; російський дискурс спрямований на легітимізацію російської політики, пом'якшення оцінок (повідомляючи про позицію міжнародної спільноти, у статті наводяться альтернативні аргументи й точки зору, що виправдовують анексію), створення ефекту «нормальності» чи хоча б «закономірності» подій. Англомовна стаття про Крим претендує на об'єктивність, вона найбільш витримана: в англомовній версії практично відсутня емоційна лексика, перелік фактів ширший, ніж у російській та українській версіях.

Наведений приклад не є ані першим, ані єдиним, що ілюструє світоглядне протистояння між українською та російською Вікіпедіями. Більше того, змістовне наповнення не є основним показником протистояння, як і згадані вище «війни редагувань». Погодимось із В. Семківим у тому, що вирішальну роль має не фактор активного російського втручання в український ресурс, а пасивне домінування російського контенту над українською інтернет-сферою.

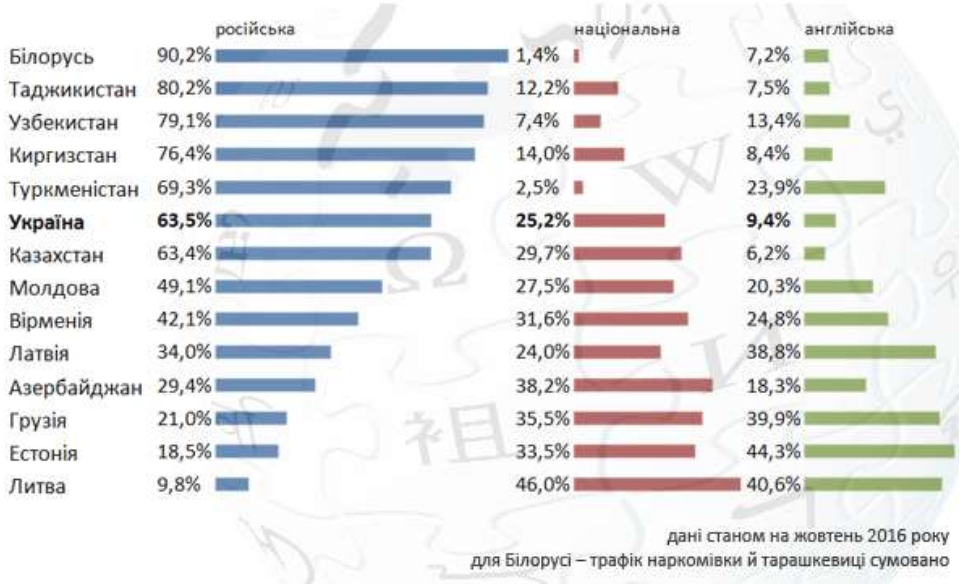

Рис.2.2 Використання різних версій «Вікіпедії»

Джерело: https://zbruc.eu/node/61215

За даними проекту stats.wikimedia.org, станом за жовтень 2016 р., дві третини трафіку з території України у використанні Вікіпедії (63,5 %) припадає на російську версію. Натомість українська Вікіпедія охоплює трохи більше чверті (25,2 %) читацького інтересу. Англійська версія отримала 9,4 % трафіку, а на інші мови припадає 1,9 % (див. рисунок). Такий розрив є яскравим маркером вкоріненості українців у російський медіа-простір. І хоча українські «вікіпедисти» називають ряд об’єктивних причин, які сприяють популярності російської версії, усе ж вони роблять висновок, що основна причина − медійна зросійщеність України.

Тобто, наведена статистика засвідчує, що проблемним з точки зору ризиків інфільтрації українського інформаційного простору російськими смислами є не вірогідність того, що стаття «Анексія Криму Росією» буде відредагована відповідно до російської візії конфлікту (російських дописувачів швидше за все зупинить мовний бар'єр), а в тому, що пересічний користувач з високою вірогідністю (за умови інформаційного пошуку російською мовою) може отримати в результаті пошукового запиту посилання на саме на російську вікі-сторінку. Отже, більше половини українських користувачів з огляду на мовні преференції звертається до текстів російської «Вікіпедії», отримуючи відповідні інтенції. При цьому українцям вплинути на російську версію складно через сильну протидію значної кількості проросійськи налаштованих учасників. Звісно, можна говорити про динаміку відмови українців від російської візії, особливо після початку російської агресії. За приблизними підрахунками [8] можна констатувати зменшення розриву між російською та українською версіями з 2010 до 2016 р.: від семикратного випереджання російської версії в Уанеті до переваги її ж у 2,5 раза [242].

Схарактеризована ситуація є досить небезпечною з точки зору інформаційної війни і просування російських ідеологем в український інформаційний простір. Відповідно, вона потребує системних зусиль для посилення української представленості та популяризації Вікіпедії. Відповідно, бібліотечна діяльність спрямована на системне поповнення і редагування Вікіпедії, є, з одного боку, перспективною і суспільно затребуваною, з іншого – знайшла певне відображення у історіографії [265; 299]. Загалом це робота із написання статей, що розширюють представленість інформації із бібліотекознавства, книгознавства та

[8] Отримати точну аналітику неможливо, оскільки «Вікіпедія» змінювала методику підрахунку трафіку; наведені дані ґрунтуються на припущенні, що пропорція розподілу кліків між мовними версіями зберігалася в межах методики.

дотичних галузей. В якості перспективних напрямків розширення бібліотечної діяльності можна визначити підтримку бібліотеками тематичних «Вікімарафонів» - оголошених адміністраторами Вікіпедії тижнів написання статей за визначеною тематикою; можливим і доцільним видається ініціювання бібліотеками такої активності користувачів; залучення до редагування енциклопедії фахівців-бібліотекарів та читачів; надання технічних та інформаційних можливостей для такої діяльності. У процесі її реалізації бібліотеки активно співпрацюють з громадською організацією «Вікімедіа Україна», а відтак і з Українською Вікіпедією напряму. Зокрема, до бібліотек запрошують досвідчених редакторів Вікіпедії, учасникам пропонують навчання у використанні авторських інструментів Вікіпедії.

Для Вікі-марафонів характерний високий інтерес до регіональної – географічної, культурної та іншої – тематики. Відповідно, участь у них бібліотек передбачає не лише наповнення українського інформаційного простору якісним довідковим матеріалом, а і розширення інструментарію бібліотечної регіоналістики, популяризацію рідного краю, через сприяння поширенню знань про регіон он-лайн ресурсам Вікіпедії. Водночас така діяльність популяризує ідею про важливість знань, що накопичуються і зберігаються у бібліотеці у вигляді друкованих джерел, їх вплив на формування контенту он-лайн ресурсів. Таким чином, ідентичнісний ресурс використання бібліотечного краудсорсингу як технології на основі спеціальної редагувальної моделі, базується, по-перше, на спільному процесі творення, як віртуальному, у масштабах національних ресурсів, так і в межах груп учасників, що зустрілися для спільної творчості в стінах бібліотеки. Навички інтелектуальної співпраці, відповідальності за наповнення інформаційного простору, прагнення до його різноманітності і якості має не менш важливе значення ніж поширення авторитетного знання щодо світоглядних питань.

Іншою характеристикою інтернет-простору, яку важливо враховувати, організовуючи та вивчаючи бібліотечні ідентичнісні практики у соціальних медіа є зовнішня, додана інтерактивність: через створення гіпертексту інтерактивними, такими, що залучають участь користувачів, можуть стати будь-які тексти, навіть такі, що при створенні не передбачали елементів розвитку в режимі колективного авторства. Зовнішня інтерактивність може проявлятися як новий рівень критики: користувацької – у стислому вигляді представлена на форумах різного роду рекомендаційних сервісів (книжкових, кінематографічних, ігрових); у розгорнутому – практика написання аматорських рецензій на спеціалізованих сервісах або ж у соціальних мережах. Ці можливості здатні інтенсифікувати практики колективної рефлексії над художніми текстами.

Як актуальний приклад можна навести реакцію українського сегмента інтерактивного простору на гучну кінематографічну прем'єру 2017 р. художнього фільму «Дюнкерк» (англ. Dunkirk) К. Нолана. Фільм присвячений драматичним подіям евакуації формувань британських і французьких військ, затиснутих вермахтом на Атлантичному узбережжі під час битви за Дюнкерк на північному сході Франції (Друга світова війна). Аналіз активного обговорення фільму в українській блогосфері Facebook дає можливість виявити спільні риси таких рефлексій. По-перше, осмислення текстів через особисті досвіди, пряма їх екстраполяція на смисли, закладені авторами, «переклад» їх на свою символічну мову. При цьому саме сприйняття не є одностайним – від «*всё показано максимально консервативно и пораженчески… все люди в фильме выглядят пешками и конца, что очень важно, – нет…*» [292] до «*головна ідея фільму – навіть після таких масштабних поразок, як окупація Франції і відступ з Дюнкерка – нація здатна боротись і врешті-решт перемогти…*» [129]. Водночас перенесення образів і осмислення досвіду – одна з найпоширеніших реакцій.

Ідеться про досвід війни – в українському суспільстві сьогодні досить багато людей, які мають власні переживання війни, дехто з них, можливо, і готовий до обговорення цього досвіду публічно: «*Дюнкерк заставил вспомнить о том, что такое страх, сжимающий все внутри до размеров ушка иголки, про бегающий по спине леденящий холод, порождаемый бесконечным ожиданием, про попытки вести себя достойно в ситуациях, когда это труднее всего, про то, что конец не приносит успокоения. Люди, говорящие о том, что фильму не хватает ужасов войны, просто не знают, что главный ужас на войне − это происходящее в твоей голове, а к мясу достаточно быстро привыкаешь. Тем, кому не хватило диалогов, просто не знают, что в таких ситуациях люди в основном молчат. Тем, кому не хватило раскрытых персонажей, просто не понимают, что там, в дюне ты просто точка без имени*» [280]. Загалом перелік таких асоціацій досить великий: «*[...]оточені армії в Дюнкерку − оточені вздовж рос.-укр. кордону бригади ЗСУ в 2014-му; героїзм британських льотчиків − подвиг наших повітряних сил під час рейсів в Луганський аеропорт; флоти рибальських і прогулянкових суден − масовий волонтерський рух 2014-го; чай на пірсі, яким зустрічають евакуйованих солдатів жителі прибережних міст − приємні спогади про чай і бутерброди на Майдані в 2013-му[...]».* Із коментарів: «*Весь фільм просидів в напрузі та співпереживанні до героїв і одночасно уявляв, як нашим хлопцям непереливки на сході».*

Однією з найбільш артикульованих асоціацій стала очевидна для українського глядача паралель: допомога мирного населення своїм військовим. «*Коли в фільмі на допомогу військовим виходять приватні рядові катери, катерки, яхти, буксири − у мене одразу в пам'яті озвалося "Київ, вставай!", коли 11 грудня київський народ серед ночі пішки біг на Майдан. Абсолютно однозначна асоціація*» [72]. «*Ті ж самі англійські старенькі рибаки і яхтсмени, які вивозили своїх солдатів, не*

через примус, а за покликом серця, це те ж, що наші волонтери (скільки вони витягнули солдат з-під Іловайська і Дебальцевого)» [25].

«*Головна ідея фільму: воює не тільки армія – воює народ. Армія може зазнати поразки, але це не має значення, якщо народ готовий битися до перемоги. […] Кристофер Нолан робить, фактично,* ***оду волонтерському руху*** [виділення наше. – Авт.] [9] *– знімає як англійці на рибальських човнах і прогулянкових яхтах рятують власну армію. Вони не могли повернутися додому, і тоді дім прийшов по них». «Половину вояків справді врятували риболовецькі судна і приватні поромчики. Це* ***класичне військове волонтерство****, побачене нами в 2014 у Нолана, не без надмірної романтизації – оці тости з джемом і чашечка чаю – це так по-англійськи…. Мій прадід після форсування Дніпра зжер мертвого зайця, якого сам і знайшов. Оце різниця – між людським ставленням і баби ще нарожають»* [326].

Паралель із власною сімейною пам'яттю про Другу світову війну наведена в останній цитаті з тією метою, щоб показати, що порівняння ставлення Англії та СРСР до власних солдатів має місце в діапазоні від згадки про трагедії окремої сім'ї («*И да, они все сделали, чтобы вытащить своих, а не бросили подыхать на берегу, как моего деда в Севастополе*» [Хорунжий]) до порівняльної публіцистики про Дюнкеркську евакуацію (1940 р.) та оборону Севастополя (1941– 1942) [113].

Авторський прийом режисера – безликість ворога [у фільмі фактично немає жодного кадру з обличчям німця (читай – ворога), зрідка – фюзеляжі літаків з хрестом; вермахт, мов стихійне лихо, присутній десь за кадром, що невмолимо знищує кораблі й піхоту союзників] спонукає до рефлексій щодо сприйняття ворога і війни

[9] Термін «волонтерство» для опису загальнонаціонального руху під час війни, допомоги армії з боку мирного населення характерний якраз для дискурсу російсько-української війни, а не для Другої світової війни.

сучасним українським суспільством. Тож тут можна говорити про таку атрибутивну характеристику наративу, як його самодостатність і самоцінність. Як зазначає Р. Барт, процесуальність розповіді розгортається «заради самої розповіді, а не заради прямого впливу на дійсність, тобто в підсумку поза будь-якою функцією, крім символічної діяльності як такої» [168, с. 656–658].

Розглянутий приклад є ілюстративним для популярних практик користувацької художньої та медіакритики, що створює можливість вироблення (швидше – підтвердження вже існуючих) світоглядних преференцій, що посилюють (закріплюють) через колективне сприйняття художнього твору уявлень про свою спільноту (націю), її минуле, створення «образу для наслідування» - значимого іншого, ворога тощо. Такий механізм впливу видається дієвим для різних практик, що далі детально розглядатимуться у роботі в контексті дослідження регіональних, мовних, комеморативних та ін. практик. Загалом виявлені ідентичнісні практики мережевої взаємодії можуть бути систематизовані за інституціональним принципом: професійні, сімейні, регіональні, національні; за сферами життя: соціальні (читацькі, спортивні, практики святкування, відпочинку, кулінарні тощо), духовні (інтелектуальні, культурні, молитовні), політичні (як форми політичної участі); за видами діяльності: дискусійні, колаборативні, ігрові, рольові, практики карнавалізації (за Бахтіним). Варто також відхначити, що изначальною рисою спілкування в мережі залишається не його нормативність, а, навпаки, неформальність. Прояв цього – розкутість, явище, що є наслідком анонімності й дистантності, формує дві протилежні тенденції, характерні для інтернет-дискурсу: з одного боку, свободу в інтернет-дискурсі (можливість вільно висловлювати свої думки, без страху перед наслідками); з іншого – посилення девіантної комунікативної поведінки.

Водночас зниження до мінімуму відповідальності за поведінку в мережі призводить до поширення таких деструктивних практик.

Виявлені в ході дослідження ідентичнісні практики мережевої взаємодії доцільно, на нашу думку, систематизувати, виділяючи ключові критерії. Зокрема, за інституційним принципом можна виділити професійні, сімейні, регіональні, національні практики. За сферами життя: соціальні (читацькі, спортивні, практики святкування, відпочинку, кулінарні тощо), духовні (інтелектуальні, культурні, молитовні), політичні (як форми політичної участі). Групуючи практики за видами діяльності варто виділяти дискусійні, рекомендаційні, колаборативні, ігрові, рольові, флешмоби, практики карнавалізації (за Бахтіним).

Як найбільш ефективні ідентичнісні практики в конвергентному медіа-просторі можна виділити:

– різні види інтерактивної комунікації та спільної дії: дискусії, флешмоби;

– колаборативну взаємодію, а саме створення, в т.ч. колективне, користувацького контенту, рекомендаційні практики;

– створення і поширення інтернет-фольклору;

– віртуальні практики святкування;

– символізацію інформаційного простору;

– гейміфікацію та ігрові технології;

– карнавалізацію та меметизацію;

– комеморативні практики.

Виявлення і дослідження таких практик з точки зору бібліотекознавства має декілька аспектів: по-перше, участь бібліотек у соціальних інтернет-практиках, а також перенесення традиційних бібліотечних практик у інтерактивний простір призводить до набуття ними притаманних для цього простору конвергентних характеристик – їх дослідження важливе для ефективної соціокультурної діяльності

бібліотек із формування, трансформацій і трансляції ідентичностей. По-друге, продуковані у таких практиках тексти є складовою національних рефлексій, осмислення спільнотою себе, неформальною, але водночас зафіксованою в силу специфіки інтернет-дискурсу, що актуалізує виявлення, дослідження і збереження таких текстів як складової національної пам'яті, що цілком сфері діяльності бібліотек.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

Трансформації ідентичностей напряму пов’язані із новими медійними реаліями становлення сучасного інформаційного суспільства. В цих процесах бібліотека виступає як агент (носій маркерів ідентичності) та суб’єкт (учасник процесів із вироблення, трансформації, трансляції) колективних ідентичностей.

У дисертації, виходячи з конструктивістського підходу, що розглядає націю як модерний ментальний і соціокультурний конструкт, пропонується визначати націю, інтегруючи погляди різних дослідників проблеми ідентичності: як апелюючу до свого етнонаціонального коріння (Е. Сміт) уявлену спільноту (Б. Андерсон), сформовану в результаті діяльності національних еліт у процесі модернізації (Е. Геллнер). Такий підхід дозволяє охарактеризувати націю як складне динамічне утворення та обгрунтувати валідність дослідження її не лише як соціальної системи, а й через переживання спільнотою власної ідентичності. Відповідно, національна ідентичність трактується як явище самоідентифікації з нацією як самобутною спільнотою (суб’єктивне відчуття приналежності до спільноти), що її переживають особи або групи як солідарність (відчуття спільної історичної долі та актуальних інтересів) на основі світоглядних уявлень.

Дослідження ідентичності як переживання і усвідомлення своєї приналежності до тих чи інших соціальних груп і спільнот (процес відбору, інтеграції та диференціації різних ідентифікацій, що реалізовується за допомогою різних форм медіа, що, таким чином, виявляються засобами формування національної ідентичності), підтверджує значну роль бібліотек як суб’єктів такого відбору.

У дисертаційній роботі обґрунтована теза про те, що коли йдеться про так звані «недержавні народи», культурні практики, зокрема і

діяльність бібліотек, не обов'язково вибудовується у руслі державницької політики; ця діяльність може, як у випадку із українством, вибудовуватися в опозиції до панівного національного проекту і не просто не підтримувати, а і підважувати утверджувані державою цінності. Тобто, державні проєкти як Речі Посполитої, так і пізніше Московського царства і Російської імперії були уніфікаційними у їх національній політиці. Українські бібліотеки, діяльність яких буде проаналізовано нижче, були значним чином орієнтовані на відтоювання окремішності і збереження самобутності, тобто були інструментом протидії офіційній державній політиці. Відповідно, для активності українських бібліотек братств та колегіумів цього часу важливою характеристикою була компенсаційність культурних функцій і консолідація навколо завдань захисту власної ідентичності. В історичному аспекті доведеним можна вважати факт участі бібліотек у ідентичнісних практиках, причому для бездержавних народів, чия ідентичність (етнічна, релігійна, національна) виявляється загроженою, актуальна компенсаційна та захисна функція бібліотек.

Самоідентифікація в орієнтирах інформаційно-комунікаційного простору характеризується амбівалентністю: з одного боку, сучасні глобальні комунікативні процеси підважують традиційні ідентичності – етнічні чи національні, з іншого – створюють нові інформаційні можливості для їх формування й утвердження. Описані тенденції актуалізують роль інформаційних інститутів у сучасних ідентичнісних практиках, зокрема, і бібліотек як суб'єктів інформаційно-комунікативної діяльності.

Дослідження дозволило виявити і систематизувати основні ідентичнісні практики конвергентного медіа-простору, що використовуються діяльності бібліотек. Під поняттям «ідентичнісні практики», яке запропоноване у дисертації, слід розуміти сукупність віртуальних (здійснюваних у інтернет-просторі), повторюваних та

свідомих соціальних / комунікативних дій та навичок, що ґрунтуються на колективному досвіді та забезпечують стабільність групових уявлень. Такі практики допомогають особистості чи групі структурувати соціальний досвід, виступають впорядковуючим елементом, що полегшує сприйняття соціальної реальності та сприяє формуванню стійких оцінок, ставлень, суджень.

БІБЛІОТЕЧНІ

Аналіз ідентичнісного дискурсу засвідчує як перенесення у конвергентний медіа-простір традиційних усталених соціальних практик, так і їх трансформацію (наприклад, інтенсифікацію візуальності та інтерактивності), та формування нових, пов’язаних із специфікою інформаційного простору.

Виявлено та досліджено таку рису інтернет-простору, як зовнішня або додана інтерактивність: інтерактивними, такими, що залучають участь користувачів, завдяки існуванню у форматі гіпертексту можуть стати будь-які тексти, навіть такі, що при створенні не передбачали елементів розвитку в режимі колективного авторства. Ці можливості здатні інтенсифікувати практики колективної рефлексії над художніми текстами.

Виявлені ідентичнісні практики мережевої взаємодії систематизовано за інституційним принципом: професійні, сімейні, регіональні, національні; за сферами життя: соціальні (читацькі, спортивні, практики святкування, відпочинку, кулінарні тощо), духовні (інтелектуальні, культурні, молитовні), політичні (як форми політичної участі); за видами діяльності: дискусійні, рекомендаційні, колаборативні, ігрові, рольові, флешмоби, практики карнавалізації (за Бахтіним).

Як най більш ефективні ідентичнісні практики в конвергентному медіа-просторі виділено дискусії, флешмоби, колаборативну взаємодію, а саме створення, в т.ч. колективне, користувацького контенту, рекомендаційні практики; створення і поширення інтернет-фольклору;

віртуальні практики святкування; символізацію інформаційного простору, гейміфікацію та ігрові технології; карнавалізацію та меметизацію; комеморативні практики.

Інформація, згенерована у інформаційно-комунікаційному просторі в процесі реалізації соціальних практик та інтерактивного полілогу є важливою частиною джерельної бази для досліджень ідентичнісних процесів, відповідно, існує суспільний і науковий запит на її фіксацію і збереження, зокрема, і бібліотеками. Водночас інформаційно-аналітичні підрозділи бібліотек у процесі задоволення владних та громадських запитів здійснюють дослідження інформаційного простору в контексті питань гуманітарної безпеки.

У другому розділі дисертації подано основні результати з наукових праць, включених до Списку публікацій здобувача за темою дисертації і представлених у Списку використаних джерел: [185], [189], [198], [209], [210], [212], [221], [222], [223].

РОЗДІЛ 3 БІБЛІОТЕКА ЯК СУБ'ЄКТ ФОРМУВАННЯ, ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА ТРАНСЛЯЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО НАРАТИВУ

3.1 Національний наратив та його складові

Характеристики інформаційного простору, де виробляються, транслюються, трансформуються світоглядно-ціннісні орієнтації, значним чином визначають суспільно-політичну діяльність індивідів та груп. По-перше, саме в інфопросторі відбувається продукування та організація сенсів, вироблення ціннісних орієнтирів, що, власне, і визначають систему ідентифікацій, тобто ознак, які служать критерієм для ототожнення суб'єкта з певними суспільними, культурними й історичними групами. Морально-етичні норми, цінності і уявлення визначають ставлення індивіда до навколишнього світу взагалі, а отже, і ставлення до держави та її інститутів, до оточуючих явищ суспільного і політичного життя. В інформаційно-комунікаційному просторі як середовищі сенсоутворення визначається і ступінь значущості тих чи тих суспільних явищ, отже, вибудовується їх певна ієрархія.

Вказані аспекти актуалізують завдання дослідження інформаційно-комунікаційного середовища формування й трансляції шаблонів індивідуальної та колективної поведінки, стратегій та інтерпретаційних моделей. У вітчизняній соціогуманітаристиці відсутній єдиний термін для опису смислотворчої реальності, що детермінує різні сфери життєдіяльності соціуму. Науковці [258; 102; 67] оперують поняттями гуманітарний простір, описуючи за його допомогою середовище, у якому виробляється та функціонує в інформаційно-комунікативному просторі система ідей, цінностей, ідеалів, міфів, стереотипів, образів, що впливають на свідомість людей. У цьому просторі функціонує історична пам'ять, розгортаються

конкуруючі ідеології, які борються за вплив на суспільну свідомість. Відповідно, гуманітарний простір як складова інформаційного формується взаємодією систем освіти, культури, виховання, засобів масової інформації тощо. Роль бібліотек у функціонуванні гуманітарного простору – дуальна: з одного боку, вони є невід'ємною його складовою, тобто об'єктом; з іншого – виступають суб'єктами його формування та наукового осмислення.

Важливою рисою, яка на сучасному етапі істотно впливає на процеси інфотворення та відповідного середовища, а також на особливості його сприйняття, є зростання залученості аудиторії в процес виробництва інформації та розвиток нових видів масових комунікацій – соціальних медіа. Ці трансформації сучасного гуманітарного простору актуалізують питання зміни ролі традиційних суб'єктів, зокрема бібліотек, у його функціонуванні.

На сучасному етапі бібліотека зберігає статус одного із символів культурної самобутності та самодостатності спільноти – недарма становлення національних бібліотек припадає на період модерного націєтворення. Сьогодні, в інформаційну добу, бібліотеки зберігають цей символічний статус, виступаючи ініціаторами і виконавцями потужних національних та наднаціональних електронних проектів. Серед них – «Пам'ять Америки» (American Memory, http://memory.loc.gov), що надає вільний і відкритий доступ до текстів, звукозаписів, зображень, відеоматеріалів тощо, які документують американську спадщину. Матеріали з колекцій Бібліотеки Конгресу США й інших установ формують ресурс цифрового збереження американської історії і творчості, відображення подій, людей, місць та ідей, які сформували Америку. На надання широкого доступу до канадської документальної спадщини в цифровому форматі орієнтована коаліція культурних установ і бібліотек Канадіана (Canadiana, http://www.canadiana.ca). Проект спрямований на збереження та

забезпечення вільного онлайнового доступу до документальної історії Канади в цифрових матеріалах. За підтримки основних інститутів пам'яті, Канадіана ідентифікує, каталогізує та оцифровує документальну спадщину: книги, газети, періодичні видання, зображення, національно значущі архівні матеріали, і поєднує їх у спеціалізованих пошукових базах даних, що представляють хроніку країни і народу протягом XVII–XX ст. та надає доступ до різних електронних колекцій багатьох канадських бібліотек, музеїв та архівів.

Цифрова бібліотека Німеччини (нім. Deutsche Digitale Bibliothek, https://www.deutsche-digitale-bibliothek.de) покликана об'єднати всі німецькі культурні й наукові установи з їхніми онлайн-бібліотеками та інтегрувати у європейський проект Europeana, цим самим забезпечуючи доступ до десятків тисяч колекцій книг, архівів, фотографій пам'ятників, репродукцій картин, аудіозаписів і фільмів. Мета проекту – надання кожному доступу до культурної та наукової спадщини Німеччини, забезпечуючи зв'язки та конкурентоспроможність у науці й освіті, та доступність унікальної культурної спадщини для всіх через єдину точку доступу.

Галліка (Gallica, gallica.bnf.fr) – цифрова онлайнова бібліотека Національної бібліотеки Франції, у якій представлено книги, журнали, газети, фотографії, карикатури, плакати, карти, рукописи, партитури, аудіоматеріали, книжкові мініатюри та багато інших бібліотечних цифрових проектів.

Польський національний проект Полона (Polona, https://polona.pl) надає доступ до зібрань Національної бібліотеки та інших культурних інститутів Польщі, які мають у собі найбільш важливі видання польської літератури, наукові матеріали, історичні документи, журнали, графіку, фотографії та карти. Головною метою проекту є представлення польської культури і традицій.

Серед наднаціональних проектів можна виділити європейську електронну бібліотеку Європіану (Europeana) – загальноєвропейський портал доступу до культурного надбання в цифровому вигляді з фондів бібліотек та архівів і музеїв Європи чи Світову цифрову бібліотека (World Digital Library), створену за підтримки ЮНЕСКО та Бібліотеки Конгресу США. Таким чином бібліотека залишається елементом національного наративу як значущої оповіді нації про себе.

По-друге, бібліотека є суб'єктом творення національного наративу, реалізовуючи меморіальну функцію збереження зафіксованої у документному вигляді пам'яті спільноти. При цьому відбувається актуалізація фондів бібліотек через наповнення їх інформацією, створеною в цифровому форматі. Національні бібліотеки, беручи на себе відповідальність за те, щоб будь-який виданий документ був збережений і доступний у майбутньому, розгортають роботу над створенням інструментів і технологій для збору, реєстрації та архівування інтернет-ресурсів з метою їх довгострокового зберігання, реалізовують таким чином кумулятивну функцію.

Водночас бібліотека транслює національний наратив, представляючи через виставкову діяльність, формування електронних колекцій і бібліотек значущі тексти, репрезентуючи їх у глобальних колекціях як інтелектуальний і культурний образ нації. На поширення бібліотеками політичних та соціокультурних ідей і смислів спрямована також їх участь у практиках комеморації – створення спільних спогадів через вироблення ритуалів увічнення (вшанування, святкування тощо) певних постатей, памятних дат, конструювання таким чином «місць пам'яті» (за П. Нора). Власне, бібліотеки, завдяки представленню на своїх ресурсах відповідної інформації формують, як зазначає О. Воскобойнікова-Гузєва, «особливий зріз національного інформаційного простору, який транслює світові позицію держави, громадянського суспільства, окремого громадянина стосовно історичних подій в

Україні» [43, с. 12]. Причому йдеться не лише про трансляцію, а й вироблення відповідних смислів у процесі комунікації.

Потенціал такого смислотворення, як наголошує Т. Гранчак [353], зростає в процесі залучення користувачів до вироблення соціокультурного дискурсу.

Готовність користувачів Інтернету, насамперед соцмереж, не просто пасивно споживати інформацію, а активно генерувати власний контент дедалі активніше залучають інституційні установи пам'яті: архіви й бібліотеки активно збирають нові історичні свідчення (наприклад, Бібліотека Конгресу збирає історичні фотографії на фотоплатформі Flickr; німецький проект «Пам'ять нації»), згаданий раніше проект Європейської віртуальної бібліотеки «Europeana 1914–1918» доступні за адресою: europeana1914–1918.eu і вільні для використання.

Проект Transcribathon (у рамках Європеани) у форматі своєрідного змагання звертає увагу на значну кількість оцифрованих, однак нерозпізнаних листів учасників Першої світової війни, написаних багатьома європейськими мовами. Опрацювання цих рукописних матеріалів фактично неможливе без залучення так званого краудсорсингу. Таким чином, Європеана організувала свого роду марафон, де кожний може долучитися до транскрибування листів військових і їхніх родин. У транскрибуванні вже взяло участь 839 користувачів, які опрацювали 7 тис. 188 документів. За підсумками їхньої роботи ведеться рейтинг учасників марафонів. Крім того, Європеана організовує події в ряді європейських міст, під час яких команди змагаються між собою у швидкості і якості транскрибування матеріалів. Транскрибовані матеріали перебувають у відкритому доступі. Проект покликаний звернути увагу на нові джерела для досліджень.

Ще однією ініціативою із залучення волонтерів до транскрибування листів періоду Першої світової війни є Letters1916.maynoothuniversity.org, створений за координації Університету в Мейнуті (Ірландія). З 2013 р. цей ресурс оцифровує й транскрибує колекцію листів періоду Великоднього повстання в Ірландії, зібраних з фондів 35 ірландських і міжнародних інституцій. Часові межі для проекту вибрано з 1 листопада 1915 р. до 31 жовтня 1916 р. Базу даних з понад 1 тис. 300 транскрибованих листів створили за принципом краудсорсингу. Матеріали згруповано за тематикою, датою й належністю до колекції. Проект супроводжувала серія навчальних воркшопів для вчителів. Окремі листи були також вкладені в контекст їх написання через окреслення детальніших відомостей про авторів, тематику й період появи.

Іншим кількарічним проектом про історію Першої світової війни є La Grande Guerra+100. Це онлайн-календар, який щомісяця публікує матеріали про події війни. Проект за координації Трентського університету розпочався у 2014 р. Публікація епізодів завершиться в грудні 2018 р. Робота над календарем відбувається за партнерської співпраці Трентського університету з Ягеллонським університетом у Кракові, Університетом Іннзбрука та Університетом Монпельє III. Технічну підтримку надає організація WW1-dentro la Grande guerra di Milano. За словами авторів проекту, співпраця ряду інституцій дає змогу побудувати в календарі наднаративний дискурс і передбачити порівняльні перспективи на перебіг та наслідки Великої війни не лише в Італії, а й ширше у Європі. Матеріали про учасників основних битв і життя у війну доповнені історичними документами й мистецькими рефлексіями на тему пов’язаних подій. Додатково для календаря створили інфографіки й панорамні знімки ряду ключових місць на італійському та західному фронті. Публікації супроводжують наукові

семінари й академічні зустрічі зі студентами партнерських університетів і локальних шкіл [165].

Українські проекти подібного роду менш масштабні, реалізовуються, як правило, без фінансової державної підтримки фахівцями-ентузіастами і волонтерами-користувачами. Так, проект «1939–1945: Неписана історія» ініційовано ресурсом «Історична правда», що звернувся до своїх читачів із закликом опублікувати сімейні розповіді й перекази про те, як батьки, бабусі, діди та прадіди кожного з нас пережили цю війну. «Саме це, – наголошує команда ресурсу, – наша спільна історична пам'ять, а не те, як її інтерпретують політики». (Проект було ініційовано у 2011 р., офіційний дискурс пам'яті на той момент вибудовувався в Україні в руслі пострадянського. Проект виступає як презентація альтернативної й навіть контрпам'яті на той момент). «Друга світова війна залишила слід у кожній українській родині. Як правило, учасники тих подій, хоч би з якого боку вони воювали, досі не хочуть розповідати подробиці. Правду про війну іноді довіряли лише найближчим родичам. Влада забирає цю правду в нас, приватизуючи її і створюючи "єдино правильну" версію. Але воювала не влада, а народ. Воювали наші предки – конкретні люди, чиї маленькі правди й утворюють різнобарвну картину буття народу у кривавому світовому конфлікті», – пояснює завдання проекту команда, за результатами реалізації якого було опубліковано ряд спогадів, наданих користувачами [248].

Проект «Голодомор 1932–1933: родинні історії», ініційований Українським науково-дослідним та освітнім центром вивчення Голодомору (HREC in Ukraine) у тісній співпраці з Українським інститутом національної пам'яті, Інститутом історії України НАН України, Національним музеєм історії України та іншими інституціями, спрямований на створення єдиної електронної бази свідчень жертв голодомору, реалізовується в рамках міжнародної гуманітарно-

просвітницької програми «Голодомор 1932–1933 років: пам'ять в ім'я майбуття». Єдину електронну базу започаткувала колекція свідчень про голодомор на Луганщині (аудіо, фото, документи), що їх десятиліттями збирала, а кілька років тому вивезла з охопленого війною Сходу України й передала до HREC in Ukraine вчитель, волонтер В. Анусова. У єдиній Глобальній електронній базі свідчень жертв Голодомору (www.holodomor.org.ua) буде дві рубрики: «Голодомор: колекції (від А до Я)» і «Голодомор: родинні історії». У першій частині опублікують ті спогади, які записані давно. Люди, які системно збирали свідчення про голодомор, зможуть їх оприлюднити на порталі. Буде здійснено паспортизацію й подано інформацію про збирача, а також про місце збереження колекції. Друга частина проекту – це родинні історії про голодомор. Люди зможуть передати до центру або самі створити власну сторінку на веб-сайті, де виставлятимуть інформацію й доповнюватимуть її архівними фотографіями, документами. При цьому свідчення не редагуватимуть. Адже вони можуть знадобитися для вивчення мови якогось регіону чи для роботи психологів, які вивчатимуть потік думок людини. У перспективі база свідчень буде сполучена з 3-D мапою «Місця поховання, пам'ятники і пам'ятні знаки жертвам Голодомору». Зайшовши на цей ресурс, почитавши свідчення, можна буде подивитися інформацію, що сьогодні відбувається в тому чи іншому селі, чи вшановується пам'ять загиблих від голоду, чи впорядковане місце масових поховань, яка історія села, які інші родинні історії пов'язані з цим місцем 276].

Привертає також увагу менш маштабний, але інтерактивний проект радіо «Свобода». Видання зібрало історії про голодомор 1932–1933 рр., розказані в коментарях на сторінці у Facebook. Публікуючи цикл відео зі спогадами, редакція закликала розповісти історію своєї родини – надсилати історії, фотографії, відео і свої контактні дані [256; 253; 255; 254]. Люди з усіх регіонів України та із-за кордону, нащадки

тих, кому вдалося вижити під час більшовицького терору голодом, переповідають почуте від своїх рідних. Результатом став окремий матеріал – відеосюжети, підготовлені раніше, поєднані зі спогадами, написаними в коментарях: посилання на редакційний текст і коментар користувача. Пряма мова носіїв сімейної пам'яті включає індивідуальні історії в національну пам'ять [273].

Загалом проекти, пов'язані з фамільною історією, користуються високим рівнем популярності, яку також можна констатувати для різного роду біографічних проектів: користувачі досить активно беруть участь як у створенні таких баз, так і проявляють зацікавленість у їх поширенні, обговоренні, використанні. Так, український проект pra.in.ua надає можливість створити своє родинне дерево у єдиній системній базі. Це найбільша база жителів території України, народжених між 1650–1920 рр., з безкоштовним доступом і можливістю, зареєструвавшись, створити власний профіль та розробляти власне генеалогічне дерево: вносити в базу своїх дітей, батьків, дідів тощо. Менше ніж за місяць роботи сайту на ньому зареєструвалося майже 110 тис. осіб, які побудували 84 тис. родоводів. Платформа передбачає обмін інформацією між користувачами, які додають у базу інформацію, розміщують фотокопії сканів тощо, а також залучає волонтерів для атрибуції документів (прізвище, ім'я, роки народження, смерті, населений пункт, де ця людина згадувалася), внесення її після перевірки до загальної бази. Розробники планують запустити аналітичну систему pra analitycs, що зіставлятиме дані родоводу користувача з усіма оновленнями в базі. У випадку ряду однакових параметрів повідомлятиме про це користувачу [99].

Ініційовані фахівцями проекти можуть набувати нових рис через інтерактивність. Наприклад, проект «Карта прізвищ» (http://ridni.org) генеалогічного товариства «Рідні», яким у перший день скористалися понад 120 тис. українців з усього світу. Карта найпоширеніших прізвищ,

міст і сіл, серед іншого, досить активно поширювалася в соціальних мережах як розважальний і рекреаційний ресурс: Утім, самі ж користувачі усвідомлюють і потенціал проекту як комеморативної практики усвідомлення власного коріння, «*щоб гратися. Або щоб прозрівати*». Найчастіші коментарі є свого роду «перекличкою», вказівкою, хто звідкіля та «скільки нас», наскільки рідкісне/поширене прізвище [1; 290].

Досліджуючи відповідні практики Бібліотеки Конгресу США, Т. Гранчак доходить висновку, що представлений соціокультурний дискурс може розглядатись не лише як інструмент збереження національної пам'яті, зміцнення і консервації ідентичності, а і як інструмент їх формування й трансформацій відповідно до тих змін, які переживає суспільство. Причому, враховуючи участь у формуванні соціокультурного дискурсу Бібліотеки Конгресу користувацької аудиторії, отримані в результаті основні ідейно-ціннісні маркери ідентичності і національної пам'яті стають відображенням розвитку спільноти, її самоусвідомлення самою себе в глобалізованому світі [58].

Таким чином бібліотека сьогодні виступає як фокус поєднання минулого як відповіді на питання «хто ми є?» і майбутнього як інформаційна база розвитку нації. Плідним у цьому контексті видається концепт соціальних інформаційних баз (В. Горовий) як інформаційної основи національного інформаційного простору. За висновком автора концепції, характерними рисами соціальних інформаційних баз є певним чином згуртовані, відповідно організовані і використовувані масиви інформації. При цьому мова йде про свідомо виготовлену й організовану інформацію за принципом доцільності [49, с. 64, 68]. Відповідно, гуманітарний простір доцільно розглядати як простір функціонування системи соціальних інформаційних баз гуманітарної спеціалізації, об'єднаних між собою та з користувачами інформаційних ресурсів системою соціальних інформаційних комунікацій.

Відповідно, проблематизація простору формування і трансляції світоглядно-ціннісних орієнтацій може призвести до дезорієнтації в суспільстві, апатії, незахищеності від інтервенцій ідей і смислів, формування поведінки, що несе загрозу для самого існування суспільства, базованого на певних цінностях та ідеях. Отже, зі специфікою розвитку загальнонаціонального культурно-комунікаційного середовища пов'язане поняття «гуманітарна безпека» держави – у випадку появи тут суттєвих диспропорцій, фрагментації, недорозвиненості чи гіпертрофованості окремих елементів, ці процеси становлять загрозу чи продукують ризики для національної безпеки – як з точки зору ослаблення суспільного імунітету, незахищеності від ксенофобії, тоталітарної свідомості, популізму, патерналізму, релігійного фанатизму чи інших форм деструктивних суспільних проявів, так і з точки зору вразливості до зовнішніх світоглядних інтервенцій. У нашому випадку йдеться про спроби, і далеко не завжди невдалі, інфільтрації та трансляції в українському інформаційному просторі ворожих українській ідентичності і державі смислів, зокрема, заперечення суб'єктності української держави, окремішності українців як народу, відсутності політичної нації та навіть передумов для її існування. Зокрема, Стратегія національної безпеки України серед національних загроз визначає дії, спрямовані на підтримку маріонеткових квазідержавних утворень; інформаційно-психологічну війну, приниження української мови і культури, фальшування української історії, формування альтернативної до дійсності викривленої інформаційної картини світу [260]. Отже, у контексті визначення гуманітарної безпеки вслід за В. Пироженком говоритимемо про захищеність тих інтересів людини і суспільства, які визначаються світоглядно-ціннісними орієнтаціями; відсутність системоруйнувальних загроз, тобто тих з них, які не можуть бути органічно подолані в рамках механізмів, іманентних даній соціально-економічній системі. Із цього

випливає, що гуманітарна безпека або, точніше, гуманітарна складова національної безпеки – це ступінь захищеності життєво важливих інтересів суспільних і політичних суб'єктів, що визначаються їх специфічними світоглядно-ціннісними орієнтаціями [180].

У цьому контексті зростає роль бібліотек як установ, що, як уже згадувалось, транслюють національний наратив як систему достовірної, якісної, суспільно значущої інформації та реалізовують заходи для поширення медійної та інформаційної грамотності – комбінації знань і навичок, необхідних сучасному суспільству, що дають змогу аналізувати й критично оцінювати інформацію з різних типів медіа.

Отже, підсумовуючи, зазначимо, що в інформаційному суспільстві роль бібліотек як суб'єктів формування й функціонування гуманітарного інформаційного простору зростає та інтенсифікується, одночасно із зростанням відповідальності бібліотек за збереження памяті нації в документних мастваx різного, у тому числі й електронного походження. Зважаючи на зростання впливу на процеси інфотворення залученості аудиторії у виробництва інформації та розвиток нових видів масових комунікацій, бібліотека надає платформу та ініціює процес суспільного осмислення й створення соціокультурного дискурсу – формування і визначення актуальних смислів відбувається знизу. У цьому випадку йдеться, по-перше, про відображення демократичних суспільних практик, по-друге, про акцентування важливості інформаційної грамотності та відповідального інформаційного споживання.

Фактично, ідеться про посилення та інтенсифікацію в сучасних умовах реалізації інформаційної, меморіальної, просвітницької та аксіологічної функцій бібліотек.

3.2 Особливості інтерактивного інформаційно-комунікаційного простору

Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій останніх десятиліть вноситьпринципові зміни в усі сфери життя, пов'язані з масовою комунікацією: збільшується кількість і видова різноманітність медіа, ускладнюється їхній функціонал (інструменти і можливості: різномовні варіанти сайту, рейтингування авторів і контенту, голосування, форуми, інтеграція із соціальними мережами, фотогалереї тощо); підвищується інтерактивність, тобто включеність користувачів у створення, трансляцію та трансформацію контенту, – процеси, що можуть бути описані як «вибух авторства» [154]. Ці зміни визначають трансформацію всіх сфер, так чи інакше пов'язаних із комунікаційними процесами, відтак, бібліотека як активний учасник цих зв'язків для системної та організованої у них участі повинна враховувати їх специфіку. Окрім цього, новий за своїми характеристиками інформаційний простір є полем діяльності біблотек, у тому числі із кумуляції ресурсів.

Передусім, переформатовується співвідношення між типами зв'язків – зростає роль та інтенсивність горизонтальних комунікацій. Такі комунікації представлені соціальними медіа, що охоплюють різні сервіси: соціальні мережі, призначені для забезпечення горизонтального спілкування зацікавлених у ньому абонентів, на зразок Facebook; блогосферу як сукупність блогів – періодично оновлюваних веб-сторінок із датованими записами і спільноту блогерів, які читають та коментують, посилаються один на одного, що приводить до створення нової субкультури; мікроблогінг як засіб оперативного спілкування, гібридну форму медіа, що поєднує властивості служби миттєвих повідомлень, блогів, електронної пошти та соціальних мереж;

відеохостинги, користувачі яких можуть додавати, продивлятись і коментувати відеозаписи, та інші сервіси Мережі [252, с. 21; 362].

Досить часто як на побутовому рівні, так і в публікаціях, інтерактивний інформаційний простір соціальних медіа описується як блогосфера (поряд із вживанням цього терміна у вужчому значенні як сукупності усіх блогів як одного з видів соціальних медіа); використовуються описові терміни «фейсбук-блогер» (фейсбукер), «відеоблогер», «інстаграм-блогер». Зважаючи на низку спільних рис конвергентних текстів соціальних медіа, за всієї видової різноманітності їх, використання такого узагальнюючого поняття видається вмотивованим з огляду на соціальну значущість блогерських технологій у процесі суспільної демократизації..

Структура публікацій соціальних медіа передбачає представлення відкритих для вільного читання й коментування у стрічці новин або стрічці блогових записів (постів) інформаційних параграфів, що мають тему, дату публікації, власне зміст у форматі гіпертексту (думки автора, цитати, посилання на інші сайти і блоги в Інтернеті, зображення, відео тощо), систему тегів і поле інтернет-коментарів. Як правило, інтернет-коментарі розміщуються разом з аватарами їхніх авторів, причому ланцюжок коментарів до одного блогового запису вибудовується в тред (див. детальніше дослідження дисертантки, представлене у колективній монографії [251, с. 178-218]).

Особистий профіль – це елемент веб-сторінки в соціальних мережах, що містить інформацію про автора. Як правило, соціальні медіа пропонують користувачам стандартні блоки для заповнення: ім’я (реальне чи вигадане – нік), дата народження, стать, освіта, місце розташування, фото автора (аватар). Головна мета соціальних медіа – це побудова комунікативного майданчика, де комуніканти можуть спілкуватися один з одним (to update, inform, or advise), виражати свої почуття (to greet or grumble, to pontificate, confess) і, звичайно,

розмірковувати на різні теми (to create and to think) [382]. Процедури постингу, коментування, додавання інших користувачів у друзі, читання, застосування візуальних засобів, робота над оформленням сторінки, участь у житті співтовариства тощо вказує на те, що вести сторінки у соціальних медіа – означає перебувати і діяти в інтерактивному інформаційному просторі.

Структурно-комунікативні (сервісні) характеристики соціальних медіа передбачають можливість тегування – встановлення «міток» – ключових слів за допомогою хештегів (англ.: hash tags) і високий рівень інтегрованості в інші платформи Web2.0. Повідомлення можуть бути передані через різні канали, включаючи інші блоги, веб-сайти, мобільні телефони, електронну пошту тощо [251, с.202-204].

Розширення видів контенту, зростання, відповідно, кількості конфігурацій його поєднання, аж до інтеграції різних типів медіа чи їхніх елементів, відбувається значним чином завдяки процесам дигіталізації (англ. digitalisation) – переведення інформації у цифровий формат. Така інтегрованість медіа (технологій і контенту) описується через поняття конвергентності (від лат. convergo – сходжусь, наближаюсь) як процесу злиття традиційних засобів масової інформації та комунікації в єдиний інформаційний ресурс [411]. Поняття «злиття», яким оперуємо, визначаючи конвергентність, охоплює різнопланові процеси: не лише ерозію традиційних відмінностей між ЗМІ у зв'язку з концентрацією власності, глобалізацією та фрагментацією аудиторії; об'єднання на єдиній технологічній базі або загальній промисловій стратегії [325]. Власне, синтезованою конвергентною технологією можемо вважати Інтернет з його безмежними цифровими можливостями трансформації даних: текст, графіка, звук, відео інтегруються в єдиний інформаційний продукт, який позначають терміном «мультимедіа», і який за своєю природою є конвергентним. Відповідно, мультимедійність є одним із аспектів конвергентності.

Має місце також взаємопроникнення технологій впливу: маніпулятивних, журналістських, публіцистичних, психологічних, PR, рекламних. І це зближення різних медіа-практик створює новий дискурсивний простір зі своїми особливостями. Американська дослідниця С. Херрінг вважає їх останнім трендом у розвитку комп'ютерно-опосередкованої комунікації [351], заявляючи, що вже власне можна говорити не просто про комп'ютерно-опосередковану комунікацію, а про комп'ютерно-опосередковану комунікацію конвергентних медіа.

Згадану вище інтерактивність та перехід ключової ролі до горизонтальних комунікацій також можна розглядати в контексті конвергентних процесів. Фактично Інтернет є простором поєднання масової та індивідуальної комунікації, що спричиняє ще один наслідок – збільшення частки контенту, генерованого безпосередньо користувачем (User Generated Content). Блогосфера (тут – у ширшому значенні інтерактивного інформаційного простору соціальних медіа), визначена М. Кастельсом як простір для розгортання суспільних практик [320], характеризується демократичністю, що проявляється у відкритій для всіх учасників спілкування можливості впливу на суспільну думку.

На початковому етапі розвитку інтернет-аудиторія відрізнялася представленістю високоосвічених, політично активних професіоналів: програмістів, учених, журналістів, політичних лідерів, лобістів. Збільшення можливостей масового доступу до Інтернету на основі технологій Веб 2.0 сприяло розширенню інтернет-аудиторії за рахунок користувачів, різних за віком, освітнім, професійним, матеріальним та культурним рівнем. Зростаюча залученість аудиторії до процесу виробництва та медіації контенту надає їй нових якостей, що дає змогу назвати сучасних користувачів просьюмерами (від producer – виробник і consumer – споживач).

Щодо авторства, українська дослідниця О. Горошко виділяє три типи медіаконтенту: 1) оригінальний професійний; 2) любительський, вироблений споживачами – записи у блогах, на персональних сторінках у соціальних мережах, створені споживачем фото-, відео- та аудіоконтент, інтернет-ресурси, створені користувачами з різним рівнем колаборації (від авторського до проектів з можливістю колективної творчості); 3) продукти, створювані штучним інтелектом (новинні агрегатори і пошукові системи, які фактично структурують новинні потоки автоматично, тобто виконують фундаментальну функцію ЗМІ у встановленні пріоритетності новин). Можуть бути гібридні за авторством (поєднання професійного, користувацького та автоматичного) види контенту [55]. В контексті бібліотекознавства тут можна говорити про створення і використання користувацького контенту (детальніше див у розділі), зокрема, як особливий вимір комунікації з користувачем (не лише бібліотека – користувач, а і користувач-користувач (за В. Струнгар) за посередництва бібліотек). Інший аспект – нові методи кумуляції контенту, що детально описані як «модеруючий підхід» до збору інформації інтерактивного простору у розділі, а також як один із видів типології конвергентності - за суб'єктом. Відповідно, поряд із такими рівнями конвергенції, за класифікацією австралійського професора Т. Барра, як інституційна (сектори, що в разі перетину гарантують конвергентні процеси) та функціональна (контенту, технологій і трансляторів) 308, с. 23–24], з точки зору соціокомунікативістики варто додати суб'єктну, що описуватиме зрощення і змішування ролей – читача, автора, співавтора, перекладача, критика, видавця, коректора тощо.

Поширеність і доступність платформ уможливили створення блогів, що позиціонуються як ЗМІ, чи, навпаки, включення блогів до структури інтернет-медіа як розділів чи субпорталів для коментування важливих суспільних подій. Деякі інтернет-видання та портали новин складаються

з блогів постійних авторів (співробітників і консультантів), які можуть розвивати тематичні напрями самих видань. Крім того, на злиття ЗМК і блогів вказує факт дедалі частішого звернення інтернет-видань до блогів, мікроблогів, соціальних мереж, відеохостингів як до джерел інформації. Процеси **медіа-конвергенції**, що відображають стирання меж між професійними журналістами та непрофесійними учасниками блогосфери, які можуть активно залучатися до створення новинного чи публіцистичного контенту, з одного боку, дають підстави дослідникам для висновків про інформаційну експансію блогів і витіснення ними інших жанрів, а з іншого – активізують наукові та професійні дискусії щодо місця та специфіки блогів у масових комунікаціях (детальніше у дослідженні дисертантки, представленому у колективній монографії науковців НБУВ [251, с.178-218] та спеціальній статті, присвяченій проблемам медіа-конвергенції [202]).

Інтерактивні форми зв'язку дають користувачеві можливість брати участь у виробництві інформаційного продукту на різних його етапах – від створення до фінансування через краудфандингові проекти, формування нового рівня художньої чи медіакритики, тим самим розмиваючи межу не лише між читачем і автором, а навіть між читачем і медіа: користувач має змогу обирати, який саме контент він бажає отримувати, виходячи в мережу, налаштовуючись на читання обраних блогів, спільнот, стрічок або вікі-проектів, перебираючи на себе, таким чином, одну із функцій медіа: формування порядку денного, відбір і трансляцію значущого для своєї аудиторії. Стрічка оновлення сторінки в соціальній мережі, яку може бути сформовано таким чином, щоб вона виконувала роль агрегатора новин; спеціальні застосунки, призначені для синдикації контенту; рекомендаційні спільноти, побудовані на принципі колаборaційної фільтрації, – інтегрованість конвергованих медіа спрямована на конкретного користувача, що дає змогу йому

поєднувати різні ролі та функції: одночасно виробника, редактора і споживача медійного продукту.

У цьому разі можна говорити про нові тенденції не лише у виробленні та споживанні контенту, а й у його дистрибуції, що набуває виразно інтерактивного характеру, – вподобання і перепублікація (репост) виступають не лише найнижчим (мінімалістичним) рівнем соціальної активності в інформаційному просторі, а й інструментами вірусного редактора. Як суб'єктивно (фільтрування інформації за принципами домедійної епохи: «всі про це говорять»: «я читаю те, що подобається більшості»), так і об'єктивно (пошукові системи в індексуванні враховують популярність контенту; алгоритм представлення дописів у стрічці в соціальній мережі враховує популярність та реакції самого користувача), рекомендаційний принцип інтерактивного простору більше або менше впливає на доставку інформації (очевидно, що про «чистий», нескорегований маркетинговими стратегіями, користувацький відбір все ж не йдеться).

Плідним видається врахування ідей американського дослідника конвергенції в культурі і медіа Г. Дженкінса, який пропонує концепцію конвергенції як стратегію еволюційних змін медіа; розглядає конвергенцію як парадигму, визначальну ієрархію, диверсифікацію і взаємозв'язок медіа; поняття, яке описує технологічні, промислові, культурні та соціальні зміни. Важливо, що до опису явища він відносить не лише потік контенту на різних платформах ЗМІ, співпрацю різних засобів масової інформації, а й міграційну поведінку аудиторії медіа, а практично у будь-якому місці знаходить інформацію чи розваги [357, с. 7–8]. Поряд з поняттям «конвергентні медіа» Г. Дженкінс оперує поняттям «трансмедіа», описуючи цим терміном взаємоперетин медіаформатів. З цієї точки зору трансмедіа – це один із способів говорити про конвергенцію як про культурну практику.

Слід мати на увазі, що М. Кіндер у своїй праці «Playing with Power in Movies, Television and Video Games» писала про «трансмедійну інтертекстуальність» [363], а Г. Дженкінс популяризував термін «трансмедійна оповідь». Автор звертає увагу на особливості трансформації контенту в разі переходу на різні медіаплатформи, розмірковує про трансмедійні перформанс, ритуал, гру, трансмедійну філософію як «іншу логіку». Феномен трансмедіа розглядається ним у контексті логіки взаємодії між різними медіа, як структура, що базується на розвитку віртуальних світів через кожне нове середовище. Одна з характеристик трансмедіа – це розкриття історії не просто через кілька медіаформатів, а за допомогою різних текстів, що являють собою різні «точки входу» для наративу.

Цей принцип, сформульований Г. Дженкінсом, може бути екстрапольований і на дискурсивні практики чи ситуації.

Відзначимо й таку характеристику конвергентних трансформацій інформаційного простору, як відмова від текстоцентризму: кількість власне текстового контенту зменшується на користь інших виражальних засобів. Важливим аспектом у цьому разі є різний рівень лінійності (нелінійності) сюжету, інтерактивних можливостей взаємодіяти з контентом.

У цьому контексті цікава також ідея Г. Дженкінса про необхідність розрізняти інтерактивність та участь. Перша, на думку дослідника, має справу з технологічними особливостями, а друга – з культурними. Очевидно, що на практиці вони можуть співіснувати: наприклад, відеоігри підкреслено інтерактивні і, таким чином, заздалегідь орієнтовані на розвагу; культура фанів заснована на участі – шанувальники вкладають свої ресурси в конкретний художній твір і часто роблять акценти на тих напрямах, що не були задумані продюсерами [358]. Зі свого боку відзначимо, що реакція користувачів як участь в осмисленні, колективна рефлексія, може бути змодельованою, бути

результатом соціального інжинірингу за заданими параметрами, але часто має побічні лінії, які принципово змінюють плановану реакцію.

Конвергентний інформаційний простір є водночас комунікативним простором і частиною віртуальної реальності, створеної користувачами мережі Інтернет, причому дуже індивідуалізованою, тобто дає змогу користувачам створити власне представництво у віртуальній реальності, стати комунікатором для певної аудиторії, а також задовольнити свої потреби в самореалізації та самовираженні. Тому загальною рисою для всіх сегментів інтерактивного інформаційного простору можна назвати суб'єктивність подачі матеріалів і персоналізацію за рахунок формування в текстах власної позиції автора. Більше того, саме суб'єктивність, особистісний характер є однією з передумов успішності блогів, так само, як відомі випадки провальних рекламних кампаній, побудованих на спробах привернути увагу через фальсифікацію, створення сфабрикованих повідомлень, делегування ведення блогів від імені публічних осіб професійним авторам.

Перевагами сучасних соціальних медіа перед тадиційними є гіперлокальність: блогери інформують, як правило про те, на чому розуміються найкраще, водночас автор у соціальних медіа не обмежений тематикою своєї сторінки. Виміром *стратифікації блогерів* є авторитетність, яку визначають різноманітні рейтинги за такими показниками як, наприклад, цитування, відвідування блогу, кількість читачів.

Непрофесійність і добровільність блогінгу зумовлюють стихійне подання інформації – тоді, коли висловитись забажає сам комунікант [76]. Водночас, хоча для соціальних медіа в силу їхньої персонально комунікаційної природи періодичність не є конституюючою ознакою, ведення успішної сторінки та утримання інтересу читачів передбачає оперативне обов'язкове оновлення текстів. Блогам загалом притаманна

формальна відкритість, незавершеність – автор завжди може змінити курс розвитку своїх записів, навіть видалити свої матеріали чи коментарі.

Блогосфера є простором, створеним в основному колективно, і найчастіше спирається на ресурси Web2.0, такі, наприклад, як YouTube чи Вікі-сторінки, ніж на більш традиційну організацію новин – політично орієнтовані блогери швидше, хоча і не виключно, воліють посилатися на широкий діапазон незалежних джерел новин та інформації. За даними аналізу американської, арабської та російської блогосфери, YouTube є найчастіше цитованим сайтом для блогерів [235, с. 41; 382]. Таким чином проявляються мультимедійні параметри блогів – поєднання тексту та невербальних компонентів – фото, відео, анімаційних заставок. Американська дослідниця інтернет-комунікацій Б. Нарді (B. Nardi) підкреслює мультимедійний характер і комунікативну специфіку блогів [348, с. 222].

З позиції ефективності соціальних медіа як складової масових комунікацій важливою є така характеристика, як оперативність, – відомі факти висвітлення блогерами подій швидше, ніж традиційними засобами масової інформації. З одного боку, у таких випадках ідеться, як правило, про поширення повідомлень очевидців, з іншого – блогери, не обмежені професійними вимогами, що висуваються до поширення новин ЗМІ, можуть поширювати інформацію без обов'язкової для професіональної журналістики перевірки та обробки. Таким чином, оперативність блогосфери може супроводжуватися зниженням якості інформування – мовної та стилістичної грамотності текстів, достовірності даних; блоги мають найнижчий рівень аналітичності і містять лише суб'єктивну думку [76].

Аналіз праць фахівців у галузі соціології та психології комунікацій [2; 76] дає змогу виділити і систематизувати функції блогосфери. Серед явних функцій блогосфери, заради яких, власне, і створювалися перші мережеві щоденники та соціальні мережі, слід виділити: *інформаційно-*

комунікативну – задоволення потреб учасників у інформації, розширення комунікативного діапазону; е*кспресивну* – функціонування блогосфери як простору вираження думок та емоцій; *самопрезентативну* – можливість оприлюднення інформації особистого характеру, орієнтованої на реалізацію самопрезентаційних стратегій, презентації особистих якостей, що виправдовують право оцінки навколишньої дійсності; *рекреаційну,* що об'єднує розважальні інтереси користувачів; *мемуарну та рефлексивну* – за допомогою фіксації тих чи інших подій життя і думок; *психотерапевтичну* – досягнення психологічного комфорту за рахунок отримання підтримки від читачів.

До латентних функцій блогосфери можна віднести *інтеграційну* – формування колективної ідентичності через об'єднання авторів за життєвими позиціями та інтересами [182]; *культуротворчу* – самореалізація блогерів стає фактором формування віртуальної субкультури, зразки, цінності та норми якої не завжди збігаються з тими, що продукує домінантна культура суспільств, членами яких є блогери [345].

Блогосфера здатна виступати простором накопичення *соціального капіталу* – формування та підтримання соціальних зв'язків як сукупності реальних і потенційних ресурсів, що ґрунтуються на членстві у певній групі [23]. Блогосфера може виступати майданчиком для формування громадської думки. Автори найпопулярніших блогів впливають на думку блогерів, для яких вони є авторитетами. Громадська думка, яку формують блогери, виходить за межі блогосфери, оскільки блогери є членами реальних суспільств, а не лише учасниками віртуальних спільнот у блогосфері [320]. Дійсно, блоги допомагають вести діалог влади з народом у форматі «тут і зараз», що також є фактором локалізації особистості політика у просторі Інтернет.

Успіх такого діалогу забезпечується розмитістю кордонів між особистим і публічним у блозі, можливістю включення в комунікацію абсолютно будь-якого користувача Інтернету.

Користувачі блогосфери до певної міри (очевидно, що вони не є єдиним її носієм і джерелом формування) формують громадську думку, яку поширюють за межі блогосфери як самі блогери, так і представники традиційних засобів масової комунікації.

Деякі дослідники блогосфери, зокрема Д. Джилет (J. Gillett) [345], підкреслюють, що участь у житті блогосфери дає змогу її користувачам самостійно обирати джерело інформації, альтернативне традиційним засобам масової комунікації, та самим ставати джерелом інформації. Таким чином, вони основне призначення сучасної блогосфери вбачають у її *перетворенні* в альтернативний засіб масової комунікації та поступовому перебиранні нею функції традиційних засобів масової комунікації.

З викладеного випливає, що сьогодні відбувається зміщення акценту з явних функцій блогосфери на латентні. Розвиток інтернет-технологій розширює можливості функціонування демократії внаслідок зростання масштабів використання Інтернету незалежними журналістами, політичними активістами чи пересічними громадянами для отримання та поширення інформації, створення нових платформ для дебатів, підсилення соціальних рухів тощо.

Крім явних і латентних функцій, блогосфера має і дисфункції [2; 114, с. 41]. По-перше, відбувається збільшення розриву між активними і пасивними індивідами через нерівномірність доступу до інформаційних технологій у світі.

По-друге, в індивідуалістичному характері цифрових технологій криється небезпека для громадянського суспільства через можливе ослаблення та розмивання колективних дій та зв’язків усередині

реальної спільноти, декларативно-віртуальну участь у громадському житті тощо.

По-третє, непрофесійний характер масових комунікацій у блогосфері може призводити до профанації обговорюваних проблем – якщо в центр уваги користувачів блогосфери потрапляють проблеми, у яких вони некомпетентні, у них створюються спрощені чи навіть викривлені уявлення про предмети обговорення. А оскільки, як згадувалося вище, користувачі блогосфери беруть участь у формуванні громадської думки, наслідком профанації, як умисної, так і неумисної, є, зокрема, викривлення інформації та некоректне формування громадської думки.

У контексті згаданого умисного викривлення є сенс говорити про маніпулятивні технології, що реалізуються у блогосфері і належать, без сумніву, до її дисфункцій.

Фактично блоги сьогодні є не просто важливим, а невід'ємним елементом сучасної системи масової комунікації. Вони нерідко виступають оперативними та достовірними джерелами фактологічної інформації. Блогосфера сьогодні є органічною та невід'ємною частиною професійної журналістики. У соціальних медіа дедалі частіше можна зустріти репортажі, журналістські розслідування, звіти та інші побудовані на конкретних фактах матеріали. Простір соціальних медіа формує альтернативний інформаційний порядок денний, що корелюється з порядком денним ЗМІ або державної пропаганди лише частково, виступає джерелом тем, фактичного матеріалу, особистих оцінок і живих свідчень. Загалом на питанні дисфункцій блогосфери дисертантка спиняється у своєму дослідженні, що представлене як складова колективної монографії науковців НБУВ, присвяченої питанням функціонування блогосфери [251, с. 178-218].

Запропонована для бібліотекознавчих досліджень В. Бондаренко концепція користувацького контенту дозволяє розглядати ц цієї точки

зору меціапроцеси загаломСьогодні професійні ЗМІ надають можливість інформаторам завантажити фото або відео. Подібні проекти є у CNN, the Guardian, Aftonbladet (популярна шведська газета). У одному з матеріалів the Economist зазначається, що нині дедалі частіше очевидці подій публікують свої матеріали у соцмережах, а не за допомогою спеціальних платформ професійних медіа**.** За інформацією the Economist, у 2005 р. майже весь згенерований користувачами контент, який використовували ВВС, був наданий безпосередньо організації. Сьогодні ж половину таких матеріалів знаходять у соціальних мережах. Так, у ВВС створено окремий відділ, працівники якого здійснюють пошук, відбір і верифікацію цікавого контенту в соціальних медіа. Подібні, але менші відділи є в усіх провідних виданнях західних країн.

Таким чином, у інформаційних потоках блогосфери – розважальних, просвітницьких, політичних тощо, можна виокремити таке явище, як громадянська журналістика. З власне блогінгом громадянську журналістику пов'язують технічні платформи і форма дописів, за змістом її можна визначити як активну участь аудиторії в процесі збирання, аналізу й поширення новин та інформації. Ш. Боуман і К. Уілліс (S. Bowman, C. Willis) у доповіді «Ми медіа: як аудиторія формує майбутнє новин та інформації», підготовленій на замовлення медіа-центру Американського інституту преси, наголошують, що метою такої участі аудиторії в журналістській діяльності є надання незалежної, надійної, точної, повної та актуальної інформації відповідно до вимог демократичного суспільства [315].

Журналіст і експерт із соцмереж А. Вельф відзначає такі очевидні переваги громадянської журналістики: чисельність «кореспондентів» – таку кореспондентську мережу не може дозволити собі утримувати жодне видання, тому більшість користувачів обирають блоги, як можливість отримати різнобічну інформацію безпосередньо від очевидців, складаючи таким чином «інтегральну картину того, що

відбувається з багатьох точок зору»; незалежність – інформація з перших рук, отримана від безпосередніх очевидців подій, відсутність редактури, географічних і часових меж (у блоги люди пишуть звідки завгодно і коли завгодно), багатовимірність інформаційної картини; безкоштовність контенту для читачів [30].

За комунікативною метою соціальні медіа можна віднести до інформативно-оцінювальних жанрів (за Т. Шмельовою), де головними завданнями є: різні операції з інформацією, її надання або запит, підтвердження або спростування (інформативний тип); зміна почуттів учасників спілкування, через співвідношення їхніх вчинків, якостей та всіх інших маніфестацій із прийнятою в цьому суспільстві шкалою цінностей (оцінювальний тип) [3].

У книзі «Багатство мереж: як соціальне виробництво трансформує ринки та свободу» Й. Бенклер (Y. Benkler) [312] стверджує, що користь мережевих систем комунікацій полягає у зміні архітектури ЗМІ – це дає змогу різноспрямованим інформаційним потокам проникати в них, а також у зниженні вартості доставки інформації до широкої аудиторії. Фізичні особи можуть стати активними творцями та виробниками політично значущої інформації, просто беручи участь в інтернет-дискусіях. Й. Бенклер описує мережеву соціальну сферу як онлайн-простір, у якому члени спільноти можуть співпрацювати, озвучувати політичні переконання, і разом здійснювати контроль над суспільством за допомогою онлайнової, спільної, створеної у співпраці моделі, яка не підкоряється державній волі. В умовах авторитарних режимів мережеві комунікації дають змогу ідеям легко обходити традиційні механізми контролю.

Водночас американські фахівці у сфері масових комунікацій, які досліджують блоги, за результатами аналізу блогосфери англомовних демократичних країн, займають більш критичну позицію щодо цього, стверджуючи, що Інтернет, як правило, сприяє створенню «камер

відлуння», у яких користувачі зі схожими інтересами самостійно групуються в невеликі колективи зі схожими поглядами [385]. Фактично люди, які дотримуються певної політичної точки зору, читають матеріали, які лише підкріплюють їхню віру та ідеї, і ставлять лінки до блогів однодумців. Те ж саме відбувається з людьми, які дотримуються протилежної думки.

Це призводить до того, що в результаті фільтрації новин та інформації, яка не відповідає вже існуючим поглядам, думки в суспільстві поляризуються. В американській блогосфері дослідники виділяють чітко означені кластери блогерів, зосереджених на обговоренні політичних питань з певної політичної точки зору, які посилаються на ідеологічно дружні ЗМІ, а також на блогерів з такими самими політичними переконаннями. Наприклад, у американській політичній блогосфері ліберали та консерватори утворюють розмежовані кластери, кожен з цих політизованих кластерів посилається на джерела новин, які дотримуються відповідної ідеології, а також не посилається безпосередньо один на іншого, навіть для того, щоб вступити в прямі дискусії [343]. Дослідження ідеологічної гомофілії серед американських політичних блогерів виявили, що тільки близько 10–15 % усіх посилань у їхніх постах перетнули «політичний кордон» [301].

К. Лорд (K. M. Lord) [366] також дотримується песимістичного погляду на інформаційну революцію з приводу її потенційного внеску в забезпечення більшої демократії та миру. К. Лорд вказує на способи, за допомогою яких нові засоби масової комунікації також передають шкідливу інформацію та дезінформацію, і як вони можуть сприяти поширенню ненависті та конфліктів з тією ж легкістю, з якою вони поширюють мир і взаєморозуміння.

Таким чином, трансформаційні процеси мережевих інформаційних ресурсів впливають на процес удосконалення соціальної структуризації

суспільства, вони дають підстави говорити також про виникнення нової філософії та архітектури медіа, базованих на синтезі «традиційного» і «соціального» підходів до масової комунікації. У інтерактивну комунікацію конвергентного простору масмедіа включається все більше традиційних учасників комунікацій – від економічних і політичних процесів, до медіатизації культури і науки. Бібліотеки, як активні учасники соціокомунікаційних процесів, дотичні до описаного сегменту інформаційного простору у декількох аспектах: по-перше, як активні учасники соціокультурних процесів, сучасні бібліотеки масово представлені у інтерактивному просторі (блогосфері), причому, як правило, це множинне представлення – відразу у декількох соціальних мережах, часто – декількома сторінками у кожній (різні підрозділи, різні напрямки комунікації тощо), вони активно працюють у напрямку наповнення інтерактивного простору соціальнозначимою інформацією та ініціюють важливі соціальні, культурні, наукові проекти різного спрямування; по-друге, бібліотеки як установи пам'яті беруть на себе відповідальність за збереження інформації (за неможливості виключної кумуляції – найважливішої та найціннішої), продукованої у інтерактивному просторі; по-третє, як наукові установи, є учасниками теоретичного осмислення інформаційно-комунікаційних процесів та суспільних трансформацій, викликаних ними. Відповідно, досліджені та систематизовані у цьому розділі особливості новітнього інтерактивного сегменту інформаційного простору затребувані у сучасному бібілотекознавстві як такі, що сприятимуть реалізації названих вище напрямків бібілотечної діяльності.

3. 3 Діяльність бібліотек із збереження цифрової спадщини інтерактивного простору

Національний наратив, що є сукупністю ідентичнісних текстів, яка формує уявлення нації про себе, твориться й переосмислюється в різноманітних практиках – від наукових пошуків до художніх рефлексій чи розважальних атракцій. Одним із хранителів, трансляторів і водночас творців національного наративу виступають бібліотеки – зв'язок національного наративу і бібліотек розкривається у одній із статей дисертантки, присвячених діяльності останніх збереженню цифрової спадщини інтерактивного простору [195]. У них обґрунтована думка про статусне значення бібліотек, у першу чергу – національних, причому незалежно від надання їм такого статусу офіційно, про що йшлося у розділі 2 дисертації в контексті, наприклад Бібліотеки НТШ, що в умовах недержавного існування по факту виконувала функції національної. По-друге, фонди бібліотек виступають задокументованою та систематизованою пам’яттю нації, і меморіальна функція бібліотек таким чином напряму пов’язана із формуванням національного наративу. Одним з напрямів відповідної діяльності бібліотек є реалізація ними кумулятивної функції, причому зростання кількості та якості мережевих документів, питома вага яких стрімко зростає і, які, зрештою, становитимуть вагому складову наративу, актуалізували завдання кумуляції, зберігання й забезпечення доступу до інформації, створеної в цифровому форматі.

Як справедливо зазначає академік О. Онищенко, «сучасна бібліотека не повинна зациклюватись на одному виді інформації – друкованої, книжкової. Оскільки перетвориться в музей. Сьогодні всі бібліотеки мають справу з різними ресурсами – рукописними, друкованими на папері, на електронних носіях. У найближчій перспективі бібліотеки бачаться як досвідчений “посередник” між

майже безмежним потоком інформації і користувачем. Особлива роль відводиться нині інформації про інформацію, і роль бібліотекаря в інформаційній революції невпинно зростає» [11, с. 14].

На всіх етапах розвитку суспільства бібліотеки, інші центри акумуляції та організації використання інформації своїм змістовим наповненням і функціональними особливостями співвідносились із суспільними потребами еволюції. Рівень їх розвитку за обсягами збереження інформаційного ресурсу, його якістю та ефективністю задоволення суспільних потреб стає, по суті, одним із основних показників цивілізаційності. Остання, у кінцевому підсумку, завжди залежала від якості використання тієї частини суспільно значущого ресурсу, що була перевірена практикою і становила акумульований досвід – знання. Знання, які були в розпорядженні людства, завжди становили фундамент, на якому будувалась уся пізнавальна діяльність. Вони є орієнтиром оцінки нової інформації з точки зору її практичного використання та поповнення бібліотечних ресурсів.

У процесі еволюції зовнішні і внутрішньосуспільні фактори впливу на середовище існування людей потребували розширення, урізноманітнення і зростаючої потужності реагування суспільства на нові виклики. Розширення доступу до інформаційних ресурсів, крім необхідності освоєння нових технологій виробництва, зумовлене також потребою внутрішньосуспільного вдосконалення. При цьому зростаючі масиви електронної інформації, ефективне використання її у практиці суспільних перетворень, урізноманітнення і вдосконалення технологій її використання потребували суттєвих змін у бібліотечній сфері (див. про це, напр.: [142]).

Трансформація традиційної бібліотечної діяльності, приведення її у відповідність із новими суспільними запитами інформаційного обслуговування – ці завдання постали перед бібліотечним співтовариством у зв’язку зі стрімким поширенням електронних

інформаційних технологій. Інтернет ставав серйозним конкурентом бібліотечним установам як традиційним центрам збереження всього вироблюваного суспільно значущого масиву інформації і, що головне, як базі практичного використання інформаційних ресурсів, потрібних для розвитку суспільства, тому проблема визначення нового місця їх у суттєво оновлюваній інформаційній системі суспільства набувала все більшої гостроти.

Як випливає з визначених Міжнародною федерацією бібліотечних асоціацій та установ (ІФЛА**) завдань і принципів, роль бібліотек з розвитком інформаційного суспільства має трансформуватися відповідно до вимог часу із пасивних сховищ документованих знань на паперових носіях в активних поширювачів їх засобами електронних комунікацій, набувати нових рис у зв'язку з новими завданнями.**

Проект продовжує наповнення бази даних і нещодавно отримав додаткове фінансування на розширення фокусу до пізнішого періоду англо-ірландської війни та Громадянської війни в Ірландії.

Науковці дедалі більше схиляються до думки, що «сталий розвиток суспільства – не система показників, які мають бути досягнуті у відповідні строки на відповідній території, а насамперед духовний – духовно-інформаційний напрям, у якому мають рухатися суспільства, народи, держави й окремі індивіди вже сьогодні, завтра і в далекому майбутньому» [259, с. 14]. Сутністю сталого розвитку як свідомої людської діяльності в суспільстві, культурі, економіці можна назвати спрямованість на гармонізацію людського буття. І хоча теорія сталого розвитку враховує лише три фактори поступу – економічний, соціальний, екологічний, без мовно-інформаційної, духовно-інтелектуальної, національно-інноваційної компоненти, без ренесансу націй і народностей гармонізація світу просто неможлива. Тобто соціогуманістичну політику слід розглядати не тільки в її вузькому

розумінні, а й на рівні захисту самобутності нації, її розвитку. Не може бути захищеною людина, якщо не захищена її нація чи країна в цілому.

На думку фахівців, механізмом, здатним забезпечити збереження культурних традицій, їх врахування у формуванні системи освіти, науки, інформаційно-мовного простору та інших елементів духовно-інтелектуального потенціалу, як у національному, так і в євроінтеграційному контекстах, може стати підвищення духовної інформаційної мобільності нації. Цей механізм реалізується у вертикальній (передача знань із покоління в покоління) та горизонтальній (творення соціально нових знань, досвіду) формах [37, с. 52–53].

За висновком автора концепції духовної інформаційної мобільності нації С. Вовканича [37, с. 52–53]., вертикальна форма репродукування (передачі) традиційних знань і набутого досвіду конкретизується через сім'ю, національну освіту, культуру, ЗМІ, громадську думку тощо. Через засвоєння світоглядних знань та ціннісних орієнтацій, норм поведінки формуються історична пам'ять, національна свідомість, менталітет народу, створюється базовий (ресурсний) рівень культури, знань і досвіду. Йдеться про внутрішні та зовнішні інформаційні чинники, які творять пізнавальне духовно-інтелектуальне національне середовище і відповідне інформаційне поле впливу (навчання, виховання, наслідування тощо). Горизонтальну форму продукування (творення) нових знань і модерної практики (на рівні одного покоління чи особи) реалізують системи вітчизняної науки, різні структури національних інноваційних центрів, творчо-інтелектуальні організації, пошукові групи .

Запропонована С. Вовканичем концепція з погляду бібліотекознавства цінна тим, що дозволяє розглядати бібліотеку, зокрема, національну, як з точки зору вертикальної форми передачі національного досвіду – як буквально утримувача видатних культурних

цінностей із максимально можливим вичерпним представленням національного доробку; так і з точки зору горизонтальної форми продукування, що забезпечується, серед іншого, розширенням спектра інформаційних послуг і продуктів, пропонованих бібліотеками користувачам. На зміну власне бібліотечному, або бібліографічному, обслуговуванню, тобто видачі документів або бібліографічних відомостей про них, приходять нові форми передачі інформації, здатні замінити першоджерела і заощадити час користувача. Все більша увага приділяється створенню фактографічних баз даних із соціальних, правових, економічних питань, щодо підприємницької діяльності чи культурного життя. Електронні технології дозволяють реалізувати комплексний підхід до вирішення інформаційних завдань, у результаті якого споживач може отримати повний комплект різноманітних інформаційних матеріалів, включаючи мережеві й інтернет-ресурси з питання, що його цікавить. Цей зв'язок дисертантка обґрунтовує у дослідженні, що було оприлюднене як складова колективної монографії науковців НБУВ [269, с. 66-69] та в спеціальних дослідженнях, де розглядається роль бібліотек у культурних взаємодіях цифрової епохи [185; 186].

Таким чином, базова інформаційна функція бібліотек не лише пов’язана із забезпеченням універсального доступу до інформаційних ресурсів суспільства, а й набуває ресурсно-оцінного і ресурсно-орієнтувального характеру. Орієнтація в інформаційних ресурсах – оцінка інформаційних ресурсів – доступ до інформаційних ресурсів – така формула реалізації інформаційної функції бібліотек у сучасних умовах. Це, у свою чергу, лежить в основі тих інноваційних перетворень у змісті, організації, технології, формах і методах інформаційної діяльності бібліотек, які ми спостерігаємо сьогодні, і головне, в її кінцевих соціально значущих результатах.

Характерна для інформаційного суспільства тенденція розвитку технократичної парадигми в суспільній свідомості і пошуки альтернативи цьому процесу дозволяють по-новому подивитися на роль бібліотечних та інших установ, що зберігають інформацію та організують доступ до неї, у справі зміцнення національної самосвідомості суспільства.

Роль бібліотечних установ набуває істотного значення з огляду на їхній ще з радянських часів традиційно помітний вплив у справі масового інформування населення, їх здатність забезпечити доступ до сучасних інформаційних ресурсів практично всіх верств населення; збереження серйозної організаційної структури та матеріальної бази; залучення інформаційно-аналітичних центрів бібліотек до надання допомоги різним соціальним та державним інститутам у високопродуктивному використанні інформації [144, с. 368–375.].

Крім того, важливими конкурентними перевагами бібліотек є: системність, фундаментальність та науковість, що визначає авторитетність бібліотечних установ, які гарантують користувачу якість свого інформаційного продукту. Інша важлива риса, якою характеризується діяльність бібліотечних установ, це їх незалежність, у силу чого сучасна бібліотека може претендувати на експертний статус. Бібліотеки поступово стають системоутворювальним компонентом соціально-культурної інфраструктури, формуючи навколо себе особливе культурне та інформаційно-комунікативне середовище і, таким чином, перетворюючись із книгозбірень на центри формування громадської думки, сприяючи, зокрема, зміцненню національної самосвідомості суспільства [144].

Обидва рівні підвищення духовної інформаційної мобільності нації – як вертикальний, так і горизонтальний – сьогодні здатні забезпечити саме бібліотеки. У зв’язку з реалізацією вертикальної форми передачі традиційних знань набуває нового звучання одна з

базових функцій бібліотек – меморіальна, що стосується збору і зберіганням інформації на документальних носіях. Навіть найменша бібліотека виступає до певної міри локальним хранителем колективної пам'яті людства, і цим визначається її роль у загальнокультурному процесі. Причому бібліотека активно бере участь також у процесах ретрансляції культури, тобто передачі колективної пам'яті від людини до людини, від покоління до покоління, що багато в чому зближує її зі сферою освіти. Меморіальна і ретранслювальна (освітня) функції бібліотек найповніше реалізуються у краєзнавчій роботі, у контексті процесу музеєфікації [26] бібліотек, а також формування системи інформаційної підтримки освіти.

Така робота актуалізує концепцію електронної культури, формування якої є результатом становлення інформаційної цивілізації та поширення її на сферу культури людства. Електронна культура (Digital Culture, або E-culture) пов'язується, у ершу чергу, зі створенням і поширенням електронних версій закладів колективної пам'яті (бібліотек, музеїв, архівів) та об'єктів культури і культурної спадщини. Таким чином, одним із елементів е-культури можна вважати традиційні об'єкти культури і мистецтва, репрезентовані засобами інформаційно-комунікаційних технологій. З огляду на це об'єктами е-культури є електронні бібліотеки, віртуальні музеї, мультимедійні реконструкції пам'яток, «семантична мережа» в середовищі Інтернет, що акумулюють, зберігають та надають доступ до систематизованих та каталогізованих фактів культурології, археології, етнографії, мистецтвознавства, історіографії тощо. У рамках такого підходу створена Європейська мережа експертних центрів для дослідження та освіти в галузі е-культури (E-Culture Net) [334].

Водночас електронна культура може розглядатися у значно ширшому розумінні – як якісно нова соціально-антропологічна реальність, оскільки оцифровані об'єкти культури набувають більшого

значення, ніж просто інструментальне використання технічних можливостей, вони стають відносно новою цифровою сферою соціокультурної діяльності людини. Електронні технології та Інтернет відкривають нові форми вираження людини, змінюють ролі і статуси інститутів культури і мистецтв. Такий погляд на проблему фіксує і Звіт Нідерландської Ради з культури «Від ІКТ до е-культури» 341], що пропонує розглядати eCulture як процеси виробництва, розподілу, презентації і збереження. Ці процеси формують три аспекти електронної культури: застосування ІКТ в існуючих межах (оцифровка інформації); культурні інновації цифрових технологій, що дає нові комбінації форм у поєднанні зі змістом; і, нарешті, зміни в організації культури.

А. Рончі [389] доводить, що одна з інституцій електронної культури – віртуальний музей – це не просто колекція графічних образів, відтворених на комп'ютері. Це – нова реальність, в яку вживається людина. Д. де-Хаан і

Ф. Хьюсман вважають, що термін «е-культура» означає не тільки поширення нової інформаційної технології та її застосування для різних цілей, а й так само зміну низки соціальних відносин, цінностей, норм, стереотипів поведінки. При цьому технологічні знання становлять суттєву частину культури, її нові стереотипи, ритуали, норми. Водночас можна впевнено прогнозувати зростання частки творів, у тому числі і мистецьких, створених виключно у цифровому середовищі, таких, що в силу своєї генези не матимуть аналогового примірника. Питання їх збереження, ставиться фахівцями, у тому числі і бібліотечними, вже сьогодні.

У бібліотечному середовищі поки що не вироблені якісні технології відбору необхідної суспільству інформації із загальних обсягів наявного інфотворення, технології сприяння процесу її ефективного використання в інтересах суспільного розвитку. Бібліотечні установи можуть значною мірою сприяти зменшенню проблем, що

постають нині перед органами державної влади, науковими установами, громадськими організаціями, іншими соціальними структурами у пошуку якісної електронної інформації. Це важлива обставина в умовах бурхливого розвитку інфотворення різної, здебільшого низької, якості, оскільки у виробництві нової інформації кваліфіковані спеціалісти просто губляться в масі захоплених інфотворчістю і новими можливостями спілкування людей [48]. Таким чином, у всезростаючих масивах електронної інформації губляться якісні й необхідні для суспільного розвитку знання. Незважаючи на наявні пошукові системи, інші навігаційні інструменти зазначена проблема набирає гостроти, адже точність відбору вихідної інформації завмжди є запорукою якісного процесу подальшої діяльності.

Розробка відповідних технологій і здійснення комплектування бібліотек інформацією, в тому числі електронною, що оптимально відповідатиме запитам суспільства, програмам розвитку, цілям виробничої та іншої діяльності, сприятиме прискоренню суспільного поступу, водночас підвищуючи значення бібліотечних установ у суспільстві, розширюючи контингент користувачів. Уже сьогодні відчувається актуалізація нових запитів щодо розширення функціонального призначення бібліотечної системи, пов’язаних із зростанням потреб використання інформаційних ресурсів у суспільній практиці.

У той самий час наша національна інформаційна система сьогодні перебуває «на критичному рівні у розвитку інформаційно-технологічного сектору, після якого починаються екстенсивні процеси щодо інформаційних ресурсів, і якщо не знайти ефективних рішень у сфері керування ними, ми можемо зазнати інформаційної кризи» [73, с. 7]. Важливо наголосити, що йдеться не лише про науково-технічну інформацію, специфіка інформаційного суспільства є визначальною і для соціокультурних явищ сучасного життя.

Важливим аспектом проблеми є той факт, що частина **електронних документів, які часто не мають друкованих аналогів, може являти історичну, культурну чи наукову цінність,** про що йдеться у статті дисертантки [195]. При цьому застосовування традиційних прийомів і методів формування та використання фондів до мережевих документів видається малоефективним з огляду на принципово іншу природу й характеристики цих документів. Якщо для традиційного бібліотечного фонду механізми надходження документів (обов'язковий примірник, придбання, книгообмін) визначено та регламентовано, то аналогічні процеси відбору мережевих документів визначаються різними бібілотеками й архівними установами ситуативно, виходячи з технічних, фінансових та інших аспектів. Фахівцям із збереження доводиться мати справу з документом, що не має фіксованого фізичного обсягу та лінійної структури, зміст і обсяг якого може змінюватися протягом часу, а з огляду на гіпертекстуальну множинність зв'язків між мережевими документами, часто ускладнено навіть виявлення ознак, що визначають його національну приналежність. Значна група проблем, що виникають при вирішенні завдань збереження електронних документів, пов'язана з їх залежністю від програмних і апаратних засобів, термін актуальності яких коливається в межах 10 років.

Показово, що однією з проблем, що порушувалися бібліотечними фахівцями під час Всесвітнього бібліотечного та інформаційного конгресу ІФЛА у 2016 р., було обговорення зусиль для збору цифрових даних і забезпечення легкого доступу громадськості до них як питання цілісності, збереження текстів, що генеруються людством, максимально повними й неушкодженими як матеріалів і джерел для дослідників. Фахівці наголошували на загрозі здатності досліджувати і вивчати історію та сучасний стан світу у випадку зникнення чи змін матеріалів, створених у цифровому вигляді. Не виключалася навіть можливість

«**цифрових темних віків».** При цьому проблема артикулювалася як така, що визначає «майбутнє бібліотек і світу» та підкреслювалася відповідальність сучасних фахівців перед майбутніми поколіннями в питанні збору й збереження контенту, створеного в цифровому форматі. «Чи можемо ми написати точні історії світу, якщо створений “у цифрі” контент зникне?» – так стояло питання при обговоренні [377; 379]. Науковців і фахівців, що працюють з текстами, створеними в мережі, турбує також те, що під час обговорення питання електронного збереження зберігається тенденція спочатку думати про оцифровані, а не про створені в електронному форматі матеріали [400].

Отже, бібліотеки, беручи на себе відповідальність за те, щоб опубліковані документи незалежно від формату були збережені й доступні в подальшому, почали роботу над створенням інструментів і технологій для збору, реєстрації та архівування інтернет-ресурсів з метою їх довгострокового зберігання. Таким чином, акумуляція цифрової спадщини ставить завдання збору в умовах інформаційного вибуху, що, у свою чергу, актуалізує необхідність перегляду принципів, об’єктів відбору та збереження, вироблення нових технологічних і метолодогічних підходів. На сьогодні для відбору та збереження документів «першого вебу», тобто одностороннього потоку інформації через веб-сайти у форматі «автор – читач», підходи більш-менш вироблено [122; 267; 249; 167]. Тоді як Web 2.0 (поняття, що використовуються для опису принципових технологічних змін, а вслід за ними змін у тенденціях медіа-творення та медіа-споживання: перехід від одностороннього потоку інформації через веб-сайти, що містять матеріал «тільки для читання», до інтерактивного, децентралізованого процесу накопичення інформації за участі користувачаів у процесі її створення, коригування й трансляції) потребує для збереження окремих стратегій. **Проблема збереження документів, згенерованих у інтерактивному інформаційному просторі** соціальних медіа, що

характеризуються нелінійністю, мультиформатністю, гіпертекстуальністю, незавершеністю, колективним авторством, ставлять перед документознавцями, архівістами, комунікативістами нові виклики. Згадана відмінність між документами, щодо яких стоїть завдання акумуляції, може бути описана і як відмінність електронних інформаційних ресурсів, що представлені в мережі Інтернет як закінчений інформаційний продукт, та динамічних інтернет-документів, що є результатом діяльності користувачів мережі й частка яких у мережевому документному потоці постійно зростає [103].

Експонентне зростання кількості інформації, продукованої в цифровому вигляді, такої, що не має аналогових варіантів, ставить її збереження як надскладне завдання, вирішення якого поки не має повних фінансових чи технічних відповідей. У цьому напрямі доводиться визнавати обмеженість можливостей найпотужніших бібілотек як, наприклад, у випадку заявленого проекту Бібліотеки Конгресу США із створення архіву всіх публікацій (твітів) соціальної мережі Twitter. Необхідність його реалізації обґрунтовується відображенням суспільних процесів у соціальних медіа, які доповнюють, а в деяких випадках витісняють інші засоби зв’язку і творчого самовираження. Фактично, цей проект Бібліотеки Конгресу ілюструє один з підходів до акумуляції контенту для поповнення інформаційних баз: максимальний, по можливості вичерпний збір цифрових матеріалів. Утім, його повноцінна реалізація зважаючи на технічні, фінансові та інші причини є досить складним завданням. Уже до кінця 2017 р. Бібліотека Конгресу відмовилася від початкової стратегії вичерпного архівування [391]. Згідно з новим підходом бібліотека прийматиме на зберігання Twitter-повідомлення лише вибірково, відповідно до політики комплектування, ті, які мають суспільний інтерес.

Так, вибірковий принцип роботи з архівування соціальних мереж використовує шведське відомство державного архіваріуса, одне із завдання якого є збереження культурної спадщини в різних її формах, у тому числі архівування інформації, що публікується в електронних ЗМІ. Починаючи з 2014 р., Національний архів Великої Британії архівує Twitter-повідомлення і відеоматеріали на YouTube, опубліковані органами центрального уряду Великої Британії у їхніх офіційних облікових записах у соціальних мережах. Ця подія є кульмінацією складного технічного проекту із захоплення контенту соціальних мереж для веб-архіву уряду Великої Британії (UK Government Web Archive) і забезпечення їх довгострокової схоронності як офіційних державних документів. Архів матеріалів із соціальних мереж уряду Великої Британії охоплює деякі ключові події недавньої історії країни, такі як діамантовий ювілей королеви, Олімпійські ігри 2012 р. у Лондоні, публікація бюджету, формування коаліційного уряду після загальних виборів у 2010 р.

Виконуючий обов'язки виконавчого директора та зберігача Національного архіву К. Бройер (C. Brohier) коментує: «Соціальні мережі на сьогодні відіграють важливу роль у взаємодії уряду з його органами. І Twitter використовується для уточнення питань політики, а YouTube – для просування ініціатив. З цієї причини національним архівам необхідно було розробити системи, що підтримують архівацію контенту соціальних мереж, і забезпечити довгострокове зберігання цих форматів як частини офіційної документації… Це вражаючий крок уперед для архівів і для історії – у нинішнього й майбутніх поколінь, для того щоб зрозуміти перебіг історичних подій, з'являється можливість переглядати твіти, подібно до того, як ми це робимо сьогодні з історичними телеграмами». Національні архіви працювали спільно з **Фондом інтернет-пам'яті (Internet Memory Foundation, http://internetmemory.org/en)** над розробленням інструментів для

захоплення документів у контексті, у якому вони спочатку були опубліковані, зберігаючи контент і роблячи його постійно доступним через сайт веб-архіву уряду Великої Британії (http://www.nationalarchives.gov.uk/webarchive). Починаючи з 2003 р., Національний архів узяв на зберігання понад 3 млрд об'єктів, які були опубліковані в мережі органами уряду Великої Британії, включаючи веб-сторінки документів, інтерактивних ігор. І тепер, з додаванням в електронний архів контенту соціальних мереж, обсяги архіву неминуче стрімко зростатимуть.

Національний архів продовжить на регулярній основі архівувати твіти і відеоканали органів центрального уряду Великої Британії та має намір розвивати архів контенту із соціальних мереж з метою його повної інтеграції з рештою веб-архіву уряду Великої Британії. Паралельно Національний архів Великої Британії автоматизовано сканує сайти органів місцевої влади та NHS-сайти (сайти Національної служби охорони здоров'я Великої Британії), щоб у найближчі два роки охопити широкий спектр інформації місцевого значення, включаючи ті дані, які ще не поповнили сайт data.gov.uk.

Про намір забезпечити до 2020 р. архівацію матеріалів соціальних мереж заявив Національний архів США. Відповідно до Директиви з управління державними документами-2012 (Managing Government Records Directive M-12-18), федеральні органи виконавчої влади зобов'язані до кінця 2019 р. забезпечити управління в електронному форматі всіма електронними документами постійного терміну зберігання (у тому числі в соціальних мережах) і взаємопов'язаними з ними метаданими. Зазначені проекти націлені насамперед на збирання й депонування офіційних сторінок соціальних медіа як нового виду інформації державних органів. Як близькі до вказаних можуть розглядатися проекти, орієнтовані на збереження інформації сайтів, що припинили своє існування (наприклад, CyberCemetery – архів державних

сайтів розформованих відомств США, підтримуваний університетом Північного Техасу.

Наведені приклади [195] можуть служити як ілюстрацією масштабності поставлених завдань та важливості вироблення дієвих підходів до їх вирішення, так і практичної неможливості за наявних ресурсів і технологій реалізувати вичерпний чи хоча б максимальний збір цифрових матеріалів. Цей висновок актуалізує визначення підходів до архівування мережевих інформаційних ресурсів: вибіркове збирання інформації за критеріями суспільної, наукової, історичної або культурної цінності; архівування національних сегментів мережі Інтернет – «мережевої україніки». Крім згаданої вище ініціативи Бібліотеки Когресу, можна вказати проект зі збору контенту соціальних мереж для веб-архіву уряду Великої Британії (UK Government Web Archive) і забезпечення його довгострокової збереженості як офіційних державних документів; наміри Національних архівів США забезпечити до 2020 р. архівацію матеріалів соціальних мереж, що дає змогу зробити висновок про реалізацію на сьогодні проектів, націлених насамперед на збирання й депонування офіційних сторінок соціальних медіа як нового виду інформації державних органів. При цьому існує величезний пласт інформації, що відображає сучасні соціокультурні процеси, але залишається поза рамками офіційного дискурсу та має водночас не менший інтерес для дослідників різних напрямів.

Отже, як наголошувалося у працях дисертантки [189], беручи участь у процесах збору, зберігання, виробництва, поширення й використання загальнодоступної інформації, бібліотеки об’єктивно сприяють перетворенню її на цінний суспільний продукт, національний ресурс, від якого залежить стійкий розвиток суспільства. Причому роль бібліотек у зберіганні національних інформаційних ресурсів і забезпеченні суспільного доступу до них, з урахуванням використання інтернет-технологій, на думку експертів, неухильно зростатиме.

Так само можна впевнено прогнозувати зростання частки інформації, створеної та існуючої лише у електронному форматі, як і підвищення її впливовості у соціокомунікаційних процесах. Ці тенденції лише актуалізуватимуть завдання, вирішення яких започатковано у дисертації.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3

У розділі розглянуто особливості функціонування бібліотеки як соціального інституту в контексті діалектичного взаємозв'язку: бібліотека – складова національного наративу як символ культурної та інтелектуальної потуги нації; бібліотека – суб'єкт творення національного наративу через реалізацію меморіальної функції; бібліотека – суб'єкт сучасних інтерактивних практик творення національного дискурсу, результатом якого стає осмислення та засвоєння національного наративу. Таким чином обгрунтовується суб'єкт-об'єктний діалектичний зв'язок бібліотеки та національного наративу, що трактується як сукупність ідентичнісних текстів, яка формує уявлення нації про себе, твориться і переосмислюється в різноманітних практиках.

Представлення національних бібліотек у інформаційному інтерактивному просторі – апеляція до історії та вкоріненості бібліотеки у націєтворення; розкриття фондів як відображення культурної унікальності, популяризація цифрових ресурсів, що об'єднують значимі для нації тексти, так само як і спрямованість бібліотечних представництв на творення включеної спільноти – засвідчують, що в інформаційну добу бібліотека зберігає статус одного із символів культурної самобутності та самодостатності спільноти.

Водночас бібліотека є суб'єктом творення національниого наративу, реалізовуючи меморіальну функцію збереження зафіксованої у документному вигляді пам'яті спільноти – відбору для зберігання, забезпечення доступу та ретрансляції значимих текстів, документів та культурних пам'яток. Власне, бібліотеки, завдяки представленню на своїх ресурсах, в тому числі і інтерактивних, відповідної інформації, формують особливий зріз національного інформаційного простору, який

транслює світові позицію держави, громадянського суспільства, окремого громадянина стосовно подій і явищ суспільного життя.

Виступаючи ініціаторами і виконавцями потужних національних та наднаціональних електронних проектів, що надають вільний і відкритий доступ до текстів, звукозаписів, зображень, відеоматеріалів, які документують національну спадщину, бібліотеки не лише забезпечують доступ до пам'яті спільноти, а і долучаються до створення символічного капіталу – репрезентації національних досягнень. Бібліотека транслює національний наратив, представляючи значимі тексти через виставкову діяльність, формування електронних колекцій і бібліотек, репрезентуючи їх у глобальних колекціях як інтелектуальний і культурний образ нації.

Системний розгляд означених проектів дозволяє прослідкувати їх еволюцію від окремих електронних колекцій до комплексного інформаційного ресурсу (за К. Лобузіною) та появу особливих інтерактивних проектів, що передбачають включення до їх творення користувачів. Існуючі описи цих проектів акцентують в основному на аспекті наповнення ресурсу, тоді як потенціал формування спільноти навколо соціокультурних проектів, на наше переконання, навіть перевищує ефект – завдяки спільній дії, включеності учасників у процеси, відбувається формування та ретрансляція смислів, вироблення спільних уявлень, що є складовою колективних ідентичностей.

Важливо наголосити, що йдеться не лише про трансляцію, а і вироблення відповідних смислів у процесі комунікації, причому потенціал такого смислотворення зростає в процесі залучення користувачів до вироблення соціокультурного дискурсу. Дослідження відповідних практик бібліотек дозволило зробити висновок про те, що спільні дії, колективні рефлексії здатні виступати не лише інструментом збереження національної пам'яті та зміцнення ідентичності, а й сприяти їх формуванню і трансформації відповідно до суспільних процесів.

Таким чином, зберігаючи символічний статус – як у ретроспективі, так і у сучасній репрезентації, бібліотека залишається елементом національного наративу як значимої оповіді нації про себе. Завдяки систематичним цілеспрямованим зусиллям бібліотек відбувається організація і консолідація національних інформаційних ресурсів і продуктів, формується система забезпечення до них доступу користувачам.

Сьогодні можна говорити про те, що паралельно з офіційними каналами трансляції національного наративу як способу буття тексту і пам'яті (соціальної, культурної – колективної, що принципово в даному випадку), активно розвиваються неформальні канали на основі сучасних соціальних медіа. У цьому випадку концепція національного наративу як значимої розповіді нації про себе розширюється і включає в себе не лише інституціалізовані, впорядковані соціальні інформаційні бази, а також неструктуровану інформацію приватного порядку і вироблені на її основі колективні уявленнями про минуле і майбутнє групи.

Аналіз теоретичних напрацювань та узагальнення бібліотечного досвіду представлення у мережі значимих текстів дозволили запропонувати авторське уточнення класифікації рівнів конвергенції: поряд із інституційною та функціональною запропоновано новий вид - суб’єктну конвергенцію, що описуватиме зрощення і змішування ролей: читача, автора, співавтора, експерта, перекладача, критика тощо.

Тож оскільки інтерактивне інформаційне середовище інтенсифікує та трансформує соціальні практики, сприяє продукуванню нових, питання відбору ресурсів, що відображають зазначені практики, лежить в площині реалізації кумуляційної функції бібліотек.

Аналіз діяльності бібліотек із збереження цифрової спадщини інтерактивного простору, дозволив зробити висновок про те, що для бібліотечної практики та її теоретичного осмислення пріоритетними є збереження оцифрованих матеріалів, тоді як до створених в

електронному форматі матеріалів – уваги менше. Щодо останніх, то на сьогодні реалізуються головним чином проекти установ пам'яті, спрямовані насамперед на збирання й депонування офіційних сторінок соціальних медіа як нового виду інформації державних органів (проект Бібліотеки Конгресу США із створення архіву публікацій соціальної мережі Twitter, проект зі збору контенту соціальних мереж для веб-архіву уряду Великої Британії). Водночас поза увагою існуючих проектів залишається величезний пласт інформації, що відображає сучасні соціокультурні процеси, але залишається поза рамками офіційного дискурсу та має водночас не менший інтерес для дослідників різних напрямів. Вивчення, кумуляція та забезпечення зберігання цих масивів інформації – у сфері практичної та теоретичної діяльності бібліотек, зокрема, їх спеціальних підрозділів.

У третьому розділі дисертації подано основні результати з наукових праць, включених до Списку публікацій здобувача за темою дисертації і представлених у Списку використаних джерел: [185], [186], [189], [195], [198], [202], [221], [223].

РОЗДІЛ 4 СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ БІБЛІОТЕЧНО-ІНФОРМАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ІЗ ЗБЕРЕЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО НАРАТИВУ

4.1 Аналіз основних стратегій кумуляції бібліотеками національного наративу інтерактивного інформаційно-комунікаційного простору

Ускладнення структури інформаційних ресурсів, прискорене зростання їхніх обсягів, актуалізують завдання вдосконалення методик оновлення, удосконалення методів обробки й аналізу інформації, введення в суспільний обіг матеріалів національних інформаційних фондів. Бібліотечні, архівні, музейні та інші центри зберігання інформаційних ресурсів удосконалюють роботу, пов'язану як із уведенням в обіг дедалі ширших пластів своїх інформаційних фондів, так і з кумуляцією інформації глобальної мережі.

Такі характеристики інтернет-комунікації, як мультимедійність, інтерактивність, глобальність істотно посилюють її вплив порівняно з традиційним медійним дискурсом, соціальні мережі мають властивість проявляти й консолідувати інформацію, впливаючи на формування думок, поглядів, настроїв. Створюється загальний вимір буття різних груп, який реалізується через культурні практики переживання і створення (співтворення) традицій, звичаїв, норм поведінки, способів мислення й розуміння навколишнього світу та себе в ньому.

Сьогодні можна говорити про те, що паралельно з офіційними каналами трансляції національного наратива як способу буття тексту й пам'яті (соціальної, культурної – колективної, що принципово в цьому випадку) активно розвиваються неформальні канали на основі сучасних соціальних медіа. У цьому випадку **концепція національного наратива як значущої розповіді нації про себе розширюється і включає в себе**

не лише інституціалізовані, упорядковані соціальні інформаційні бази, а також неструктуровану інформацію приватного порядку та вироблені на її основі колективні уявлення про минуле й майбутнє групи. Тож оскільки інтерактивне інформаційне середовище інтенсифікує та трансформує соціальні практики, сприяє продукуванню нових, питання відбору ресурсів, що відображають зазначені практики, лежить у площині реалізації кумуляційної функції бібліотек (детальніше у статті дисертантки [195]).

Крім **проблеми визначення об'єктів депонування,** актуальним залишається питання стратегій відповідної діяльності. На сьогодні можна говорити про напрацювання різними бібліотеками декількох підходів. Серед найпоширеніших – автоматичне «захоплення» контенту, тобто процес фіксації електронних документів мережі в певний проміжок часу, що здійснюється пошуковими роботами, які аналізують змістове наповнення ресурсу з подальшим занесенням посилань на нього в індексну базу.

У контексті проблеми збору мережевих інформаційних ресурсів для цілей тривалого зберігання більш-менш розробленим може вважатися напрям, пов'язаний з відбором через пошукові системи й каталоги Інтернету, або з автоматичним відбором за допомогою програм-роботів, або шляхом вибіркового відбору, глибокого збору та архівування сайтів. Водночас цей метод недостатньо ефективний для збору та збереження таких інтернет-ресурсів, як потокові відео й аудіоресурси, результати роботи веб-камер, інтерактивні документи, цифрові матеріали різних типів, що зберігаються в базах даних. При такому відборі досить важко поставити маркери, що дають змогу знаходити всі матеріали, які потребують збереження: мережеві публікації не є лінійними та закінченими, включають у себе ресурси різних форматів (текст, статичні зображення, відео й аудіофрагменти, потокові відео та аудіо), мають складну структуру. Часто складно

встановити автора і видавця матеріалу. Дата публікації також може бути розмитим поняттям, враховуючи динамічність і постійне оновлення сайтів. Потребують особливого підходу також інтернет-ресурси з коротким життєвим циклом – необхідний вибірковий тематичний відбір з глибоким багаторівневим збором і архівуванням таких матеріалів.

Утім, у результаті автоматичного збору мережевих ресурсів, званого також веб-харвестінгом, утворюються величезні обсяги інформації для зберігання. Ця інформація не може бути каталогізована звичайним способом, тому для автоматичного анотування та структурування розробляються і використовуються спеціальні програми, засновані на методах семантичного вебу.

Інший підхід – аналітичний: визначення тематики та джерел з подальшим відбором, систематизацією й попереднім аналізом зафіксованих матеріалів – відповідна практика напрацьовується, зокрема, інформаційно-аналітичними підрозділами НБУВ. Успішним досвідом у цьому напрямі є діяльність Служби інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади та Національної юридичної бібліотеки, що працює в структурі Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. Однією з важливих складових джерельної бази інформаційно-аналітичних продуктів цих підрозділів є мережеві ресурси – інтернет-видання, електронні версії друкованих ЗМІ, спеціальні інтернет-проекти, сайти владних структур, наукових установ, громадських і політичних організацій, галузеві електронні ресурси. Моніторинг і відбір інформації здійснюється за визначеними напрямами, серед яких громадська думка про правотворення, конституційний процес в Україні, розвиток науки, проблеми інформатизації, українсько-російські відносини, регіональні конфлікти, розвиток соціальних мереж тощо. Таким чином бібліотека надає не лише технічні можливості доступу до первинної, необробленої інформації, а і створює якісно інший рівень доступу – інтелектуальний, який надає структуровану,

систематизовану інформацію, зріз з певної проблеми, зроблений на основі аналізу великих масивів первинних джерел. Це значно скорочує час пошуку й обробки необхідної інформації, підвищує ефективність її використання, водночас потребуючи значних інтелектуальних і наукових технологій [267].

На аналітичному підході базується і стратегія Національної бібліотеки Австралії, у якій відбір веб-ресурсів для депонування здійснюється персоналом бібліотеки на основі аналізу змісту і визначення цінності [323].

Ще один підхід можна описати як модеруючий, за якого бібліотека визначає тематику, формат інформації, створює відповідні майданчики (сайти або сторінки), де може бути опублікований користувацький контент, і звертається із закликом до користувачів про потребу в такій інформації. Як успішний приклад такого підходу можна назвати проект віртуального архіву Європейської цифрової бібліотеки, присвяченого подіям Першої світової війни, Europeana 1914–1918, що включає, серед іншого, тисячі об'єктів, наданих приватними особами із сімейних архівів (організаторами була передбачена можливість завантаження матеріалів, пов'язаних із цією темою із сімейних архівів). В українській практиці установами пам'яті такий підхід також застосовується. Наприклад, таким чином збір світлин і артефактів, пов'язаних з Євромайданом, проводив меморіальний музей тоталітарних режимів «Територія терору». У процесі реалізації проекту було отримано понад 1 тис. фото з різних куточків України.

На сучасному етапі рано говорити про вироблення єдиної універсальної стратегії кумуляції цифрової спадщини інтерактивного простору. Усі названі підходи – автоматичний, аналітичний, модеруючий – мають як свої переваги, так і недоліки. Очевидно, що оптимальним є поєднання різних підходів, виходячи із специфіки матеріалу, що потребує архівування та збереження.

Загалом діяльність бібілотек, спрямована на кумуляцію інформації, виходячи з особливостей інтерактивного інтернет-контенту, дає змогу розв'язувати проблеми дослідницького характеру – пошук способів комплексного аналізу мультиформатного представлення тексту, інтерактивної діяльності комунікантів, здійснення впливу, застосування комунікативних стратегій – аж до виявлення характеристик культурних домінант певного інформаційного середовища. Сучасні підходи, з огляду на принципову неможливість забезпечити повноту архівування в інтерактивному інформаційному середовищі, передбачають виокремлення інформаційних потоків як циркулюючої культурної інформації, використовуваної суб'єктами інформаційної взаємодії як засоби соціальної діяльності, виходячи з принципів значущості, інформативності, репрезентативності, релевантності, а також розроблення інструментарію збору й аналізу даних, які узгоджуються з медійною специфікою онлайн-дискурсів.

Оскільки значна частина електронних документальних ресурсів існує тільки в глобальних комп'ютерних мережах, серйозним викликом для сучасної наукової гуманітаристики стають як практичні зусилля для збереження масивів інформації, так і теоретичне осмислення цих процесів. До того ж гігантські обсяги вже накопиченої інформації, безперервне зростання її кількості, різнорідний і роз'єднаний за багатьма ознаками характер зберігання й поширення, відсутність уніфікованого доступу до неї створюють істотні й зростаючі проблеми, що утруднюють ефективне використання інформації. Отже, завдання відбору мережевих ресурсів, їх накопичення, довготривале зберігання й організація доступу для їх подальшого використання на сьогодні набуває особливої актуальності для інформаційного суспільства та наукової бібліотеки як невід'ємної її частини.

Водночас у сучасному бібліотекознавстві це питання не знайшло достатнього висвітлення та перебуває, скоріше, у процесі відпрацювання

окремих проектів і виокремлення проблем, що потребують розв'язання. По-перше, процеси, які потребують наукового осмислення, постійно розвиваються й ускладнюються, їхня динамічність змушує документознавців, архівістів, бібліотекарів шукати відповіді на нові виклики в «наздоганяючому» режимі. По-друге, масштаби поставлених завдань потребують комплексного рішення: вироблення методичних підходів відбору, упорядкування й обслуговування користувачів, вирішення фінансових і технологічних питань тривалого зберігання грандіозних обсягів інформації.

Виходячи з того що дискурс це форма соціальної практики, середовище, що охоплює значущі та впливові тексти, виникає проблема фіксації дискурсів соціальних медіа як об'єкта ряду наукових рефлексій. Її розв'язання ускладнюється рядом труднощів, пов'язаних, по-перше, з масштабами продукування інформації в інтерактивному просторі, коли кожний учасник комунікації є і автором, і реципієнтом, а також рівнем «інформаційного шуму». По-друге, з дисперсним характером онлайн-дискурсів – будь-який текст може бути тиражований декількома авторами на різних інформаційних платформах, трансформований будь-яким чином, маючи при цьому сумарний вплив, який треба враховувати. Важливо також брати до уваги ще один аспект – конвергенцію традиційних і нових медіа, причому саме в онлайн-просторі: у структуру онлайн-дискурсу, крім уже звичних текстів, фото, відео та аудіо, додаються онлайн-трансляції, прямі ефіри. Це істотно знижує ефективність класичних проблемного та проблемно-хронологічного підходів, використання яких при збереженні інформації, що характеризує соціокультурні практики в інтерактивному середовищі, є досить обмеженим інструментом. Відповідно, необхідність у системному підході дає змогу розглядати як перспективний дискурсивний принцип збереження історико-культурної пам'яті в інтерактивному середовищі та, відповідно, вироблення інструментарію

збору й аналізу даних для вивчення онлайн-дискурсів як соціальних практик. Дискурсивний підхід, що дає змогу фіксувати інформацію, дає можливість розв'язувати проблеми дослідницького характеру – пошук способів комплексного аналізу мультиформатного представлення тексту, інтерактивної діяльності комунікантів, здійснення впливу, застосування комунікативних стратегій – аж до виявлення характеристик культурних домінант певного інформаційного середовища.

Дискурсивний підхід, з огляду на принципову неможливість забезпечити повноту архівування в інтерактивному інформаційному середовищі, передбачає виокремлення інформаційних потоків як циркулюючої культурної інформації, використовуваної суб'єктами інформаційної взаємодії як засобів соціальної діяльності, виходячи з принципів значущості, інформативності, репрезентативності, релевантності, а також розроблення інструментарію збору й аналізу даних, які узгоджуються з медійною специфікою онлайн-дискурсів.

Хоча основний масив аспектів цифрового збереження, що потребують пошуку шляхів вирішення, мають технічний характер, на чому наголошується у дослідженні дисертантки, що представлене як складова колективної монографії [93, с. 207-247], розвиток цього процесу не може бути відокремлений від соціальних, економічних, правових і організаційних умов, що лежать в її основі. Соціальна складова цифрового збереження визначається не в останню чергу тим, що постійний доступ до цінної інформації є життєво важливим для багатьох галузей суспільного життя, включно з науковими дослідженнями, освітнім та культурним розвитком.

Сьогодні цифрове збереження передбачає активне управління контентом, що визначається як «ряд дій і заходів, необхідних для забезпечення безперервного і надійного доступу до цифрових об'єктів, доки вони представляють цінність» [330; див також 306]. При цьому

західні дослідники [368] розглядають таку діяльність як багатоаспектний процес і наголошують, що значуща взаємодія із цифровим середовищем інформації – наукових ресурсів, навчальних матеріалів і культурних артефактів, інтегрованих, доступних, організованих таким чином, щоб сприяти традиційному використанню та продукувати, заохочувати нові його види, – залежить від ряду умов, серед яких передбачуваність і комплексність. Ідеться про те, що цифрові ресурси мають бути згруповані – у випадку неповного охоплення, наявності інформаційних лакун, невпорядкованості, їхня ефективність істотно знижуватиметься.

Не менш важливою умовою є взаємодія: цифровий контент повинен легко розділятися між послугами або користувачами й так само легко згруповуватися у випадку потреби; використовуватися без спеціальних інструментів; мати можливість бути представленим у різних середовищах, а також підтримувати послідовні методи для виявлення і взаємодії. Необхідні також механізми для авторитетного атрибутування (упізнання) контенту, сервісів і користувачів, що взаємодіють у рамках інформаційного середовища; для управління правами інтелектуальної власності та конфіденційності; забезпечення цілісності й автентичності змісту та послуг. Збереження як одна з найактуальніших проблем управління цифровими ресурсами має на меті забезпечити їх тривале майбутнє як для того, щоб захистити інвестиції в цифрові колекції, так і щоб наукові й культурні ресурси були представлені в нинішніх і майбутніх зібраннях з історичною спадкоємністю та різноманітністю [93, с. 207-247].

Таким чином, актуальні проблеми збереження цифрових ресурсів наразі мають менше спільного із технічним питанням як таким, скоріше, вписуються в ширшу тему управління цифровими ресурсами (digital stewardship), виходячи з розуміння, що йдеться не про ізольоване явище, а про один із компонентів широкої сукупності взаємопов’язаних послуг, політики й зацікавлених сторін, що, власне, і формує цифрове

інформаційне середовище. Це, у свою чергу, потребує розглядати бібліотечну діяльність із збереження цифрових ресурсів як процес, що передбачає повний спектр послуг підтримки електронних інформаційних середовищ, а також враховувати економічний, правовий та соціальний контекст.

Цифровий контент часто має рівень структурної складності, непритаманний фізичним матеріалам – він може поєднувати декілька форматів, включаючи одночасно текст, зображення, анімацію, звук і відео; може бути інтерактивним, надаючи користувачам інструменти для створення альтернативного виду або посилання на новий зміст; змінним – може бути оновлений або розширений протягом тривалого часу чи, навпаки, розділеним на частини, з тим щоб елементи поширювалися та використовувалися окремо або повторно об'єднувалися для створення нових ресурсів.

Для опису цих характеристик використовуються як поняття «мультимедійність», коли йдеться про об'єднання у одному об'єкті різних форматів; так і поняття «мультимодальність», якщо наголошується на структурі цифрового об'єкта і його принциповій доповнюваності, продовжуваності, операбельності – загалом нелінійності. Таким чином, цифровий контент може бути наділений характеристиками і функціїями, що не мають еквівалентів у аналоговому світі. У зв'язку з цим виникають питання, пов'язані з особливими вимогами до цифрового об'єкта. Є сенс розробляти декілька підходів: для деяких цілей збережений цифровий об'єкт повинен бути точною копією, ідеальним замінником оригіналу, з повним спектром функціональних можливостей, ідентичним візуальним образом; водночас не виключені ситуації, коли збереження інтелектуального змісту об'єкта достатньо [93, с. 207-247].

Ще однією точкою дискусії є період збереження цифрових архівних копій: для одних об'єктів – безстрокове, для інших – лише на

визначений термін. Отже, вибір стратегії збереження повинен відображати консенсус усіх зацікавлених сторін, пов'язаних з архівуванням цифрових матеріалів. Тут важливо чітко сформулювати мету збереження, що дасть змогу визначитися з додатковими умовами.

Паралельно виникає **проблема відбору,** оскільки стовідсоткове збереження з очевидних причин є завданням нездійсненним, як, утім, і непотрібним. Тут фахівці обговорюють два варіанти: **максимальний збір цифрових** матеріалів (вичерпний) з подальшим «просіюванням із плином часу», тобто відбору для тривалого зберігання. Інша стратегія базується на визначенні суспільно значущих ресурсів і виробленні заходів для управління протягом усього їхнього життєвого циклу (вибірковий). Визначення значущості ресурсів залежатиме, зокрема, і від культурних пріоритетів, економічної доцільності [93, с. 207-247].

У зв'язку з цим постає питання формування підходу до цифрового збереження як до економічно стійкої діяльності. Цікавим видається американський досвід, що дає можливість українським практикам прогнозувати проблеми, з якими вже зіткнулися у США. Так, фахівці ще у 2003 р. констатували, що в контексті рішень про фінансування необхідність вживати постійних заходів для збереження цифрових колекцій зазвичай залишається в тіні бажання створювати й поширювати нові форми цифрового контенту [309]. По-друге, що вже сьогодні актуально для України, виділені кошти надаються, як правило, на тимчасовій основі, часто як гранти для підтримки спеціальних проектів. Тому актуальною проблемою світової практики цифрового збереження можна вважати «величезні», як їх визначають західні дослідники, витрати. Причому прогнозувати їхні точні розміри складно, оскільки вони залежатимуть від таких факторів, як архітектура системи, тривалість архівного збереження, масштаби, стратегії збереженням. Навіть для західних баз даних, що у своєму розвитку випереджають вітчизняні, ідеться про початковий етап цифрового збереження у

випадку стартових витрат: переформатування, створення цифрового сховища, приймання матеріалів тощо. Економічна стійкість – це здатність мобілізувати достатні ресурси, на постійній основі, щоб забезпечити збереження від практики залучення грантів до досягнення рентабельності.

Водночас фінансові проблеми якщо не розв'язуються, то спрощуються за рахунок кооперації установ пам'яті: скоординований підхід обіцяє бути більш економічно ефективним, поширюючи постійні витрати на більшу кількість інститутів, і навіть зробити певні види вузькоспеціалізованого («нішевого») цифрового збереження економічно обґрунтованими завдяки розширенню масштабів інформаційного обслуговування.

У деяких випадках збереження цифрового контенту сприймається як загроза правам інтелектуальної власності, що пов'язано з існуючою невизначеністю стосовно авторського права (щодо ставлення до цифрових матеріалів); принципи справедливого використання потребують уточнення.

Можна говорити про існування кількох функціональних шарів системи цифрового збереження: нижній шар включає в себе обладнання, програмне забезпечення та мережеву інфраструктуру підтримки зберігання й розподілу цифрового контенту. Наступний шар складається з більш спеціалізованих послуг з управління змістом архіву, у тому числі створення й управління метаданими, перевірки матеріалів на предмет автентичності, цілісності. Заходи збереження здійснюються в наступному шарі послуг, включаючи моніторинг цифрового середовища сховища для змін, які можуть вплинути на можливість доступу і використання архіву змісту, а також ініціювання процесів, таких як міграція, чи протидія цим змінам. Верхній шар включає в себе послуги, які підтримують перегляд або пошук, доступ, запити, перевірку прав доступу, а також організацію доставки монографії [93, с. 207-247].

Хоча багато що ще належить зробити для розв'язання проблем, характерних для збереження цифрових матеріалів, проте варто ставити питання про те, як цифрові механізми збереження будуть інтегровані в широкий спектр інших послуг цифрової бібліотеки. Насамперед цифрові сховища функціонуватимуть не лише як гаранти забезпечення довгострокової життєздатності колекцій, а також як шлюзи доступу. Оскільки збереження відіграватиме дедалі більшу роль в управлінні цифровими колекціями, ці процеси співіснуватимуть, а деколи й працюватимуть у взаємодії з іншими регулярними функціями, такими як придбання, опис, надання через МБА. Цифрові системи керування контентом повинні знайти способи інтеграції збереження інструментів і послуг.

Перспективи довгострокового збереження цифрових матеріалів залежать від трьох чинників: визначення й розроблення стандартів для підтримки цифрового збереження; відповідні критерії та оціночні процедури для оцінювання результатів збереження, а також механізми для сертифікації дотримання стандартів цифрових сховищ. Сертифікація означатиме, що сховища відповідають певним мінімальним вимогам, вважаються кращими в поточній практиці цифрового збереження.

Для деяких матеріалів, створених (не переведених) у цифровій формі, не може бути іншого вибору, як зберегти їх як цифрові об'єкти. Водночас існує група матеріалів, у тому числі цифрових сурогатів аналогових елементів, а також споконвічно цифрових об'єктів, для яких можуть бути створені аналогові еквіваленти. Рішення про збереження в цифровій або аналоговій формі може ухвалюватися, виходячи з простого порівняння вартості двох підходів, але, в ідеалі, слід також враховувати переваги користувачі [93, с. 207-247].

Масштабні глобальні проекти, такі, зокрема, як згадана вище Світова цифрова бібліотека, не лише зосереджують культурне, наукове, історичне надбання людства, забезпечуючи до них доступ широкому

колу користувачів, а й напрацьовують методику роботи з інтегрованим контентом у глобальних масштабах, створюючи, апробовуючи і відтак пропонуючи до використання бібліотечним фахівцям методики в багатьох сферах. Вироблені в ході реалізації цих проектів підходи можуть бути експрапольовані на проекти зі збереження цифрової спадщини інтерактивного простору.

Наразі існує кілька десятків систем метаданих, розроблених для різних цілей. У посібнику зі збереження цифрової спадщини, що вийшов друком під егідою ЮНЕСКО у 2004 р., наведено схему метаданих, необхідних для виконання процесів збереження цифрового об'єкта [347]. Ця схема містить такі групи елементів: опис цифрового об'єкта; опис процесів, пов'язаних з об'єктом (включаючи створення); опис технічних характеристик усіх файлів, що становлять цифровий об'єкт; опис змін у метаданих. Ефективним напрацюванням Світової цифрової бібліотеки є, зокрема, уніфіковані метадані: кожен об'єкт описується за допомогою стандартного набору бібліографічної інформації (метаданих), що характеризує його за географічним, хронологічним і тематичним аспектом, поряд з іншими вимогами. Уніфіковані метадані забезпечують основу для сайту й підвищують імовірність виходу на сайт через зовнішні пошукові системи [93, с. 207-247].

Робочі групи Світової цифрової бібліотеки працюють з новітніми інструментами та інноваційними технологіями, що привело до вдосконалення у сфері каталогізації й розробки багатомовних веб-сайтів. Зокрема, було розроблено новий додаток каталогізації для підтримки вимог метаданих; використано централізований інструмент з перекладацькою пам'яттю, що дає змогу перекладачам не повертатися до однієї й тієї ж фрази чи слова двічі; розроблено інтерфейс, що заохочує вивчення першоджерел.

Ефективним інструментом, що може використовуватися в незалежних проектах, є визначення критеріїв внесення об'єктів до

глобальних цифрових проектів. Так, «Порадник щодо відбору матеріалів до Світової цифрової бібліотеки» [409], зокрема, узагальнює філософію відбору, визначаючи пріоритетність за критеріями унікальності та представлення історії, культури, літератури, науки країни різними мовами; перевага віддається також матеріалам, що відіграли особливу роль в історії науки й культури країни, можуть бути корисним при вивченні народної культури та побуту країни; ідображають важливі події в історії країни в цілому чи окремі віхи; пов'язані з видатними особами, які вплинули на перебіг історії.

Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського є ініціатором створення єдиної інформаційної основи для збереження цифрових колекцій, що відображають шлях історичного розвитку України в культурній, науковій і соціальній сферах [124].

Таким чином, бібліотеки, поряд з функцією збереження знань, у відповідь на формовані суспільством нові потреби, створюючи цифрові колекції, входячи у міжнародні проекти, присвячені збереженню культурних надбань у електронному середовищі, реалізують і функцію їхнього розвитку. Розвиток глобального інформаційного простору змінює традиційні функції та соціальні ролі існуючих інформаційних систем, до яких відносимо і бібліотечні. Поряд із традиційними для бібліотек функціями – просвітницької, освітньої, меморіальної як збереження, примноження, надання доступу і популяризації національної культурної спадщини посилюється інформаційна та посередницька – роль інформаційного центру із надання доступу до національних і світових інформаційних ресурсів, навігація користувача у інформації. Збереження цифрової спадщини є більшим ніж просто технічний процес увічнення цифрових сигналів. Це також соціальні й культурні процеси в сенсі вибору: які матеріали повинні бути збережені, у якій формі; це економічний процес у сенсі узгодження обмежених коштів з амбітними цілями; це юридичний процес, це питання

відповідальності та стимулів, а також формулювання й організації нових форм кураторської практики. Інноваційна модель розвитку будь-якої країни, у тому числі й нашої, обов'язково має враховувати соціогуманістичне начало. Тільки тоді можна сподіватися на успішне розв'язання в умовах глобалізації таких важливих проблем сучасності, як збереження національної ідентичності народів і розвиток розмаїття світу в його інтеграційній єдності.

Творення єдиного загальнонаціонального культурного простору, забезпечення самоцінності, незалежності культури й мистецтва в усіх їх численних проявах, збереження багатої національної культурної спадщини, забезпечення свободи творчості, найширшого доступу громадян, особливо молодого покоління, до культурних надбань виступає як цілісний консолідуючий фактор становлення та зміцнення української національної державності (детальніше у статті дисертантки [210]).

4.2 Локалізація національного сегменту інформаційно-комунікаційного простору як об'єкту бібліотечного депонування

Важливо, що хоча Інтернет і є глобальною мережею, особливості національних процесів інформатизації, а також специфіка політичного, економічного, культурного життя в різних країнах дає змогу говорити про формування національних сегментів інформаційного простору, у якому функціонують ресурси з доволі вираженими національними особливостями, про що ідеться у статті дисертантки [220]. Національні сегменти логічно розглядати як такі складові середовища, для яких внутрішні зв'язки є значно сильнішими, ніж зв'язки із іншими складовими, а більшість інформаційних потреб національних користувачів можуть бути задоволені національними ресурсами та інтернет-сервісами (за умови повноцінного розвитку національних сегментів інформаційного простору). Національні сегменти забезпечують національний розвиток як інформаційні бази та репрезентують національну культуру у глобальному просторі. Для національних сегментів інтернет-простору характерні врахування національної специфіки – мовної, ментальної, історично сформованих традицій; відповідність нормативно-правовим вимогам, стандартам, нормам і правилам. Український сегмент інтернет-простору від початку свого існування має проблеми і з повноцінним функціонуванням – головним чином у зв'язку із надмірною інкорпорованістю із російським сегментом, яка при цьому має специфіку конкуренції (у тому числі і комерційної, оскільки йдеться про потужний ринок реклами, а також світоглядної та ідейної), і – з його локалізацією. Причому проблеми локалізації національного українського сегменту інтернет-простору – Уанету – прямий наслідок вказаної пов'язаності з Рунетом та відповідної специфіки українського медіа споживання.

Завдання кумуляції, що стоять перед бібліотеками, аналіз потоків, аналітичним центрами актуалізує концептуалізацію цього питання у бібліотекознавчих дослідженнях

З'ясування специфіки розвитку українського інтерактивного простору потребує чіткого окреслення предмета аналізу та, відповідно, визначення його меж. Одразу доводиться констатувати, що однозначно розмежувати національні сегменти навряд чи можливо – і з огляду на такі конституюючі ознаки інтернет-простору, як глобальність та доступність, і враховуючи надвисоку рухливість та динамічність інформаційного середовища вебу, і через специфіку вітчизняного інформаційного простору, що значною мірою залишається пострадянським та інкорпорованим з потужним російським. Саме з огляду на останній аспект найбільш актуальним, хоча і не єдиним завданням тут є розмежування Рунету та Уанету як дослідницького поля дискурсивних практик.

Що стосується ресурсів першого вебу, то і формування фондів мережевих ресурсів на основі інформації з них, і локалізація національних ресурсів (а також – наднаціональних, наприклад, для наповнення мережевої європейської депозитарної бібліотеки – Networked European Deposit Library (NEDLIB) з метою такого архівування, були започатковані найпотужнішими національними бібліотеками ще в 90-х роках минулого століття. В Україні наукова систематизація такої діяльності грунтується на концепції «мережевої україніки» В. Копанєвої як логічного розширення архівної, рукописної та друкованої україніки, що включає наступні складові: наукові та суспільно значущі документи українського сегмента глобальних інформаційних мереж; зарубіжні наукові ресурси з пріоритетних напрямів інноваційної діяльності в Україні й іноземні публікації щодо України; публікації українською мовою та українців і українських інституцій у світових інформаційних мережах [118].

НБУВ на сьогодні реалізується проект «Електронна бібліотека “Україніка” – інтегрований національний електронний інформаціний ресурс» (http://nbuv.gov.ua/node/3699), що має на меті «акумулювати у цифровому форматі твори всіма мовами, незалежно від місця видання, про український народ, де б і коли б він не жив, про територію України та про всі народи, які жили або живуть на цій території». Україніка розглядається сьогодні як задокументоване свідчення історичного розвитку народу та держави, а також як джерельна база українознавства, ресурс знання про Україну, науковий опис та реєстрація якого реалізується бібліографією, археографією, джерелознавством та іншими профільними спеціальними дисциплінами. Загальний підхід враховує документи, створені в Україні, в інших державах – про неї, а також документи, створені українцями, які безпосередньо не працювали в царині української культури або науки, але які зробили значний внесок у світову культуру. Отже, з того часу поняття У. концентрує масив первинної (книги, оригінали документів чи їхні копії) та вторинної інформації (систему картотек, каталогів, реєстрів, путівників, довідників, власне археографічну чи бібліографічну інформацію).

Втім, коли мова йде про ресурси Веб20, виокремлення національних – в силу колективного авторства, дво- (і більше) мовності українського суспільста, стає достатньо складним завданням, а з огляду на наукову і суспільну затребуваність виявлення, фіксації і зберігання інформації таких ресурсів – завданням нагальним.

Свого часу ми у спеціальних статтях [203; 214; 220] розглядали існуючі підходи до визначення національного іінтерактивного інтернет-простору, хоч слід зазначити, що щодо таких підходів ідеться не про обгрунтовані систематизовані критерії, а про ситуативний вибір дослідниками емпіричного поля для роботи із інтернет-простором. Серед таких ситуативних рішень найпростішим і очевидним видається формальний підхід до диференціації національних сегментів інтернет-

простору – покладення в основу визначення юридичного (адміністративного) принципу, згідно з яким доменні імена із сукупністю IP-адрес користувачів, а також мереж, що проходять по території країни, є демаркаційною ознакою при описі національного сегмента Інтернету. До адміністративних критеріїв може бути віднесений і критерій розташування хостингу (комп'ютерів і відповідного програмного забезпечення) для розміщення фізичної інформації на сервері. Утім, вибір хостинг-провайдера чи реєстрація доменного імені доволі часто визначаються фінансовими, маркетинговими чинниками чи безпекою і непов'язані з країною. Відповідно, формальні критерії не можуть переконливо свідчити про належність чи, навпаки, неналежність ресурсу до національного сегмента інфопростору.

Одним із ключових показників національного простору в мережі Інтернет виступає мова. Відповідно, серед окремих українських блогерів і дослідників побутує думка, що український сегмент соціальних медіа та Інтернету загалом має визначатися за мовною ознакою. За цією ж логікою російські дослідники представляють українську блогосферу частиною загальноросійської, з огляду на домінування в ній російської мови. Так, робот Yandex.Ru, що генерує значну частину статистичної інформації, на якій базуються дослідження, автоматично вважає сервери в домені UA російськими. За цією ж логікою російськомовні дискурси, продуковані українцями, розглядаються як частина загальноросійського інтерактивного простору [53, с. 9–52]. Водночас, якщо, наприклад, брати до уваги лише мовний показник, то доведеться виходити із даних, за якими на одному з найпопулярніших блогових майданчиків – «Живому Журналі» – налічується всього 49 україномовних блогерів, які мають понад 1000 читачів, до цього понад 60 % україномовних блогів на ЖЖ давно занедбані. При цьому абсолютна більшість блогів, генерованих українцями про українські реалії, розглядатиметься або

як складова російської блогосфери, причому малопрезентативна, з точки зору російських дослідників, або в невизначеній «сірій» зоні [214].

Тож для досліджень специфіки українських масових комунікацій виокремлення національного інформаційного простору за мовною ознакою не може вважатися репрезентативним, оскільки в умовах білінгвізму в Україні продукується як російськомовний, так і україномовний контент, паралельно з публікаціями іншими мовами. Якщо врахувати, що багато інтернет-ресурсів існують у кількох мовних версіях, стає неминучим перетин і накладення меж національних інтернет-сегментів, що суперечить безпосередньо логіці сегментації й демаркації кордонів географічного простору. Комунікація користувачів українських соціальних медіа за неписаним етикетом (нетикетом) є полімовною – користувачі дописують тією мовою, якою комунікують; більшість тредів, як мінімум, двомовні, в окремих спільнотах послуговуються також білоруською та польською. Деякі користувачі дублюють дописи двома мовами (наприклад, поет Б. Херсонський) [220].

У будь-якому разі, практика деяких російських ресурсів (блогів, файлообмінників, спільнот у соціальних мережах) забороняти «размещение сообщений на любых других языках, кроме русского, а также сообщений, написанных транслитом» (пошукова система Google на запит за відповідною фразою пропонує понад 12 тис. результатів) для українських ресурсів не є характерною. Загалом мовні практики в інтерактивному просторі доволі складні й заслуговують на окреме дослідження (див., наприклад, короткий огляд факторів впливовсті мовних практик на соціокультурні процеси сучасності, зроблений дисертанткою [196]), проте навіть поверховий огляд дає змогу говорити, що мовний підхід до визначення національних сегментів інфопростору цілком справедливо може вважатися оптимальним для

лінгвістичного аналізу, проте дослідження онлайн-дискурсу як простору продукування та трансляції смислів потребує вибору більш адекватних критеріїв.

Власне, нерелевантність мовного підходу у випадку, коли предметом аналізу є процеси смислотворення, підтверджують навіть ті дослідники, які наполягають на розмежуванні Рунету й Уанету як сукупності відповідно російськомовних та україномовних ресурсів, визначаючи при цьому «межі політичного сегмента Рунету» (очевидно, як простору значущих висловлювань), орієнтуючись на «інтерес широких кіл політизованої аудиторії» [10, с. 70]. Показовим видається також висновок дослідження російськомовної блогосфери Центром Беркмана при Гарвардському університеті (2010 р.), заснованого саме на мовному критерії, про слабкість якого йшлося вище. Його результати фіксують, що аналізовані «регіональні блогери з України», які розглядаються як учасники російської блогосфери, пишуть в абсолютній більшості (84 %) в Україні, використовуючи переважно українські зовнішні посилання [235, с. 23, 55]. Відповідно, логічним було б говорити не про «регіональних учасників російської блогосфери», а про власне українську блогосферу, яка об'єднує блогову україніку – публікації, цитати, мультимедійний контент, що стосуються українських реалій і пов'язані гіперпосиланнями, і коментарі веб-сторінок (блогів), створені українськими користувачами, з українським хостингом.

В якості іншого прикладу можна навести російськомовний пост американського блогера, кримчанина, як він себе позиціонує, М. Міреєва «О социальных маркерах в крымскотатарском языке», опублікований на блоговому майданчику «Крим. Реалії» сайту радіо «Свобода» (http://ru.krymr.com/content/article/26530594.html). Отже, блог російською мовою на українському ресурсі щодо культурних традицій кримських татар, адресований зовнішньому – українському, російському (кримські татари, очевидно, менше потребують подібних

культпросвітніх пояснень) – читачеві, показує, що мовний, як і географічний, підхід до визначення національних сегментів блогосфери в українських реаліях не може вважатися ефективним.

Найбільш показовим критерієм для визначення української блогосфери видається контекстний підхід, ілюструючи який, письменник, соціальний психолог О. Покальчук зауважує: «Російські блогери не в змозі розрізнити нечисленні маніфестації лівих у Києві з нагоди річниці повстання на Арсеналі, і таке ж нечисленне – у Донецьку – вшанування правими героїв Крут. І там, і там – малі сутички, чорні та червоні прапори (до стареньких комуністів у Києві приєдналися молоді анархісти), нарікання на Москву, колишню й теперішню. Українським же – що Навальний, що Прохоров, що Красна площа, що Болотна… Усе та ж величезна Газпромія, від якої відвалюється Кавказ, у якої забуті Курили й китайський по факту Сибір, де весь час щось будують і запускають, а воно вибухає й падає» [183].

Таким чином, у політичних, соціальних, соціокультурних дослідженнях мережі логічно відштовхуватися від контекстного (висвітлюються національні, або дотичні до них реалії) та користувачецентричного підходу, коли в основу виділення національного сегмента може бути покладене поняття аудиторії Інтернету. Відповідно, український онлайн-дискурс охоплюватиме сукупність текстів, розрахованих насамперед на українську аудиторію та спрямованих на висвітлення в першу чергу подій в Україні чи закордонних з точки зору українського користувача [282]. У зв’язку з цим для визначення українського онлайн-дискурсу як мережевої україніки пропонуються підходи, розроблені в документознавстві для створення україніки як українського національного бібліографічного репертуару творів, що безпосередньо або непрямо стосуються всіх сторін життя України, документів з української тематики [166, с. 36–60.].

Такий підхід логічно поширювати на весь контент і визначати Уанет як сукупність усіх ресурсів і дискурсів, створених українцями, українською та іншими мовами, що прямо чи опосередковано стосуються української тематики. Включення до переліку не лише ресурсів і контенту, а й дискурсу пов'язане з такою важливою характеристикою інтернет-комунікації, як інтерактивність – участь користувачів у творенні контенту. Тобто якщо російський (польський, білоруський чи будь-який інший) журналіст, блогер, політик на російському ресурсі висловлює власну точку зору щодо української проблематики. Ідеться про неукраїнський інтернет-дискурс, але тільки до того моменту, коли українські користувачі включаються в обговорення, створюючи через коментарі значущий (мається на увазі зміст і кількість інформації) контент. Відповідно, дискурсивний акт, для якого неукраїнська публікація стала лише інформаційним приводом, створює тред коментарів, посилань тощо, які включають це повідомлення в український дискурс [220]. Характерним прикладом може бути обговорення так званих декомунізаційних законів навесні – улітку 2015 р. Зміни, обов'язкові до внесення в інформаційний і символічний простір України, є доволі дискусійними як серед фахівців, так і серед пересічних громадян. Парадоксально, але для дослідження дискусій української Facebook-спільноти більш перспективною може стати сторінка російського ресурсу, популярного і серед українців, ніж української патріотичної спільноти. Остання об'єднує, скоріше, однодумців, що підтримують рішення, позиція противників представлена слабо. В обговореннях проблеми на Facebook-сторінці російського ресурсу має місце максимально широкий набір аргументів як російських, так і українських користувачів.

В інших ситуаціях включення в український дискурс «зовнішніх» текстів, що публікуються українським користувачем і супроводжуються при цьому оцінками й коментарями, приводить до набуття ними нових

(відмінних від попередньо заданих чи навіть протилежних) значень. Так, фото і відеоролик про проблеми російських громадян, які їдуть улітку 2014 р. до анексованого Криму (кількадобові затори на Керченській переправі, спека, побутові незручності тощо), опубліковані й обговорювані українськими учасниками Facebook-спільноти (понад 200 коментарів, 3 тис. реакцій (уподобань, поширень) [283], створюють якісно новий текст, принципово відмінний від початкового повідомлення: замість невдоволення дискомфортом ситуація набуває протилежного значення – підтвердження тези про неприйнятність територіальних зазіхань як «крадіжок» («бажання злодюжки пощупать свіжовкрадену річ», «преступники… всегда возвращаются на место преступления», «…все испортили, сделали из Крыма какую-то зону отчуждения и теперь едут туда же…», «…поспішають на скупку краденого?..)». Окремою проблемою є високий рівень «шуму» (агресивної, неконструктивної поведінки) у таких дискусіях, проте наведений приклад усе ще зберігає актуальність.

Згаданий вище феномен «включення» з наступним переосмисленням текстів «чужого» інтерактивного простору є не спільки українською специфікою, скільки загалом характеристикою комунікації, побудованої на другому вебі. Звісно, активність включення в український дискурс кроснаціональної аудиторії російських ліберальних чи українських російськомовних ресурсів (зокрема, популярних блогерів), у тредах яких можна прослідкувати перспективні для виявлення світоглядних преференцій дискусії прямо пов’язане із інкорпорованост українського та російського сегментів, що поступово знижується, проте все ще зберігається. Слід вказати, що поступове розмежування цих просторів пов’язане не лише із політичними подіями, а і поширенням ресурсів, базованих на технологіях другого вебу. Такі ресурси значно демократичніші і дешевші, для їх розгортання достатньо користувацьких спільнот та авторських блогів. Тобто, з поширенням

технологій Веб20, на яких заснований інтерактивний інформаційний простір прискорилась інтеграція українського інтернет-сегменту, за рахунок не стільки об'єднуючої ролі національних пошукових сервісів, скільки завдяки взаємодії всередини спільноти – користувацького продукування контенту, активного коментування, обміну посиланнями. Таким чином соціальні медіа не лише прискорили розвиток українського інформаційного простору, а і стали вагомим чинником розвитку спільнот, отже, - формування ідентичностей.

За останні кілька років українська блогосфера змінила напрям свого розвитку від створення, просування та розвитку власних блогів до масового переходу до сервісів мікроблогінгу та соціальних мереж, таких як Twitter і Facebook. Водночас структурно українська блогосфера досить розпорошена. Як обґрунтовувалося у дослідженні дисертантки, що опубліковане як складова колективної монографії [225], за авторством і цілепокладанням українського блогінгу можна виокремити особисті щоденники, що зберігають первісну ідею блогу як особисто-публічного простору; народну/громадянську журналістику як непрофесійну діяльність – складову інтернет-активізму; журналістські блоги на відомих сайтах (розглядається як незалежний та альтернативний інформаційний майданчик, де можуть бути оприлюднені матеріали, які з різних причин – обмеження площі, жанру, особливості редакційної політики – не потрапили у формат ЗМІ).

Під впливом соціальних мереж (Twitter і Facebook) процеси структуризації українського простору соціальних медіа поглибилися завдяки тегуванню (від тег, англ. tag – «ярлик, етикетка, бірка» – мітка; як ключове слово для категоризації, опису та пошуку матеріалів, використовується для об'єднання матеріалів з різних розділів сайту за основною темою). Це забезпечує часткову ручну семантичну анотацію тексту, яка спрощує подальшу машинну анотацію. Прикладом є хеш-тегування у Twitter: @<ім'я користувача> для адресації відповідей та

#hash-tags для маркування подій, абстрактних і реальних сутностей. Натискаючи на такий тег, користувач може передивитись додаткове повідомлення за гіперпосиланням на цю подію.

Так, твіти українською мовою хештегуються #є #ї або #ґ – літерами, що ідентифікують український текст; виробляються уніфіковані географічні хештеги українських населених пунктів та адміністративних одиниць.

Використання наноформатів у мікроблогінгу в поєднанні з емержентним ефектом колективного тегування відкриває значні можливості аналізу трендів, взаємозв'язків і пошуку інформації. Тегування дає змогу спростити складні методи лінгвістичного, семантичного аналізу та анотації [13, с. 61]. Статистика тегів соцмереж дає змогу аналізувати топові теми в соціальних медіа, охоплення аудиторії, динаміку обговорення. Так, 21 листопада 2013 р. хештег #євромайдан (#euromaidan, #євромайдан), став трендом соцмереж за кілька годин, з цим хештегом публікувався кожен 1000-й твіт у світі.

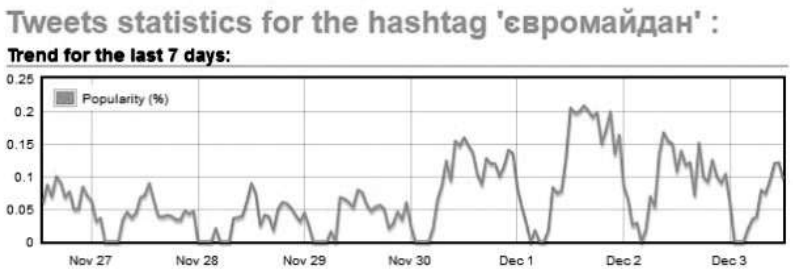

Рис. 4.2 Динаміка трендів Twitter, листопад 2013 р.

Джерело: http://statweestics.com

Тиждень хештеги, пов'язані з тематикою Євромайдану, сумарно забезпечували близько 0,2 % світового трафіку у Twitter. А в пікові моменти – увечері 1 грудня – до 0,5 % (тобто, кожен 200-й твіт стосувався подій #євромайдан) (рис. 4.2).

Таким чином, тегування є не лише засобом структуризації українського простору соціальних медіа, а й інструментом їх дослідження.

Умонтовування українських блогів у соціальні мережі спростило розвиток автономних блогів, які були й залишаються потужним інструментом особистого просування. Зростання популярності в Україні соціальних мереж сприяло розширенню кола блогерів, адже просувати, рекламувати свою сторінку за допомогою таких сервісів набагато простіше.

Показово, що всеукраїнський рейтинг топ-блогерів сайту UAINFO, агрегатора українських топ-блогів Internet Freedom Organisation (див. http://uainfo.org/rating), включає в систему оцінювання показники найбільшої соціальної мережі – Facebook, найбільшої мікроблог-платформи – Twitter, а також блог-платформу Livejournal.com. і пропонує загальний рейтинг за сумою показників, у загальній вибірці рейтингу підсумовуються всі твіти, фоловери, читачі, лайки, друзі з усіх трьох соцмереж і блог-платформ –учасників рейтингу.

Активізація використання блог-платформ інтернет-видань є ще однією тенденцією – зазвичай вони мають ширшу аудиторію, ніж блоги на звичайних платформах, їхня тематика стосується не вузьких приватних тем, а важливих соціальних, культурних і політичних питань. Саме тому особи, які їх пишуть, мають більше потенційних можливостей стати «лідерами думок» та активно залучатися до формування громадянського суспільства в Україні.

4.3 Науково-методичні підходи до відбору значимих текстів інтерактивного інформаційно-комунікаційного простору

Бібліотеки, що на сучасному етапі свого розвитку набувають рис інформаційних центрів, які здійснюють акумуляцію, зберігання і трансляцію національної пам'яті, культури, суспільно значущої інформації, мають, на наше переконання, зростаюче значення участі в сучасних комунікаційних процесах, формуючи як офіційний та науковий дискурс, так і використовуючи можливості неформальної комунікації.

Водночас поза комплектуванням в систему суспільно значущих баз, фондів бібліотек поки що залишається величезний пласт інформації, що відображає сучасні соціокультурні процеси. Цей пласт інформації формується за рамками офіційного дискурсу, але становить зростаючий інтерес для дослідників, зумовлений тим, що, по-перше, розвиток мереж став новою якістю інформаційних обмінів, пов'язаних з результатами глобальної інформатизації, по-друге, ці обміни розвиваються при постійному зменшенні контролю традиційної управлінської вертикалі і, по-третє, у процесі мережевого інфотворення здійснюється самовираження особи (чи певної соціальної спільноти, що вмонтовується в мережу), створюються можливості для реалізації її творчого потенціалу.

Українські бібліотекознавці вже порушували у фаховій літературі цю проблему. Зокрема, Д. Карпюк, міркуючи над структурою електронних ресурсів соціальних медіа як об'єкта депонування, не обмежується інформацією офіційних сторінок, пропонує кумулювати ресурси, що так чи інакше висвітлюють особисті погляди й публічну діяльність або досягнення українських політичних, громадських діячів, науковців, діячів культури та мистецтва; урядових, громадських, науково-дослідних організацій чи об'єднань; ресурси з певних галузей знань українською мовою або ресурси, авторами яких є українці,

українські установи, заклади, організації й об’єднання або іноземні організації, предметом діяльності яких є Україна; ресурси наукових видань, телевізійних чи радіопрограм [103].

Такий підхід, на нашу думку, сприятиме більш повному й репрезентативному формуванню мережевої інтерактивної україніки. Водночас чітка прив’язка до авторства як критерію відбору не враховує полілогічного характеру соціальних медіа, соціально активні учасники яких здатні впливати на суспільно-політичну ситуацію, створюючи «інформаційно пасіонарне» ядро. Очевидно, що такими інформаційними вузлами здатні стати сторінки впливових і авторитетних учасників соцмереж (так званих лідерів думок, opinion leader) – медійних персон, які мають істотний вплив на думки та світогляд інших людей, здатні впливати чи навіть формувати громадську думку. Таким чином, логічним видається кореляція пропонованого Д. Карпюком підходу, де визначальним критерієм є авторство, у комунікативному контексті. Ідеться про специфіку соціальних медіа, де важливим є не стільки офіційний статус учасника комунікації й навіть не статистичні дані щодо аудиторії, а з огляду на інтерактивність як ключову ознаку встановлювані зв’язки та генеровані смисли. Відповідно, перспективними з наукової точки зору об’єктами депонування можуть стати сторінки соціальних медіа, що виступають свого роду комунікативними хабами й акумулюють значний матеріал, що висвітлює важливі соціокультурні процеси. Ключові маркери, за якими можна виявити найвпливовіших учасників мережі або її національного сегмента з метою вивчення та збереження впливових текстів інтерактивного мережевого простору детальніше розглядатимуться в наступному розділі та висвітлені у окремих публікаціях дисертантки [195; 211].

У згаданому дослідженні дисертантки [195], зокрема, йдеться про те, що у процесі вирішення дослідницьких завдань предметом

дослідження може бути як повна вибірка контенту щодо певної проблеми, так і виявлення інформаційних вузлів, у яких відбувається найбільш потужне генерування смислів у процесі полілогу. Здатність соціальних медіа до так званого вірусного поширення інформації і їх конвергентність (взаємна пов'язаність, що припускає цитування й передачу різного контенту) приводять до інформаційного розгортання обговорення проблеми, що викликає інтерес аудиторії. Причому, хоча користувачі соціальних медіа далеко не всі є активними в суспільно-політичних процесах (значна частина їх розглядає мережеву комунікацію як розвагу), соціально активні учасники все одно здатні впливати на суспільно-політичну комунікацію. Зважаючи на описане вище явище конвергенції і той факт, що лідери думок присутні, як правило, у кількох медіа одночасно (сторінки у Facebook, Twitter, блог чи кілька на різних майданчиках, колумністика в інтернет-ЗМІ), вважаємо за доцільне використовувати термін «блогер» для позначення автора, що пише в інтерактивному просторі.

Судження, вчинки та ідеї таких лідерів думок сприймаються, обговорюються й транслюються сотнями тисяч читачів. Доволі показовим видається порівняння: всеукраїнська щоденна суспільно-політична газета «Сегодня», яка, за даними дослідної компанії TNS (Тейлор Нельсон Софрез), станом на 2015 р. є лідером серед усіх друкованих видань в Україні, має аудиторію 665 тис. читачів. Аудиторія кожного з 10 найрейтинговіших, за даними Watcher (спеціалізованого ресурсу, присвяченого висвітленню інтернет-комунікацій), українських користувачів Facebook – від 300 до 100 тис. читачів. Тобто сторінки українських лідерів думок за розмірами аудиторії порівнювані з традиційними ЗМІ. Водночас для соціальних медіа набагато важливішими, ніж статистичні дані щодо аудиторії, є з огляду на інтерактивність як ключову ознаку встановлювані зв'язки й генеровані смисли. Отже, впровадження новітніх технологій змінює стандарти

спілкування та обміну інформацією, відтак потребує не лише наукового осмислення, а й з огляду на формування відповідних масивів даних у режимі інформаційного вибуху, одночасного вироблення оновленого інструментарію досліджень, виявлення оптимальних маркерів також певних індикаторів, критеріїв-показників для вибірки та аналізу дискурсивних актів, результатом яких стають треди публікацій, коментарів, цитат, посилань тощо [193].

Потреба політологів, експертів, журналістів, партій (рекрутування нових облич) у рейтингах впливових постатей соціальних медіа приводить до формування й побутування рейтингів різного статусу і якості. Під рейтингом розумітимемо список учасників спільнот, організований за принципом ієрархії – від більш популярних до менш популярних – за визначеними маркерами. Відповідно, маркерами називатимемо певні критерії-показники, за якими здійснюється порівняння учасників рейтингів. Рейтинги можуть бути автоматичними (підрахунок здійснюється й оприлюднюється для всіх учасників спільноти, а порівняння результатів представлене у вигляді списку, де верхні позиції посідають учасники з найбільшими показниками. Такий підхід, наприклад, використовує блог-платформа LiveJournal). Інший варіант за вибором учасника, коли для підрахунку з подальшим ранжуванням він повинен включити свою сторінку в процес рейтингування [використовує сервіс Klout (http://klout.com/home), який оцінює акаунт (або з'єднані акаунти однієї особи) за 35 параметрами]. Як уже було сказано, в Інтернеті присутні десятки рейтингів – від ранжування учасників окремих ресурсів до зведених списків, де на місце розташування учасника впливає сума його показників впливовості на різних ресурсах [193].

До ключових маркерів, за якими можна виявити найвпливовіших учасників мережі або її національного сегмента, можуть бути віднесені охоплення аудиторії – кількість друзів, читачів/учасників мереж, що

підписалися на отримання сповіщень про активність блогера (опція «стежити» в соціальних мережах). Вид та інтенсивність взаємодій, здійснюваних у межах соціальних медіа, зумовлює той факт, що вимірювати їх лише за допомогою показників, які відображають користування з інтернет-сторінки, недостатньо. Спробою розв'язання цієї проблеми є пропозиції введення до досліджень Інтернету додаткового показника (або показників), що ілюструє інтенсивність використання цього сервісу та ангажування користувача (engagement, рівень зацікавленості, залучення аудиторії) – визначення кола інтерактивних користувачів, а також дає змогу дослідити взаємодію користувачів, є співвідношенням розмірів аудиторії та загальної кількості дій користувачів (уподобання, поширення, згадування, позначення як «обране», рекомендації) за певний проміжок часу, що характеризує інтенсивність інтерактивності, кількість і якість дискусій, швидкість поширення контенту, інтенсивність розмови, поведінку (тон висловлювання, думки), а також показників впливу на користувачів [337, с. 193–194].

Важливо також враховувати якісні характеристики аудиторії: наявність у ній лідерів думок, журналістів, громадських активістів, чия аудиторія в разі їх залучення додається до оцінюваної. Ще один елемент – визнання успішним блогером, що виявляється в експертних публікаціях у галузевих медіа, перетворенні дописів на інформприводи. Ефективним показником може вважатися конверсія (conversion – перехід з одного стану в інший), коли автор здатен мобілізувати аудиторію. За приклад можуть правити збір коштів волонтерами, організація толоки чи акцій підтримки/протесту, висвітлення журналістами подій без прес-релізів і запрошень. Попри неідеальний характер (закритість критеріїв, не враховує зовнішню аудиторію), перспективним видається один з показників, на якому будується рейтинг користувачів LiveJournal – «соціальний капітал», розроблений адміністрацією платформи. Формула

враховує ряд критичних параметрів у оцінюванні впливовості блогера: відвідуваність блогу, якість аудиторії, регулярність публікацій тощо. Крім того, залежно від характеру й завдань дослідження можуть розроблятися і використовуватися ситуативні маркери, як, наприклад, рівень конструктивності, динаміка, унікальна відвідуваність, відсоток повернення; відвідувачі ключового регіону; індекс якості контенту (comments/posts); індекс якості друзів (friends/comments). Кінцеві показники варто вираховувати залежно від цілей і загальної стратегії дослідження (див. спеціальну статтю дисертантки [220]).

Загалом, з огляду на дисперсність (лідери думок доволі часто мають кілька акаунтів з різною аудиторією, обговорення може паралельно здійснюватися як у треді оригінального посту, так і при його поширенні), мозаїчності та кліповості (сторінки являють собою набір найчастіше невзаємопов'язаних повідомлень), принципового для соціальних медіа особистісного підходу і, відповідно, суб'єктивності створеного контенту, ускладнюється дослідження простору соціальних медіа. Описані характеристики часто унеможливлюють ефективне використання методології дослідження традиційних медіа. Здатність соціальних медіа до так званого вірусного поширення інформації і їх конвергентність приводять до інформаційного розгортання обговорення – від інтерв'ю регіональному каналу до поширення через відеохостинг та коментування в десятках публікацій.

Із існуючих напрацювань слід також відзначити наукові узагальнення практичної діяльності вітчизняних архівознавців, які, як і бібілотекознавці, вказують на проблему постійної втрати цінної для суспільства історичної фактографічної інформації та важливість нагромадження веб-ресурсів для можливого їх використання у подальшому як джерела ретроспективної інформації. Така діяльність є одним з основних напрямів роботи створеного в Україні Центрального

державного електронного архіву України (ЦДЕА України).

Заслуговують на увагу розроблені українським науково-дослідним інститутом архівної справи та документознавства критерії відбору веб-ресурсів як складової Національного архівного фонду (НАФ) України і джерела комплектування Центрального державного електронного архіву України [122]. Для ЦДЕА основною одиницею відбору є веб-сайт, який відповідає головним критеріям відбору і слугує для створення в його архівної копії. Серед критеріїв відбору веб-ресурсів – тематика – заздалегідь визначена і у період актуальності теми. Варто погодитись із аргументом архівознавців щодо того, що «оскільки на сьогодні у дослідженнях вітчизняних істориків переважає проблематика, пов'язана з політичною та економічною історією України, то тематика відбору має зосереджуватись у цьому напрямі» [122].

Цілком логічним також видається ув'язування відбору із інформаційною потребою – у реальному часі, або ж прогнозованою значущістю інформації для майбутніх споживачів.

Українським науково-дослідним інститутом архівної справи та документознавства серед критеріїв відбору пропонується враховувати джерело, з якого здійснено відбір, причому пріоритет надається офіційним сайтам державних органів або установ; основна причина такого вибору – офіційність ресурсу підвищує рівень вірогідності інформації [122]. На нашу думку, цей критерій значним чином має корелюватися із унікальністю інформації та загрозою її втрати – для даних офіційних сайтів існує висока вірогідність дублювання інформації через інці джерела, передрук пресою тощо. Тоді як для неофіційних сторінок характерна публікація інформації неформально, отже, часто – без дублювання, тож загроза втрати помітно зростає. У цьому контексті привертає увагу рекомендація для процесу архівування – «особливу увагу приділити так званим «чуткам» або «пліткам» як таким джерелам,

що загрожені зникненням, але «є атрибутом соціально-комунікаційного тла епохи і її наявність не дає можливості представити історію за офіційними виданнями як суцільну пряму лінію» [122].

Що ж стосується загалом проблеми збереження електронних публікацій, то тут слід виділити декілька аспектів, з якими пов'язана складність реалізації цього завдання. По-перше – характер носія інформації: його нестійкість, загроза зникнення, причому на різних етапах. На етапі існування у електронному середовищі в силу технічних (припинення підтримки сайту) або суб'єктивних (автор блогу або сторінки у соціальних медіа може закрити доступ чи навіть ліквідувати як окремий допис, так і всю сторінку), адміністративних (припинення доступу до допису або сторінки можливе і з ініціативи адміністрації інформаційного ресурсу) причин. За нашими спостереженнями, така зникомість (втрата доступу до публікації за її електронною адресою) має досить високий показник для електронних текстів загалом і для інформації соціальних медіа особливо. Так, дописи, зафіксовані протягом наукового дослідження в ході включеного спостереження, на етапі узагальнення зафіксованого емпіричного матеріалу виявилися доступним на рівні 70-80 %. Тобто, близько чверті матеріалів, що, за оцінкою автора, представляли науковий інтерес із точки зору дослідження соціокуомунікаційних процесів, а також – суспільне значення як складова національних рефлексій та соціальної пам'яті, виявилися втраченими.

На наступному етапі – фіксації і збереження – такі електронні бази даних є досить затратними (технічно і фінансово) для збереження, носії для них – чутливими до зносу за порівняно короткий проміжок часу. Відповідно, якщо зафіксована в електронній формі у документах інформація потребує збереження у довгостроковій перспективі, цей процес потребуватиме постійного технічного і фінансового забезпечення.

Окремим проблемним питанням є зчитуваність електронних документів у довгостроковій перспективі, що пов'язане із особливостями програмного забезпечення та операційних систем, а також периферійних пристроїв. Стрімкий розвиток технологій ставить під загрозу інформаційну актуальність документів. З огляду на ці особливості, для сучасних українських реалій, що поєднують недостатнє для повноцінного вичерпного чи хоча б достатньо репрезентативного збереження фінансове і технічне забезпечення бібліотек із високою суспільною і науковою цінністю та унікальністю інформації, згенерованої у інтерактивному просторі, оптимальним видається описаний у дисертації раніше аналітичний підхід, як вид вибіркового збереження.

Прикладом такого збереження можуть бути проекти інформаційно-аналітичних підрозділів НБУВ – Національної юридичної бібліотеки, наприклад, опубліковані на сайті «Центр досліджень соціальних комунікацій», там же – представлено окремі напрацювання дисертантки стосовно методології аналізу інформаційних потоків [206]. Серед прикладів такої діяльності варто назвати проекти НЮБ «Щоденник блогера» (постійна рубрика бюлетня «Громадська думка про правотворення»), «Висвітлення питань реінтеграції Донбасу та Мінських домовленостей», «Аналіз чинників суспільних збурень» а також Служби інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади – інформаційно-аналітичний бюлетень «Соціальні мережі як чинник інформаційної безпеки». Проекти передбачають аналіз інтерактивного інформаційного простору за певною тематикою, виявлення, фіксацію матеріалу із його наступним аналізом. представлені аналітичні матеріали, підготовлені за методикою, розробленою для досліджень інформаційних потоків мас-медіа – сукупності повідомлень, спрямованих від джерела інформації до отримувача, організованих за певним принципом. Залежно від поставленого завдання, реалізація

кожного проекту передбачає відбір повідомлень, об'єднаних певною тематикою (проблеми суспільної стабільності, питання реінтеграції Донбасу тощо), терміном та періодичністю моніторингу і відбору.

Відбір за заданою проблематикою досліджується за ручною або машинною з повторною ручною вибіркою. Вибір способу відбору залежить від конкретизації теми дослідження (чим вужча тема, наприклад, «реінтеграція Донбасу», тим релевантнішими є результати машинного відбору; чим ширша задана тема – наприклад, «проблеми суспільної стабільності, регіональний зріз», тим вірогіднішою є неефективність застосування машинної вибірки).

Відібрані повідомлення проходять систематизацію, що поєднує елементи інтент-аналізу, дискурс-аналізу, контент-аналізу. Для узагальнення отриманих і систематизованих даних застосовується візуальна аналітика – інформаційно-аналітична діяльність, спрямована на створення візуальних моделей структурованих і слабо структурованих даних, виявлення через візуалізацію динаміки, тенденцій процесів, відображених в інформації (Додаток В).

З одного боку, йдеться про завершений аналітичний продукт, а з іншого – про систематизовану інформацію для подальших досліджень, що може бути використана у різних галузях гуманітаристики для вирішення різних науковх завдань.

Інший напрямок аналітичної фіксації соціокультурного дискурсу інтерактивного інформаційного простору – збір відповідної інформації для збереження і подальшого аналізу в контексті реалізації науково-дослідних тем НБУВ. Зокрема, дисертанткою здійснювалося виявлення, аналіз і збереження інформації соціальних медіа, пов'язаних із питаннями гуманітарної безпеки в контексті питань регіоналістики, практик соціальної пам'яті, соціально-політичного дискурсу. Результати дослідження із широким застосуванням критичного дискурс-аналізу виявлених дискурсивних ситуацій та комунікативних практик, в ході

яких формувалася, увиразнювалася, трансформувалася національна ідентичність представлені у низці колективнивних монографій та аналітичних записок за результатами виконання НДР для органів державної влади та дослідників гуманітарного напрямку [95; 166; 234; 251]. Виявлені на збережені конвергентні тексти як такі, що є проявами ідентичнісних практик та складовою національного наративу, представлені у цій дисертації в додатках (Додатки Б-К) як результат одного із варіантів реалізоції аналітичного підходу до збереження інформації інтерактивного простору.

Отже, впровадження новітніх технологій змінює стандарти спілкування та обміну інформацією, відтак потребує не лише наукового осмислення, а й з огляду на формування відповідних масивів даних у режимі інформаційного вибуху одночасного вироблення інструментарію досліджень. Відповідно, вироблення ефективних, коректних і оптимально інформативних індикаторів для досліджень соціальних медіа як дискурсивного простору, застосування й осмислення запропонованих маркерів науковцями різних галузей, що працюють в інтерактивних мережах, є завданням, вирішення якого сприятиме ефективним науковим рефлексіям щодо нової інформаційної, відтак соціокультурної реальності [220].

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 4

За результатами дослідження сучасного вітчизняного і зарубіжного досвіду соціокультурної діяльності бібліотек, спрямованої на кумуляцію і збереження національного наративу інтерактивного інформаційного простору зроблено висновок про те, що національні бібліотеки, беручи на себе відповідальність за те, щоб будь-який виданий документ був збережений і доступний в майбутньому, розгортають роботу над створенням інструментів і технологій для збору, реєстрації та архівування інтернет-ресурсів з метою їх довгострокового зберігання, реалізовують таким чином кумулятивну функцію.

Як наголошується у статті дисертантки, присвяченій питанню збереження цифрової спадщини [195], зростання кількості та якості мережевих документів у всьому світі актуалізували завдання акумуляції, зберігання і забезпечення доступу до інформації, створеної в цифровому форматі. Важливим аспектом проблеми є той факт, що частина електронних документів, які часто не мають друкованих аналогів, може передставляти історичну, культурну чи наукову цінність. При цьому застосовування традиційних прийомів і методів формування та використання фондів до мережевих документів видається малоефективним з огляду на принципово іншу природу і характеристики цих документів. Якщо для традиційного бібліотечного фонду механізми надходження документів (обов'язковий примірник, придбання, книгообмін) визначені і регламентовані, то аналогічні процеси відбору мережевих документів визначаються різними бібліотеками і архівними установами ситуативно, виходячи із технічних, фінансових та інших аспектів. Фахівцям із збереження доводиться мати справу з документом, що не має фіксованого фізичного обсягу і лінійної структури, зміст і обсяг якого може змінюватись протягом часу, а з огляду на гіпертекстуальну множинність зв'язків між мережевими документами,

часто ускладнено навіть виявлення ознак, що визначають його національну приналежність.

На сьогодні проблема збереження документів, згенерованих у інтерактивному інформаційному просторі соціальних медіа, що характеризуються нелінійністю, мультиформатністю, гіпертекстуальністю, незавершеністю, колективним авторством, ставлять перед документознавцями, архівістами, комунікативістами нові виклики. Згадана особливість документів, щодо яких стоїсть завдання їх акумуляції, може бути описана як відмінність динамічних інтернет-документів, що є результатом діяльності користувачів мережі.

Експонентне зростання кількості інформації, продукованої в цифровому вигляді, такої, що не має аналогових варіантів, ставить її збереження як надскладне завдання, вирішення якого поки не має повних фінансових чи технічних відповідей. У цьому напрямку доводиться визнавати обмеженість можливостей найпотужніших бібілотек, що засвідчує як масштабність поставлених завдань та важливість вироблення дієвих підходів до їх вирішення, так і практичну неможливість за наявних ресурсів і технологій реалізувати вичерпний чи хоча б максимальний збір цифрових матеріалів. Цей висновок актуалізує визначення стратегій архівування мережевих інформаційних ресурсів: вибіркове збирання інформації за критеріями суспільної, наукової, історичної або культурної цінності; архівування національних сегментів мережі Інтернет – «мережевої україніки» та «блогової україніки» як її складової. Дисертанткою проаналізовано існуючі проекти збереження (див. спеціальне дослідження з цього приводу [195], наведені далі висновки даються за цією працею) та визначено, що у процесі забезпечення збереженості матеріалів інтерактивного простору різними бібліотеками та архівами можна говорити про напрацювання декількох підходів до кумуляції національного наративу інтерактивного інформаційно-комунікаційного простору:

– автоматичне «захоплення» контенту, тобто процес фіксації електронних документів мережі у певний проміжок часу, що здійснюється пошуковими роботами, які аналізують змістове наповнення ресурсу із подальшим занесенням посилань на нього в індексну базу;

– аналітичний підхід: визначення тематики та джерел з подальшим відбором, систематизацією та попереднім аналізом зафіксованих матеріалів – відповідна практика напрацьовується, зокрема, інформаційно-аналітичними підрозділами НБУВ;

– модеруючий підхід: бібліотека використовує характеристики інтерактивності для реалізації колаборативних проектів (або їх елементів) - визначає тематику, формат інформації, створює відповідні майданчики (сайти або сторінки), де може бути опублікований користувацький контент та мобілізує користувацький потенціал для кумуляції інформації.

На сучасному етапі відсутня єдина універсальна стратегія кумуляції цифрової спадщини інтерактивного простору. Очевидно, що оптимальним є поєднання різних підходів, виходячи із специфіки матеріалу, що потребує архівування та збереження.

Аналіз проблеми визначення об’єктів депонування дозволив уточнити існуючі підходи до відбору значимих текстів інтерактивного інформаційно-комунікаційного простору. Окрім відомих підходів за авторством та інституційного запропоновано підхід, де визначальним критерієм є інтенсивність комунікації. Йдеться про специфіку соціальних медіа, де важливим є не стільки офіційний статус учасника комунікації і навіть не статистичні дані щодо аудиторії, а, в силу інтерактивності як ключової ознаки, встановлювані зв’язки та генеровані смисли. Відповідно, перспективними з наукової точки зору об’єктами депонування можуть стати сторінки соціальних медіа, що виступають свого роду комунікативними хабами (вузлами) і

акумулюють значний матеріал, що висвітлює важливі соціокультурні процеси. В якості ключових маркерів, за якими можна виявити найвпливовіших учасників Мережі або її національного сегменту, запропоновано показники взаємодії користувачів як співвідношення розмірів аудиторії та загальної кількості дій користувачів за певний проміжок часу, що характеризує інтенсивність інтерактивності, рівень впливу на користувачів, кількість і якість дискусій, швидкість поширення контенту; показники конструктивності (співвідношення між нейтральними, конструктивними і деструктивними проявами поведінки у дискусіях на сторінці); індекс якості прихильників – якісні характеристики аудиторії: наявність у ній лідерів думок, журналістів, громадських активістів, чия аудиторія у разі їх залучення додається до оцінюваної. Ефективним показником може вважатися конверсія – здатність автора мобілізувати аудиторію.

Виявлення та систематизація українських ідентичнісних практик потребували уточнення основних підходів до локалізації національного сегменту інформаційно-комунікаційного простору, зокрема, його інтерактивної складової, як об’єкту і простору бібліотечної діяльності. Попри те, що Інтернет є глобальною мережею, особливості національних процесів інформатизації, а також специфіка політичного, економічного, культурного життя в різних країнах дає змогу говорити про формування національних сегментів інформаційного простору, у якому функціонують ресурси з достатньо вираженими національними особливостями. Формальний адміністративний та географічний (розташування хостингу, що визначається переважно фінансовими чи безпековими чинниками) підхід до визначення національних сегментів інфопростору в українських реаліях не може вважатися ефективним. Так само виокремлення національного інформаційного простору за мовною ознакою не може вважатися репрезентативним для досліджень специфіки українських масових комунікацій, оскільки в умовах

білінгвізму в Україні продукується як російськомовний, так і україномовний контент, паралельно з публікаціями іншими мовами.

Найбільш показовим критерієм для визначення українського сегменту інтернету видається контекстний, до якого можна застосувати критерії, розроблені у документознавстві для створення «україніки» як українського національного бібліографічного репертуару творів, що безпосередньо або непрямо стосуються всіх сторін життя України, документів з української тематики, що виникли і побутували за її межами.

В розвиток концепції поняття Уанету як «мережевої україніки» (В. Копанєва) обгрунтована наукова валідність визначення її інтерактивної, нелінійної складової як «блогової україніки», а простору її формування, відповідно, як «української блогосфери». Блогова україніка, таким чином розглядається як публікації у інтерактивному просторі соціальних медіа, цитати, мультимедійний контент, пов'язані гіперпосиланнями та коментарі веб-сторінок, створені українськими користувачами, що стосуються українських реалій та є значимими для українських соціокультурних процесів. Такий підхід логічно поширювати на весь контент і визначати Уанет як сукупність усіх ресурсів і дискурсів, створених українцями, українською та іншими *мовами, що прямо чи опосередковано стосуються української тематики.*

У четвертому розділі дисертації подано основні результати з наукових праць, включених до Списку публікацій здобувача за темою дисертації і представлених у Списку використаних джерел: [203], [206], [214], [210], [220], [221], [224].

РОЗДІЛ 5 ОСНОВНІ МЕРЕЖЕВІ ІДЕНТИЧНІСНІ МАРКЕРИ В ДІЯЛЬНОСТІ БІБЛІОТЕК

5.1 Модернізація соціальної пам'яті та політики пам'яті в електронному середовищі

Важливою складовою світоглядного дискурсу є дискурс минулого: пам'ять і контрпам'ять, «придушена» та «витіснена» пам'ять; комеморація як створення спільних спогадів; політика пам'яті, проекти пам'яті та конструювання місць пам'яті; політизація історії та пов'язані з нею так звані «битви за минуле» чи «історичні війни». Очевидним є той факт, що концепти «пам'ять», «колективна пам'ять» не є чимось метафізичним і абстрактним, вони постійно беруть участь у процесах конструювання, артикуляції й мобілізації ідентичностей, потрапляючи тим самим у простір політики [45] і актуалізуючи відповідні дослідження. Визнаючи амбівалентність впливів мережі Інтернет як гіпотетичної трибуни для пошуку компромісів і, водночас, додаткового чинника поляризації, вітчизняні науковці схильні все ж вбачати в ньому фактор ослаблення комунікаційного поля під впливом віртуальної гіперреальності, різкого скорочення можливостей діалогу, зростання можливостей для використання маніпулятивних технологій, формування «зони безвідповідальності, де свобода дедалі більше обертається хаосом» [162, с. 201–203]. Хоча такі застереження мають під собою ґрунт, соціокультурні трансформації під впливом поширення інформаційних технологій видаються процесами, що не можуть бути схарактеризовані в ключі головним чином ризиків. Сьогодні поза сферою наукового осмислення залишаються особливості функціонування місць пам'яті у цифровому форматі, специфіка комеморації з огляду на потенціал інтерактивності, створюваний соціальними медіа, характеристики «битв за минуле» у віртуальному

просторі, перспективи реалізації політики пам’яті в умовах мережевого суспільства. Загалом, існуючих досліджень, присвячених питанням національної пам’яті в інтернет-просторі [289; 117], недостатньо для розкриття проблематики, що на сучасному етапі формує окремий напрям історичних студій та цифрової гуманістики. Використання цифрових медіа та інструментів для фіксації суспільно значущих подій минулого чи сьогодення, досліджень, представлення, популяризації історії та комеморації може бути описане як цифрова історія. Ідеться про новий підхід до досліджень та представлення історії, що передбачає застосування інформаційних технологій: баз даних, мультимедійних проектів, гіпертексту, можливостей інтеракції у Мережі.

Віртуальна репрезентація дискурсу пам’яті можлива на кількох рівнях (за М. Ферро): інституційному – створення, коригування, ревізії офіційної історичної концепції, здійснюваних політичною та інтелектуальною елітою; рівні контрпам’яті – репрезентацій, що не відповідають офіційній версії історичних подій; рівні масового дискурсу індивідуально-колективної пам’яті.

Власне, про таке співіснування «культурної пам’яті» та «абстрактного фонду енциклопедичного знання», що має універсальне значення, але не пов’язане з конкретною ідентичністю, пише німецька дослідниця А. Ассман. Пам’ять, наголошує вона, базуючись на символах, служить для соціальної групи формою самовизначення і орієнтиром на майбутнє, таким чином культура створює транспоколінний простір знань і систему координат, за допомогою яких носії цієї культури оформляють власний досвід. Культурна пам’ять є не тільки пасивною накопичувальною пам’яттю, вона містить у собі реактивацію минулого і можливість його широкого засвоєння активною функціональною пам’яттю.

Важливу роль відіграють при цьому структури перцепції, завдяки яким діють вторинні процеси індивідуального і культурного сприйняття

[5]. Отже, пам’ять набуває принципового значення як сфера смислотворення, де актуальні моделі поведінки спираються на загальноприйняте, «норму», яку формують повторювані, можливо, впродовж поколінь, практики. Тобто національний наратив може розглядатись як «…впорядкування, надання смислу досвідам… як конденсований ряд правил, який включає в себе те, що є узгодженим та успішно діє в межах даної культури» [21, с. 36]. Н. Яковенко, говорячи про систему сенсів, знакових для певної спільноти, що сприймається її членами за обов’язковий набір цінностей, які забезпечують «адекватність» повсякденної поведінки як комунікативну пам’ять, або комунікативний код культури, з щоразу новою, на виклик часу, інтерпретацією/сприйняттям «нашого» минулого, наголошує, що формують цей комунікативний код література, мистецтво, ЗМІ [173].

Сьогодні акумуляція матеріалів, що сприяють комеморації, відбувається на різних ресурсах: від офіційних інтернет-порталів державних структур, покликаних реалізовувати політику пам’яті, сайтів наукових установ, що, по суті, репрезентують через власні віртуальні представництва результати своєї роботи, до електронних колекцій бібліотек та архівів, віртуальних експозицій музеїв, що на сучасному етапі досягають рівня міжнародних і глобальних проектів. В інтернет-просторі знаходить відображення діяльність громадських організацій – меморіальних, присвячених виявленню і збереженню інформації про травматичні події (репресії, депортації, локальні та глобальні воєнні конфлікти, їхній вплив на долі народів і окремих людей), пам’яткоохоронних і краєзнавчих, що працюють з місцями пам’яті. Значний вплив на формування історичного наративу мають електронні ЗМІ – сьогодні значна їх частина веде спеціальні рубрики чи проекти в рамках видання, як, наприклад, «Україна Інкогніта» (газета «День»), «Історія» («Тиждень»), «Історична Правда» («Українська Правда»), «Усвідомлюючи себе через пам’ять» («Радіо Свобода»); розвиваються і

окремі сайти. Водночас саме спеціалізовані сайти чи рубрики популярних видань можна назвати серед майданчиків для розгортання «війн пам'яті» чи навіть інформаційної агресії проти України (таке потрактування видається цілком виправданим з огляду на незначну чи навіть повну відсутність інформаційної протидії нав'язуваному наративу), у якій «битви за минуле» відіграють провідну роль. Відзначимо, що лише влітку 2014 р. в Україні з'явився, і то зусиллями громадськості, сайт «Likбез. Історичний спротив», де публікуються матеріали на тему суперечливих питань українсько-російських відносин. Метою проекту, як зазначено на сайті, є створення багатомовного інтернет-ресурсу, що акумулював би достатній обсяг інформації стосовно історії України, формування Української держави, витоків українсько-російських конфліктів тощо. Це, по-суті, поки єдиний потужний проект, що декларує серед своїх завдань, як вказується в описі проекту, надання «надійних джерел та фактів, які можна використовувати як для свого усвідомлення, так і для ідеологічних дискусій» (дослідження дисертантки з цього приводу представлене спеціальними працями [193; 201; 221, с.195-209]).

Простір пам'яті формують і комерційні проекти, для яких історичний контент є допоміжним, що, утім, за умови якісної підготовки матеріалів не знижує його пізнавальної цінності. Це туристичні сайти, представництва спеціалізованих видавництв, аукціонів вінтажних чи антикварних предметів тощо. Наприклад, проект «Київ. Фотолітопис» (photohistory.kiev.ua) – цифровий архів видавництва «Варто», що спеціалізується на випуску книг та мультимедійної продукції про Київ і Україну: цифрові копії книг, журналів і газет київської тематики, що видавались із середини XIX ст. до нашого часу, карт Києва, листівок, малюнків; фото, відео та кінохроніку. Цікаво, що такі проекти доволі часто є відкритими – запрошують до співробітництва небайдужих користувачів, використовуючи таким чином можливості взаємодії автор

– користувач, створювані інтерактивністю інтернет-комунікацій [221, с.195-209])..

Найвищий рівень такої взаємодії характерний для соціальних медіа, що виступають потужним джерелом залучення громадянської активності, зокрема і у дискурс національної пам'яті. Широке обговорення опублікованих пам'яток, документів, розвідок, якість яких варіюється від наукових матеріалів до графомансько-сенсаційних і відверто маніпуляційних, характеризує смисли, погляди, оцінки меморіального і історичного дискурсу. Соціальні медіа впливають на формування регіональних особливостей ландшафту пам'яті; тут функціонують ностальгічні спільноти, популяризується онлайн-туризм, розвивається інтернет-активізм, спрямований на пам'яткоохоронну проблематику.

Пам'ять як сфера смислотворення формується в різних практиках, що розгортаються у двох основних площинах – як родинна пам'ять і пам'ять офіційна, трансльована через систему освіти, національних практик комеморації (вироблення ритуалів вшанування, святкування тощо), художні образи, що сукупно формують національне або регіональне культурне поле. Родинна пам'ять і офіційна можуть збігатися, відчутно посилюючи одна одну – у нашому суспільстві як характерний приклад такого співзвучання може розглядатися значна частина пам'яті про Другу світову. Не має сенсу заперечувати той факт, що образ «Великої Вітчизняної» був ідеологічним конструктом радянської пропаганди, але саме тому, що цей конструкт спирався на родинну та індивідуальну пам'ять, він настільки сильно вкорінений у пам'ять соціальну. Родинна пам'ять може підважувати офіційну, як, наприклад, для Західної України – пам'ять про радянізацію і Другі визвольні змагання, виступаючи таким чином щодо офіційної контрпамяттю. Маємо також приклади, коли офіційна пам'ять знищувала родинну, створюючи або поглиблюючи травми пам'яті –

такою знищеною чи загнаною у невисловлене для багатьох українських родин була пам’ять про Голодомор, пам’ятати і говорити про який у тоталітарному суспільстві небезпечно, тому маємо родинні історії про непроговорену травму, що відкриваються лише сьогодні.

Важливим чинником національної ідентичності є колективні уявлення про минуле спільноти, при цьому відмова від знеособленої історії, звернення до сюжетів, пов’язаних із конкретними персоналіями важливі з огляду на репрезентаційний потенціал такої подачі і осмислення історичного матеріалу. Обставини життя, вчинки, думки і творчість видатних діячів дозволяють сформувати яскравий образ як конкретної людини, так і епохи, на тлі якої відбувалися ті чи інші події. Тому біографії у політиці пам’яті важливі і з точки зору формування національного Пантеону – переліку постатей, з якими спільнота співвідносить своє минуле, і у якості інструменту персоналізації історичних сюжетів, підвищення їх емоційного та когнітивного впливу.

Одним із напрямків досліджень пам’яті може вважатись вивчення побутування біографічної інформації у інтерактивному просторі. Йдеться, по-перше, про наповнення соціальних медіа енциклопедичними, дослідницькими, художніми матеріалами, що висвітлюють життя та діяльність видатних осіб З огляду на специфіку ресурсів блогосфери, соціальних медіа, колаборативних проектів чи рекомендаційних сервісів, презентація та популяризація таких матеріалів передбачає вироблення спеціальних методик, що враховують особливості роботи з інтерактивними ресурсами. Такі практики тісно пов’язані з бібліотечною діяльністю: по-перше, в контексті формування та вшануванням національного Пантеону та Мартирологу бібліотеки активно публікують інформацію, представляючи фонди та наповнюючи інформаційний простір. Складно переоцінити роль у цих практиках біографічних досліджень, що можуть реалізовуватись як загалом у контексті книгознавства та бібліотекознавства, так і спеціальними

установами, як, наприклад, Інститутом біографічних досліджень НБУВ, зусилля якого спрямовані не лише на наукову діяльність, а і на наповнення інформаційного простору якісною різновекторною інформацією, що стосується видатних постатей. Значна частина роботи, про що свідчить виокремлення у структурі Інституту спеціального відділу, зосереджена на формуванні електронних інформаційних ресурсів, серед іншого – і в інтерактивному просторі. Окремо варто звернути увагу на Facebook групу «Українська біографістика. Biographistica Ukrainica», що є майданчиком для інформації, що стосується Інституту біографічних досліджень, української біографістики, біографіки, виставок, конференцій, ювілеїв важливих дат, пов'язаних з іменами українців та осіб, що зробили свій внесок в розбудову України.

Другим напрямком досліджень можна вважати розгляд біографічної інформації у інтерактивному просторі як джерел особового походження. До цього напрямку можуть бути віднесені особисті сторінки громадських, культурних, наукових діячів; мемуарні дописи, спогади, світлини, відеоматеріали із особистих архівів сучасників; дописи на пошану або пам'ять визначних осіб, некрологи тощо. Таким чином, біографічна інформація у інтерактивному просторі є перспективним об'єктом дослідження як з точки зору наповнення інформаційного простору як «місця пам'яті», так і з точки зору джерел особового походження.

Окремим сегментом дослідження проблеми пам'яті можна вважати функціонування так званих ностальгічних спільнот, для яких характерна реконструкція побуту, інших рис життя в минулому, емоційна, експресивно-оціночна, а не фактологічна складова його обговорення, що дає змогу виокремлювати ностальгічні практики серед історичних. Актуальність досліджень ностальгії як спроби утопічного конструювання минулого, «туга за домом, якого більше немає або,

можливо, ніколи не було», утопія, звернена не в майбутнє, а в минуле, спроба перетворити історичний час у міфологічний простір [16] у вітчизняному і, ширше, пострадянському просторі підтверджується зростанням її проявів протягом останнього десятиліття, їх комерціалізацією та використанням в ідеологічних побудовах, що є елементами політичної боротьби та інформаційних впливів, у тому числі зовнішніх [221, с.195-209])..

Ряд особливостей інтернет-дискурсу (усно-писемне мовлення, мультимедійність, інтерактивність, полілогічність, емоційність та емпатія) дають змогу говорити про ностальгічні практики в інтернет-просторі як про явище, що набуває якісно нових рис і є достатньо масовим, щоб бути предметом спеціального дослідження. Організований структурований ностальгічний інтернет-дискурс (ностальгія за радянським загалом) – тематичні форуми і блоги, спеціалізовані спільноти, є переважно російськими, за участі користувачів з України. Стихійні та спорадичні спільноти виникають навколо окремих публікацій і ностальгічних обговорень їх змісту у форумах. Для ностальгування за радянським «золотим віком» не характерні національні особливості: він переживається як спільне радянське минуле, в одному треді можуть поєднуватися згадування і обговорення Москви, Києва чи Ашхабаду часів «застою». Радянське українське минуле, як правило, не є самостійним предметом обговорення, а розглядається в загальному контексті, що є цілком логічним, з огляду на те, що учасники обговорення, які ідентифікують себе як представників «покоління народжених у СРСР», найчастіше ігнорують національні особливості, що виходять за межі національної політики Союзу («у СРСР видавалось більше українських книг, ніж у незалежній Україні»).

Тим часом носії української національної ідентичності байдужі, або негативно налаштовані щодо радянського минулого: окремі спроби його «експропріації» – наголошування українськості артефактів періоду

УРСР, спостерігаються в інтернет-дискурсі лише в контексті російсько-українського протистояння, інформаційного, у тому числі, останнього часу. Загалом же «радянськість» і «українськість» потрактовуються, швидше, як антагоністичні, у класичній парадигмі українського дисидентського дискурсу.

Як виняток можна розглядати ностальгічні треди, пов'язані з ностальгією щодо конкретної місцевості та періоду: Львова польського періоду, повоєнної Одеси, Києва епохи «застою» тощо. У цьому випадку ностальгування об'єднує учасників, фактично чи ментально пов'язаних з тим чи іншим містом, формуючи умовно національний сегмент радянського ностальгічного дискурсу – за мовою, проблематикою, статусом учасників. Назвемо його умовно (ситуативно) національним, як через необов'язковість цієї ознаки, так і з огляду на існування іншого, виразно національного пласту ностальгічного інтернет-дискурсу українців, пов'язаного з періодом другої половнини XX ст. Сюди можна віднести як романтизацію українських визвольних змагань, що в соціальних медіа доволі часто розглядаються через фамільну історію, рустикальне ностальгування за «сільським дитинством» чи «канікулами у бабусі», що має місце на українських форумах соціальних медіа, так і спогади, пов'язані з традиціями, укоріненими в дорадянському періоді (як-от напівлегальні святкування Різдва чи Великодня).

Водночас ностальгічні практики, за умови їхньої інструменталізації, можуть стати світоглядними «гачками», на які чіплятимуть інфільтровані смисли ворожої пропаганди. Зокрема, для частини українців важливою все ще залишається радянська, чи, швидше, пострадянська ідентичність: ностальгічні переживання ідеалізують роки минулого, критичне сприйняття далекого від економічного та соціального ідеалу рівня життя в сучасній Україні лише консервує такі уявляння, які, до всього ж, закріплюються цілим рядом

комерціалізованих медійних практик (кінофільми, музика, стилізовані ресторани тощо).

У регіональному зрізі такі насторї більш виявлені для та урбанізованого Сходу та частково Півдня з цілого ряду причин: завершальний етап формування індустріального регіону припав на другу половину XX ст., при цьому в радянський період компоненти культурної пам'яті завдяки активному втручанню держави заповнювалися не національними складовими, а державницькими радянськими ідеологемами [275, с. 122]; крім того, за радянських часів, особливо в 60–70-і роки, Донбас був своєрідною «вітриною соціалізму», що відбивалось як на добробуті населення, так і на відчутті успішності та причетності до великої держави. Відповідно, крах СРСР відчувався в цьому регіоні як трагедія впродовж десятиліть з об'єктивних причин, а «ностальгія за радянським» має особливе значення для українського індустріального Сходу. Очевидно, що саме на такі настрої розраховували російські технологи, просуваючи в інформаційному просторі щодо регіонів, на які покладалися надії на «парад суверенітетів» 2014 р. спільної назви – «Новоросія». В інформаційному ж просторі йшлося про утвердження символізації історичної тяглості цього краю як частини «русского мира» та нівеляції історії Півдня України: і як Дикого Поля, і як території Козаччини; підкреслення території умовного «південного сходу» як території російської колонізації кінця XVII–XIX ст. (російської не в етнічному, а в імперському сенсі).

Якщо ж розглядати цей конструкт глибше, то очевидно, що назва мала б символізувати історичну тяглість цього краю як частини «русского мира», заперечуючи таку тяглість для української національної традиції на цих землях – відсікаючи історію Півдня України: і як Дикого Поля і як території Козаччини. Історична «Новоросія» виникла як наслідок ряду військово-політичних

управлінських та адміністративних практик середини XVIII ст., впродовж XIX ст. проурядові культурні й освітні практики мали спричинитися до формування більш-менш однотипних образів південних та південно-східних земель як невід'ємної частини імперії, попри істотні етнокультурні відмінності цього регіону та його стародавню історію. Таким чином, Новоросія сучасними українськими дослідниками розглядається як складова відомої візії «русского мира» та одним з наріжних елементів, пов'язаних з конструюванням так званої «великоруської ідентичності» [300].

Дуже показовими в цьому ключі є дискусії навколо перейменування в контексті декомунізації: на Півдні України вони унаочнили наявність і впливовість так званого «губернського», по факту – «новоросійського» дискурсу, тобто побудову самоідентифікації на ґрунті пам'яті про перебування в складі Російської імперії. З одного боку, це ерзац проросійсько-радянської риторики, до якої вдаються політики, замінюючи дискредитовану «радянську сім'ю народів» її старішою версією, менше пов'язаною у суспільній свідомості із злочинами радянського тоталітарного режиму чи із сучасною агресією. Населенням така версія сприймається нейтрально-позитивно – віддаленість у часі, прийнята на віру проголошувана успішність Російської імперії є способом легітимізації місцевих спільнот як пов'язаних з історією регіону, вкорінених у ній. Важливо також, що ідеологічний конструкт пропонує історію успіху на заміну розбитій радянській історії «індустріальних гігантів» – такій, що втратила актуальність, перестала виконувати легітимізаційну функцію історії радянського періоду, що була для багатьох мешканців світогляднoформуючою.

Серед найбільш резонансних і перспективних з точки зору дослідження світоглядних преференцій є дискусії на фоні перейменування міста Кіровоград, де проросійські сили активно

лобіювали ідею про повернення місту старої назви – Єлисаветград. Під час місцевих виборів 2015 р. у місті навіть було проведене опитування щодо назви, щоправда, доволі маніпулятивне: кожен охочий міг «проголосувати» стільки разів, на скільки йому вистачало часу. Водночас проти виступив Інститут національної пам'яті, його співробітники рядом публікацій у соціальних медіа [27; 110; 28] започаткували дискусію щодо спроб встановити імперську назву. Загалом аналіз понад 300 коментарів різного рівня конструктивності (за практичної відсутності російських дописувачів, що, загалом, мало характерно для подібних обговорень) дає змогу зробити висновок про те, що проблема розглядається саме в контексті інтервенцій в український символічний простір ідеологічних конструктів Російської імперії. Прибічники повернення місту імперської назви наголошували на значенні імперії для розвитку регіону, вказуючи на його включення до складу України «силою російської зброї», захист від татар. Паралельно з цим популярною є апеляція до українського «сліду» у розбудові імперії.

В обох випадках показовим є те, що прибічники імперської версії назви артикулюють спільне, причому часто позитивно міфологізоване минуле українських земель у складі Російської імперії. Подібні погляди українців експлуатує російська модель інформаційного імперіалізму, спрямована на відродження і модернізацію історичних міфів про позитивну об'єднувальну роль Російської імперії, згодом – Радянського Союзу, фактичне існування в модифікованій формі «русского мира» чи історичної спільності «радянського народу», що актуалізує ще один наріжний камінь ідеологічних побудов смислової експансії – радянську ідентичність.

Паралельно із збереженням радянської ідентичності і ностальгічними практиками її переживання в інтерактивному просторі, зважаючи на його високий рівень політизації, розгортається і доволі сильний антирадянський дискурс, що найбільш опукло виявляється у

підтримці різних практик, повязаних з декомунізацією, зокрема, і символічного та інформаційного простору. Хоча декомунізація як процес відображення та осмислення процесу очищення фізичного й символічного простору від об'єктів, що репрезентують комуністичну ідеологію, розпочалася ще в період розпаду СРСР, проте її стихійна активізація припадає на період Революції гідності; офіційного статусу процес декомунізації набув у 2015 р. з ухваленням Верховною Радою України пакета так званих «декомунізаційних законів». Отже, сучасний декомунізаційний інтернет-дискурс формує сума різних за походженням, якістю, авторством, медіа-носієм текстів: академічні дискусії, публіцистичні рефлексії, довідкові статті, просвітницькі матеріали; опитування, обговорення в соціальних мережах, суперечки на форумах; петиції на сайтах органів влади та місцевого самоврядування; публікація копій історичних документів і фото; інтерактивні карти; інсталяції, графічні карикатури (результат фотомонтажу, переробки зображення із застосуванням комп'ютерного дизайну); інші сатиричні зображення; стріми, тобто відео-трансляція, доступна для перегляду у режимі реального часу через мережу Інтернет (як правило – користувацький контент, що створюється безпосередніми учасниками за допомогою мобільних пристроїв) «ленінопаду» – хвилі демонтажів і пошкоджень пам'ятників радянським політичним діячам, що їх можна розглядати як політичний перфоманс, як і «перевдягання» рядянських пам'ятників – найвідомішою акцією став вінок вдягнений руфером Мустангом (представник субкультури міських альпіністів-екстремалів) на монумент Батьківщини-Матері у 2015 р., відео, фото цих акцій тощо. Кожен з перелічених текстів може бути «точкою входу» для участі в суспільному осмисленні на різних рівнях – автора, співавтора, читача – декомунізації як явища сучасного життя чи окремого інформаційно-комунікаційного акту.

Для прикладу можна навести конфліктний дискурс пам’яті, пов’язаний із Другою світовою війною в Україні – у суспільстві присутні кілька візій війни: радянська, європейська, українська націоналістична, єврейська та інші, що можуть бути як сумісними, так і антагоністичними одна щодо одної. «Війна пам’ятей» активізувалась у контексті російсько-українського потистояння, що увиразнило концепцію «Великої Перемоги» як одного з елементів інформаційної політики Кремля, суть якої – відновлення (збереження) російського впливу на пострадянському просторі. У 2017 р. акцентування окремими політичними силами позиціонування в суспільстві та відповідне висвітлення в медіа «святкування Дня Перемоги» на противагу «відзначенню Дня Пам’яті», з одного боку, дало очікуваний результат – було створено «телекартинку» для російських і проросійських каналів, що демонструє підтримку в Україні ідеї «Безсмертного полку» (російська пропагандистська громадська організація, що проводить однойменні акції-марші з портретами та виступами-вшануванням учасників війни. 2017 р. у кількох українських містах було організовано такі марші, що спричинили конфлікти між їхніми прибічниками та противниками) та ширше – спільність простору пам’яті для частини громадян України із сучасним російським, навіть не пост-, а неорадянським, символічним простором.

Також увиразнюється розкол в українському суспільстів по лінії різних практик комеморації – радянських, європейських, націоналістичних. Водночас ці події каталізують маргіналізацію однієї з найбільш виразно радянських і при цьому живучих через суспільну сакралізацію практик: радянська практика «святкування» перемоги у Другій світовій доволі чітко вписується в асоціативний ряд із «сепарським шабашем», ідея «безсмертного полку» як вшанування пам’яті переможців (ставлення до якої в суспільстві лояльне попри виразний російський пропагандистський присмак саме з пошани до

експлуатованих пропагандистами образів ветеранів) дискредитується включенням до героїчного пантеону бойовиків. Тобто трансмедійність відповідного дискурсу створює «побічні» сюжетні лінії і реакції, що можуть виявитись більш важливими, або такими, що мають глибші, далекосяжніші наслідки, ніж основні.

Важливим елементом декомунізаційного дискурсу можна вважати колективне осмислення травматичного минулого користувачами соціальних медіа. Зокрема, у розділі 4.1 розглядалися цифрові проекти, повязані з осмисленням сімейної памяті про Голодомор. Іншим показовим прикладом «війни пам'ятей та ідентичностей» може вважатися обговорення в соціальних мережах проекту «Моя Україна: Спогади та самобутність» (російськомовний варіант проекту має ще промовистішу назву: «Моя Украина: Осознавая себя через память») (додаток Д) [174]. Обговорення проекту на Facebook-стронінці Radio Svoboda (Facebook-стронінка Radio Svoboda. Допис від 28 січня 2015 р.) засвідчило високий інтерес серед українців до родинної пам'яті: з одного боку, як власне фамільної історії, з іншого – як до фокусу осмислення історії країни і народу через минуле власної родини – цей допис отримав понад 11тис. вподобань, понад 1323 поширень і понад 200 коментарів. Ідеологічна заангажованість подібних проектів виявляється в достатньо високому інтересі російських і проросійських коментаторів, серед головних посилів яких – заперечення факту існування українців у минулому і сучасному, відстоювання ідеї «спільності слов'янських народів», «братства» чи «єдності (єдиності)» українців і росіян.

Характерною рисою цього дискурсу є заперечення (применшення, нівелювання) чи навіть пряме виправдання репресій, депортацій, Голодомору у XX ст., ідея відмови від пам'яті про національні трагедії задля «слов'янської єдності».

Для аргументів опонентів наведених вище тез характерна чітка прив'язка до сьогодення, виявлення зв'язку злочинів сталінського тоталітарного режиму з його сучасними ідейними спадкоємцями. Тобто важливою складовою української протидії описаним міфологемам є розуміння та артикулювання того факту, що сучасна російська держава не змінила сутнісних ознак порівняно з радянськими і царськими часами, українська державність суперечить російським національним інтересам і вважається тимчасовим непорозумінням.

Особливо масштабного розголосу питання травматичного минулого, його подолання та переживання набуло в контексті участі й перемоги української співачки кримськотатарського походження Джамали (Сусана Джамаладінова) у пісенному конкурсі «Євробачення» у 2016 р. З огляду на політичну та соціокультурну впливовість, особливості цієї культурної події знайшли відображення у прикладному проекті, що був підготований аналітиками Національної юридичної бібліотеки НБУВ та узагальнено у теоретичному дослідженні дисертантки [194].

Рівень впливу цієї події на громадську думку як в Україні, так і за її межами, а отже, і перспективність дослідження цього впливу, зумовлені, по-перше, ефективністю масової культури як ретранслятора емоцій та ідей (естетична привабливість та образність «носія» – пісні чи концертного номера й відеокліпу в даному випадку – сприяє швидкості, легкості, масштабності поширення трансльованих смислів та їх стійкості, як унаслідок емоційного впливу, так і через повторюваність). По-друге, очевидність (хоч і не акцентована принципово в позиціонуванні номера Джамали, та все ж явно присутня) паралелей історичного матеріалу з подіями сучасності, перевела участь України та реакцію на виступ Джамали у світі на рівень потужної інформаційної події. Вибір як об'єкта дослідження відображення цієї події в інформаційному просторі дає змогу проаналізувати комплекс матеріалів

– відео власне виконання музичної композиції і специфіка його поширення в мережі Інтернет, у тому числі через соціальні медіа (офіційні відеоролики, масив користувацьких відео, кавер-версії пісні Джамали); висвітлення події та пов'язаних з нею дискусій у ЗМІ (публікації в іноземних ЗМІ аналізуються за матеріалами проекту Національної юридичної бібліотеки «Інформаційні акценти»); активне обговорення в соціальних мережах (для дослідження було використано метод включеного спостереження й аналізу та соціально-культурної інтерпретації текстів). Власне, подією в інформаційному просторі участь Джамали стала ще на етапі національного відбору за право представляти Україну на міжнародному пісенному конкурсі в лютому 2016 р. Співачка представила композицію «1944», написану двома мовами – англійською та кримськотатарською, яка передає трагедію кримськотатарського народу, і сім'ї співачки зокрема.

Під час національного відбору рекордна кількість українців – 382,5 тис. осіб узяли участь у смс-голосуванні. Пояснити такий інтерес в Україні до розважального конкурсу можна саме тим контекстом, який актуалізував події понад 70-літньої давності і виявив паралелі із сучасною політичною ситуацією. Очевидно, що участь у голосуванні в національному відборі взяли українці, для яких важливо було виявити свою громадянську позицію.

Показовою тут видається реакція української Facebook-спільноти, що стала одним з майданчиків мобілізації прихильників «громадянської» (на противагу «мистецькій», «розважальній») позиції. Участь у конкурсі української виконавиці з глибоким і пафосним твором, «важкою» піснею – як емоційно, так і за смисловим навантаженням: історія родини, роду, народу, країни; трагедія і сила, за болем і відчаєм минулого – пам'ять сьогоднішніх поколінь – підтримувалася далеко не всіма українцями. Головним аргументом противників участі у європейському конкурсі саме цієї композиції був

розважальний, «легкий» характер «Євробачення» і, відповідно, «неформат» пісні «1944». Ці дискусії фактично виявили два бачення головного завдання національного відбору: обрати пісню – гіпотетичного переможця «Євробачення» (такими вбачалися «легкі» пісні розважального формату конкурсу, звідси, основні аргументи проти Джамали: «такого не наспівуватимеш… не прохідна») чи виконавця, гідного представляти Україну, артиста, здатного стати її «голосом» [85; 155].

Дійсно, слід також враховувати, що, згідно з правилами «Євробачення», жителі анексованого Криму не мали права голосувати в українському національному відборі і, таким чином, переконлива перемога кримськотатарської співачки, якій більшість її земляків не могли віддати голоси, тому фактично, Україна голосувала за Крим і замість Криму, виявляючи таким чином свою підтримку і солідарність [70].

Утім, навіть національний відбір не залишився власне внутрішньою українською справою – вже на цьому етапі відбувалися потужні медіа-атаки. Україну звинувачували в політизації конкурсу та спекуляціях на минулому. У результаті проведеної експертизи керівництво Європейської спілки мовників (EBU) не знайшло політичного підтексту в пісні, що присвячена депортації кримських татар у 1944 р. При цьому результатом розголосу стала значна кількість матеріалів у зарубіжних ЗМІ, що розкривають історичний та політичний контекст пісні.

Можна вважати, що навіть у тих випадках, коли йшлося про висвітлення в ключі «українська конкурсантка розлютила Росію своєю піснею» і подібне позиціонування України не схвалювалося редакцією того чи іншого ЗМІ як недоцільне на аполітичному пісенному конкурсі, такі публікації все одно давали ефект значного розголосу. Цим самим створювався інформаційний зв’язок між історичними й сучасними

подіями. Водночас Крим та його корінний народ опинялися в центрі уваги, у європейських громадян формувалася популярна думка про долю цього корінного народу [194].

Виходячи з тези про те, що важливим елементом «м'якої сили» в умовах протиборства є непрямі дії, а саме: морально-психологічний, інформаційно-пропагандистський вплив на противника [281], «Євробачення-2016» можна вважати успіхом української «культурної дипломатії» та м'якої сили громадянського суспільства за посередництва соціальних медіа.

Зрозуміло, що далеко не весь користувацький контент є якісним, оригінальним, актуальним і суспільно корисним, швидше навпаки, проте інформаційні технології, демократизуючи процеси інфотворення, сприяють наповненню інформаційного простору новою (у тому числі, новою за якісними характеристиками) інформацією. Принципово, що, як доведено дисертанткою [201], порівняно з традиційним механізмом лобіювання ідеологічних проектів через проекти історичні, веб-формат є найбільш демократичним і масовим, перетворюючи в потенційного суб'єкта дискурсу пам'яті кожного, хто підключився до глобальної Мережі.

Саме тому цей дискурс представляє науковий інтерес і суспільну цінність як відображені національні рефлексії, увиразнені, об'єднані в комплекс текстів, що презентують погляди на націю «з середини» та з точки зору «значимого іншого» - європейського глядача. Саме цим визначається наукова і суспільна цінність, відтак – актуальність збереження таких матеріалів. Наведений приклад роботи із матеріалами соціальних мереж, реалізованої в контексті проектів НЮБ, може бути прикладом ефективності аналітичної стратегії кумуляції інформаційних ресурсів інтерактивного інформаційного простору.

Отже, розвиток інформаційних технологій у кінці XX – на початку XXI ст. сприяв не лише змінам у національному та глобальному

інформаційному просторі – інтенсифікації виробництва нової інформації, створенню принципово нових способів її зберігання, пошуку і подання, а й виникненню нового культурного, мовного, інформаційного середовища, нової соціокультурної реальності, що формується і стрімко розвивається з розширенням сфер впливу сучасних засобів комунікації. Активне впровадження новітніх технологій змінює стандарти спілкування і обміну інформацією, сприяє залученню до створення контенту користувачів, розширюючи можливості співпраці і співтворчості, трансформуючи тим самим і практики та дискурси, пов’язані з трансформаціями ідентичностей.

5.2 Конкуренція культурних смислів в інтерактивному просторі

У глобалізованому, під впливом розвитку електронних інформаційних технологій, сучасному світі зростає значення іміджевих характеристик суб'єктів міжнародних відносин. Те, «як суспільства пам'ятають», безпосередньо впливає на умови, характер і способи їх функціонування, на умови їх еволюції, трансформації в національному і міжнародному вимірі. Яскравою метафорою для ілюстрації цієї тези видається запропонований О. Забужко в одному з виступів образ французької дитячої книги – мапи-розмальовки, де кожна країна позначена тим чи іншим символом. Метафоричність цієї дитячої книги для осмислення проблеми сприйняття України, як внутрішнього, так і зовнішнього, полягає у тому, що на мапі там, де має бути Україна, зображено ліс. Книга просто не пропонує французьким дітям образу, який міг би асоціюватися з Україною.

Цей конкретний приклад є лише елементом, що характеризує відсутність загальної візії України, вірніше, її фрагментарність у європейському та ширше – глобальному контексті. Саме в цьому ключі О. Забужко пропонує шукати відповіді на важливі для нас запитання: «Чому вони (французи) нас не розуміють? … Чому об'єднують зусилля для боротьби з тероризмом з такою ж терористичною Росією? Чому не зважають на весь контекст минулих двох (виступ, на який посилаємось, мав місце у 2015 р.) років?!». Відповідь, з урахуванням наявних проблем сприйняття України та українців за рубежем, доволі промовиста: «Та тому що тут ростуть ялинки!». Україна не говорить про себе всі роки своєї незалежності, вона не запропонувала світу своєї власної «story». Коли йдеться про так звані «старі демократії», наполягає письменниця, слід зважати на те, що традиція співпраці в імперській парадигмі, у даному випадку з Росією, залишається інерційною: «СРСР є наступником Російської імперії, а Росія є наступником СРСР. І ця

спадкоємність постійно підкреслюється. Більше того, вона є важливою парадигмою державної політики» [170].

Отже, доводиться констатувати, що сьогодні, коли «війна йде за те, хто продасть світу переконливішу story, Україна далеко не завжди має вироблені, продуковані і підтримувані культурним простором, причому системні, а не спорадичні, образи і смисли, придатні для експорту, експансії. До того ж ідеться про актуальність вироблення пропозицій як для внутрішнього, так і для зовнішнього споживача. Повертаючись до використаної вище метафори, зауважимо, що Україна сьогодні все ще може сприйматися як «поросла ялинками» територія не лише іноземцями, а й певною частиною її громадян, які мислять у парадигмі, запропонованій іншим, не українським, інтерпретатором минулого, відповідно – і майбутнього.

Водночас, на нашу думку, не менш промовистим за наведений образ є свіжіший приклад, що ілюструє, з одного боку, російську політику формування та утримання згаданої інерційної імперської парадигми та інтенсифікацію зусиль України для їх подолання – з іншого. Ідеться про боротьбу за «Київську спадщину», поштовх до активізації якої у травні 2017 р. дав російський президент В. Путін, заявивши під час зустрічі з президентом Франції Е. Макроном, що донька князя Ярослава Мудрого Анна була «русской», зокрема, апелював до «освіченої французької публіки», яка має знати про «русскую Анну» – королеву Франці» Заява, побудована на характерному для російського історичного дискурсу ототожненні «Русі» та «Росії», викликала в Україні і в російському інформаційному просторі бурхливу реакцію, в основному – з протилежними знаками (Додаток Ж).

Першими під «інформаційний вибух» спродукували українські соціальні мережі – обурення, насмішки, історичні аргументи та емоційні оцінки лише зростали в геометричній прогресії, особливо, зважаючи на підключення до дискусій прибічників російської точки зору на

династичні питання майже тисячолітньої давності. Найпопулярнішим в українському сегменті Мережі виявився аргумент (сформульований у різних варіаціях) про те, що після того як Анна стала королевою Франції, Москви як початку російської держави – «Московії» – не існувало ще довгих 70 років (від того, наскільки такі ототожнення корелюються з науковими історичними концепціями, їх популярність залежить мало) [322].

Загалом спостереження за обговоренням згаданої репліки російського президента дало змогу виявити понад 50 дописів протягом тижня у стрічці новин Facebook та Twitter, причому у цьому разі значення має не лише кількість дописів, а й ангажованість у дискусії популярних і, відповідно, впливових боргерів та інтенсивність дискусій – кількість коментарів та інших форм включеності аудиторії.

Найяскравішою сторінкою протистояння можна вважати «Twitter-батл» за київську княжну між офіційним акаунтом України у Twitter, який спільно ведуть представники прес-служб Адміністрації президента і МЗС, та офіційним російським акаунтом. Перший же допис України апелював до згаданого вище протиставлення «послідовності подій»: Анна Київська, королева Франції, Vs берізки на місці майбутньої Москви. У відповідь офіційний акаунт Росії нагадував про спільну історію: «Ми пишаємося нашою спільною історією і спільною історичною спадщиною, яка має об’єднувати, а не роз’єднувати». Український акаунт відповів на це гіфкою із мультсеріалу Сімпсони та риторичним запитанням: «Росіє, ти справді не міняєшся, чи не так?». Останнім був пост аккаунта України з гіфкою із серіалу ВВС «Шерлок» із коментарем: «Київська Русь також охоплювала сучасні території Естонії, Литви, Латвії, Польщі, Чехії та Румунії. Так що, будь ласка, без дурниць про триєдину націю і дотримуйтеся міжнародного права».

З подачі соцмереж практично відразу зреагували українські ЗМІ, у заголовках яких або згадувалося про «привласнення» Путіним

київського князя, або ж цитувалася його заява про «нашого любимого князя» [100].

Заяви про «російську Анну Ярославну» були відкоментовані українським політикумом, головним чином з акаунтів соціальних мереж. Інформаційним «контрольним пострілом» у боротьбі «за Анну» стала заява Президента Е. Макрона про те, що київська княжна Анна Ярославна є символом давніх відносин Франції та України. Е. Макрон сказав ці слова на спільній прес-конференції з Президентом України П. Порошенком у Парижі через місяць після озвучених російським президентом претензій на київську символічну спадщину.

Цікаво, що описані «історичні війни» знайшли відображення й у зарубіжній пресі. Так, французький часопис Libération написав про «спроби президента Росії анексувати не лише територію України, а й українську історію». Libération пояснює, що 1051 р., коли донька київського князя виходила заміж за короля Генріха, ані Росії, ані України, ані Франції не існувало у сучасному сенсі значення цих назв. Київська княжна Анна стала королевою франків, а Київ був столицею Русі. Російської столиці Москви взагалі тоді не існувало аж до 1147 р. У Франції київську принцесу називають Анною Київською, а українці, як підкреслює видання, абсолютно справедливо розглядають її як одну з постатей своєї національної історії. Тож, як пише французька газета, В. Путін здійснив спробу «анексувати» княжну Анну, зробивши з неї росіянку. Ба більше, росіяни дедалі гучніше називають київського князя Ярослава Мудрого одним з перших російських монархів. Французький часопис додає, що це все одно, якби французи називали римського імператора Юлія Цезаря першим французьким королем [384].

Згаданий вище Twitter-батл доволі активно коментували західні ЗМІ. Так, американське інтернет-видання Daily beast зазначило, що Україна «зробила» Росію у Twitter. Крім того, протистояння України та Росії у мікроблозі прокоментував популярний сайт Mashable. У статті на

цьому сайті зазначено, що Україна використала популярний політичний момент в анімованій поп-культурі, щоб вказати на «вибіркову пам'ять про довгу, заплутану історію між двома країнами». Прокоментував Twitter-батл навколо Анни Ярославни і канал CNN, назвавши його «новаторським використанням GIF-дипломатії, коли офіційний Twitter-акаунт України познущався з офіційного Twitter-аккаунта Росії за допомогою гіфки із Сімпсонами», – сказано в статті на сайті каналу [35].

Отже, попри згадані на початку цього розділу песимістичні висновки про фрагментарну чи навіть відсутню символічну «видимість» України, охарактеризована інформаційна ситуація може розглядатись як успішна для нашої країни. Водночас поряд з відчутною, а головне ефективною, інформаційною активністю, цей успіх має й інші складові – впізнаваність постаті самої Анни та традиційне її титулування у французьких текстах – як наукових, так і публіцистичних чи художніх – «Анною Київською», активність української діаспори, що підтримує монастир, де встановлено памятник з відповідними підписами; з високою вірогідністю – політичні аспекти франко-російських взаємин на той момент (наприклад, доволі агресивна інформаційна підтримка незадовго до цього опонента Е. Макрона на президентських виборах) тощо. Тобто наведений приклад може свідчити не стільки про системну політику щодо символічного позиціонування України в інформаційному просторі – як національному, так і глобальному, скільки про суспільний запит на таке позиціонування та зусилля до його реалізації.

У цьому разі, як вже згадувалося раніше, концепція національного наративу як значущої оповіді нації про себе видається необхідною у якості дослідницького та практичного підходу до наповнення культурного (гуманітарного) простору не лише інституціалізованими/впорядкованими соціальними інформаційними базами, що охоплюють свідомо виготовлену й організовану за

принципом доцільності інформацію [49, с. 68], а й неструктурованою інформацією приватного порядку та виробленими на їх основі колективними уявленнями про минуле та майбутнє групи.

Сьогодні було б передчасно стверджувати, що неформальний чи розважальний, або ж непрофесійний (продукований у соціальних мережах користувачами) контент може замінити цілеспрямовану державну політику та потужний комерційний сектор інформаційної продукції. Популярна культура виявилася найефективнішим інструментом у формуванні ставлення широкої громадськості до власного минулого та інформування громадськості. Швидше неформальна комунікація адаптує, переосмислює (приймає або відкидає офіційний дискурс, не виключено – виробляє контрдискурс; створює десятки реплік та адаптацій найрізноманітніших рівнів), відчутно інтенсифікує трансляцію національного наративу.

Питання означення і виявлення механізмів інформаційних впливів лежить у полі наукових рефлексій різних дослідників – як військових фахівців, так і політологів та медіазнавців. При цьому різноманітність дефініцій, продукованих для опису аналізованого явища, говорить не лише про його багатоаспектність і динамічність, а також про відсутність єдиного підходу до наукового осмислення. Інформаційне протистояння використовувалося в багатьох конфліктах минулого, проте характерне для сучасного етапу використання у воєнному конфлікті невійськових засобів, зокрема зростання ваги інформаційного чинника, виводить проблему інформаційно-комунікаційної складової сучасних протистоянь на принципово новий рівень.

Існуючі терміни можуть вказувати також на простір розгортання – у випадках, коли йдеться про мережецентричні або мережеві війни [352; 46; 305]; засоби протиборства – тоді доволі широко та з різним смисловим навантаженням використовується термін «інформаційні війни». Деякі дослідники термін «інформаційна війна» вслід за

американською військовою теорією й практикою використовують у значенні складника збройних конфліктів, спрямованого проти інформаційних систем та інформаційних технологій супротивника, дій, спрямованих на досягнення інформаційної переваги на підтримку національної воєнної стратегії [272, с. 190]. Водночас поняття «інформаційна війна», або «інформаційно-психологічна» використовується у вужчому значенні, із вказівкою на об'єкт ураження – інформаційне поле, його «забруднення», «засмічення» аж до знищення чи критичного зменшення ефективності апеляції до раціональних аргументів. Війна, що ведеться проти України, залишається гібридною, із потужними інформаційними чинниками, проте вразливість окупованих територій щодо неї – значно вища. У контексті теоретичного осмислення природи війни, перспективним при цьому видається підхід Г. Почепцова, який за об'єктом ураження пропонує розрізняти війну інформаційну і війни смислові: у першому випадку йдеться про формування викривленого інформаційного порядку денного, у другому – викривлення системи переконань людини, де базовою стає інтерпретація [231, с. 23]. У такому випадку смислові війни можна вважати складовою консціентальної війни (лат. conscientia – свідомість). Цим терміном, уведеним в ужиток російським фахівцем з теорії свідомості Ю. Громиком, означається війна на ураження свідомості якнайширших мас населення, руйнування способів і форм ідентифікації особистості стосовно фіксованих спільнот, що веде до зміни форм самовизначення, деперсоналізації, знищення людської здатності до вільної ідентифікації, знищення системи установок щодо того, ким людина прагне бути і в рамках якої культурно-історичної традиції [115; 175].

Отже, смислові війни логічно розглядати як складову частину війни консціентальної, тим її елементом, який через смислові інтервенції впливає на моделі потрактування й розуміння, відтак на простір

когнітивний, програмуючи цим самим модель світу реципієнта. Характеристики інформаційного простору, де виробляються, транслюються, трансформуються світоглядно-ціннісні орієнтації, значним чином визначають суспільно-політичну діяльність індивідів і груп. По-перше, саме в інфопросторі відбувається продукування й організація сенсів, вироблення ціннісних орієнтирів, що, власне, і визначають систему ідентифікацій, тобто ознак, які служать критерієм для ототожнення суб'єкта з певними суспільними, культурними та історичними групами. Морально-етичні норми, цінності й уявлення визначають ставлення індивіда до навколишнього світу взагалі, а отже, і ставлення до держави та її інститутів, до оточуючих явищ суспільного й політичного життя. В інформаційно-комунікаційному просторі як середовищі сенсоутворення визначається й ступінь значущості певних суспільних явищ, отже, вибудовується їх ієрархія.

Відповідно, проблематизація простору формування та трансляції світоглядно-ціннісних орієнтацій може призвести до дезорієнтації в суспільстві, апатії, незахищеності від інтервенцій ідей і смислів, формування поведінки, що несе загрозу для самого існування суспільства, базованого на певних цінностях та ідеях. Отже, зі специфікою розвитку загальнонаціонального культурно-комунікаційного середовища пов'язане поняття «гуманітарна безпека» держави. У випадку появи тут істотних диспропорцій, фрагментації, недорозвинутості чи гіпертрофованості окремих елементів ці процеси становлять загрозу чи продукують ризики для національної безпеки – як з точки зору ослаблення суспільного імунітету, незахищеності від ксенофобії, тоталітарної свідомості, популізму, патерналізму, релігійного фанатизму чи інших форм деструктивних суспільних проявів, так і з точки зору вразливості до зовнішніх світоглядних інтервенцій. У нашому випадку йдеться про спроби, і далеко не завжди невдалі, інфільтрації та трансляції в українському інформаційному

просторі ворожих українській ідентичності й державі смислів, зокрема заперечення суб'єктності Української держави, окремішності українців як народу, відсутності політичної нації та навіть передумов для її існування. Із цього випливає, що гуманітарна безпека, або, точніше, **гуманітарна складова національної безпеки** – це ступінь захищеності життєво важливих інтересів суспільних і політичних суб'єктів, що визначаються їхніми специфічними світоглядно-ціннісними орієнтаціями.

Зазначимо, що смисли, охарактеризовані автором як ворожі, корелюються з визначеними Стратегією національної безпеки України загрозами. Стратегія серед агресивних дій Росії, що здійснюються для підривання суспільно-політичної стабільності в Україні, визначає дії, спрямовані на підтримку маріонеткових квазідержавних утворень; інформаційно-психологічну війну, приниження української мови і культури, фальшування української історії, формування російськими засобами масової комунікації альтернативної до дійсності викривленої інформаційної картини світу (Див.: [260]).

Власне, ідеологія, світоглядні преференції є елементами сучасної російсько-української війни у двох аспектах: як фундамент, на якому вибудовується агресія, як консолідуючі чинники для спротиву їй. У першому випадку ідеологічне конструювання спрацьовує як для російського суспільства, що толерує агресію проти України, так і для частини українців, що потрапили у світоглядну пастку. Ідеться про тих громадян України, чия національна ідентичність несформована або ж підважується іншими ідентифікаціями – регіональною, пост(нео)радянською, «мало(ново)російською» тощо; при цьому лояльність до ідеологем, сконструйованих чи посилених російською пропагандою, втягує носіїв такої ідентичності у війну, перетворюючи їх на жертв або злочинців.

Водночас і український спротив агресії вибудуваний на світоглядних началах. Ідеться про відстоювання, усвідомлене чи навіть невідрефлексоване, цивілізаційного, ціннісного вибору. Водночас для ідеологів агресії формальне збереження Української держави з «малоросійською» ідентичністю, судячи з ряду заяв російських офіційних і неофіційних спікерів, є цілком прийнятним у випадку її існування у сфері російського «життєвого простору». Тобто йдеться не стільки про ліквідацію формальних ознак державності, скільки про фактичну (ідеологічну, економічну, геополітичну) належність до «русского мира». «Русский мир» його ідеологи визначають як глобальний культурно-цивілізаційний феномен, що складається з Росії як материнської держави й російського зарубіжжя, що об'єднує людей, які незалежно від національності відчувають себе росіянами, є носіями російської культури та російської мови, духовно пов'язані з Росією.І водночас такий формат існування є несумісним з уявленнями про майбутнє, особисте й національне, для значної частини українців. Відповідно, інформаційна війна, значним чином, розглядається як боротьба за свою «самість». Тож цей її аспект відбувається у світоглядній площині.

Вказані аспекти актуалізують завдання дослідження інформаційно-комунікаційного середовища формування та трансляції шаблонів індивідуальної й колективної поведінки, стратегій та інтерпретаційних моделей.

Розгорнута проти України війна значним чином базується на інформаційних моделях і симулякрах, що не мають ніяких референтів, не ґрунтуються на жодній «реальності», окрім їх власної, яка є світом саморефлексивних знаків. Симуляція одночасно стирає будь-яку відмінність між реальним та удаваним (ілюзорним), що дозволяє в умовах досліджуваної інформаційної війни проти України замінити об'єктивні уявлення цільових груп про характер конфлікту тими

«інформаційними фантомами», які потрібні агресору. Слід також враховувати, що в українському випадку маємо справу не просто з ворожою пропагандою, а з тим, що фахівці слушно характеризують як «війну смислів/сенсів» (початок якої можна умовно віднести до 2006–2007 рр.). І хоча слід визнати, що, як доведено дисертанткою [190; 212; 221, с. 243-257], підвищена маніпулятивність є рисою мас-медійного дискурсу в цілому, саме Інтернет надає додаткові технологічні, і, у силу специфічних рис комунікації у соціальних медіа, психологічні можливості для маніпуляцій.

Принципово, що в соціальних медіа зростає рівень впливу користувача на вибір потоків інформації – якщо у випадку з традиційними ЗМІ глядачі (читачі, слухачі) мають, за умови дотримання журналістських стандартів, більш або менш виважену картину події, соціальні мережі посилюють феномен вибіркового сприйняття, або, як його називають західні дослідники соціальних медіа, егокастингу, коли людина свідомо чи несвідомо добирає саме ті джерела інформації (людей, медіа), які поділяють або пропагують близькі та комфортні для неї цінності або погляди. Таким чином, утворюється своєрідні захисні кокони, «камери відлуння», у яких користувачі самостійно групуються в невеликі колективи зі схожими поглядами, що уможливлює перебування людини в зоні інформаційного та емоційного комфорту. Фактично люди, які дотримуються певної політичної точки зору, читають матеріали, що лише підкріплюють їхню віру та ідеї, і ставлять лінки до дописів однодумців [343]. Пробити цей захист мають змогу лише медіа з високим рівнем персоналізації та адаптивності або ж сильний чи неодноразовий «зрив шаблону» – коли реалії життя різко контрастують з картиною, створюваною в групі. Без таких проривів існування «камер відлуння» призводить до того, що в результаті фільтрації новин та інформації, яка не відповідає вже існуючим поглядам, думки в суспільстві поляризуються.

Притаманна Україні, у силу історичних обставин, гетерогенність – наявність регіональних відмінностей у ставленні до історичних подій та постатей, до суспільного шляху розвитку, соціокультурної ідентифікації громадян різних регіонів України, їх ставлення до основних церков в України та основних мов спілкування, були перетворені на конфліктогенний фактор – з одного боку, відсутністю на державному рівні цілеспрямованої політики національної єдності та спільного бачення розвитку країни, з іншого – практично відсутністю спроб недопущення різними політиками використання існуючих відмінностей між регіонами для отримання політичних переваг. Істотно погіршили ситуацію маніпулювання регіональними світоглядами через насадження контроверсійних поглядів на минуле і майбутнє країни із зовні, що, на тлі характерної для України проблеми відсутності культури політичного і суспільного діалогу, стало передумовою для використання світоглядної та ідентичнісної кризи для підважування української державності загалом.

Для України одним із пріоритетних завдань на сучасному етапі має стати ефективна протидія не лише військовій, а й інформаційній агресії, що потребує ґрунтовного аналізу стану урегульованості та захищеності українського інформаційного поля і виявлення та мінімізація шкоди від тих прогалин, що призвели до того, що в українському інформаційному просторі вдалося здійснити інформаційну агресію, названу Головнокомандувачем об'єднаних Збройних сил НАТО у Європі Ф. Брідлавом «найбільш дивовижним інформаційним бліцкригом, який ми коли-небудь бачили в історії інформаційних воєн». Російські дослідники також говорять про «…п'яту світову війну – інформаційно-інтелектуальну», яка розпочалася у 2006 р. Поняття «інформаційна війна» визначається як «спосіб створення системи управління інформаційними потоками з метою організації ноосфери та світового інформаційно-психологічного простору у своїх власних

інтересах» [176, с. 6]. Отже, описана ситуація актуалізує необхідність ґрунтовного аналізу стану, проблем і перспектив національного інформаційного простору.

Нині конфліктогенні меседжі частиною українських, вірніше, формально українських ЗМІ тиражуються тонше (через маніпулювання фактами, інтерпретаціями і балансом негативу-позитиву), проте це не змінює того факту, що їхня редакційна політика відверто прокремлівська.

На сьогодні головним «подразником» та стимулом до нагромадження якісних національних інформаційних ресурсів, безперечно, є російська військова агресія проти України. Загальновизнаним можна вважати той факт, що Україна на сучасному етапі зіткнулася з агресією, яку фахівці найчастіше визначають як «гібридну війну», вказуючи на зростання в ній значення інформаційного чинника, який в окремих випадках стає самостійним складником і виявляється не менш важливим, ніж військовий. Так, зокрема, рекомендації парламентських слухань на тему: «Обороноздатність України у XXI столітті: виклики, загрози та шляхи їх подолання» констатують, що “гібридна” війна «поєднує в собі елементи інформаційної, торговельної, газової війн, воєнної агресії, окупації, тероризму, активізації криміналітету, партизанської, диверсійної та громадянської війн». Див.: [232].

Крім того, варто констатувати надзвичайно високий (не виключено – неприйнятний, висновок про це повинні зробити медіаексперти за результатами ґрунтовного аналізу) рівень відкритості українського інформаційного простору для смислів, ідеологем, міфів, продукованих російськими ідеологами. Для значної частини українців донедавна український і російський простір уявлявся як практично спільний, як мінімум на побутовому рівні; російська точка зору аналогічна, з тією лише різницею, що побутує не лише на особистому, а

й на науковому та правовому рівні. Ідеться, зокрема, про включення в наукове визначення поняття «російська блогосфера» «місцевих» українського, білоруського та інших сегментів та поширення російського «законодавства про блогерів» у випадку, якщо «блогер пише російською, привертає увагу російської аудиторії і розміщує свої матеріали на російських майданчиках». Див.: [251].

Причини таких спроб закріплення України, за формулюванням українського культуролога Р. Кіся, «за Азіопою як її периферійної (цивілізаційно та культурно) частини» [112, с. 14] слід розглядати як комплексні – економічні, мовні, історичні, а також потужний вплив глобалізаційних чинників. Протидіяти подібним, вкрай небезпечним, як показала практика, процесам можливо лише через створення українського якісного – сучасного, динамічного, багатоманітного комунікативно-інтерпретативного середовища.

Поки що попереднє осмислення специфіки вітчизняного інформаційного простору, у якому розгорталася безпрецедентна зовнішня агресія, дає підстави говорити про те, що перетворення його на «національний» простір не лише формально, а й за змістом, відбувається тільки зараз, причому цей процес проходить доволі болісно, у ньому не уникнути невдалих спроб і помилок, очевидним є досить істотний внутрішній спротив, деструктивні зовнішні впливи та несприятливі фактори конкуренції (як комерційної, так і ідейної) із глобальними чи іншими національними просторами.

Роль бібліотек у відповідних процесах вбачається у декількох напрямках діяльності – наповнення інформаційного простору якісною, достовірною, цінною з точки зору культурних, освітніх та інших процесів інформацією, активне поширення і просування такої інформації, в тому числі і посередництвом соціальних медіа; діяльність, спрямована на підвищення якості інформації, що циркулює у інформаційному просторі, шляхом формування користувацького запиту

на таку інформацію (бібліотечні проекти із медіаграмотності, критичного мислення тощо); нарешті – фіксація інформації з метою її дослідження, діагностування основних тенденцій розвитку інформаційного постору, головним чином – зусиллями інформаційно-аналітичних підрозділів бібліотек за відповідними запитами замовників.

5.3 Регіональна ідентичність та образ регіону в інтернет-просторі

Загалом регіоналізм як наукова проблема та економічне, політичне й соціокультурне явище українськими науковцями досліджувався доволі активно, зокрема, і як поділеність територій країни, що за певних умов стоїть на заваді формуванню єдиної політичної спільноти в межах кордонів держави і несе загрозу суспільно-політичної дезінтеграції. Водночас фактично поза увагою фахівців виявилися особливості формування, трансформації та трансляції регіональної ідентичності у просторі соціальних медіа, що, із огляду на вплив інформаційного чинника, створює істотну лакуну як у дослідженнях регіоналізму, так і вивченні безпекових проблем. Тож наукове осмислення регіоналізму як соціокультурного феномену, з його специфікою функціонування в сучасному інформаційно-комунікаційному просторі видається не лише актуальним, а й суспільно затребуваним завданням.

Сучасні глобалізаційні процеси, зокрема, їх інформаційна складова, може бути схарактеризовані як всеохопні, що описує ситуацію, коли продуковані лідерами глобалізаційних процесів смисли проникають у національні інформаційні простори, створюючи нові системи цінностей, нові стилі життя та нові види ідентифікацій для громадян і призводячи цим самим до уніфікації світоглядних установок. Новітні мас-медіа набули характеру єдиної комплексної системи масової комунікації глобального характеру, з можливістю визначати особливості сприйняття людиною тих чи інших подій, формувати її смаки, уподобання, поведінку, світогляд. По суті, саме система комунікації, що панує в суспільстві, моделює та керує аксіологічним полем на глобальному та локальному рівнях [294, с. 23].

Водночас у відкритому інформаційному просторі має місце свідома або неусвідомлена протидія знеособленим глобальним символам, відповідно – активізується національна свідомість, у тому

числі локальна ідентичність як компенсатор розмивання ціннісних орієнтирів у сучасному медіатизованому суспільстві. При цьому сучасні інформаційні технології створюють нові і додаткові можливості для реалізації цього спротиву глобальній уніфікації, зокрема, і через звернення до локальної ідентичності, що виявляється у зростанні інтересу до регіональних особливостей, емоційної прив'язаності до рідних населених пунктів, врешті – вкоріненості у фамільній історії. Звідси – зростання ролі інституцій, що так чи інакше виступають хранителями колективної пам'яті людства – бібліотек, музеїв, архівів, останнім часом – їх віртуальних представництв чи спеціальних проектів. Важливо, що саме бібліотека активно бере участь також у процесах ретрансляції культури, тобто передачі колективній пам'яті від людини до людини, від покоління до покоління, що багато в чому зближує її з сферою освіти. Меморіальна і ретранслююча (освітня) функції бібліотек найповніше реалізуються в краєзнавчій роботі, у контексті процесу музеєфікації [317] бібліотек, а також формування системи інформаційної підтримки освіти.

Не менш важливим аспектом видається дослідження специфіки формування інформаційного поля регіонів, чому присвячено декілька самостійних розвідок дисертантки та висвітлювалося в контексті участі у колективній праці [95, с.22-30; 216; 221, с. 222-237]. Таке дослідження важливе як з огляду на загальні тенденції інфології, так і зважаючи на вплив інформаційного чинника у світоглядних, відповідно, політичних преференціях жителів регіонів. Сучасні засоби зв'язку і масової інформації фактично формують інформаційний простір кожного регіону і виконують одночасно дві взаємопов'язані функції: з одного боку, є прямим відображенням розвитку регіональної самосвідомості на конкретній території, а з іншого – виступають як один з важливих факторів його формування та впливу на розвиток регіональної самоідентичності. Фактично Інтернет, як показують сучасні

дослідження, є не тільки «провідником» сучасних процесів глобалізації у світі, але стає все більше відображенням власне локальних взаємозв'язків на конкретній території, що зумовлене зростанням інтернет-послуг, що мають чітку територіальну прив'язку: регіональні дошки оголошень, новини, дозвілля, туризм, освіта, знайомства, екологія, спортивне вболівання тощо. Неформальне спілкування в межах регіону, населеного пункту чи навіть його окремих районів інтенсифікується через регіональні форуми – далеко не повний список таких комунікаційних майданчиків українців представлений, наприклад, на вікі-проекті «Енциклопедія Драматики».

У результаті сукупність регіональних інтернет-проектів і сервісів для регіональних користувачів створюють віртуальний інформаційний простір регіону, що є водночас відображенням його когнітивного образу.

Особливо перспективними видаються ідентифікаційні процеси, зокрема, і пов'язані з регіональною ідентичністю, що протікають в інтерактивному інформаційному просторі, об'єднуваному назвою соціальні медіа. Сьогодні можна констатувати, і як світовий тренд, і як характерну рису вітчизняного інформаційного інтерактивного простору, формування регіональних блогосфер – цілком логічним є розвиток блогів, що висвітлюють місцеву специфіку – від актуальних, головним чином, для земляків, до авторитетних загальнонаціональних майданчиків, що висвітлюють регіональні події з точки зору знання ситуації на макрорівні, маючи власні джерела інформування [251, с. 206-207]. Сьогодні можна вже говорити про те, що українська блогосфера має яскраві та впізнавані регіональні обличчя. Так, наприклад, один з «топових» українських блогерів у LiveJournal Олександр Коваленко, що пише під ніком «Злий одесит» (zloy_odessit, користується, окрім LJ і іншими майданчиками – Facebook і Twitter, відеоканал на Youtube), за власним зізнанням, свою чітку проукраїнську позицію прагне донести в інформаційний простір російського сегмента

Мережі. Одеська проблематика, супроводжувана доволі часто підкресленим регіональним колоритом – у мові, назвах, іронічній манері викладу, активно представлена в інтернет-просторі в дописах таких відомих блогерів, як художник Олександра Ройтбурда, активіст громадської організації «Мій дім Одеса» і журналіста Якова Гоппа (відомого як «Яша з “Джентльменшоу”»).

Опубліковане одеською блогеркою Цілею Зінгельшухер (справжнє ім’я популярної авторки залишається невідомим) «Звернення одеситки до Путіна» 169], написане (і як текст, і як відеоблог) з використанням впізнаваних виразів і інтонацій із закликом «оставить таки Одессу в покое» та «не делать Одессе нервы», стало одним з найпопулярніших українських роликів на YouTube, зібравши за кілька днів мільйон переглядів і 5 тис. коментарів.

Не менш впізнаваним «фірмовим» регіональним стилем відзначаються львівські блогери, що в соціальних мережах доволі активно послуговуються колоритною «львівською ґварою» чи «львівським балаком», що розглядаються мовознавцями як галицьке койне – специфічне мовленнєве утворення, що виникло під сильними впливами польської, німецької мов, ідиш тощо [136]. Особливостями закарпатської говірки для надання оригінальності та яскравості своїм дописам послуговуються учасники місцевого гумористичного проекту «КлуніДжорджаклуні».

Загалом роль соціальних медіа у популяризації регіональних говірок аж до їх міфологізації, посилюваної комерціалізацією таких соціокультурних феноменів, заслуговує на окремі дослідження. Відзначимо лише, що популярність слів і виразів з яскравою регіональною специфікою в соціальних медіа зумовлена не лише необхідністю збереження місцевих діалектів, а й потребами інтернет-комунікації, що характеризується, серед іншого, неформальністю. Іронічність і неофіційність інтернет-дискурсу за умови слабкості

стихійних форм існування мови, зокрема, таких як сленг чи жаргони виявляє лакуни соціальної диференціації мови і примушує до пошуків способів їх заповнення – як з іноземних мов, так і історичними і регіональними виразами. Загалом можна висловити попереднє припущення, що такі процеси здатні сприяти зміцненню комунікативної потужності української мови, а взаємне проникнення діалектизмів, використання і популяризацію їх через комунікацію в соціальних мережах варто виділити як перспективну проблему сучасних соціокультурних досліджень [221, с. 223-227] .

Ще одним важливим аспектом міжрегіональної комунікації в українському сегменті інтерактивного інформаційного простору є поява блогерів, що стали «голосом» окупованих територій – проблема, що набула в сучасному українському соціумі особливої актуальності. «Відкриттями» для багатьох користувачів українського інтерактивного простору останніх років стала луганська правозахисниця Олена Степова, що прославилася своєю серією розповідей очевидця опір війні – моральний і психологічний, та, врешті, – інформаційний. Після того як вона була змушена виїхати з окупованого Свердловська на територію «Великої України», продовжує писати про життя земляків, їздить із презентаціями своєї книги «Все буде Україна, або Історії із зони АТО» (фактично збірника текстів, які раніше Олена Степова оприлюднила в соціальній мережі Facebook), займається волонтерською роботою, перекладом своїх інтернет-текстів для видання їх в Італії й Франції, Німеччині та Росії. З території окупованого Донецька активно пише блогер, відомий під псевдонімом «Фашик Донецький», причому, незважаючи на специфічний авторський стиль, якому притаманні високий рівень аграматизму та обсценної лексики, саркастичні зарисовки з окупованого міста – «новости гистапа», як іронізує сам автор, активно передруковуються як інтернет-користувачами, так і всеукраїнськими інтернет-ЗМІ (див., наприклад, добірку блогів

«Фашика» на сайті видання «Обозреватель» http://obozrevatel.com/person/fashik-donetskij.htm). Можна також констатувати становлення яскравих дніпропетровської та харківської «шкіл» блогінгу і регіональних опініон лідерів, представниками яких є, наприклад, дніпропетровці Євген Гендін, популярний сатирик і блогер; харківська волонтерка, яка допомагає переселенцям і активно пише під ніком Олена Монова та інші популярні автори [221, с. 223-227] .

Саме авторитетні регіональні блогери стають агрегаторами громадянської активності та джерелом інформації про життя земляків, у тому числі для ЗМІ. Так, ще у 2013 р. консорціумом Асоціації «Спільний простір» та Комітету «Рівність можливостей» було запущено проект «Громадський моніторинговий блог» з метою висвітлення регіональних виборчих процесів, на які, як пояснювали ініціатори проекту, столичні журналісти не завжди можуть звернути на це увагу, а регіональні ЗМІ, які часто контролюються місцевими політичними та бізнесовими середовищами, не завжди мають змогу поширити інформацію». Наразі проект доволі активно висвітлює виборчу кампанію-2015 (http://www.prostir-monitor.org/blog?CAT=8).

Розвитку інформаційного поля регіону в соціальних мережах сприяє також розвиток такого явища, як інтернет-туризм – ідеться, з одного боку, про використання можливостей Мережі для планування, бронювання, оплати – фактично повного інформаційного забезпечення подорожей та розвитку відповідної інформаційної інфраструктури українських міст чи інших туристичних об’єктів, яскравим і успішним прикладом чого можна вважати «Lviv.Travel» – офіційний туристичний сайт Львова. З іншого боку, інтернет-комунікація сприяла відновлення жанру подорожніх нотаток у новітньому форматі і в потужних масштабах – публікації світлин з подорожей у соціальних мережах на зразок Instagram, ведення фотоблогів, відгуків на туристичних форумах,

спеціальних блогів про мандрівки і туризм стали потужним напрямом сучасної користувацької творчості.

Активно розвиваються локальні спільноти в соціальних мережах найрізноманітнішого спрямування: краєзнавчі, історичні, туристичні, розважальні, громадські, екологічні; створені для обміну корисною для мешканців міста чи району інформацією, або представлення регіону у національному інформаційному просторі. Так, великі українські міста представлені рядом популярних спільнот, що можуть об'єднувати десятки тисяч користувачів. Лише у Facebook активно діють спільноти «Так люблю той Львів, що бракує ми слів», «Ретро-Львів», «Файне місто Тернопіль», «Чернівці life», «Наш Киев», «Секреты Киева», «Це Київ, ляльо, незвичний Київ», «Перспективи Києва», «Подземелья и крыши Киева», «Неинтересный Киев», «Исторический Киев», «Это Днепр, детка», «Одесса как она есть», «Культурометр Одесса» «Свободный Мариуполь», «Украинский Юго-Восток», «Харьков и харьковчане», «Харьков City», «Запоріжжя онлайн». Проект «Локальна історія» присвячено дослідженню історії невеликих міст та сіл Галичини; «Замки і фортеці України» – популяризує пам'ятки оборонної архітектури України; більші чи менші спільноти створюють інтернет-активісти областей: «Мальовнича Черкащина», «Полтавщина Гайдамацька» тощо. Публікація фото, ретро-образів, туристичних зарисовок, волонтерських проектів, краєзнавчих досліджень, політичних чи історичних дискусій, обговорень культурних подій формує образ міста та регіону [221, с. 228] .

Користувацький контент регіональної тематики може істотно різнитися за якістю – від аматорських світлин, цікавих невеликому колу друзів (при цьому розміри аудиторії за емоційним впливом цілком можуть бути компенсовані її включеністю, а кількість таких малих груп охоплювати значну частину інтернет-користувачів), до авторських матеріалів високої художньої вартості. Останнім часом зростає роль

колаборативних проектів, як наприклад, ініційованої Бібліотекою Конгресу США у своєму акаунті в мережі Flickr практики соціального тегування – користувачі можуть додавати теги та коментарі до фото в колекціях «1930s-40s in colour» та «News in the 1910s»; допомагають ідентифікувати людей та фотографів у колекції «Liljenquist Family Collection of Civil War Photographs» [221, с. 228]. Українським прикладом таких практик може бути проект «Київ. Фотолітопис» (photohistory.kiev.ua) – цифровий архів видавництва «Варто», що спеціалізується на випуску книг і мультимедійної продукції про Київ і Україну. Сайт представляє цифрові копії книг, журналів і газет київської тематики, що видавались із середини XIX ст. до нашого часу, карт Києва, листівок, малюнків; фото, відео та кінохроніку, причому це – відкритий проект, що запрошує до співпраці небайдужих киян, києвознавців, працівників музейних установ і власників домашніх архівів.

Уся сукупність описаних вище регіональних інтернет-проектів створює віртуальний інформаційний простір кожного регіону, що відображає його когнітивний образ як результат розвитку регіональної ідентичності з характерними регіональними міфами, лінгвокультурними особливостями, власним простором пам’яті, врешті – власними способами самоідентифікації. Стереотипізований образ регіону чи населеного пункту, сформований у масовій свідомості як на основі конкретних особистих вражень, так і опосередкованим чином, з матеріалів мас-медіа, літературних і кінематографічних джерел, на основі розповідей очевидців, чуток і домислів може розглядатись як його імідж, що об’єднує уявлення про соціокультурні, історичні, соціально-економічні, політичні та інші особливості цієї території. Врешті, виходячи з ринкової логіки, за якою прибуток можуть приносити не лише товари і послуги, але і нематеріальні активи, у тому числі і того чи іншого географічного простору, зауважимо, що

популярність і унікальність міст і регіонів цілком може бути конвертована в прибутки. У цьому випадку можна говорити про бренд міста або регіону як його конкурентну ідентичність, суму всіх матеріальних і символічних елементів, які роблять місто (регіон) унікальним, власне, його комерціалізований образ. Більше того, у випадку з брендингом ідеться не просто про багатовимірний конструкт, функціональні, емоційні та матеріальні елементи якого в сукупності створюють унікальний набір асоціацій з місцем у суспільній свідомості, а й про цілеспрямоване формування цих асоціацій [33].

Прикладом успішного брендингу в Україні може вважатися створений – на основі стихійних чи цілеспрямовано формованих образів, що склалися в стійкий імідж, та, врешті, комерціалізований як успішний туристичний об'єкт бренд Львова. Більше того, на його прикладі, на нашу думку, можна простежити конвертацію сформованого бренду не лише в бізнесові та інвестиційні дивіденди, а й у політичні. Саме такими дивідендами може вважатися успіх партії «Самопоміч» у парламентській кампанії 2014 р. Особливо цікавим видається той факт, що результат виборчих перегонів партії у Києві був кращим за результат у рідному Львові. Можна погодитись з експертами, які висловлювали думку про те, що на результати електоральної симпатії вплинув саме трансльований медіа бренд Львова як успішного проекту, до якого доклався А. Садовий. Попит на образ Львова як розвинутого проєвропейського міста, культурного центру міг забезпечити «Самопомочі» високий рейтинг у багатьох українських містах – не лише в Києві, а й у Сумах, Одесі, Харкові, Херсоні. Утім, питання професійного брендингу територій для більшості українських міст і регіонів поки що залишається справою майбутнього, тоді як значним чином стихійне творення їх іміджу доволі активно відбувається в інтернет-просторі.

Загалом, важливою рисою описаних регіональних сегментів інформаційного простору є те, що вони в інформаційному плані не лише відображають особливості регіональної самоідентифікації, а й фактично транслюють образ регіону, витворений регіональною громадою за межі цього регіону, що, по-перше, сприяє формуванню впізнаваних регіональних образів у свідомості українців, та при цьому подальшому розвитку регіональної ідентичності на основі протиставлення її образам інших регіонів і всієї країни загалом. Таким чином, регіональна ідентичність – це об'єктивний стан, що ґрунтується на рефлексивному почутті особистої самототожності, безперервності в часі як результату когнітивного, ціннісного, емоційного процесів усвідомлення належності індивіда до регіональної спільноти. Залежно від дослідницького інтересу, регіональна ідентичність може бути розглянута в дуже широкому діапазоні: від символічного освоєння простору до регіональної культури, від ціннісної основи закріплення соціальної спільності до використання регіональної унікальності в прагматичних політичних цілях еліт (детальніше див. у праці дисертантки [221, с. 223-227]).

Очевидно, що регіональна ідентичність здатна виступати як потужний ресурс розвитку: підвищення ефективності управління, становлення громадянського суспільства, зростання інвестиційної привабливості, розвитку внутрішнього і в'їзного туризму.

Утім, хоч регіоналізм і має потужний конструктивний потенціал, українські реалії засвідчують не просто відсутність його ефективної реалізації, а й, за умови активного використання як маніпулятивного об'єкта як внутрішніми, так і зовнішніми гравцями, деструктивні перспективи. Розгорнута проти України війна значним чином базується на інформаційних моделях і симулякрах – ідеократично спроектованій та сконструйованій реальності [14, с. 65], що не має ніяких референтів. Підготовка та розгортання агресії проти України включали підміну через

систему інформаційно-комунікаційних механізмів, покликаних розмити будь-яку відмінність між реальним та удаваним (ілюзорним) об'єктивних уявлень цільових груп про характер конфлікту тими «інформаційними фантомами», які потрібні агресору. Дослідження цих процесів і явищ передбачає, з одного боку, з'ясування механізмів інфільтрації та трансляції в українському інформаційному просторі ворожих українській ідентичності і державі смислів. З іншого – виділення світоглядної основи, на якій вибудовуються інфільтровані симулякри. Ідеться про світоглядні преференції громадян України, базуючись на яких пропагандистами вироблялись ворожі, чи, швидше, перетворювалися на токсичні раніше сформовані смисли. Саме прищеплення на вже існуючі ідеологічні конструкти робить насаджені ідеологеми «чіпкими», примушує реципієнта вважати їх «своїми» та захищати від спроб деконструкції.

Конструювання реальності при підготовці агресії та в її процесі значним чином спиралося на ту регіональну ідентичність, що трактувалася не лише російськими політтехнологами, а й багатьма українськими політиками і науковцями як «південно-східна». Механізм цього опертя можна простежити за використанням та нав'язуванням в інформаційному просторі таких пропагандистських конструктів, як «народ Донбасу», що його за аналогією з успішним використанням симулякру «народ Криму» намагалися експлуатувати як легітимізуючий конструкт при агресії на Сході. Характерною ілюстрацією може бути мем (існуюча в Мережі репродукована одиниця культурної інформації) українського сегмента Інтернету про «розділені братські народи ЛНР і ДНР», що містть у собі іронічне запитання, над яким «вже третій рік б'ються аналітики ЦРУ» про причини такої «розлуки». Питання може бути як риторичним, так і перетворюватися на привід для змагань на найдотепнішу відповідь, з наступним тиражуванням їх у своєрідних

антологіях інтернет-сторінками, що спеціалізуються на політичній сатирі (див., напр.: [286]).

Власне, попри те, що така карнавалізація – висміювання, доведення до абсурду як спосіб деконструкції симулякрів заслуговує на окрему увагу, як з огляду на дієвість, так і враховуючи активність її використання українським громадянським суспільством в інформаційному протистоянні нинішньої війни, опис тут цієї дискурсивної ситуації покликаний проілюструвати один з аспектів використання регіоналізму у його викривленому, токсичному форматі для інфспірування сепаратизму чи хоча б маскування зовнішньої агресії.

У цьому ж контексті слід розглядати просування політико-географічних симулякрів типу «Новоросія» (симулякром цей вираз може вважатися хоча б тому, що історично застосовувався лише кабінетно і стосувався Південних областей України – Донецьк і Луганськ ніколи не входили до регіону, що в Російській імперії описувався цим терміном; до того ж, термін має не автохтонне походження і не є самоназвою). Означену проблему дисертанткою було детально розглянуто як у самостійних дослідженнях [184; 215; 221, с. 258-278], так і представлено як авторську складову колективної монографії [95, с. 22-30] .

Інфільтрація цього виразу готувала та супроводжувала в інформаційному полі спроби інспірувати захоплення адміністративних будівель з наступними «парадами суверенітетів» в Донецькій, Луганській, Харківській, Миколаєвській, Херсонській, Дніпропетровській, Одеській, Запорізькій областях.

Використання симулякру «Новоросія», попередньо «розкрученого», попри його неактуальність для українського політичного поля і практичну відсутність (маргінальність) у інфопросторі у значенні територій, що прагнуть до відокремлення і мають історичне обгрунтування для таких прагнень, як і тотожність сценаріїв розвитку подій для регіонів, що мали влаштувати «парад

суверенітетів», опосередковано вказує на масштаби планів агресії на Сході. На деяких картах міфічна Новоросія не обмежувалася простором, що колись входив до складу Новоросійської губернії Російської імперії, а й включав у себе то Полтавщину, то Кіровоградщину, а іноді й Черкащину чи навіть незалежну Молдову. У цьому ж ключі варто розглядати заяви бутафорних «лідерів» самопроголошених «республік» про те, що до складу «майбутньої держави» мають увійти Чернігівська та Вінницька області України.

Описані підходи, так само як віртуальне конструювання Новоросії як «союзу незалежних держав», який мав би включити шість чи більше «народних республік», можуть свідчити про прагненння витворити в реальності невизнане квазідержавне утворення за зразком Придністров'я чи, як мінімум, створити пояс нестабільності вздовж північного узбережжя Чорного моря з виходом до невизнаної Придністровської Молдавської республіки.

Нейтральний аналог для локалізації території, що описується в неоімперському дискурсі як «Новоросія», використовуваний, у тому числі і українськими ЗМІ і політиками – «Юго-Восток Украины» також не відповідає суспільно-політичним реаліям. При цьому зв'язок інтенсифікації використання виразу з агресією теж не залишився непоміченим [57]. Привертає також увагу показова деталь: у 2016 р. Facebook-сторінку «Юго-Восток» було переіменовано на «Український Схід». Показовою видається навіть не перехід на українську мову, а відмова від конструкту «Юго-Восток».

Спроби описувати українські Південь і Схід (здійснювані не так науковцями, як публіцистами і політологами) як єдиний історико-географічний регіон не лише не відповідають реаліям, а й підтримують інформаційно ідеологічні конструкти, так само, як і продукована ще наприкінці минулого століття і законсервована окремими дослідниками до сьогодні традиція апелювати до відмінностей у ментальності,

ціннісних орієнтаціях та поведінці мешканців Західної України та «решти областей України» [121, с. 238–239]. Власне, схильністю зводити регіональні відмінності до різниці в електоральних преференціях і ототожнювати її з баченням майбутнього країни чи навіть з ідентичністю хибує певна частина вітчизняної регіоналістики, і відповіддю на такі узагальнення може стати розширення поля досліджень, акцентування в них специфіки розвитку інформаційно-комунікаційних процесів.

Нинішня агресія, що базується, зокрема, і на симулякрі «штучної України», у якому природна гетерогенність країни трактується як сума «подарованих» територій, з одного боку, актуалізувала, а з іншого – дала достатньо емпіричного матеріалу для переосмислення проблеми українського регіоналізму, зокрема, його відображення в інформаційному просторі. Ідеться не лише про наукове осмислення, а й про саморефлексії українського суспільства, що додатково актуалізує проблему дослідження інтерактивного інформаційного простору як перспективної джерельної бази і своєрідної «лабораторії» для вивчення процесів ідентифікації. Контент регіональної тематики – туристичних зарисовок, волонтерських проектів, краєзнавчих досліджень, політичних чи історичних дискусій дає змогу, наприклад, зробити користувачам висновки про ментальну близькість туристичних Львова і Одеси, чи «копачів» вугілля на Донбасі і бурштину на Волині. Тобто як ситуація успіху, так і безвідповідальний і хижацький споживацько-патерналістський світогляд осмислюються тут через кросрегіональний контекст. Таке зіставлення чи «накладання» образів в інформаційному полі для виявлення спільних смислів забезпечується специфікою соціальних медіа.

Особливості формування, трансформації та трансляції регіональної ідентичності в просторі соціальних медіа, осмислення регіоналізму як соціокультурного феномену, з його специфікою

функціонування в сучасному інформаційно-комунікаційному просторі, дослідження особливостей формування інформаційного поля регіонів видається не лише актуальним, а й суспільно затребуваним завданням – як з огляду на загальні тенденції інфології, так і зважаючи на вплив інформаційного чинника у світоглядних, відповідно, політичних преференціях жителів регіонів.Очевидно, що хоч регіоналізм має потужний конструктивний потенціал, українські реалії засвідчують не просто відсутність його ефективної реалізації, а й, за умови активного використання як маніпулятивного об'єкта як внутрішніми, так і зовнішніми гравцями, деструктивні перспективи [216, с. 35–38].

Тобто притаманна Україні, через історичні обставини, гетерогенність – наявність регіональних відмінностей у ставленні до історичних подій та постатей, до суспільного шляху розвитку, соціокультурної ідентифікації громадян різних регіонів України, їх ставлення до основних церков в України та основних мов спілкування, були перетворені на конфліктогенний фактор – з одного боку, відсутністю на державному рівні цілеспрямованої політики національної єдності та спільного бачення розвитку країни, з іншого – практично відсутністю спроб недопущення різними політиками використання існуючих відмінностей між регіонами для отримання політичних переваг. Істотно погіршили ситуацію маніпулювання регіональними світоглядами через насадження контроверсійних поглядів на минуле і майбутнє країни із зовні, що, на тлі характерної для України проблеми відсутності культури політичного і суспільного діалогу, стало передумовою для використання світоглядної та ідентичнісної кризи для підважування української державності загалом.

Прикметно, що за весь час існування незалежної України ми не маємо жодного серйозного прецеденту, який дав би змогу стверджувати про існування ідеологічного розколу країни. При очевидних

амбівалентності та навіть антагоністичності переважаючих у регіонах ідеологій, маємо як результат відсутність реальних конфліктів.

Проте попри очевидну штучність нинішнього інспірованого «розколу», залишається фактом, що підставою та декораціями для зовнішнього втручання стало невдоволення носіїв певного типу ідентичностей – як мінімум лояльних до українсько-російського братства та радянського минулого. Саме ці настрої, що виявилися як пасивне невдоволення (у більшості випадків) та відкрита антиукраїнська позиція з готовністю до активних дій (у меншості) були використані для інспірування «громадянського конфлікту» як інформаційного прикриття прямого вторгнення. Водночас провал «параду суверенітетів» у запланованих масштабах (про інформаційне забезпечення яких йшлося вище) може стати переломною точкою в динаміці регіональної ідентичності південних та східних областей.

Ресурси, що створюють віртуальний інформаційний простір регіонів, відображаючи когнітивний образ: регіональна блогосфера (сьогодні можна констатувати становлення яскравих одеської, дніпровської, запорізької, харківської «шкіл» блогінгу та регіональних опініон лідерів); локальні спільноти в соціальних мережах найрізноманітнішого спрямування; волонтерські проекти, Twitter та Facebook сторінки регіональних ЗМІ засвідчують поступове формування «українськості» інформаційного простору як норми. Ідеться не стільки і не тільки про мовний показник, хоча частка україномовного контенту продовжує зростати, скільки про український світогляд – такий, що пов’язує майбутнє особисте і свого регіону з Україною. Акцентування українськості інтерактивного простору відчутно прослідковується через його символізацію – наповнення національною символікою (жовто-блакитний прапор, тризуб, гімн; святковий, кулінарний, спортивний та інші інтернет-дискурси, що маркують національне світосприйняття та самовираження).

На закономірності таких процесів дисертантка наголошує у своєму дослідженні, представленому у колективній монографії [95, с.22-30]. Регіональна ідентичність не виходить на перший план в ієрархії самоусвідомлення у стабільному суспільстві із стійкою національною ідентичністю, проте в умовах ослаблення або кризи національної вона здатна, особливо за умови політичного педалювання існуючих відмінностей у самоідентифікації, історичній пам'яті, скласти конкуренцію національній і, отримавши політичний відтінок, поставити під загрозу єдність країни. З іншого боку, регіональна ідентичність здатна виступати як потужний ресурс розвитку, саме у цьому вбачаємо перспективи бібліотечної регіоналістики як практичної та наукової діяльності із виявлення, дослідження та формування (підтримання) світогляду культурного вкорінення та економічного інтересу регіону як складової національних.

5.4 Символічна репрезентація національної ідентичності в інтернет-просторі

Символи та символічна репрезентація є важливою складовою самоінтерпретації національної спільноти в культурі, у продукованих національними елітами смислах та ідеях. Як символи можуть виступати територія, мова, традиції, стереотипи поведінки, самоназва, візуальні знаки; система символів, проявляючись через ритуали, тексти, символічні атрибути, є способом кодування уявлень групи про себе. Символи транслюють та зберігають, модернізують і забезпечують функціонування у сприйнятній формі значущої для соціуму інформації. Через символізацію учасники комунікації «прочитують» культуру один одного, визначають «своїх» та виокремлюють «інших»; культурні практики спільного переживання традицій, осмислення навколишнього світу і себе в ньому визначають самовіднесення людини до певної спільноти. Систематичне ж виявляння певної поведінки в повторюваних дискурсивних актах закріплює представлену в них ідентифікацію, впливаючи на динаміку та зміст суспільної свідомості, визначаючи процеси формування колективної ідентичності [125].

Виступаючи як інструмент пізнання, так і конструювання соціальної реальності, символ охоплює широке коло суспільних відносин, що стимулює розвиток різних напрямів досліджень проблем символічного. Методологічною основою для визначення символічної системи як «посередника» між людиною і зовнішнім світом виступає філософія символічних форм, розроблена Є. Кассірером. Постмодернізм наділяє символ властивостями інструменту дослідження сучасного суспільства та його ціннісних преференцій через його здатність опосередковувати досвід. Наукові рефлексії, пов’язані з феноменом символічного, пропонують різні дисципліни: антропологію, політологію, культурологію, соціологію, психологію, лінгвістику Див.: [295; 24; 178; 140; 297].

Символічна репрезентація у сучасному світі набуває нового виміру та специфічних характеристик з огляду на функціонування в інформаційно-комунікативному просторі в умовах медіатизації соціокультурних процесів. Зростання потоків інформації в інформаційному суспільстві впливає на її якісні характеристики: інформація далеко не завжди передається на рівні понять, дедалі частіше – на символічному рівні як смисловому заміщенні абстрактного об'єкту чуттєвим образом. Формуючись під впливом різнорідного, хаотичного і переривчастого потоку інформації, поширюється новий тип культури – «мозаїчної» (за А. Молем). Сучасну людину, яка живе в мозаїчній культурі, оточують символи, що стають інструментами впорядкування інфополя, маркуючи, означуючи його складові [158, с. 45], формується новий образний (читай символьний) ряд [270, с. 278]. З такого калейдоскопу образів, символів складається «мозаїка» відносин особистості і соціуму, формуються погляди, потреби, норми поведінки. Саме ця обставина дала можливість М. Маклюену проголосити, що на зміну лінійному способу мислення приходить більш глобальне сприйняття через образи. Таким чином, зростає важливість символічного рівня інформаційної продукції, за визначенням М. Кастельса, – «інформації в сенсі відчуттів, значень та ідентичності» [107, с. 179].

Ці тенденції дедалі більше зумовлюють пошуки нових теоретико-методологічних підходів до визначення впливу символів на процеси конструювання та трансформації ідентичностей в умовах інформатизації дійсності. Заслуговує на окремий аналіз механізми та інструменти трансляції символів в умовах медіатизації соціокультурних процесів, що і започатковано у низці праць дисертантки [190; 217; 221, с. 210-221]. Дослідження впливу засобів символізації на індивідуальну та масову свідомість громадян в умовах медіатизації політичної дійсності вимагає ретельного аналізу з огляду як на високий комунікативний потенціал

символу загалом, так і враховуючи той аспект, що сучасний інформаційний простір став значним чином сферою виробництва символів.

Фактично інтернет-простір через електронні бібліотеки, файлообмінні колекції, віртуальні музеї, комунікацію в соціальних мережах містить у собі всі площини формування і транслювання національного наративу [178] – літературу, мистецтво, кінематограф як смислоутворювальні і утверджувальні проекти; гуманітарних досліджень, що є механізмами соціокультурного синтезу, систему інституцій пам'яті (музеїв, архівів, бібліотек), що сприяють укоріненню нації в історії; спорт як засіб згуртування спільноти і потужний чинник ідентифікації з нею; символізацію національного буття (уведення в інформаційний простір національної символіки); масові заходи, національні свята та театралізовані дійства. Ці традиційні практики в інтернет-просторі або інтенсифікуються, або набувають нових рис, або ж продукують нові, нехарактерні для офлайнових дискурсів.

Сучасна символізація соціокультурної дійсності багато в чому зобов'язана своїм масовим впливом на суспільство візуальному дискурсу. Більшого впливу набувають не тексти або аргументи, а яскраві символи та кадри, що легко запам'ятовуються. Візуалізація як специфіка нової культури визначається її семіотичною природою і технічними можливостями засобів її реалізації. Інтернет створює додаткові можливості залучення користувачів до спільної участі в медійних ритуалах національної радості та скорботи: візуальне оформлення скорботи чи, навпаки потік привітань із національними чи релігійними святами створює ефект одностайної участі членів спільноти у важливих для всіх подіях як вияву так званого банального націоналізму, а соціальні медіа надають їй додаткових характеристик і ефекту прямої участі. Характерним може також бути приклад масової зміни фото, що відображається в профілі зареєстрованого користувача

учасників української Facebook-спільноти на траурні (чорні, зображення свічки тощо) у зв'язку з початком війни. Наступний активний сплеск поширення патріотичних мотивів у самопрезентації учасників (використання національних кольорів, символіки, військових елементів, тематичних зображень). Символізація інтерактивного простору – наповнення національною символікою (жовто-блакитний прапор, тризуб, гімн; святковий, кулінарний, спортивний та інші інтернет-дискурси, що маркують національне світосприйняття та самовираження). Ідеться також про посилення його як дискурсивного простору вироблення, осмислення і реалізації стратегій символізації через різні комунікативні практики. Ними можуть бути дискусії, наприклад, пов'язані з очищенням від атрибутів радянської доби символічного простору та наповнення новою (відновленою) національною символікою, відродженням традиційної української топоніміки; перегляд традицій святкування – відмова від радянських (або ж їх захист, консервація, музеєфікація) та повернення до національних свят, вироблення і утвердження нових святкових традицій саме в інтерактивному інтернет-просторі. Таким чином, учасники інтернет-дискурсу, з одного боку, є носіями і трансляторами, зокрема, і в інтерактивному просторі, цінностей, які засвоїли в процесі соціалізації, відтворюючи ці цінності в щоденній практиці. З іншого – є учасниками транформацій та модифікацій (відбору для збереження чи забування, фіксації у повторюваних практиках нових). Крім того, саме інтерактивний інтернет-простір є одним із механізмів відбору тих образів, дій і явищ, що набувають символічного капіталу. Через комунікативні практики вірусного поширення інформації учасники дискурсу або транслюють: обговорюють, поширюють, трансформують ті чи інші символи, або ігнорують, прирікаючи тим самим до забуття. Таким чином характеризується дуальність системи – учасники інтернет-

дискурсу одночасно є продуктом системи цінностей, і через свою діяльність є творцями цієї системи.

Саме в останні три роки відбувалося активне продукування контенту, пов'язаного з утвердженням національної символіки в українському просторі. Як приклад можна навести появу тисяч вражаючих своєю експресивністю відео з виконанням гімну України – різними мовами і представниками різних етносів української нації, професійними співаками та спортсменами, воїнами, дітьми, учасниками Євромайдану – пошукова система YouTube видає на результат запиту «гімн України» понад 73 тис. відеосюжетів, серед них – відео з дуже високою популярністю (понад мільйон, сотні тисяч переглядів).

У випадку знакових подій має місце не просто одночасне поінформування/участь, що вже саме по собі створює ефект спільного переживання, а й спільну дію – обговорення концепції – виготовлення / поширення святкової атрибутики (відеороликів, інтернет-листівок тощо), привітання. Показовими можуть вважатися дискусії навколо святкуванням Дня Незалежності в умовах війни, спровоковані виступами окремих учасників інтернет-спільноти проти параду з паралельними дискусіями щодо суті самого свята. Наприклад, один з популярних акаентів у Facebook, волонтер, музикант і блогер Алекс Мочанов у інтерв'ю телеканалу Blacksea tv заявив про «штучність» і «нав'язаність» українських національних (державних) свят, яке набуло чималого розголосу (ролик на відеохостингу YouTube має понад 100 тис. переглядів). Пояснюючи на своїй Facebook-сторінці висловлену позицію, написав, що «*Независимость в результате путча и ГКЧП Язова-Янаева 1991 года досталась нам в подарок, в наследство от совка. С этим наследием мы и живём вот уже без двух недель 24 года. Кровь мы за свою Независимость тогда не проливали, флаг над Верховным Советом, ставшим Верховной Радой – появился без боя*» як підтвердження власної тези [159]. В обговорення включилися десятки

популярних блогерів і їх читачі [84; 285; 130; 303; 304] – сумарно йдеться про інтерактивну аудиторію, що забезпечує сотні тисяч переглядів і тисячі коментарів.

Аналіз практики коментування дає змогу визначити фактори впливу (Додаток Е). Так, доволі частими в обговоренні є відсилання до символів як точок, емоційних якорів, що утримували в найскладніші психологічно часи (ідеться в першу чергу про переломні моменти Революції гідності чи війни), що визначає потужність впливу такої символізації.

Показово, що саме регіональні сегменти соціальних медіа Півдня і Сходу набагато активніші в осмисленні свого простору, що фіксується самими користувачами. Така диспропорція (Одеса чи Маріуполь активніше порівняно з Львовом чи Києвом продукують контент, спрямований на символізацію простору як українського) має декілька вимірів. Акцентування усвідомленої українськості окреслює спільноту однодумців. Не менш показовим видається ставлення до гімну – популярним є не лише поширення різних відеороликів, а й ідентифікація «свої/чужі» за тим, чи приєднуються публічні особи до його виконання з наступним обговоренням (часто – доволі експресивним) [392; 378].

Заповнення простору українською символікою розглядається як оберіг – не в архаїчному значенні, а буквально, як сигнал і видиме підтвердження українськості краю [83; 284]. Таке тлумачення базується на популярності тези про те, що «русский мир» приходить туди, де його чекають, що цілком відбиває логіку гібридної війни – інспірування «громадянського конфлікту», маскування зовнішньої агресії під дії «місцевих жителів». Відповідно, максимальне наповнення свого світу українською символікою і гранично широка трансляція її в інформаційному просторі розглядається як спосіб зірвати подібну тактику, засвідчивши лояльність населеного пункту чи регіону Україні.

У контексті окупованого Донбасу поширення образів регіону, наповнених українською символікою має на меті підкреслити штучність, чужість антиукраїнської вакханалії там [277].

Культурних смислів у дискурсивному просторі набирають навіть банальні побутові практики, як, наприклад, споживання їжі, що попри індивідуальний характер на перший погляд, є явищем багатоаспектним – їжа не може бути зведена до процесу задоволення фізіологічних потреб, навпаки, створює простір для своєї культурної символізації. Така, на перший погляд, банальна подія, як спільна трапеза входить, утім, до сфери суспільної взаємодії, їжа в ній стає символом, знаком. Кулінарні та гастрономічні символи певного суспільства здатні виступати ідентичнісними маркерами (допомагають визначати «своїх» та проводити демаркаційну лінію в процесах іншування), бути механізмами об'єднання культурного та фізичного простору і тим самим активізувати інтеграційні, консолідаційні процеси внутрішньогрупової взаємодії (детальніше див. дослідження дисертантки [204; 221, с. 216-221]).

Вперше зв'язок повсякденного харчування із системою культури було описано в працях представників школи «Анналів», зокрема Ф. Броделя, який зробив спробу систематизованого дослідження гастрономічної культури в контексті епохи, а також її соціальних функцій. У роботах К. Леві-Стросса, П. Бурдье, Т. Веблена їжа розглядається як один з видів специфічного культурного коду. Сучасні західні дослідники розглядають процес приготування та споживанні їжі в рамках досліджень повсякденності, як носій ряду культурних значень, чинник самоідентифікації людини, індикатор культурної, національної, расової належності. Таким чином на сьогодні проблема дослідження гастрономічних практик формує галузевий напрям соціокультурних досліджень, що тематизується як food studies і об'єднує істориків, етнографів, антропологів, соціологів, які розглядають їжу як

соціокультурне явище, симбіоз історичних, соціальних і культурних контекстів.

Відзначимо, що згадана вище культурна символізація їжі може мати етнічний, локальний, статусний, релігійний чи інший характер, що виводить food studies у поле досліджень ідентичностей. У цьому контексті привертають увагу рефлексії французьких дослідників В. Райт і А. Аннес навколо розуміння харчових кордонів і «розрізнення» націй як стратегії, спрямованої на зміцнення національної ідентичності. Автори, виходячи з тези про продукти харчування та харчові звички як символічні маркери культури, фактори формуванням індивідуальної та колективної ідентичності, обґрунтовують висновок, що харчування окреслює соціальні, культурні, національні кордони і є водночас важливою ареною, де національні ідентичності часто підважуються, а часом і зовсім переписуються [410; 395]. З точки зору дослідження їжі в контексті ідентичнісних практик цікавими видаються також розвідки у галузі культурної антропології, присвячені вивченню взаємозв'язку їжі і пам'яті [395; 156;].

Смислотворча для кулінарно-гастрономічного дискурсу рефлексія може мати різні форми – це і твори мистецтва, що торкаються теми їжі, і особливий «кулінарний» жанр, що перебуває на межі літератури та публіцистики і створює в художніх тестах образи їжі і кухні; спеціальна література – кулінарні книги зі специфічною граматикою, семантикою, прагматикою та візуальним рядом, що об'єднують рецепти, які є артефактом культури, продуктом кулінарної традиції [87, с. 56]; кулінарні шоу, які можна розглядати як специфічний, візуалізований і насичений усною риторикою навчання й інформування аналог кулінарної книги [204, с. 90].

Розвиток Інтернету як особливого комунікативного середовища призводить до трансформації названих форм гастрономічної рефлексії, у першу чергу, з акцентом на їх інтерактивність, візуальність та зростання

ролі користувацького контенту та до формування нових, таких, як кулінарні сайти, блоги, форуми, навіть комп'ютерні ігри. Популярною останнім часом є візуальна репрезентація їжі на особистих сторінках у соціальних мережах. Такі публікації можуть розглядатися або як статусні чи самопрезентаційні, або ж як нові форми соціальної солідарності на основі спільного гастрономічного досвіду, який транслюється візуальними каналами ЗМІ та Інтернету. Відзначимо, що в цьому дослідженні їжа як така не є предметом вивчення – ідеться про осмислення залученості в ті чи інші соціальні відносини через гастрономічні практики в інтерактивному просторі мережі Інтернет. Відповідно, це дослідження має на меті з'ясувати, як транслюються традиції харчової культури в умовах «глобального села», дослідити, як рефлексується, усвідомлюється ідентичність через зв'язки з гастрономічними традиціями, у яких саме аспектах кулінарно-гастрономічний дискурс є ресурсом формування та підтримки етнічної, регіональної, національної ідентичності [204; 221, с. 216-221]).

Матеріал, на якому здійснюється дослідження, охоплює різні форми гастрономічної рефлексії. Як зразок кулінарної прози взято цикл есеїв української журналістки С. Пиркало – її збірка «Кухня егоїста» стала результатом інтернет-колумністики. Автор тематизує жанр власної книги, означуючи його як «тексти про їжу, світ і ментальність», що народилися з «щотижневої колонки із такими собі кухонними балачками про все на світі» 179].

Автори блогів – як кулінари-професіонали, так і любителі, публікують опис та фото своїх гастрономічних експериментів чи досвіду. Крім рецептів, блог може містити більшу або меншу культурологічну (походження страви), валеологічну (вказівка на корисні або лікувальні властивості), комеморативну (апеляція до спогадів, пов'язаних із стравами) складову. Дотичними до кулінарних блогів є неспеціалізовані персональні сторінки в соціальних мережах, автори

яких спорадично звертаються до гастрономічної тематики. Як об'єкт дослідження першого типу текстів було обрано сторінки львівської кулінарної блогерки Пані Стефи – ресурси цього автора (сайт «Пані Стефа. Переписи і нотеси» (http://panistefa.com) та Facebook-сторінка є спеціалізованими кулінарними ресурсами. У свою чергу, особисті Facebook-сторінки письменника Богдана Марциняка Волошина, політика Віталія Чепиноги (Vitalii Chepynoga), блогерки Татусі Бо, хоч і не є власне кулінарними, містять популярні дописи, що торкаються теми їжі та кулінарії.

Критеріями для відбору репрезентативних сторінок стали: по-перше, представленість значущих текстів – не просто рецептів, а власне рефлексії на тему гастрономічної культури; по-друге – рівень залучення аудиторії. Ідеться не лише про кількість читачів блогера, а й, що не менш важливо, – взаємодією з ними: наявність вподобань, передруків, коментарів до авторських дописів. Популярні дописи завдяки такій взаємодії утворюють треди, що містять не лише авторський текст, а й сотні, інколи – тисячі коментарів читачів.

Аналіз текстів інтернет-дискурсу, об'єднаних темою кулінарії, дає підстави зробити висновок про те, що колективна рефлексія навколо гастрономічних практик має потенціал як посилювати солідаризаційні процеси всередині соціальної групи, так і визначати кордони між своїми й чужими. Ілюстрацією до цієї тези може бути «тема борщу» як українського символу, регіональної константи та національного бренду. Говорячи про цю страву, учасники українського кулінарно-гастрономічного дискурсу визначають її як нематеріальну цінність [10]. Борщ зустрічаємо як символ ностальгії за домом і миром у вислові бійця АТО.

[36] Збережено мову та орфографію авторів. Варто відзначити існування в українському сегменті інтернет-простору практики стилізації мови під «суржик» для підкреслення іронічності та неформальності допису.

Ситуації, у яких має місце «замах» на український борщ (чи то варіаціями рецептів зарубіжних кулінарів, чи то визначенням страви як російської чи польської) вимагають чіткого смислового розмежування – м'якого, якщо йдеться про європейську кухню, і достатньо експресивного, з протиставленням на стереотипах, у випадку «російської експропріації». У цьому контексті є цілком очікуваним переведенням кулінарної дискусії у площину політичну

Традиції приготування борщу здатні виступати територіальним маркером і регіональною константою: різноманітність локальних чи сімейних рецептів лише підкреслює загальнонаціональну унікальність. Загалом образи регіонів достатньо часто транслюються через гастрономічні особливості – львівський сирник чи одеські «синенькі»; у цьому ж ключі можна розглядати самоіронічне чи ліричне зображення локальних гастрономічних особливостей, як от «мистецтво їсти карпову голову запеченої риби», що є «найпишнішою стравою в родинах галицької інтелігенції і дрібних службовців, що походять зі шляхетних, але зубожілих родів». Обговорення подібних тез, як правило, супроводжуються своєрідними «перекличками» в коментарях: учасники в коротких репліках вказують регіон і особливості приготування певного блюда чи кухні загалом. Часто в одному треді наводяться сотні коментарів, що підкреслює регіональну різноманітність як основу багатства національної кухні та, водночас, підґрунтя для єдності, протиставляючи, фактично, цю ідею маніпулятивному дискурсу щодо деструктивного потенціалу українського регіоналізму.

Крім того, важливим мотивом українського кулінарно-гастрономічного дискурсу є звернення до забутих традицій, докладення зусиль до їх відновлення і одночасна – задекларована або не артикульована відмова від безликої, дефіцитної та уніфікованої радянської кулінарної традиції. Так, С. Пиркало характеризує менталітет українців через ті страви радянської кухні, що стали складовою сучасної

української – «олів'є, котлети, торт Наполеон» – ідеться про консервативну прихильність до страв, де «*всі продукти покришені, змелені, перемішані один з одним*», – і не мають окремого смаку, як і люди, що на той час мали бути *«коліщатком і гвинтиком одного єдиного механізму…»*. Автор закликає до змін у національній свідомості, в тому числі і в кулінарії: *«час розжитися здоровим європейським егоїзмом - як у житті, так і на кухні»* [179]. При цьому достатньо потужним залишається і протилежний – ностальгійний радянський кулінарний дискурс з ідеалізованою «пам'яттю» чи уявленнями (серед учасників ностальгійних спільнот доволі багато молоді, людей, які через вікові особливості не можуть пам'ятати події радянської доби) про щирість сімейних застіль та тугою за «золотим віком» екологічно чистих і натуральних продуктів. Кулінарні мотиви, апеляція до гастрономічних аргументів займають істотне місце у інтернет-дискусіях щодо радянського минулого.

Окремим напрямом дослідження може бути святковий гастрономічний дискурс, наприклад, різдвяний чи великодній, коли мільйони учасників публікують фото святкових страв, діляться сімейними рецептами та традиціями святкування. Популярність подібних дописів настільки висока, що в таких обмінах гастрономічним досвідом бере участь навіть вище державне керівництво – прикладом може бути допис на Facebook-сторінці П. Порошенка від 9 квітня 2015 р. «Рецепт святкової паски від Марини». При цьому прес-служба Президента, очевидно, слідує за загальнонаціональним трендом і використовує його – фактично йдеться про розширення комунікативних можливостей – символічний обмін образами їжі створює особливі форми соціального спорідненості [250]. Ідеться, відповідно, про своєрідну форму бенкетування – колективну (віртуальну у нашому випадку) трапезу, нові форми соціальної солідарності на основі

спільного гастрономічного досвіду, який транслюється візуальними каналами ЗМІ та Інтернету.

Отже, історичні функції гастрономічних практик як чинників ідентифікації та інтеграції доволі рельєфно фіксуються дослідженнями, незважаючи на впливи глобалізаційної уніфікації. Хоча повсякдення в сучасному мультикультурному місті має тенденцію до розмивання національних відмінностей, та все ж зберігається актуальність традицій – як сімейних, що дають змогу підтримувати міжгенераційну єдність, так і локальних та етнонаціональних, здатних служити своєрідним способом вкорінення у мінливому світі. Тому попри динамічність сучасних харчових ритуалів, висновок про гастрономічну культуру як ресурс національної ідентичності залишається актуальним [204; 221, с. 216-221]).

Розглянуті приклади ілюструють характерні риси символізації в інформаційному просторі. До таких належить, зокрема, інформаційна компресія – поєднання лаконічності форми із здатністю передавати накопичені значення (стиснення плану означального за збереження плану означуваного), результатом якої є універсальність символу. Пов’язана з вказаною характеристикою множинність значень, компресія ідей в одному образі аж до поляризації значень, що передаються одним образом на різних семантичних полюсах. «Зчитування» значень залежить як від знань, почуттів, досвіду реципієнта, так і від зовнішніх обставин [218]. Важливу роль відіграє також емоційний супровід – емоції, пов’язані з реальними подіями, переносяться на символ і можуть бути викликані не безпосередньою подією, а символізацією.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 5

Реалізація окремих практик, спрямованих на увиразнення маркерів – визначників ідентичності (мови, пам'яті, символізації) з точки зору бібліотекознавства є предметом наукового осмислення як в силу участі бібліотек у значній частині таких практик, так і з огляду на те, що «фіксованим слідом» інтерактивних практик є тексти, що відображають як процес, так і результат самоусвідомлення спільноти. Такі тексти потребують виявлення і збереження – і як складова соціальної пам'яті, і як джерельна база для широкого кола гуманітарних досліджень.

Як відзначалось раніше дисертанткою [201], визнаючи амбівалентність впливів мережі Інтернет як гіпотетичної трибуни для пошуку компромісів і, водночас, додаткового чинника поляризації, вітчизняні науковці схильні все ж вбачати у ньому фактор ослаблення комунікаційного поля під впливом віртуальної гіперреальності, різкого скорочення можливостей діалогу, зростання можливостей для використання маніпулятивних технологій, формування «зони безвідповідальності, де свобода дедалі більше обертається хаосом». Водночас, хоча такі застереження мають під собою ґрунт, соціокультурні трансформації під впливом поширення інформаційних технологій не можуть бути схарактеризовані в ключі головним чином ризиків.

Реалізація ідентичнісних практик із вироблення, модернізації, реалізації історичної пам'яті та політики пам'яті в електронному середовищі дозволило виявити інтерактивні інтернет-практики комеморації, які розглядаються як процеси створення спільних спогадів через вироблення ритуалів увічнення (вшанування, святкування тощо) певних осіб і подій, конструювання «місць пам'яті», наголошено на зростанні ролі цифрових, розміщених в інтернеті «місць пам'яті». Аналіз акумуляції матеріалів, що сприяють комеморації на різних ресурсах,

підтверджує висновки про те, що найвищий рівень взаємодії характерний для соціальних медіа, що виступають потужним джерелом залучення громадянської активності, зокрема і у дискурс національної пам’яті. Всі вони об’єднані можливістю для користувачів додавати, продивлятись і коментувати контент, що призводить до формування у інформаційному просторі значного пласту пам’яток індивідуально-колективної пам'яті. Такі інтерактивні практики більш суб’єктивні і особистісні порівняно із традиційними та характеризуються високим рівнем публічності. Готовність користувачів інтернету, насамперед соцмереж, не просто пасивно споживати інформацію, а й активно генерувати власний контент, все активніше залучають інституційні установи пам’яті: архіви та бібліотеки активно збирають нові історичні свідчення через соціальні медіа.

Одним із напрямків досліджень пам’яті може вважатись вивчення побутування біографічної інформації у соціальних мережах та блогосфері та розгляд останніх як джерел особового походження.

З точки зору бібліотечної регіоналістики важливою є участь бібліотек через інтернет-представництва у регіональній комунікації. Публікація фото, ретро-образів, туристичних зарисовок, інформаційний супровід волонтерських проектів, краєзнавчих досліджень, політичних чи історичних дискусій, обговорень культурних подій, формує образ міста і регіону. Вся сукупність регіональних інтернет-проектів створює віртуальний інформаційний простір кожного регіону, що відображає його когнітивний образ як результат розвитку регіональної ідентичності з характерними регіональними міфами, лінгвокультурними особливостями, власним простором пам’яті, врешті – власними способами самоідентифікації. Важливою рисою регіональних сегментів інформаційного простору є те, що вони у інформаційному плані не лише відображають особливості регіональної самоідентифікації, але і фактично транслюють образ регіону, витворений регіональною

громадою за його межі, що, по-перше, сприяє формуванню впізнаваних регіональних образів у свідомості українців, та, при цьому, подальшому розвитку регіональної ідентичності на основі співставлення її з образам інших регіонів і всієї країни в цілому. Регіоналізм як філософія діяльності становить шанс для бібліотекарів не лише репрезентувати усі прояви культури регіону, а й поширювати соціальні ініціативи, впливати на виконання місцевими органами влади програм реалізації культурної політики, прагнути до «довготривалого вкорінення у культурному просторі та громадській свідомості.

Ефективність участі бібліотек у ідентичнісних практиках символічної репрезентації національної ідентичності в інтернет-просторі обґрунтовується функціонуванням в інформаційно-комунікативному просторі в умовах медіатизації соціокультурних процесів. Зростання потоків інформації у інформаційному суспільстві впливає на її якісні характеристики: інформація далеко не завжди передається на рівні понять, частіше – на символічному рівні як смисловому заміщенні абстрактного об'єкту чуттєвим образом. Комунікаційні практики як операції трансляції і інтерпретації символів спричиняють появу і становлення символічного простору (і інтернет-простору як його сегменту) – як національного, так і глобального, що пронизує всі культури. Можна виділити два аспекти інтернет-простору в контексті символічної репрезентації: по-перше, інтерент як безпосередньо інформаційно-комунікаційне поле символізації, через наповнення його національною символікою та інтернет-дискурсамии, що маркують національне світосприйняття і самовираження; по-друге – як дискурсивного простору вироблення, осмислення і реалізації стратегій символізації через різні комунікативні практики. Ними можуть бути дискусії; перегляд традицій святкування, вироблення і утвердження нових святкових традицій саме у інтерактивному інтернет-просторі. Форуми та інтерактивні полілоги можуть бути простором розгортання

дискусій щодо державної політики символізації – використання національних символів, оновлення символічної репрезентації війська тощо.

Бібліотеки як учасник інтернет-дискурсу, з одного боку, є носіями і трансляторами, зокрема, і в інтерактивному просторі, цінностей, які засвоїли в процесі соціалізації, відтворюючи ці цінності у щоденній практиці. З іншого – є учасниками транформацій і модифікацій (відбору для збереження чи забування, фіксації у повторюваних практиках) нових. Окрім цього, саме інтерактивний інтернет-простір є одним із механізмів відбору тих образів, дій і явищ, що набувають символічного капіталу. Через комунікативні практики вірусного поширення інформації учасники дискурсу або транслюють – обговорюють, поширюють, трансформують ті чи інші символи, або ігнорують, прирікаючи тим самим до забуття. Таким чином проявляється дуальність системи – учасники інтернет-дискурсу одночасно є продуктом системи цінностей, і через свою діяльність є творцями цієї системи.

У п’ятому розділі дисертації подано основні результати з наукових праць, включених до Списку публікацій здобувача за темою дисертації і представлених у Списку використаних джерел: [184], [190], [191], [193], [196], [200], [201], [204], [215], [218], [221].

ВИСНОВКИ

У ході дисертаційного дослідження досягнуто поставленої мети, яка полягає в розкритті ролі і потенціалу бібліотеки як соціального інституту в системі ідентичнісних процесів, визначенні основних напрямів її функціонування як компонента цієї системи, вирішено поставлені завдання, що дало змогу дійти основних наукових висновків:

1. Дослідження ролі бібліотек у забезпеченні спадкоємності та трансформації національної ідентичності базується на комплексі наукових праць, що знайшли своє відображення у історіографії: досліджень, спрямованих на осмислення ролі бібліотеки у сучасних інформаційних реаліях – як комплексного бібліотечно-інформаційного, наукового і культурно-просвітницького закладу; досліджень соціокультурних трансформацій українського суспільства в контексті розвитку мережевих інформаційно-комунікаційних технологій; праць, що осмислюють роль бібліотек як соціальних інститутів, завданням яких є забезпечення перебігу ідентичнісних процесів. Проаналізовані праці за цими напрямками забезпечують теоретичну основу дослідження, водночас засвідчують відсутність узагальнюючого дослідження зв'язку між інтенсифікацією ідентичнісних практик та розвитком інтерактивного простору, а також ролі бібліотеки як соціокультурного інституту у створенні, трансформації, кумуляції, трансляції ідентичнісного дискурсу. Отже, історіографія пробеми засвідчує, що досліджувана тема залишається не лише актуальною, але і не розробленою науковою проблемою.

2. Дослідження інтегрованості бібліотечної діяльності до мережевих інтерактивних практик формування національної

ідентичності базується на понятті нації як складного динамічного утворення, що передбачає не імманантно задану належність до спільноти, а постійний процес переживання групою відбору, інтеграції та диференціації різних ідентифікацій. Такий підхід дає змогу знайти в цьому соціокомунікаційному процесі місце бібліотеки як носія маркерів ідентичності та суб'єкта процесів із вироблення, трансформації, трансляції колективних ідентичностей.

Виходячи з цього, методологічні засади дослідження базуються на соціальнокомунікаційному підході, що передбачає аналіз явищ в контексті інформаційної соціальної взаємодії, у нашому випадку – впливу діяльності бібліотек на трансформації колективних ідентичностей, відображення ідентичнісних трансформацій у діяльності бібліотек та дослідження функціонування бібліотеки як складової ідентичнісних систем.

Критичний дискурс-аналіз, що приділяє особливу увагу способам організації версій навколишнього світу, суспільства, подій і соціокультурних явищ, вироблених в дискурсі, є перспективним методом, застосування якого у бібліотекознавстві раніше системно не обґрунтовувалося. Предметом дослідження при дискурс-аналізі виступають висловлювання, значимі для певної спільноти, тобто такі, що містять поділювані певною групою колективні переконання; тексти, що створюють, деконструюють або підсилюють ту чи іншу світоглядну позицію.

Основне завдання, яке вирішується у процесі дискурсивного аналізу, – визначення смислового навантаження, комплексу ідей і уявлень, за допомогою якого бібліотека як актор соціокомунікативного процесу бере участь у поясненні та конструюванні інформаційної реальності; які світоглядні орієнтації (особисті, або такі, що домінують у певній групі) визначають його вибір.

3. Дослідження бібліотечної діяльності в контексті формування національної ідентичності у інтернет-просторі потребує концептуалізації низки понять. Зокрема, поняття «мережеві інтерактивні практики», запропоноване у дисертаційній роботі, тлумачиться як сукупність віртуальних (здійснюваних у інтернет-просторі), повторюваних та свідомих соціальних / комунікативних дій та навичок, які ґрунтуються на колективному досвіді та забезпечують стабільність групових уявлень. «Бібліотечними ідентичнісними практиками» пропонується вважати такі комунікативні дії, пов'язані з формуванням, закріпленням, виявом чи трансформацією суб'єктивного відчуття приналежності до спільноти (ідентичності), ініціатором, організатором або учасником яких виступають бібліотеки.

«Мережева регіоналістика» характеризується як комплекс ресурсів, створених чи опублікованих у інтерактивному інформаційному просторі, що характеризують місцеві (регіональні) культурні, економічні, мовні, релігійні чи інші особливості.

Обґрунтовано упровадження у науковий обіг поняття «суб'єктна конвергенція», що характеризує явище зрощення і змішування ролей у інтерактивному інформаційному просторі – читача, автора, критика, дистриб'ютора тощо, а в бібліотечній діяльності реалізується, зокрема, через формування користувацького (створеного за участі користувачів) ресурсу.

4. Розглядаючи національну ідентичність як суб'єктивне відчуття приналежності особи до самобутньої спільноти, переживання солідарності з нею (відчуття спільної історичної долі та актуальних інтересів) на основі світоглядних уявлень, наголошено на важливості для ідентифікації сталого уявлення про образ «своєї» спільноти. Доведено, що оскільки національна ідентичність є самоінтерпретацією національної спільноти, яка виражається в

культурних та ідеологічних текстах, вона здійснюється за допомогою різних форм медіа та культурних практик. Бібліотека як соціокультурний інститут на різних етапах свого існування прямо пов'язана як із значимими культурними та ідеологічними текстами, так і з практиками.

З точки зору еволюції участі бібліотек у ідентичнісних практиках обґрунтовано тезу про специфіку культурних практик так званих «недержавних народів», зокрема, в бібліотечній діяльності, що можуть вибудовуватися в опозиції до панівного (імперського) проєкту. Історично українські бібліотеки були значним чином орієнтовані на відстоювання окремішності і збереження самобутності, тобто були інструментом протидії офіційній державній політиці. У історичному аспекті доведеним можна вважати факт участі бібліотек у ідентичнісних практиках, причому для бездержавних народів, чия ідентичність (етнічна, релігійна, національна) виявляється загроженою, актуальна компенсаційна та захисна функція бібліотек.

5. Участь бібліотеки у інтернет-дискурсі забезпечує її впливовість у мережевих ідентичнісних практиках. Такі конституюючі характеристики соціальних медіа, як полілогічність, неформальність, демократичність, креативність, характеризують їх як простір культурних практик, що визначають самовіднесення людини до певної спільноти. Принципово відкритий для доповнення текст соціальних медіа надає можливість рефлексії, трансформації пропонованих і творення нових смислів. Бібліотеки у цих процесах виступають як суб'єкт – носій маркерів національної ідентичності та учасник процесів із вироблення, трансформації, трансляції колективних ідентичностей. Інтернет-простір об'єднує у собі всі площини формування і транслювання національного наративу – літературу, мистецтво, кінематограф як смислоутворювальні та

утверджувальні проєкти; систему інституцій соціальної пам’яті (музеїв, архівів, бібліотек), що сприяють укоріненню нації в історії; спорт як засіб згуртування спільноти і потужний чинник ідентифікації з нею; символізацію національного буття (уведення в інформаційний простір національної символіки); масові заходи, національні свята та театралізовані дійства. Ці традиційні практики в інтернет-просторі або інтенсифікуються, або набувають нових рис, або ж продукують нові практики, нехарактерні для офлайнових дискурсів. Бібліотеки, з одного боку, є активними учасниками більшості з цих практик. З іншого, серед завдань, що стоять перед бібліотеками – забезпечення гуманітарних досліджень інформацією, згенерованою у соціальних мережах в процесі реалізації таких практик як джерельною базою для дослідження процесів, що є механізмами соціокультурного синтезу.

6. В ході дослідження було обґрунтовано зв'язок ідентичнісних процесів із медійними реаліями інформаційного суспільства. В контексті діяльності бібліотек виявлено і узагальнено особливості інтерактивного інформаційно-комунікаційного простору, до яких віднесено: дисперсний, мозаїчний і кліповий характер текстів, сформованих в результаті інтерактивної комунікації; обґрунтовано, що з огляду на принциповий для соціальних медіа особистісний підхід, створений контент має суб’єктивний характер. Виявлені характеристики важливі з точки зору вивчення інтернет-дискурсу як об’єкту науково-аналітичної діяльності бібліотек.

В якості української специфіки інтерактивного простору, що визначається відмінностями у особливостях соціокультурних процесів та пов’язана з посттоталітарним та постколоніальниим характером розвитку, визначено актуалізацію поряд із питомими для соціальних медіа комунікативної та рекреаційної (розважальної) функцій, інших, більш соціально ангажованих – мобілізаційної,

меморіальної, компенсаційної. Ця специфіка, у свою чергу, формує науковий та соціальний запит на збереження інформації, згенерованої у інтерактивному просторі.

Виходячи із концепції інтелектуального користувацького ресурсу як сукупності знань та навичок користувачів, що можуть бути використані у науково-аналітичній та соціокультурній діяльності бібліотек, таку спільну діяльність бібліотеки і користувачів запропоновано визначати з позицій комунікативістики як окремий рівень конвергенції – суб'єктну конвергенцію, як явище зрощення і змішування ролей у інтерактивному інформаційному просторі.

Інформація, згенерована користувачами інтерактивного інформаційно-комунікаційного простору, в силу колективного авторства, мультиформатності, гіпертекстуальності, незавершеності, вимагає кумуляції її бібліотеками як динамічних нелінійних інтернет-документів.

7. Концептуалізовано поняття «ідентичнісних інтернет-практик», що тлумачаться як сукупність віртуальних (здійснюваних у інтернет-просторі), повторюваних та свідомих соціальних / комунікативних дій та навичок, які ґрунтуються на колективному досвіді та забезпечують стабільність групових уявлень. До основних ідентичнісних практик у інтерактивному медіа-просторі належать віртуальні практики святкування та символізації інформаційного простору; дискусії та обговорення суспільно значимих подій та явищ; комеморативні практики (вшанування подій та осіб, значимих на національному, регіональному або локальному рівнях); колаборативна взаємодія, а саме створення, в т.ч. колективне, користувацького контенту; гейміфікація та ігрові технології; формування користувацької художньої критики; рекомендаційні практики; флешмоби. Системна участь у таких повторюваних

комунікативних діях бібліотек дозволяє визначити їх як «бібліотечні практики» (за суб'єктом реалізації).

Систематичне виявляння певної поведінки в повторюваних дискурсивних актах, зокрема і за ініціативи або участі бібліотек (читання і обговорення текстів, ушанування пам'яті тих чи інших подій або діячів, святкування тощо) закріплює виявлювану в них ідентифікацію, впливаючи на динаміку й зміст суспільної свідомості, а відтак процеси формування колективної ідентичності соціуму.

8. Для ідентифікації інформації національного інтерактивного інформаційного простору пропонується застосувати критерії, розроблені у документознавстві для створення «україніки» як українського національного репертуару творів, що безпосередньо або непрямо стосуються всіх сторін життя України, документів з української тематики, що виникли і побутували в Україні та за її межами. Запропоновано визначення «блогової україніки» як інтерактивної, нелінійної складової мережевої україніки, а простору її формування, як «української блогосфери». Блогова україніка, розглядається як сукупність публікацій у інтерактивному просторі соціальних медіа, цитат, мультимедійного контенту, пов'язаних гіперпосиланнями, коментарів веб-сторінок, створених українськими користувачами, що стосуються українських реалій та є значимими для українських соціокультурних процесів. Такий підхід дозволяє визначати український сегмент інтернету як сукупність усіх ресурсів і дискурсів, створених українцями, українською та іншими мовами, що прямо чи опосередковано стосуються української тематики, що має принципове значення дослідження і збереження матеріалів інтерактивного інформаційного простору.

9. Запропоновано концепцію національного наративу як сукупності ідентичнісних текстів, що формує уявлення нації про себе, твориться і переосмислюється в різноманітних практиках.

Такий підхід дозволяє розглядати бібліотеки у єдності діалектичного взаємозв'язку: як складову національного наративу та як суб'єкт його творення і трансляції. Обґрунтований у дисертації суб'єкт-об'єктний діалектичний зв'язок бібліотеки та національного наративу реалізується у меморіальній, кумулятивній, соціалізуючій, комунікативній та аксіологічній функціях бібліотек.

В ході ідентифікаційних практик виробляються, уточнюються, трансформуються ідентичнісні маркери (визначники) як засоби диференціації груп, що співіснують у полі соціальної взаємодії. Участь бібліотек у цих процесах відбувається в межах практик модернізації історичної пам'яті та політики пам'яті в електронному середовищі; побутування регіональної ідентичності та формування образу регіону в інтернет-просторі; символічної репрезентації національної ідентичності в інтернет-просторі.

10. За результатами аналізу діяльності бібліотек із збереження національної електронної спадщини як складової ідентичнісних систем, пріоритетними стратегіями кумуляції бібліотеками національного наративу інтерактивного інформаційно-комунікаційного простору визначено:

– автоматичне «захоплення» контенту як процес фіксації мережевих електронних документів за певний проміжок часу, що здійснюється пошуковими роботами, які аналізують змістове наповнення ресурсу із подальшим занесенням посилань на нього в індексну базу;

– аналітичний підхід як відбір за визначеною тематикою та джерелами, систематизація з попереднім аналізом зафіксованих матеріалів;

– модеруючий підхід як діяльність бібліотек, спрямована на організацію збору контенту за рахунок мобілізації користувацького потенціалу для кумуляції інформації.

Всі названі підходи – автоматичний, аналітичний, модеруючий – мають як свої переваги, так і недоліки. У дисертації обґрунтовано оптимальність поєднання різних підходів, виходячи із специфіки матеріалу, що потребує архівування та збереження.

11. Наявні у сучасному бібліотекознавстві та архівознавстві підходи до кумуляції інформації інтерактивного інтернет-простору за авторством та інституційний, вироблені бібліотеками, запропоновано доповнити новим підходом, де визначальним критерієм відбору є інтенсивність комунікації. Таким чином до об’єктів зберігання пропонується включати сторінки соціальних медіа, що є комунікативними хабами (вузлами) і акумулюють інформацію, яка висвітлює важливі соціокультурні процеси. Як ключові маркери, за якими можна виявити найвпливовіших учасників Мережі або її національного сегменту, запропоновано використовувати показники «охоплення аудиторії», «залучення аудиторії» («взаємодії»), «конверсії», що характеризує здатність мобілізувати аудиторію, показники «конструктивності» та «індекс якості прихильників».

.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Амарго А. *Facebook*. 15 трав. 2017. URL: https://www.facebook.com/anna.amargo/posts/1060042360763116?comment_tracking=%7B%22tn%22%3A%22O%22%7D (дата звернення: 12.06.2018).

2. Арбітман А. Комунікативний простір блогосфери: функції та дисфункції. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*. 2010. № 10. С. 116–123.

3. Артамонова І., Пилипенко К. Блог-записи як жанр інтернет-комунікації. *Світ соціальних комунікацій*. 2011. Т. 1. С. 16–18.

4. Асмолов А. Г., Асмолов Г. А. От мы-медиа к я-медиа: трансформации идентичности в виртуальном мире. *Вестн. Моск. ун-та*. 2010. № 1. С. 3–22.

5. Ассман А. Новое недовольство мемориальной культурой / пер. с нем. Б. Хлебникова. Москва : Новое литературное обозрение, 2016. 232 с.

6. Баскаков А., Туленков Н. Методология научного исследования. 2-е изд., испр. Киев, 2004. 216 с.

7. Бауман З. От пилигрима к туристу, или Краткая история идентичности. *Національна ідентичність*: хрестоматія. Харків: Крок, 2002. С. 279–297.

8. Бацевич Ф. Термінологія комунікативної лінгвістики: аспекти дискурсивного підходу. *Вісн. Нац. ун-ту «Львівська політехніка»*. 2002. № 453. С. 30–34.

9. Бек У. Власть и ее оппоненты в эпоху глобализма. Новая всемирнополитическая экономия. Москва : Прогресс-Традиция ; ИД «Территория Будущего», 2007. 460 с.

10. Белонучкин Г., Михайловская Е. Политический сегмент российского Интернета, его развитие и перспективы. *Текст – Дискурс. Гипертекст – Интернет-дискурс* : сб. науч. ст. Санкт-Петербург : СПбГУЭФ, 2010. 183 с.

11. Библиотеки в меняющемся мире: интервью акад. А. Онищенко. *Зеркало недели*. 2001. № 44. С. 17.

12. Бистрицький Є. Проект війни: від ідентичності до насильства. *Філософ. думка*. 2015. № 1. С. 61–74.

13. Білодрай Ю., Месюра В. Використання соціальних медіа для менеджменту групової цілеспрямованої діяльності. *Вісн. ВПІ*. 2011. № 2. С. 58–64.

14. Бодрийяр Ж. Фрагменти из книги «О соблазне». *Иностранная литература*. 1994. № 1. С. 59–66.

15. Бойко О. Зовнішній імідж України в світлі англомовної преси. *Наук. записки*. Київ, 2001. Вип. 16. С. 291–307.

16. Бойм С. Конец ностальгии? Искусство и культурная память конца века: случай Ильи Кабакова. *Новое литературное обозрение*. 1999. № 39. С. 90–100.

17. Бондаренко В. Бібліотечне інтернет-обслуговування: стан та перспективи : монографія. Київ, 2016. 278 с.

18. Бородина С. Д., Ключенко Т. И. Профессиональная культура библиотекарей: библиотечный дискурс. Теория и практика реализации : учеб.-метод. пособие. Москва : Литера, 2013. 184 с.

19. Боряк Г. Веб-сайти установ Відділення історії, філософії та права НАН України: стратегії і практики формування сукупного цифрового образу соціогуманітарних наук у сучасному інформаційному просторі. URL: http://resource.history.org.ua/item/0008460 (дата звернення: 17.04.2018).

20. Боряк Г. Українські електронні енциклопедії та енциклопедичні довідники: матеріали до реєстру. 2015. URL: http://resource.history.org.ua/item/0010150 (дата звернення: 15.04.2018).

21. Брокмейер И., Хараре Р. Нарратив: проблемы и обещания одной альтернативной парадигмы. *Вопросы философии*. 2000. № 3. С. 29–42.

22. Булахова Г. Бібліотеки в соціальних мережах та блогосфері як засіб рекламування. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. 2013. Вип. 36. С. 192–200.

23. Бурдье П. Формы капитала. *Экономическая социология.* 2002. Т. 3. № 5. С. 60–75.

24. Бутиріна М. Символ як інструмент прикладних соціально-комунікаційних технологій. *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского*. 2011. Т. 24 (63). С. 396–401

25. Буткевич Б. *Facebook*. 22 лип. 2017. URL: https://www.facebook.com/BogdanButkevych/posts/1445970425468225?comment_tracking=%7B%22tn%22%3A%22O%22%7D (дата звернення: 15.08.2018).

26. В Україні створили сайт про власників ЗМІ: 75 % телеринку контролюють олігархи. URL: https://hromadske.ua/posts/v-ukraini-stvoryly-sait-pro-vlasnykiv-zmi (дата звернення: 19.11.2018).

27. В'ятрович В. «Позиція Інституту національної пам'яті – повернення місту імперської назви Єлисаветград є неприйнятним». *Facebook*. URL: https://www.facebook.com/volodymyr.viatrovych/posts/10205191616289477?comment_tracking=%7B%22tn%22%3A%22O%22%7D (дата звернення: 18.09.2018).

28. В'ятрович В. Виступ Шпак Аліни. *Facebook*. URL: https://www.facebook.com/volodymyr.viatrovych/ (дата звернення: 18.10.2018).

29. Важинський С., Щербак Т. Методика та організація наукових досліджень. Суми, 2016. 260 с.

30. Вельф А. Удовлетворение социального влечения. *Деньги*. 2008. № 40 (697). URL: http://www.kommersant.ru/doc.aspx?DocsID=1038254 (дата обращения: 15.08.2019).

31. Вернік Ю. В. Блоги як новітні джерела біографічної інформації. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. Київ, 2011. Вип. 31. С. 626–635.

32. Вернік Ю. Домени Українського національного біографічного архіву в дзеркалі on-line джерел біографічної інформації. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. 2013. Вип. 37. С. 616–624.

33. Визгалов Д. Брендинг города. Москва : Ин-т экономики города, 2011. С. 36–37.

34. Виздрик В. С. До питання становлення Українського таємного університету у Львові. Львів: Національний університет «Львівська політехніка», 2009.

35. Викрадення королеви. Як Путін спробував привласнити Анну Ярославну. *Новое время*. URL: http://nv.ua/ukr/ukraine/events/vikradennja-korolevi-jak-putin-sprobuvav-privlasniti-annu-jaroslavnu-1237312.html (дата звернення: 08.12.2018).

36. Вірченко Н. Документи про заборону української мови. *Слово Просвіти*. 14–20 липня 2011.

37. Вовканич С. «ДІМ» нації і глобалізаційні тенденції: соціогуманістична компонента стратегії розвитку України. *Вісн. Національної академії наук України.* 2003. № 4. С. 48–54.

38. Вовканич С. Інформаційний імперіалізм слова і соціогуманістична політика України. *Вісн. Львів. ун-ту. Сер. Журналістика*. 2003. Вип. 22. Ч. 1. С. 37–56.

39. Володин Б. Ф. Всемирная история библиотек. Санкт-Петербург : Профессия, 2002. 351 с.

40. Ворона Т. Самые рейтинговые украинские СМИ на YouTube и мировой рекорд «Громадського ТВ» – исследование Google. *AIN.UA.* 25 ноября 2014. URL: http://ain.ua/2014/11/25/551883 (дата звернення: 10.06.2017).

41. Воскобойнікова-Гузєва О. В. Стратегії розвитку бібліотечно-інформаційної сфери України: генезис, концепції, модернізація : монографія. Київ : Академперіодика, 2014. 362 с.

42. Воскобойнікова-Гузєва О. Методологія бібліотекознавчих досліджень: новітні підходи. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. Вип. 42. Київ, 2015. С. 7–21.

43. Воскобойнікова-Гузєва О. Соціокомунікаційна діяльність провідних бібліотек України в новітніх умовах. *Бібліотечний вісник*. 2016. № 1. С. 12–17.

44. Гелнер Е. Нації та націоналізм. *Нац. ідентичність* : хрестоматія. Харків, 2002.

45. Глебова И. И. Функции образов прошлого в политической культуре. *Политическая наука.* 2006. № 3. С. 140–141.

46. Горбулін В. «Гібридна війна» як ключовий інструмент російської геостратегії реваншу. *Стратегічні пріоритети*. Київ : НІСД, 2014. № 4. С. 5–12.

47. Горовий В. Еволюція інформаційних запитів суспільства як фактор бібліотечної трансформації. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. 2007. Вип. 18. С. 36–49.

48. Горовий В. Інформатизація: проблеми становлення. Київ *:* Міжвідомчий науково-дослідний центр з проблем боротьби з організованою злочинністю. 2001. № 135. С. 25–30.

49. Горовий В. М. Національні інформаційні процеси в умовах глобалізації : монографія. Київ, 2015. 284 с.

50. Горовий В. Особливості розвитку соціальних інформаційних баз сучасного українського суспільства : монографія. Київ, 2005. 300 с.

51. Горовий В. Соціальні інформаційні комунікації, їх наповнення і ресурс : монографія. Київ, 2010. 360 с.

52. Горошко Е. И. Гипертекст 3.0: лингвистический анализ. *Гипертекст как объект лингвистического исследования*: материалы Всеросс. науч.-практ. конф. с международ. участием (15 марта 2010 г.). Самара : ПГСГА, 2010. С. 14–18.

53. Горошко Е. И. Интернет-коммуникация как новая речевая формация : колл. моногр. Москва : Наука, Флинта, 2012. 323 с.

54. Горошко Е. И. Теоретический анализ Интернет-жанров: к описанию проблемной области. *Жанры речи* : сб. науч. ст. Саратов : Колледж, 2007. Вып. 4. С. 111–127.

55. Горошко Е. Типологизация контента современных СМИ (попытка рефлексии). *Развитие русскоязычного медиапространства: коммуникационные и этические проблемы* : материалы науч.-практ. конф. (г. Москва, 26–27 апр. 2013 г.). Москва, 2013. URL: http://www.textology.ru/article.aspx?aId=240 (дата обращения: 15.08.2019).

56. Гранчак Т. Бібліотека і політична комунікація : монографія. Київ, 2012. 481 с. URL: http://nbuviap.gov.ua/images/nauk-mon/monog-granchak.pdf (дата звернення: 12.09.2017).

57. Гранчак Т. Використання національними бібліотеками соцмереж для представлення бібліотечних продуктів і послуг. *Бібл. вісн*. 2016. № 1. С. 18–29.

58. Гранчак Т. Бібліотека в інформаційному супроводі управління суспільними процесами: політико-комунікаційний аспект : монографія. Київ, 2014. 184 с.

59. Гранчак Т. Соціокультурний дискурс національних бібліотек України як інструмент формування національної пам'яті. *Бібліотечний вісник*. 2016. № 6. С. 7–14.

60. Гранчак Т. Соціокультурний дискурс російських національних бібліотек як джерело визначення пріоритетних маркерів національної пам'яті. *Бібл. вісн.* 2015. № 4. С. 14–22.

61. Гранчак Т. Сучасні підходи до вивчення бібліотеки як соціального інституту. *Бібліотечний вісник*. 2012. № 5. С. 20–26.

62. Гранчак Т. Україна і Друга світова війна: підходи до осмислення і представлення в соціокультурному дискурсі вітчизняних національних бібліотек. *Бібліотечний вісник*. 2015. № 5. С. 22–27.

63. Гранчак Т. Формування бібліотеками національного інформаційного простору в контексті реалізації державної інформаційної політики. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. 2014. Вип. 39. С. 26–42.

64. Гранчак Т. Ю. Національні бібліотеки як комунікаційні інституції політики національної пам'яті в умовах поширення електронних технологій. *Національна та історична пам'ять*. 2013. Вип. 8. С. 124–132.

65. Грицак Я. Українська ідентичність. *Критика*. червень 2016. URL: https://krytyka.com/ua/articles/ukrayinska-identychnist (дата звернення: 12.06.2019).

66. Гудзь Н. Генезис поняття «дискурс» у сучасній лінгвістиці. *Наук. зап. КДПУ ім. В. Винниченка. Серія: Філологічні науки (мовознавство)* : у 2 ч. С. 442–445.

67. Гуменюк А. Г., Денисенко К. Ю. Інтеграція України в загальноєвропейський гуманітарний простір. *Наук. вісн. Дипломат. акад. України.* 2010. Вип. 16. С. 71–83.

68. Дейк ван Т. А. Язык. Познание. Коммуникация. Москва : Прогресс, 1989. 312 с.

69. Демчук Р. Українська ідентичність у модусі міфологем. Київ : «Стародавній Світ», 2014. 236 с.

70. Джеппар Е. Крим повернеться. Що означає перемога Джамали. *Новое время.* URL: http://nv.ua/ukr/opinion/djeppar/krim-povernetsja-shcho-oznachaje-peremoga-dzhamali-98942.html (дата звернення: 01.11.2018).

71. Джойс П. Рождение публичных библиотек: политика либерального архива. *НЛО*. 2005. № 74. URL: http://magazines.russ.ru/nlo/2005/74/dz8.html (дата звернення: 18.03.2018).

72. Діденко Н. *Facebook*. 23 лип. 2017. URL: https://www.facebook.com/tala.didenko/posts/1748817928481511?comment_tracking=%7B%22tn%22%3A%22O%22%7D (дата звернення: 12.07.2018).

73. Добко Т. Довідково-бібліографічна діяльність наукових бібліотек Національної академії наук України : становлення та розвиток (XX ст. – перше десятиліття XXI ст.). Київ, 2013. 374 с.

74. Довженко О. Соціальні медіа як середовище нової медіа-критики. *Медіакритика*. 18.05.2012. URL: http://www.mediakrytyka.info/ohlyady-

analityka/sotsialni-media-yak-seredovysche-novoyi-mediakrytyky.html (дата звернення: 12.09.2017).

75. Дорошенко В. Бібліотеки. *Енциклопедія українознавства*: загальна частина (ЕУ-І). Мюнхен, Нью-Йорк, 1949. Т. 3. С. 1008–1016.

76. Досенко А. Блог як інструмент впливу на соціум. *Світ соціальних комунікацій.* 2011. Т. 2. С. 83–85.

77. Дубровіна Л. А., О. С. Онищенко, В. А. Смолій В. І. Вернадський і Україна. *Вибрані наукові праці академіка В. І. Вернадського*. Київ, 2011. Т. 1. Кн. 1. С. 97–171. URL: http://histans.com/LiberUA/978-966-02-6293-5/978-966-02-6293-5.pdf (дата звернення: 16.07.2018).

78. Дубровіна Л. А., Онищенко О. С. Історія національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, 1918–1941. Київ, 1998. 336 с.

79. Дубровіна Л. А., Онищенко О. С. Історія Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, 1965–1991. Київ, 2008. 373 с.

80. Дубровіна Л. Бібліотечна діяльність емігрантських українознавчих центрів у 20–30-х роках ХХ ст. *Бібліотечний вісник*. 2009. № 2. С. 3–13.

81. Дубровіна Л., Киридон А., Матяш І. Архіви, бібліотеки, музеї – джерельна основа національної пам’яті, культурної спадщини України. *Бібліотечний вісни*к. 2017. № 1. С. 3–10.

82. Дудоладова О. В. Інтернет-дискурс як особливий тип дискурсу. *Вісн. Харк. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна*. 2008. № 837. С. 74–78.

83. Духлий Ф. *Facebook*. 19 травня 2016 р. URL: https://www.facebook.com/photo.php?fbid=1250310904980310&set=a.314896515188425.88344.100000042388077&type=3 (дата звернення: 10.01.2017).

84. Духлій П. *Facebook.* URL: https://www.facebook.com/pylyp.d/posts/1075008305843905?comment_tracking=%7B%22tn%22%3A%22O%22%7D (дата звернення: 10.09.2017).

85. Евроненавидение, або Джа или Жо. URL: https://site.ua/look.gorky/2865-evronenavidenie-abo-dja-ili-jo/ (дата звернення: 01.11.2018).

86. Електронний літопис Бібліотеки 1918–2000 роки. *Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського*. URL: http://www.nbuv.gov.ua/library/history.html (дата звернення: 18.08.2018).

87. Жарски В. Анализ росп. ура дискурса (методологические заметки). *Дискурс в академическом пространстве:* материалы Междунар. Круглого стола. Минск : Изд. Центр БГУ, 2010. С. 55–59.

88. За двома зайцями Испорченный русский язык, чі зіпсута українська мова? Коли язык імєєт значєніє. *LiveJournal*. 8.03.2016. URL: http://mysliwiec.livejournal.com/2527638.html (дата обращения: 17.08.2019).

89. Зернецька О. Глобальна політична блоґосфера – нова арена політичної комунікації. *Політичний менеджмент*. 2009. № 2. С. 13–26.

90. Зернецька О. Глобальний розвиток систем масової комунікації і міжнародні взаємовідносини. Київ : Освіта, 1999. 352 с.

91. Зернецька О. Жорстка боротьба за м'яку владу у світі (конкуренція в Інтернеті та за Інтернет). *Зовнішні справи*. 2010. № 7/8. С. 42–46.

92. Ікеда Д. Наша цивілізація зуміє створити загальносвітову культуру… *Літературна Україна*. 16 серп. 2001.

93. Інформаційна складова соціокультурної трансформації українського суспільства : монографія / О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін. ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2012. 254 с.

94. Ісаєвич Я. Українське книговидання: витоки, розвиток, проблеми. Львів, 2002. 520 с.

95. Інформаційно-культурне забезпечення інтеграції регіонів України / О. Онищенко [та ін]. Київ, 2018. 222 с. URL: http://nbuviap.gov.ua/images/naukovidopovidi/Informatsiino-kulturne%20zabezpechennia%20intehratsii%20rehioniv%20Ukrainy.pdf (дата звернення: 11.12.2018).

96. Іщенко Н. Новий рівень «діалогу». Або загроза державній безпеці? Чому активне співробітництво медійників України та Росії викликає все

більше запитань. URL: https://day.kyiv.ua/uk/article/media/novyy-riven-dialogu (дата звернення: 11.12.2018).

97. Калініна К.В. Особливості функціонування комп'ютерного дискурсу. Обрії сучасної лінгвістики. Луганськ, 2013. Вип. 4. С. 62–64..

98. Как играть за независимую Украину в Europa Universalis (видео). URL: https://www.youtube.com/watch?v=K37vWeCwnZM (дата обращения: 20.09.2017).

99. Капіца Б. Історія через призму життя предків. *День.* 26 лип. 2017. № 128. URL: https://day.kyiv.ua/uk/article/cuspilstvo/istoriya-cherez-pryzmu-zhyttya-predkiv (дата звернення: 12.06.2019).

100. Капсамун І., Сірук М. Як навчити українську владу жити своєю історією. *День*. № 91. 2017.

101. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. Волгоград : Перемена, 2002. 477 с.

102. Карлова В. Місце та роль гуманітарного простору держави у формуванні національної самосвідомості. *Вісн. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України.* 2011. Вип. 1. С. 40–47.

103. Карпюк Д. Мережеві документи соціальних медіа як об'єкт депонування. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. Київ, 2015. Вип. 42. С. 42–51.

104. Карштедт П. Историческая социология библиотек. *НЛО*. 2005. № 74. URL: http://magazines.russ.ru/nlo/2005/74/kar7.html (дата звернення: 12.07.2018).

105. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура. Москва : ГУ ВШЭ, 2000. 608 с.

106. Кастельс М. Інтернет-галактика. Міркування щодо Інтернету, бізнесу та суспільства. Київ : Ваклер, 2007. 304 с.

107. Кастельс М., Хіманен П. Інформаційне суспільство та держава добробуту. Фінська модель. Київ, 2006. 256 с.

108. Киридон А. Політика пам'яті в Україні (1991–2015 рр.). *Україна–Європа–Світ* : зб. наукових праць. С. 244–250.

109. Кириченко В. О. Дискурсивний підхід до дослідження політичної культури. *Наукові записки НаУКМА. Політичні науки*. 2011. Том 121. С. 43–47.

110. Кіпіані В. *Facebook* URL: https://www.facebook.com/vakhtang.kipiani/posts/10153655054107410?comment_tracking=%7B%22tn%22%3A%22O%22%7D (дата звернення: 18.10.2018).

111. Кісь О. Украдене свято: історичні трансформації смислу 8 березня. *Дзеркало тижня*. 6 березня 2013. URL: https://dt.ua/socium/ukradene-svyato-istorichni-transformaciyi-smislu-8-bereznya-_.html (дата звернення: 16.07.2018).

112. Кісь Р. Глобальне – національне – локальне (соціальна антропологія культурного простору). Львів : Літопис, 2005. 300 с.

113. Кляшторный С. *Facebook*. 24 июл. 2017. URL: https://www.facebook.Com/permalink.php?story_fbid=10211835794041649&id=1574078605&hc_location=ufi (дата обращения: 17.09.2018).

114. Козаченко О. Соціально-демографічний профіль сучасного українського блогера (на прикладі інтернет-видань Кореспондент.Net та «Українська Правда»). *Український соціум*. 2013. № 2 (45). С. 41–50.

115. Колодій А. Концептуалізація брехні і безсилля правди (можливі шляхи протидії методам «консцієнтальної війни»). *Агора: Російсько-українські відносини: від травм та конфліктів до примирення та співучасті*. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2015. Вип.15. С. 46–52.

116. Компанцева Л. Ф. Интернет-коммуникация: когнитивно-прагматический и лингвокультурологический аспекты : дис. … д-ра филол. наук : 10.02.02. Луганск, 2007. 503 с.

117. Коник А. «Історична пам’ять» та «політика пам’яті» в епоху медіакультури. *Вісник львівського Університету.* Львів, 2009. Вип. 32. С. 153–163.

118. Копанєва В. Концепція архівування «мережевої україніки». *Вісн. Книжк. палати*. 2008. № 4. С. 29–34.

119. Копанєва В. О. Бібліотека як центр збереження інформаційних ресурсів Інтернету : монографія. Київ, 2009. 198 с.

120. Костенко Л. Бібліотека суспільства знань: концептуальна модель. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2006. № 1. С. 23–28.

121. Кримський С. Б., Павленко Ю. В. Цивілізаційний розвиток людства. Київ : Фенікс, 2007. 316 с.

122. Критерії відбору веб-ресурсів як складової НАФ і джерела комплектування Центрального державного електронного архіву України: методичні рекомендації / укладачі: С. Г. Кулешов, П. М. Марченко. Київ, 2009. 13 с.

123. Кролл Э. Всё об Интернет. Киев : BHV, 1995. 234 с.

124. Кузнецов А. В. Участь у міжнародних корпоративних проектах як засіб розкриття бібліотечних фондів. *Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: Проблеми науки, освіти, практики* : зб. матеріалів VIII Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 17–19 трав. 2011 р.). Київ, 2011. С. 182–184.

125. Кулик В. Дискурс українських медій: ідентичності, ідеології, владні стосунки. Київ : Критика, 2010. 656 с.

126. Кулик В. Світова мережа й національна ідентичність. *Критика*. Київ : «Часопис», 2011. № 11–12. С. 28–32.

127. Кулик Є. Застосування технологій Веб 2.0 у практиці бібліотечно-інформаційного обслуговування юнацтва. *Бібл. вісн*. 2015. № 3. С. 23–28.

128. Кулик Є. Соціальні медіа як середовище професійної бібліотечної співпраці, кооперації та обміну досвідом. *Бібліотека – територія єдності* : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. Київ : УБА, 2014. С. 70–73.

129. Кулик Р. *Facebook*. 23 июл. 2017. URL: https://www.facebook.com/romanvkulyk/posts/1392757700792908 (дата обращения: 25.08.2018).

130. Кулик Р. *Facebook*. URL: https://www.facebook.com/kulykromanviktor/posts/855916411143709?comment_tracking=%7B%22tn%22%3A%22O%22%7D (дата звернення: 10.09.2017).

131. Кунанець Н. Бібліотеки Товариства “Просвіта”: особливості діяльності. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*: зб. наук. пр. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України, 2010. Вип. 19. С. 245–250.

132. Кунанець Н. Е. Соціокомунікаційний підхід у бібліотекознавстві: інновація чи відновлення традицій. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2014. № 3. С. 11–18.

133. Лавренюк Г., Жук. Л. Архівне зберігання електронних документів та інформаційних ресурсів в Республіці Білорусь. URL: irbis-nbuv.gov.ua/ www.archives.gov.ua/Publicat/AU_1_2010/15.pdf (дата звернення: 25.07.2018).

134. Ланде Д., Баркова О. Електронна бібліотека як середовище адаптивного агрегування інформації. *Бібл. вісн.* 2013. № 2. С. 12–17.

135. Левинсон Д. К. Как прорвать маркетинговую блокаду. URL: http://www.marketing.spb.ru/lib-comm/advert/meme.htm (дата обращения: 11.12.2017).

136. Лексикон львівський: поважно і на жарт / Н. Хобзей, О. Сімович, Т. Ястремська та ін. Львів, 2009. 672 с.

137. Леусенко О. «За двома зайцями» українською мовою, а не на русском суржике (відео). *LiveJournal*. 22.03.2016. URL: https://oleg-leusenko.livejournal.com/4077077.html (дата обращения: 17.08.2019).

138. Лисий І. Концепт національної ідентичності в дослідженнях. *Мандрівець*. 2012. № 4. С. 74–78.

139. Лихачев Н. «Википедия» разъяснила переименование статьи о Киевской Руси. *Tjournal – новое медиа*. 24 март. 2014. URL: tjournal.ru/p/wikipedia-kievskaya-rus (дата обращения: 11.09.2017).

140. Лісовський В. М. Символізація суспільно-політичних процесів. *Наук. пр.* Т. 93. Вип. 80. С. 124–128.

141. Лобузін І. Цифрові бібліотечні проекти: технологічні рішення та управління життєвим циклом колекцій : монографія. Київ, 2016. 214 с.

142. Лобузіна К. Технології організації знаннєвих ресурсів у бібліотечно-інформаційній діяльності : монографія. Київ, 2012. 252 с.

143. Лукьянов И., Чрдилели Т. Асинхронный интернет-дискурс в парадигме интернет-коммуникаций. *Наук. зап. Сер. Філологічні науки*. Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка. Вип. 96 (1). 610 с.

144. Льовкіна О. Проблема відчуження у світлі сучасних глобалізаційних трансформацій: соціокультурний та політико-економічний аспекти. *Діалог цивілізацій: протиріччя глобалізації :* матеріали Другої всесвіт. конф. (Київ, 23 трав. 2003 р.). Київ : МАУП, 2003. С. 368–375.

145. Любовець Н. Мемуари як складова електронних ресурсів бібліотек: світовий досвід та перспективи створення вітчизняного електронного ресурсу «Українська мемуаристика». *Українська біографістика*. 2013. Вип. 10. С. 417–430.

146. Маклюэн М. Понимание медиа: внешние расширения человека. Москва : Гиперборея ; Кучково поле, 2007.

147. Мар'їна О. Бібліотека в цифровому просторі : монографія. Харків : ХДАК, 2017. 326 с.

148. Мар'їна О. Бібліотеки та соціальні медіа: технологія взаємодії. *Вісник книжкової палати*. 2012. № 8. С. 19–21.

149. Мар'їна О. Контент-стратегія бібліотек у цифровому середовищі. *Бібліотечний вісник*. 2016. № 4. С. 8–12.

150. Мар'їна О. Ю. Використання краудсорсинг-технологій у діяльності зарубіжних бібліотек. *Вісн. Харк. держ. акад. культури*. 2013. Вип. 41. С. 212–221.

151. Мартинелли А. Глобальная модернизация: переосмысляя проект современности / пер. с англ. О. В. Малец, А. В. Резаев. Санкт-Петербург, 2006. 230 с.

152. Марченко П. Шляхи вирішення проблеми зберігання електронних документів в архіві (аналіз інтернет-ресурсів). URL:

www.archives.gov.ua/Publicat/Studn_2004.12_05.php (дата звернення: 21.04.2019).

153. Методологія досліджень та використання інтернет-ресурсів (для науковців сектору безпеки та оборони) / Л. Компанцева, О. Акульшин, Н. Акульшина та ін. Київ, 2015. 344 с.

154. Мирошниченко А. Освобождение авторства. Адаптемы медиа. *Сингулярность. Образы «постчеловечества»* : сборник. Москва : Алгоритм, 2016. С. 73–109.

155. Михед О. «Євробачення-2016. Дві України – болісна історія чи потужний хіт». *Українська правда.* 18 лют. 2016 р. URL: https://life.pravda.com.ua/columns/2016/02/18/208352/ (дата звернення: 01.11.2018).

156. Мищенко Д. Ф. Мифические застолья и бабушкины рецепты: пища в культурной памяти. *Механизмы культурной памяти: от фольклора до медиа*: тезисы докладов Международной научной конференции. Москва : РАНХиГС, 2014. С. 94–97.

157. Міжнародний імідж України: міфи й реалії. *Український центр економічних і політичних досліджень ім. О. Разумкова*. URL: http://www.razumkov.org.ua/additional/analytical_report_NSD3_ukr.pdf (дата звернення: 12.05.2019).

158. Моль А. Социодинамика культуры. Москва, 2008. 416 с.

159. Мочанов. А. *YouTube*. URL: https://www.youtube.com/watch?v=hr9scYN-VdE&feature=youtu.be&t=29m14s (дата звернення: 10.09.2017).

160. Нагорна Л. «Війни ідентичностей»: сценарії і ризики. *Політ. менеджмент*. 2007. № 2. С. 47–54.

161. Нагорна Л. П. Ідентичність національна. *Енциклопедія історії України*. Київ: В-во «Наукова думка», 2005. Т. 3: Е-Й. URL:

http://www.history.org.ua/?termin=Identychnist_nacionalna (дата звернення: 13.07.2019).

162. Нагорна Л. П. Історична пам’ять: теорії, дискурси, рефлексії : монографія. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2012. 324 с.

163. Найдорф М. Исторически пульсирующая библиотека. *Артикль (Тель-Авив, Израиль)*. 2015. № 29. URL: https://sites.google.com/site/marknaydorftexts/mass-culture/opyt-1-istoriceski-pulsiruusaa-biblioteka (дата обращения: 13.07.2019).

164. Назарова Л. В. Аспекты гипертекста и интернет-дискурса. *Текст – Дискурс. Гипертекст – Интернет-дискурс* : сб. науч. тр. Санкт-Петербург : СПбГУЭФ, 2010. С. 118-136.

165. Назарук Т. Формати публічної історії: як розповідають історію цифровими інструментами. *Histor!ans.* 26 черв. 2017. URL: http://www.historians.in.ua/index.php/en/institutsiji-istorichnoji-nauki-v-ukrajini/2229-taras-nazaruk-formati-publichnoji-istoriji-yak-rozpovidayut-istoriyu-tsifrovimi-instrumentami (дата звернення: 23.06.2019).

166. Національний інформаційний комплекс і його роль у глобальному інформаційному просторі / О. Онищенко, В. Горовий, В. Попик та ін. Київ, 2014. 267 с.

167. Нежурбеда Г. Г. Создание архивов Интернет-документов как новая задача национальных библиотек. *Науч. и техн. б-ки*. 2003. Вип. 2. С. 64–71.

168. Новейший философский словарь / сост. и гл. науч. ред. Грицанов А. А. Минск : Книжный Дом, 2003. 1280 с.

169. Обращение одесситки к Путину. URL: https://durdom.in.ua/ru/main/article/article_id/25854.phtml (дата обращения: 12.12.2017).

170. Огороднік О. Резюме країни: Оксана Забужко про те, як українцям розказати світу свою story. *Platforma*. URL: http://reinvent.platfor.ma/zabuzhko-oksana/ (дата звернення: 28.11.2018).

171. Онищенко А. С., Попроцкая В. Национальная библиотека Украины имени В. И. Вернадского как многопрофильный научно-исследовательский центр. *Б-ки нац. акад. наук: проблемы функционирования, тенденции развития* : науч.-практ. и теорет. сб. Киев, 2003. Вып. 2. С. 15–39.

172. Орешкіна М. О. Вплив ідеологічного фактора та командно-адміністративних методів управління на діяльність бібліотек УРСР у 40 – 80-і рр. XX ст. : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01. Луганськ, 2011. 21 с.

173. Орищина М. Історія і ЗМІ: хто творить комунікативний код культури? *День*. 27 лип. 2017. № 130–131.

174. Осознавая себя через пам'ять. *Radio Svoboda в Facebook*. 28 січня 2015 р. URL: https://www.facebook.com/radiosvoboda/photos/a.395208537553.179394.177288837553/10152514218482554/?type=1 (дата обращения: 18.09.2018).

175. Палагута В. И. Самоидентификация социального субъекта в дискурсивных пространствах : монография. Днепропетровск : Инновация, 2010. 440 с.

176. Панарин И. Н. Информационная война и геополитика. Москва : Поколение, 2006. 560 с.

177. Панчук М., Рябчук М. Національно-громадянські ідентичності та ціннісні орієнтації мешканців Галичини. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2016. Вип. 2. С. 201–251.

178. Пелагеша Н. Україна у смислових війнах постмодерну: трансформація української національної ідентичності в умовах глобалізації : монографія. Київ: НІСД, 2008. 288 с.

179. Пиркало С. Кухня егоїста: есе. Київ : Факт, 2007. 224 с.

180. Пироженко В. О. Гуманітарна складова національної безпеки: предмет дослідження та коло основних проблем. *Стратегічна панорама*. 2005. № 2. С. 27–35.

181. Підкова І. З., Шуст Р. М. Просвіта. *Довідник з історії України*: у 3-х т. URL: http://histpol.pl.ua/pages/content.php?page=663 (дата звернення: 15.05.2018).

182. Плещенко К. Низова блогосфера як засіб індивідуального самовираження. *Держава та регіони. Серія: «Соціальні комунікації».* 2013. № 2 (14). С. 97–101.

183. Покальчук О. Громадянське суспільство № 3, або Здоровий пульс блогосфери. *Дзеркало тижня*. 6.02.2012.

184. Половинчак Ю. Аналіз інтерактивного інформаційного простору в контексті досліджень Східноукраїнської кризи. *Лабіринти реальності* : збірник наукових праць (Україна – Сербія – Азербайджан – Польща – Канада, 30–31 жовтня 2016 р.). Канада, Монреаль, 2016. С. 262–265.

185. Половинчак Ю. Бібліотеки в культурних взаємодіях цифрової епохи. *Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського*. Київ, 2013. Вип. 35. С. 302–317.

186. Половинчак Ю. Бібліотечні об'єднання як чинник формування єдиного бібліотечного простору. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. Київ, 2014. Вип. 39. С. 58–68.

187. Половинчак Ю. Бібліотечні проекти з акумуляції інформації сучасного інтерактивного простору. *Інформація, комунікація і управління знаннями в глобалізованому світі* : зб. матеріалів міжнар. наук. конф. (Київ, 15 трав. 2018 р.). Київ : КНУКіМ, 2018. С. 119–121.

188. Половинчак Ю. Бібліотечні проекти з надання доступу до офіційної інформації. *Бібліотека XXI століття: перспективи та інновації* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 23 квіт. 2015 р.). Київ : Вид. центр КНУКіМ, 2015. С. 66–69.

189. Половинчак Ю. Бібліотечні ресурси як фактор зміцнення національної самосвідомості суспільства. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І.Вернадського*. Київ, 2009. Вип. 23. С. 53–59.

190. Половинчак Ю. Війни смислів у сучасному російсько-українському протистоянні. *Наукові записки Інституту журналістики*. 2016. Том 3 (64). С. 16–22.

191. Половинчак Ю. Війни смислів у сучасному російсько-українському протистоянні. *Перспективні напрямки дослідження українського медійного контенту: фундаментальні та прикладні аспекти* : матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції (Київ, 7 квітня 2016 р.) / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2016. С. 222–226.

192. Половинчак Ю. Газета «Киевлянин» в боротьбі з українством. Київ, 2008.

193. Половинчак Ю. Дискурс минулого у інтерактивному середовищі Інтернет. *Science and Policy – Dialogue in Europe* : Proceedings of the Summer Science Symposium (Tallinn, 01–03 August 2016). 2016. pp. 63–70.

194. Половинчак Ю., Саморукова О. Дослідження ефективності української "культурної дипломатії": досвід аналізу публікацій зарубіжних ЗМІ. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. Київ, 2016. Вип. 43. С. 183-193

195. Половинчак Ю. Діяльність бібліотек із збереження цифрової спадщини інтерактивного простору. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. Київ, 2018. Вип. 49. С. 123–132.

196. Половинчак Ю. Етнолінгвістичний аспект організації сучасного національного інформаційного простору. *Місце і роль бібліотек у формуванні національного інформаційного простору* : матеріали міжнар. наук. конф. (Київ, 21–23 жовт. 2014 р.). Київ, 2014. С. 189–191.

197. Половинчак Ю. Зарубіжний досвід представлення бібліотеками досягнень національної правової думки. *Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського*. Київ, 2012. Вип. 33. С. 170–178.

198. Половинчак Ю. Ігрові технології у світоглядних інтервенціях сучасних комунікацій. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. Київ, 2017. Вип. 48. С. 694–704.

199. Половинчак Ю. Інтерактивність як нова характеристика національного наративу. *The scientific heritage*. 2018. № 24. P. 2. С. 60–63.

200. Половинчак Ю. Інтернет дискурс національної пам'яті. *Історико-культурна спадщина: збереження, доступ, використання* : матеріали міжнар. наук-практ. конф. (м. Київ, 7–9 квітня 2015 р.). Київ, 2015 р. С. 253–256.

201. Половинчак Ю. Комеморативні практики в сучасному інформаційному просторі. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2018. № 2. С. 94–100.

202. Половинчак Ю. Конвергентні процеси в сучасному інфопросторі: трансформації текстів, практик, ієрархій. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. 2017. Вип. 46. С. 21–30.

203. Половинчак Ю. Критерії визначення національного сегмента інтерактивного інформаційно-комунікаційного простору. *Бібліотека. Наука. Комунікація* : матеріали міжнародної наукової конференції (Київ, 4–6 жовтня 2016 р.) / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2016. С. 249–252.

204. Половинчак Ю. Кулінарно-гастрономічний дискурс соціальних медіа в процесах формування національної ідентичності. *Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Sciences*. 2016. IV (13). Issue 82. С. 61–65.

205. Половинчак Ю. М., Іванова Н. Г. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського на шляху інтеграції в Єдиний європейський інформаційний простір. *Рукописна та книжкова спадщина України: археографічні дослідження унікальних архівних та бібліотечних фондів*. Київ, 2012. Вип. 15. С. 238–245.

206. Половинчак Ю. Методологія кількісно-змістовного аналізу інформаційних потоків. *Центр досліджень соціальних комунікацій.* URL: http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=76&Itemid=387&limitstart=20 (дата звернення: 15.06.2019).

207. Половинчак Ю. Мобилизационный и манипулятивный потенциал

дискурса социальных медиа. *Интернет и общество* : материалы VII Международной научно-практической конференции (10–11 июля 2015 г.). URL: http://inso.ge/inso2015/wp-content/uploads/krebuli-2015.pdf (дата звернення: 12.10.2018).

208. Половинчак Ю. Н. Продукция информационно-аналитических центров библиотек. *Книжная культура. Опыт прошлого и проблемы современности. К 280-летию академического книгоиздательства в России* : материалы международной научной конференции (Москва, 18–19 декабря 2008 г.). Москва : Наука, 2008. С. 276–278.

209. Половинчак Ю. Національна та мережева ідентичність – конфлікт чи взаємодоповнення явищ? *Znanstvena misel journal*. 2018. №19. Vol. 2. С. 66–69.

210. Половинчак Ю. Національний розвиток і національна свідомість на фоні активізації глобалізму. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського*. Київ, 2010. Вип. 26. С. 247–253.

211. Половинчак Ю. Особливості аналізу соціальних медіа як дискурсивного простору. *Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства* : матеріали шостої міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 10–11 верес. 2015 р.). Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2015. С. 11–14.

212. Половинчак Ю. Особливості інтерактивного простору соціальних медіа в контексті реалізації маніпулятивних технологій. *Наукові записки ІПіЕНД імені І.Ф. Кураса НАН України*. Київ, 2016. Вип. 5–6 (79–80). С.183–193.

213. Половинчак Ю. Особливості продукування суспільно значимої інформації в інтернет-просторі. *Бібліотека. Наука. Комунікація* : матеріали міжнародної наукової конференції (Київ, 6–8 жовтня 2015 р.). Київ, 2015. С. 291–293.

214. Половинчак Ю. Особливості функціонування української блогосфери. *Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Sciences*. 2015. III (7). Issue 42. С. 99–102.

215. Половинчак Ю. Проблема світоглядних трансформацій на окупованих територіях України: витоки, механізми, шляхи вирішення. *Sciences of Europe*. 2018. № 28. Vol. 4. С. 71–77.

216. Половинчак Ю. Регіональна ідентичність та образ регіону у інтернет-просторі. *Scientific Letters of Academic Society of Michal Baludansky*. 2016. № 4. pp. 35–38.

217. Половинчак Ю. Символічна репрезентація громадянської ідентичності в інтернет-просторі. *Ситуаційні чинники особистісного та суспільного розвитку* : тези доповідей, виступів і пропозицій учасників ІІІ-го круглого столу (Київ, 21 квітня 2016 р.). Київ, 2016. С. 16–18.

218. Половинчак Ю. Символічна репрезентація громадянської ідентичності в інтерактивному інформаційному просторі. *Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Sciences*. 2016. IV (18). Issue 109. С. 66–69.

219. Половинчак Ю. Смислотворчий потенціал розважального художнього інтернет-дискурсу. *Norwegian Journal of development of the International Science*. 2018. № 19. Vol. 2. С. 70–73.

220. Половинчак Ю. Стратегії дослідження соціальних медіа як дискурсивного простору. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. Київ, 2016. Вип. 43. С. 366–381.

221. Половинчак Ю. Сучасне інформаційно-комунікаційне середовище як простір трансформації української національної ідентичності : монографія. Київ, 2017. 365 с.

222. Половинчак Ю. Українська наука в системі міжнародних документальних комунікацій. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського*. Київ, 2011. Вип. 32. С. 21–29.

223. Половинчак Ю. Характеристика і специфіка використання інформаційних джерел у роботі інформаційно-аналітичних центрів бібліотек. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. Київ, 2005. Випуск 14. С. 113–118.

224. Половинчак Ю., Берегельський А. Аналіз новинних потоків у дослідженні вітчизняного інформаційного поля. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. Київ, 2011. Вип. 41. С. 425–438.

225. Попик В. Ресурси довідкової біографічної інформації: історичний досвід формування, сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку. Київ, 2013. 520 с.

226. Попик В. Стратегія розвитку бібліотечної сфери та пріоритети формування національного науково-інформаційного простору. *Бібл. вісн*. 2015. № 5. С. 3–9.

227. Попик В. Формування національного науково-інформаційного простору: інтеграція й кооперація зусиль бібліотек, наукових установ та інформаційних центрів України. *Бібл. вісн*. 2015. № 3. С. 3–11.

228. Почепцов Г. Від Facebook'у і гламуру до Wikileaks: медіа-комунікації. Київ : Спадщина, 2012. 461 с.

229. Почепцов Г. Как телесериалы превращают виртуальность в реальность. *Madiakritika.by*. 2017. URL: http://mediakritika.by/article/4735/kak-teleserialyprevrashchayut-virtualnost-v-realnost (дата обращения: 19.08.2017).

230. Почепцов Г. Пропаганда и память: конструирование прошлого и настоящего. *Хвиля*. 10 июл. 2017. URL: http://hvylya.net/analytics/society/propaganda-ipamyat (дата звернення: 12.08.2017).

231. Почепцов Г. Смислові та інформаційні війни. *Інформаційне суспільство*. 2013. Вип. 18. С. 21–27.

232. Про Рекомендації парламентських слухань: "Обороноздатність України у XXI столітті: виклики, загрози та шляхи їх подолання". *Відом. Верховної Ради*. 2014. № 36. ст. 2003.

233. Про утворення Фонду «Національної Бібліотеки Української Держави» : закон Ради міністрів Української Держави від 2.08.1918 р. *Уряди Української Держави – Документи*. URL:

http://old.kmu.gov.ua/kmu/control/uk/publish/article?art_id=1219503&cat_id=661211 (дата звернення: 19.04.2018).

234. Проблеми суспільної безпеки в процесі розвитку соціальних мереж : монографія / В. Попик (кер. проекту), В. Горовий, О. Онищенко та ін. ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2015. 199 с.

235. Публичный дискурс в российской блогосфере / Б. Этлинг, К. Алексанян, Д. Келли и др. *Исследования Центра Беркмана*, 2010. № 11. 60 с.

236. Рашкофф Д. Медиавирус. Как поп-культура тайно влияет на ваше сознание. Москва : Ультра. Культура, 2003. 368 с.

237. Різун В. В. Соціальнокомунікаційний підхід у науці та галузі соціальної інженерії. URL: http://journlib. univ. kiev. ua/Socialniy_pidhid.pdf (дата звернення: 12.05.2019).

238. Рогозина И. В. Медиа-картина мира: когнитивно-семиотический аспект : монография. Москва : Алт. гос. техн. ун-т, 2003. 290 с.

239. Рябчук М. Долання амбівалентності. Дихотомія української національної ідентичності – Історичні причини та політичні наслідки : монографія. Київ, 2019. 252 с.

240. Савицкая Т. Е. Интернет-мемы как феномен массовой культуры. *Культура в современном мире*. 2013. № 3. URL: http://infoculture.rsl.ru (дата обращения: 22.10.2017).

241. Сажок О. В. Організація бібліотек сільськими церковними братствами Волинської губернії наприкінці XIX – на початку XX століть. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*. 2010. URL: http://www.nbuv.gov.ua/Portal/natural/nvvnu/istor/2010_22/R1/Sazhok.pdf (дата звернення: 10.10.2018).

242. Семків В. Війна з префіксом Wiki. *Збруч*. 19 січ. 2017. URL: https://zbruc.eu/ node/61215 (дата звернення: 08.07.2017).

243. Слободяник М. Базова модель бібліотеки як соціально-комунікаційної інституції. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2009. № 4. С. 3–4.

244. Слободяник М. С. Наукова бібліотека: еволюція структури і функцій : монографія. Київ, 1995. 268 с.

245. Слободяник М. С. Бібліотека. Документ. Комунікації : вибрані праці. Київ: Ліра-К, 2010. 308 с.

246. Сміт Е. Національна ідентичність. Київ: Основи, 1994. 224 с.

247. Соколов В. Ю. Бібліотеки церковних братств в Україні у XVI–XVIII ст. *Вісник Книжкової палати*. 2014. № 3. С. 20–24; № 4. С. 27–34.

248. Солодько П. 1939–1945: Неписана історія. Розкажіть, як ваша родина пережила Другу світову. *Історична правда. Українська правда.* 27.04.2011. URL: http://www.istpravda.com.ua/articles/2011/04/27/37099 (дата звернення: 07.05.2019).

249. Соляник А. А. Обов'язковий примірник мережевого документа як гарантована форма постачання Національної електронної бібліотеки. *Бібл. вісн.* 2013. № 6. С. 25–29.

250. Сохань И. В. Визуальные репрезентации гастрономической культуры. *PRAXEMA. Проблемы визуальной семиотики*. 2014. № 1. С. 88–96.

251. Соціальні мережі як інструмент взаємовпливу влади та громадянського суспільства : монографія / О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І . Попик та ін. ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2014. 260 с.

252. Соціальні мережі як чинник розвитку громадянського суспільства : монографія / О. Онищенко, В. Горовий, В. Попик та ін. ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2013. 248 с.

253. Спогади про голодомор. *Радіо «Свобода» у Facebook*. 15 листоп. 2017. URL: https://www.facebook.com/RadioSvoboda.Org/videos/10155356273576843/?comment_id=10155359512996843 (дата звернення: 09.04.2019).

254. Спогади про голодомор. *Радіо «Свобода» у Facebook*. 16 листоп. 2017. URL: https://www.facebook.com/RadioSvoboda.Org/videos/10155357578516843/?comment_id=10155360341041843 (дата звернення: 09.04.2019).

255. Спогади про голодомор. *Радіо «Свобода» у Facebook*. 17 листоп. 2017. URL: https://www.facebook.com/RadioSvoboda.Org/videos/10155357581581843/?comment_id=10155362669371843 (дата звернення: 09.04.2019).

256. Спогади про голодомор. *Радіо «Свобода» у Facebook*. 21 листоп. 2017. URL: https://www.facebook.com/RadioSvoboda.Org/videos/10155357610931843/?comment_id=10155373023531843 (дата звернення: 09.04.2019).

257. Ставлення населення до ЗМІ та споживання різних типів ЗМІ в Україні (2017 р.). *Проект «У-Медіа»*. 5 верес 2017. URL: https://internews.in.ua/wp-content/uploads/2017/09/USAID_Internews_2017MediaConsumSurvey_Full_UKR.pdf (дата звернення: 08.12.2018).

258. Степико М. Цілісність гуманітарного простору України як об'єкт національної безпеки держави : аналіт. зап. *Нац. ін-т стратег. дослідж.* 2015. URL: www.niss.gov.ua/articles/1871/ (дата звернення: 25.06.2019).

259. Стоян О. Екологія духу в соціальній і економічній сфері (в контексті стратегії безпеки, сталого розвитку). *Схід*. 2002. № 5. С. 11–17.

260. Стратегія національної безпеки України. *Законодавство України.* URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/287/2015/paran7#n7 (дата звернення: 22.06.2019).

261. Стрілець Н. О. Технології архівного збереження електронних бібліотечних ресурсів у мережевому комунікаційному просторі : дис. ... канд. наук із соціальних комунікацій : 27.00.03. Харків, 2013. 243 с.

262. Струнгар В. Бібліотека і соціальні медіа: термінологічно-понятійний аспект. *Бібл. вісн*. Київ, 2014. № 6. С. 23–27.

263. Стрyнгар В. Бібліотечні проекти в соціальних медіа як джерела бібліотекознавчих досліджень. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. Київ, 2015. Вип. 41. С. 371–381.

264. Стрyнгар В. В. До питання класифікації соціальних медіа. *Інформація, комунікація та управління знаннями в глобалізованому світі* : матеріали міжнар. наук. конф. (15 травня 2018 р., м. Київ). Київ : КНУКіМ, 2018. С. 53–57.

265. Стрyнгар В. Вікі-проекти: формування інтелектуального користувацького і бібліотечних ресурсів. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. Київ, 2015. Вип. 42. С. 115–125.

266. Стрyнгар В. Методологія дослідження контенту бібліотечних сторінок у соціальних медіа. *Наук. пр. Нац. б-ки ім. В. І. Вернадського*. Київ, 2016. Вип. 43. С. 488–500.

267. Тарасенко Н. Аналітичні аспекти збору та архівування мережевих ресурсів науковою бібліотекою. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. Київ, 2013. Вип. 36. С. 309–324.

268. Тарасенко Н. Розкриття бібліотечних фондів засобами соціальних мереж як фактор наповнення інформаційного простору. *Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського*. Київ, 2014. Вип. 39. С. 205–218.

269. Тенденції впливу глобального інформаційного середовища на соціокультурну сферу України / О. Онищенко, В. Горовий, В. Попик та ін. ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2013. 224 с.

270. Тоффлер Э. Третья волна. Москва, 2002. 557 с.

271. Тоффлер Э. Шок будущего. Москва : АСТ, 2008. 560 с.

272. Требін М. П. Феномен інформаційної війни у світі, що глобалізується. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Сер.: Філософія, філософія права, політологія, соціологія*. Харків : Право, 2013. № 2 (16). С. 188–198.

273. Трегубова Я. Розповідають нащадки тих, хто вижив у Голодомор. *Радіо «Свобода».* 25 листоп. 2017. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/28875385.html (дата звернення: 09.04.2019).

274. Трон на аукціон / Throne on auction. *Facebook*. URL: https://www.facebook.com/events/565449250312220 (дата звернення: 14.03.2017).

275. Туренко О., Новгородський О. Обрії принципу солідарності Донбасу: соціально-філософська розвідка питання. *Схід*. 2009. № 7. С. 120–123.

276. У Києві анонсували створення електронної бази свідчень про голодомор. *Історична правда. Українська правда.* 17.05.2017. URL: http://www.istpravda.com.ua/short/2017/05/17/149797 (дата звернення: 09.04.2019).

277. Український Схід. *Facebook.* 10 червня 2016 р. URL: https://www.facebook.com/southeastua/photos/a.497743023671253.1073741826.497699457008943/877114335734118/?type=3&theater (дата звернення: 10.01.2017).

278. Фомичева И. Д. Социология СМИ. Москва : Аспект Пресс, 2007. 335 с.

279. Холод О. Методологія досліджень соціальних комунікацій : підручник. Львів : ПАІС, 2014. 280 с.

280. Хорунжий А. *Facebook*. 27 июл. 2017. URL: https://www.facebook.com/artem.khorunzhiy/posts/1390733221014890 (дата обращения: 18.05.2018).

281. Цюрупа М. Поняття «м'якої сили» держави та особливості її застосування в сучасній світовій політиці. *Наук. зап. Ін-ту політ. і етнонац. дослідж. ім. І. Ф. Кураса НАН України.* 2007. Вип. 36. Київ : Знання України, 2007. С. 47–59.

282. Чабаненко М. Інтернет-ЗМІ як складова частина системи засобів масової інформації України : монографія. Запоріжжя, 2011. 184 с.

283. Чекалкин Д. *Facebook*. 19 авг. 2014. URL: http://www.facebook.com/Dmitriy.Chekalkin/posts/995264513833135?reply_comment_id=996022767090643&total_comments=6 (дата обращения: 17.09.2018).

284. Чекалкин Д. *Facebook*. 21 травня 2016 р. URL: https://www.facebook.com/Dmitriy.Chekalkin/posts/1514408015252113?comment_tracking={%22tn%22%3A%22O%22} (дата звернення: 10.01.2017).

285. Чечеринда Є. *Facebook*. 9 серпня 2015 р. URL: https://www.facebook.com/checherynda/posts/876171182462867?comment_tracking=%7B%22tn%22%3A%22O%22%7D (дата звернення: 10.09.2017).

286. Чим ДНР відрізняється від ЛНР: соцмережі змагаються в гумористичних версіях. *Online.ua*. URL: http://m.online.ua/ukr/news/740308/ (дата звернення: 10.02.2017).

287. Чуприна Л. А. Тенденції розвитку українського Інтернет-середовища як джерела оперативності наукової інформації. *Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського*. Київ, 2008. Вип. 21. С. 113–126.

288. Чуприна Л. Оперативна інформація в соціальних мережах: особливості обігу та використання бібліотеками. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. Київ, 2012. Вип. 33. С. 507–523.

289. Чупрій Л. В. Роль Інтернету у формуванні історичної пам’яті українського народу. *Стратегічні пріоритети*. № 1. 2010. С. 98–102.

290. Шаповал Е. *Facebook*. 15 трав. 2017. URL: https://www.facebook.com/katerina.shapoval/posts/1284038191716499 (дата звернення: 11.06.2019).

291. Шемаєва Г. В. Електронні ресурси бібліотек України в системі наукових комунікацій : монографія. Харків : ХДАК, 2008. 289 с.

292. Шмурак А. *Facebook*. 24 июл. 2017. URL: https://www.facebook.com/alexey.shmurak/posts/10214032762273477 (дата обращения: 21.06.2018).

293. Штанько В. И. Информационные технологии в контексте ситуации постмодерна. *Вісн. Харк. ун-ту. Серія: Теорія культури і філософія науки*. 2000. № 464. С. 134–141.

294. Штанько В. І. Сучасні інформаційно-компютерні технології як чинник трансформацій соціокультурної реальності. *Вісн. Харк. нац. ун-у ім. В. Н. Каразіна. Сер. Теорія культури і філософії науки*. № 829. Харків, 2008. С. 22–30.

295. Эко У. Отсутствующая структура. Введение в семиологию. Санкт-Петербург : Логос, 1998. 443 с.

296. Яриш О. Війна енциклопедій. Що каже Вікіпедія про анексію Криму. *MediaSapiens*. 11 лип. 2016. URL: http://osvita.mediasapiens.ua/trends/1411978127/viyna_entsiklopediy_scho_kazhe_vikipediya_pro_aneksiyu_krimu (дата звернення: 10.06.2017).

297. Ярошенко В. М., Присяжненко І. О. Символічна політика та символи в інформаційно-комунікативному просторі: аспекти впливу. *Наук. пр. Політологія.* Вип. 236. Т. 248. С. 28–33.

298. Ярошенко Т. О. Бібліотека, бібліотекарі та користувачі бібліотек в епоху Веб 2.0: виклики часу. *Бібл. планета*. 2011. № 1. С. 17–22.

299. Ярошенко Т. О., Якушко Т. О. Технології Веб 2.0 для бібліотек і користувачів: нові можливості розвитку бібліотечного середовища : посіб. для бібліотекарів за прогр. підвищ. кваліфікації. Київ : Самміт-книга, 2013. 106 с.

300. Ясь О. Терміни «Новоросія» та «Південна Україна» в історичному часі і просторі другої половини XVIII – початку XXI ст.: походження й інтерпретації. *Схід і Південь України: час, простір, соціум* : у 2 т. Київ : Ін-т історії України НАН України, 2014. Т. 1. С. 85–92.

301. Adamic L., Glance N. The Political Blogosphere and the 2004 U. S. Election: Divided They Blog. March 2005. URL: http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.59.9009&rep=rep1&type=pdf (last accessed: 18.07.2019).

302. Alstad C., Curry A. Public space, public discourse and public libraries. *Libres: Library and Information Science Research Electronic Journal*. 2003. Vol. 13 № 1. URL: https://cpb-us-e1.wpmucdn.com/blogs.ntu.edu.sg/dist/8/644/files/2014/06/Vol13_I1_pub_space.pdf (last accessed: 15.06.2018).

303. Amargo A. *Facebook.* https://www.facebook.com/anna.amargo/posts/676335422467147?comment_tracking=%7B%22tn%22%3A%22O%22%7D (дата звернення: 10.09.2017).

304. Amargo A. *Facebook*. URL: https://www.facebook.com/anna.amargo/posts/676350272465662?comment_tracking=%7B%22tn%22%3A%22O%22%7D (дата звернення: 11.09.2017).

305. Arquilla J., Ronfeldt D. Networks and netwars: The Future of Terror, Crime, and Militancy. RAND Corporation. 380 p.

306. Beagrie N. Digital Curation for Science, Digital Libraries, and Individuals. I*NTERNATIONAL JOURNAL OF DIGITAL CURATION*. 2006. Vol 1. URL: http://www.ijdc.net/article/view/6 (last accessed: 10.07.2018).

307. Balazs B. Necessity knows no laws – the role of copyright pirates in the cultural ecosystem from printing to file sharing networks. URL: http://www.warsystems.hu/wp-content/uploads_bodo/theses.pdf (last accessed: 17.07.2017).

308. Barr T. The changing face of Australia's media and communications. Allen & Unwin, 2000. 280 p.

309. Beagrie N. National Digital Preservation Initiatives: An Overview of Developments in Australia, France, the Netherlands, and the United Kingdom and of Related International Activity. 2003. URL: http://www.clir.org/pubs/abstract/pub116abst.html (last accessed: 18.09.2018).

310. Bejune M. M. Wikis in Libraries. *Information Technology and Libraries*. 2007. No. 26 (3). pp. 26–38.

311. Bell L. Virtual Worlds: Libraries, Education and Museums Conference. URL: http://lisnews.org/node/29040 (last accessed: 10.05.2019).

312. Benkler Y. The Wealth of Networks: How Social Production Transforms Markets and Freedom. New Haven: Yale University Press, 2006. URL: http://www.benkler.org/Benkler_Wealth_Of_Networks.pdf (last accessed: 01.08.2019).

313. Boardman M. The Language of Websites. New York : Routledge, 2004. 102 p.

314. Bollacker K. D. Avoiding a Digital Dark Age. *American Scientist*. 2010. Vol. 98. № 2. pp. 106–110.

315. Bowman S., Willis C. We Media: How audiences are shaping the future of news and information. URL: http://www.hypergene.net/wemedia/download/we_media.pdf (last accessed: 01.08.2019).

316. Brand S. Escaping The Digital Dark Age. *Library Journal.* 1977. Vol. 124 (2). pp.46–69.

317. Brown R., Davis-Brown B. The Making of Memory: the Politik of Archives, Libraries and Museums in the Construction of National Consciousness. *History of the Human Sciences.* 1998. № 4. pp. 17–32.

318. Budd J. M. Discourse Analysis and the Study of Communication in LIS. *Library Trends*. 2006. Vol. 55. No. 1. pp. 65–82.

319. Casey M. E., Savastinuk L. Library 2.0: Service for the next-generation library. URL: http://www.libraryjournal.com/article/CA6365200.html (last accessed: 05.06.2019).

320. Castells M. The New Public Sphere: Global Civil Society, Communication Networks, and Global Governance. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*. 2008. Vol. 616. No. 1. pp. 78–93.

321. Chen D. Y. T., Chu S. K. W., Xu S. Q. How do libraries use social networking sites to interact with users. URL: http://web.hku.hk/~samchu/docs/Chen-2012-How-do-libraries-use-social-networking-sites-to-interact-with-users.pdf (last accessed: 07.05.2019).

322. Chepynoga V. *Facebook*. 29 травня 2016 р. URL: https://www.facebook.com/vitalii.chepynoga/posts/1548798348498182 (дата звернення: 28.11.2018).

323. Collection policy for archiving websites. *PANDORA, Australia's Web Archive.* URL: http://pandora.nla.gov.au/selectionguidelines.html (last accessed: 27.09.2019).

324. Crystal D. Language and the Internet. Cambridge : CUP, 2006. 316 p.

325. Danesi M. Dictionary of media and communications. Pentagon Press, 2009. 349 p.

326. Daniluk-Yarmolaeva M. *Facebook*. 22 лип. 2017. URL: https://www.facebook.Com/marina.danilukyarmolaeva/posts/1381059831949569 (дата звернення: 16.09.2018).

327. Danowski P. Library 2.0 and User-Generated Content. What can the users do for us? URL: http://archive.ifla.org/IV/ifla73/papers/113-Danowski-en.pdf (last accessed: 20.06.2019).

328. Deutch K. The Impact of Communication Upon International Relations Theory. New York, 1978.

329. DFG-Projekt Online-Diskurse. Methodeninstrumentarium der Datenerhebung und-analyse zur Bestimmung von Online-Diskursen als gesellschaftliche Praktiken. URL: https://www.tu-chemnitz.de/phil/imf/mk/online-diskurse/index.php (last accessed: 25.06.2019).

330. Digital Preservation Continued access to authentic digital assets. URL: http://www.jisc.ac.uk/media/documents/publications/digitalpreservationbp.pdf (last accessed: 17.03.2019).

331. Dijk van A. T. Discourse analysis as ideology analysis. *Language and Peace*. Aldershot : Dartmouth Publishin, 1995. pp. 17–33.

332. Dijk van A. T. Elite Discourse and Racism. SAGE Publications, 1985. Vol. 6. 331 p.

333. Döring N. Identitäten, soziale Beziehungen und Gemeinschaften im Internet. *Internet für Psychologen*. Göttingen : Hogrefe-Verl., 2000. S. 379–416.

334. E-Culture Net – European Network of Centres of Excellence for Research and Education in Digital Culture. URL: http://www.ucm.es/info/eculture-/documentos/TextoE-Culturenet_Ing.htm (last accessed: 25.06.2019).

335. Fairclough N. Analysing Discourse: Textual Analysis for Social Research. London, New York : Routledge, 2003. 279 p.

336. Fairclough N. Language and Power. London : Longman, 2001. 226 p.

337. Fisher T. ROI in social media: A look at the arguments. *Journal of Database Marketing & Customer Strategy Management*. 2009. № 16 (3). pp. 189–195.

338. Following the crowd: brain substrates of long-term memory conformity Science / M. Edelson et al. URL: https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3284232 (last accessed: 22.07.2017).

339. Forrester M. A., Ramsden C. A. H., Reason D. Conversation and discourse analysis in library and information services. *Education for Information*. 1997. Vol. 15. No. 4. pp. 283–295.

340. Frohmann B. Discourse Analysis as a Research Method in Library and Information Science. *Library & Information Science Research*. 1994. Vol. 16. Issue 2. pp. 119–138.

341. From ICT to E-Culture. Netherlands Council for Culture. Hague, 2004. URL: http://www.eculturenet.org (last accessed: 25.06.2019).

342. Frostenson S., Zarracina J. This professor determines which presidential candidates would be in Game of Thrones. *Vox*. 25 Apr. 2016. URL: https://www.vox. Com/2016/4/21/11450192/game-of-thrones-trump-clinton-sanders-cruzkasich (last accessed: 12.05.2017).

343. Gallo J., Hargittai E., Kane M. Cross-Ideological Discussions Among Conservative and Liberal Bloggers. *Public Choice.* 2008. No. 134. pp. 67–86. URL: http://www.webuse.org/pdf/HargittaiGalloKane-CrossIdeologicalBloggers2008.pdf (last accessed: 21.08.2019).

344. Gierzynski A., Eddy K. Harry Potter and the Millennials. Research Methods and the Politics of the Muggle Generation. Baltimore : Johns Hopkins University Press, 2013. 136 p.

345. Gillett J. Internet Web Logs as Cultural Resistance: A Study of the SARS Arts Project. *Journal of Communication Inquiry*. 2007. Vol. 31. No. 1. pp. 28–43. URL: http://jci.sagepub.com/content/31/1/28.short (last accessed: 11.08.2019).

346. Green M. C. The role of transportation in the persuasiveness of public narratives. *Journal of Personality and Social Psychology*. 2000. Vol. 79. № 5. pp. 701–721.

347. Guidelines for the preservation of digital heritage. *UNESCO*. 2003. URL: http://unesdoc.unesco.org/images (last accessed: 18.09.2018).

348. Gumbrecht M., Nardi B., Schi-ano D. Blogging as Social Activity, or, Would You Let 900 Million People Read Your Diary? *Proceedings of the 2004 ACM conference on Computer supported cooperative work*. Vol. 6. Issue 3. 2004. pp. 222–231.

349. Hargittai E., Gallo J. Cross-Ideological Discussions Among Conservative and Liberal Bloggers. *Public Choice*. Vol. 134. pp. 67–86.

350. Hedemark Å., Hedman J., Sundin O. Speaking of users: on user discourses in the field of public. *In Information Research*. 2015. Vol. 10. No. 2. URL: https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1082012.pdf (last accessed: 06.08.2018).

351. Herring S. Commentary: Contextualizing digital discourse. *Digital discourse: Language in the new media*. New York : Oxford University Press. URL: http://ella.slis.indiana.edu/~herring/commentary.2011.pdf (last accessed: 28.04.2018).

352. Hoffman F. G. Hybrid warfare and challenges. *Joint Force Quarterly*. Issue 52. pp. 34–39.

353. Hranchak T. What Do They Do and What Does It Mean: Identical Practices in the Socio-cultural Discourse of the Library of Congress. *Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук*. 2018. №1. С. 38–52.

354. Iedema R. Multimodality, resemiotization: extending the analysis as multi-semiotic practice. URL: http://vcj.sagepub.com/content/2/1/29.abstract (last accessed: 18.06.2019).

355. Innis H. Changing Concepts of Time. Toronto : University of Toronto Press, 1952.

356. Jaeger P. T., Bertot J. C., Gorham U. Wake up the nation: Public libraries, policy making, and political discourse. *The Library Quarterly. Information, Community, Policy*. 2013. Vol. 83. No. 1. pp. 61–72.

357. Jenkins H. Convergence Culture: Where Old and New Media Collide. NYU Press, 2008. 368 p.

358. Jenkins H. Transmedia 202: Further Reflections. URL: http://henryjenkins.org/2011/08/defining_transmedia_further_re.html (last accessed: 15.08.2019).

359. Johannsen C. G. Library User Metaphors and Services: How Librarians look at their Users. Walter de Gruyter GmbH & Co KG, 2015. 182 p.

360. Jones M. B. News Know-how: How Libraries and News Literacy Promote Public Discourse and Intellectual Freedom. URL: https://www.ifla.org/ES/publications/news-know-how-how-libraries-and-news-literacy-promote-public-discourse-and-intellectual (last accessed: 11.06.2018).

361. Katz E. The Toronto school and communication research. *The Toronto School of Communication Theory. Interpretations, extensions, applications*. Jerusalem, 2007. 336 p.

362. Keren M. Blogosphere: The new political arena. URL: http:// www.lexingtonbooks.com/Catalog/SingleBook.shtml (last accessed: 19.07.2017).

363. Kinder M. Playing with Power in Movies, Television and Video Games. University of California Press, 1991. 277 p.

364. Kitchens J. D. Librarians, Historians, and New Opportunities for Discourse: A Guide for Clio's Helpers. Santa Barbara: Libraries Unlimited, 2012. 120 p.

365. Kramer S. N. The Sumerians: their history, culture and character. Chicago : University of Chicago Press, 1963. 355 p.

366. Kristin M. Lord The Perils and Promise of Global Transparency: Why the Information Revolution May Not Lead to Security, Democracy, or Peace. Albany: SUNY Press, 2006. URL: http://cryptome.org/2013/01/aaron-swartz/Global-Transparency-Perils-Promise.pdf (last accessed: 18.07.2019).

367. Kuny T. A Digital Dark Ages? Challenges in the of Electronic Prevention Information. *63RD IFLA Council and General Conference*. 1997. URL: http://archive.ifla.org/IV/ifla63/63kuny1.pdf (last accessed: 10.09.2017).

368. Lavoie B., Dempsey L. Thirteen Ways of Looking at... Digital Preservation. *D-Lib Magazine.* July/August 2004. Vol. 10. № 7/8. URL: http://www.dlib.org/dlib/july04/lavoie/07lavoie.html (last accessed: 02.03.2019).

369. Lor P. J. Democracy, information, and libraries in a time of post-truth discourse. *Library Management*. 2018. Vol. 39. № 5. pp. 307–321.

370. MacLean M., Davis B. Time and Bits, Managing Digital Continuity. Getty Research Institute, 2000. 84 p.

371. Markham A. Internet Inquiry: Conversations about Method. London : Sage, 2009. 243 p.

372. McCaffrey M., Dorobă C. E. The Economic Sense in Game of Thrones. *Mises Daily Articles*. 6 Jul. 2013. URL: https://mises.org/library/economic-sense-game-thrones (last accessed: 14.06.2017).

373. McCauley C. The Library in Second Life. URL: https://web.archive.org/web/20110727010726/http://www.jibs.ac.uk/events/workshops/web2.0/second-life.ppt (last accessed: 18.06.2019).

374. Meier S., Christian P. Multimodal online communication through the lense of practice theory. *Georgetown Round Table on Languages and Linguistics (GURT).* Washington D. C., 10–13.03.2011. URL: https://www.tu-chemnitz.de/phil/imf/mk/online-diskurse/publikationen.php (last accessed: 25.04.2019).

375. Meier S., Sommer V. Der Fall Demjanjuk im Netz. Instrumentarien zur Analyse von Online-Diskursen am Beispiel einer erinnerungskulturellen Debatte. Diskurs – Sprache – Wissen, Interdisziplinäre Diskursforschung / Viehöver W. et al. (Hrsg.). Wiesbaden : Springer Fachmedien, 2013. S. 119–143.

376. Mochanov. A. *Facebook*. 9 серпня 2015 р. URL: https://www.facebook.com/alex.mochanov/posts/1631648900419555 (дата звернення: 10.09.2017).

377. Morehart P. The Future Is Digital. IFLA program stresses protecting and collecting digital data. *American Libraries.* 18 August 2016. URL: https://americanlibrariesmagazine.org/blogs/the-scoop/the-future-is-digital (last accessed: 25.06.2019).

378. Morozov R. *Facebook*. 20 травня 2016 р. URL: https://www.facebook.com/roman.morozov1/posts/1020993877540524 4?comment_tracking={%22tn%22%3A%22O%22} (дата звернення: 10.01.2017).

379. Neal James G. Preserving the Born-Digital Record. Many more questions than answers. *American Libraries.* 28 May 2015. URL: https://americanlibrariesmagazine.org/2015/05/28/preserving-the-born-digital-record (last accessed: 28.07.2019).

380. Nelles P. Renaissance Libraries. *International Dictionary of Library History*. 2001. URL: http://www.historyofinformation.com/index.php?id=336 (last accessed: 02.06.2018).

381. Oliphant T. Social Justice Research in Library and Information Sciences: A Case for Discourse Analysis. URL: https://pdfs.semanticscholar.org/28ad/380b99aa3f4c9de058410631678697ed3bd7.pdf (last accessed: 16.06.2018).

382. Papacharissi Z. Audiences as Media Producers: Content Analysis of 260 Blogs. *In M. Tremayne, Blogging, citizenship, and the future of media*. New York : Routledge, 2007. pp. 21–38. URL: http://tigger.uic.edu/~zizi/Site/Research_files/TremayneChapterBlogs.pdf (last accessed: 21.03.2018).

383. Potter J., Wetherell M. Discourse and Social Psychology: Beyond Attitudes and Behaviour. London : Sage, 1987. 256 p.

384. Quand Poutine annexe une reine de France. *Libération*. URL: http://comite-ukraine.blogs.liberation.fr/2017/06/01/quand-poutine-annexe-une-reine-de-france/ (last accessed: 08.12.2018).

385. Quiggin J. Blogs, wikis and creative innovation. *International Journal of Cultural Studies*. 2006. Vol. 9. No. 4. pp. 481–496.

386. Radford G. P., Radford M. L. Libraries, Librarians and the Discourse of Fear. *The Library Quarterly: Information, Community, Policy*. 2001. Vol. 71. № 3. pp. 299–329. URL : http://www.jstor.org/discover/10.2307/4309528?uid=3739232&uid=2129&uid=2&uid=70&uid= 4&sid=21106589685593 (last accessed: 08.11.2018).

387. Rayner Ph., Kruger S., Wall P. Media Studies: The Essential Introduction. London ; New York : Routledge, 2001. 331 p.

388. Reynolds P. Blogs: To Trust or not to Trust? *BBC NEWS*. 3 May 2006. URL: http://news.bbc.co.uk/2/hi/technology/4965500.stm (last accessed: 08.09.2017).

389. Ronchi A. eCulture – Cultural Content in the Digital Age. Germany : Springer, 2009.

390. Schmidt J. Das neue Netz. Merkmale, Praktiken und Folgen des Web 2.0. Konstanz : UVK, 2009. 214 s.

391. Shu C. Library of Congress will no longer archive all public tweets, citing longer character limits. *TechCrunch*. 27 December 2017. URL: https://techcrunch.com/2017/12/26/library-of-congress-will-no-longer-archive-all-public-tweets-citing-longer-character-limits (last accessed: 27.07.2019).

392. Skyba-Yakubova I. *Facebook*. 10 березня 2016 р. URL: https://www.facebook.com/ivanna.skyba/posts/984352198267497 (дата звернення: 10.09.2017).

393. Spinney L. How Facebook, fake news and friends are warping your memory. *Nature*. 9 Mar. 2017. pp. 168–170. URL:

http://www.nature.com/news/how-facebook-fakenews-and-friends-are-warping-your-memory-1.21596 (last accessed: 15.10.2017).

394. Sullivan M. C. Leveraging library trust to combat misinformation on social media. *Library & Information Science Research*. 2019. Volume 41. Issue 1. pp. 2–10.

395. Sutton David E. Remembrance of Repasts: An Anthropology of Food and Memory. Oxford, 2001. 198 p.

396. Tharoor I. The inescapable politics of «Game of Thrones». *The Washington Post*. 14 Jul. 2017. URL: https://www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2017/07/14/the-inescapable-politics-of-game-of-thrones/?utm_term=.521ae33895dd (last accessed: 26.03.2017).

397. The greatest magic of Harry Potter: Reducing prejudice / L. Vezzali, S. Stathi, D. Giovannini et al. *Journal of Applied Social Psychology*. Feb 2015. Vol. 45. Issue 2. pp. 105–121.

398. Thimm C., Einspaenner J., Dang-Anh M. Kontextualisierung durch Hashtags. Die Mediatisierung des politischen Sprachgebrauchs im Internet. Stuttgart : ibiden-Verlag, 2013. S. 137–159.

399. Types of libraries. *Encyclopedia Britannica*. URL: https://www.britannica.com/topic/library/Types-of-libraries. (last accessed: 18.03.2017).

400. Underhill A. M., Underhill A. A Digital Dark Now? Digital Information Loss at Three Archives in Sweden. URL: http://lup.lub.lu.se/luur/download?func=downloadFile&recordOId=8876749&fileOId=8876760 (last accessed: 28.07.2019).

401. Youtube канал UA:Перший. Сторіччя бібліотеки імені Вернадського. Архітектура. URL: https://www.youtube.com/watch?v=czpOnqpiZw8 (last accessed: 25.07.2019).

402. Virtual Libraries and Education in Virtual Worlds: Twenty-first century library services / Bell L. et al. Policy Futures in Education. 2008. No. 6 (1). pp. 49-58.

403. Wadas L. R. Mission statements in academic libraries: a discourse analysis. Library Management. 2017. Vol. 38. Issue 2/3. pp. 108-116.

404. Wallace P. The Psychology of the Internet. Cambridge : Cambridge University Press, 2003. 263 p.

405. Waters D., Garrett J. Preserving Digital Information. Commission on Preservation and Access. 1996. 68 p.

406. When Real and Virtual World Collide: A Second Life Library / Baity C., Chappell P., Rachlin D. et al. URL: https://web.archive.org/web/20120323051006/http://www.desktop-computing.com/capstone/Documents/WhenVirtualWorldsCollideFinal.pdf (last accessed: 05.06.2019).

407. Wolsey T. D. Literature discussion in cyberspace: Young adolescents using threaded discussion groups to talk about books. Reading Online. Jan./Feb 2004. № 7 (4). URL: http://www.readingonline.org/articles/art_index.asp?HREF=wolsey/index.html (last accessed: 18.06.2019).

408. Women's History Month Law Library of Congress. Library of Congress. URL: https://www.loc.gov/law/help/commemorative-observations/women_history.php (last accessed: 26.03.2018).

409. World Digital Library Content Selection Guidelines. World Digital Library. URL: http://project.wdl.org/standards/contentguidelines.html (last accessed: 01.08.2018).

410. Wright W., Annes A. Halal on the menu?: Contested food politics and French identity in fast-food. Journal of Rural Studies. Vol. 32. October, 2013. pp. 388-399.

411. Zelenkauskaite A., Herring S. Television-mediated conversation: Coherence in Italian iTV SMS chat. Proceedings of the Forty-First Hawai'i International Conference on System Sciences. 2008. URL: http://ella.slis.indiana.edu/~herring/hicss08.pdf (last accessed: 25.03.2018).

ДОДАТКИ

Додаток А

Список публікацій здобувача за темою дисертації та відомості про апробацію основних положень дисертаційної роботи

Список публікацій здобувача за темою дисертації:

Наукові праці, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації

Монографія

1. Половинчак Ю. Сучасне інформаційно-комунікаційне середовище як простір трансформації української національної ідентичності : монографія / Ю. Половинчак // Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2017. – 365с.

Рец.: Закіров М. Національна ідентичність перед викликами нових інформаційних реалій. Рецензія на монографію Половинчак Ю. М. Сучасне інформаційно-комунікаційне середовище як простір трансформації української національної ідентичності / М. Закіров // Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук. – 2018. – Вип. 1. – С. 100-101 .

Статті, опубліковані у наукових фахових виданнях України:

2. Половинчак Ю. Характеристика і специфіка використання інформаційних джерел у роботі інформаційно-аналітичних центрів бібліотек / Ю. Половинчак // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. – К., 2005. – Випуск 14. – С. 113–118.

3. Половинчак Ю. Бібліотечні ресурси як фактор зміцнення національної самосвідомості суспільства / Ю. Половинчак // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського. – К., 2009. – Вип. 23. – С. 53–59.

4. Половинчак Ю. Національний розвиток і національна свідомість на фоні активізації глобалізму / Ю. Половинчак // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського. – К., 2010. – Вип. 26. – С. 247–253.

5. Половинчак Ю. Національна бібліотека України імені В.І.Вернадського на шляху інтеграції в Єдиний європейський інформаційний простір / Ю. М. Половинчак, Н. Г. Іванова // Рукописна та книжкова спадщина України: археографічні дослідження унікальних архівних та бібліотечних фондів. – К., 2012. – Вип. 15. – С. 238–245.

Здобувачу належать всі результати та висновки щодо практик ЄС представлення національного наративу в електронних колекціях

6. Половинчак Ю. Українська наука в системі міжнародних документальних комунікацій / Ю. Половинчак // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського. – К., 2011. – Вип. 32. – С. 21–29.

7. Половинчак Ю. Зарубіжний досвід представлення бібліотеками досягнень національної правової думки / Ю. Половинчак // Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2012. – Вип. 33. – С. 170–178.

8. Половинчак Ю. Бібліотеки в культурних взаємодіях цифрової епохи / Ю. Половинчак // Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2013. – Вип. 35. – С. 302–317.

9. Половинчак Ю. Бібліотечні об'єднання як чинник формування єдиного бібліотечного простору / Ю. Половинчак // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. – К., 2014. – Вип. 39. – С. 58–68.

10. Половинчак Ю. Аналіз новинних потоків у дослідженні вітчизняного інформаційного поля / Ю. Половинчак, А. Берегельський // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. – К., 2011. – Вип. 41. – С. 425–438.

Здобувачу належать всі результати та висновки щодо основних стратегій аналізу інформаційних потоків інтерактивного простору.

11. Половинчак Ю. Стратегії дослідження соціальних медіа як дискурсивного простору / Ю. Половинчак // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. – К., 2016. – Вип. 43. – С. 366–381.

12. Половинчак Ю. Конвергентні процеси в сучасному інфопросторі: трансформації текстів, практик, ієрархій / Ю. Половинчак // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. – 2017. – Вип. 46. – С. 31–44.

13. Половинчак Ю. Ігрові технології у світоглядних інтервенціях сучасних комунікацій / Ю. Половинчак // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. – 2017. – Вип. 48. – С. 694–704.

14. Половинчак Ю. Комеморативні практики в сучасному інформаційному просторі / Ю. Половинчак // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2018. – № 2. – С. 94–100.

15. Половинчак Ю. Діяльність бібліотек із збереження цифрової спадщини інтерактивного простору / Ю. Половинчак // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. – 2018. – Вип. 49. – С. 123–132.

Статті у фахових виданнях, які включено до міжнародних наукометричних баз, та у виданнях іноземних держав:

16. Половинчак Ю. Особливості функціонування української блогосфери / Ю. Половинчак // Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Sciences. – 2015. – III (7). – Issue 42. – С. 99–102.

17. Половинчак Ю. Кулінарно-гастрономічний дискурс соціальних медіа в процесах формування національної ідентичності / Ю. Половинчак // Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Sciences. – 2016. – IV (13). – Issue 82. – С. 61–65.

18. Половинчак Ю. Регіональна ідентичність та образ регіону у інтернет-просторі / Ю. Половинчак // Scientific Letters of Academic Society of Michal Baludansky. – 2016. – № 4. – pp. 35–38.

19. Половинчак Ю. Символічна репрезентація громадянської ідентичності в інтерактивному інформаційному просторі / Ю. Половинчак // Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Sciences. – 2016. – IV (18). – Issue 109. – С. 66–69.

20. Половинчак Ю. Національна та мережева ідентичність – конфлікт чи взаємодоповнення явищ? / Ю. Половинчак // Znanstvena misel journal. – 2018. – № 19. – Vol. 2. – с. 66–69.

21. Половинчак Ю. Смислотворчий потенціал розважального художнього інтернет-дискурсу / Ю. Половинчак // Norwegian Journal of development of the International Science. – 2018. – № 19. – Vol. 2. – с. 70–73.

22. Половинчак Ю. Інтерактивність як нова характеристика національного наративу / Половинчак Ю.М. // The scientific heritage. – 2018. – № 24. – P. 2. – с. 60–63.

23. Половинчак Ю. Проблема світоглядних трансформацій на окупованих територіях України: витоки, механізми, шляхи вирішення / Ю. Половинчак // Sciences of Europe. – 2018. – № 28. – Vol. 4. – с. 71–77.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

24. Половинчак Ю. М. Особливості інтерактивного простору соціальних медіа в контексті реалізації маніпулятивних технологій / Ю. М. Половинчак // Наукові записки ІПіЕНД імені І.Ф. Кураса НАН України. – К., 2015. – Вип. 5–6 (79–80). – С.183–193. (X Курасівські читання «Політична криза у перехідному суспільстві». Київ, 9 жовтня 2015 р.).

25. Половинчак Ю. М. Війни смислів у сучасному російсько-українському протистоянні / Ю. М. Половинчак // Перспективні напрямки дослідження українського медійного контенту: фундаментальні та прикладні аспекти : матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції (Київ, 7 квітня 2016 р.) / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – Київ, 2016. – С. 222–226.

26. Половинчак Ю. М. Аналіз інтерактивного інформаційного простору в контексті досліджень Східноукраїнської кризи / Ю. М. Половинчак // Збірник наукових праць (за матеріалами III Міжнар. наук.-практ. конф. «Лабіринти реальності», 30–31 жовтня 2016 р.). – Канада, Монреаль, 2016. – С. 262–265.

27. Половинчак Ю. М. Дискурсивный подход к сохранению историко-культурной памяти в интерактивной среде / Ю. Половинчак // Материалы IV

Международного конгресса «Библиотека как феномен культуры»: Информационные ресурсы библиотек в образовательной, научной и социокультурной среде (Минск, 4–6 октября 2016 г.) / Национальная библиотека Беларуси. – Минск, 2016. – С. 289–293.

28. Половинчак Ю. М. Символічна репрезентація громадянської ідентичності в інтернет-просторі / Ю. М. Половинчак // Тези доповідей, виступів і пропозицій учасників ІІІ-го круглого столу «Ситуаційні чинники особистісного та суспільного розвитку» (Київ, 21 квітня 2016 р.) . – Київ, 2016. – С. 16–18.

29. Половинчак Ю. Н. Продукция информационно-аналитических центров библиотек / Ю. Н. Половинчак // Книжная культура. Опыт прошлого и проблемы современности. К 280-летию академического книгоиздательства в России : материалы международной научной конференции (Москва, 18–19 декабря 2008 г.). – Москва : Наука, 2008. – С. 276–278.

30. Половинчак Ю. М. Мобилизационный и манипулятивный потенциал дискурса социальных медиа [Электронный ресурс] / Ю. Половинчак // Материалы VII Международной научно-практической конференции «Интернет и общество» (10–11 июля 2015 г.) / Государственный университет Акакия Церетели. – Режим доступа: http://inso.ge/inso2015/wp-content/uploads/krebuli-2015.pdf. – Загл. с экрана.

31. Половинчак Ю. М. Інтернет дискурс національної пам’яті / Юлія Половинчак // Історико-культурна спадщина: збереження, доступ, використання: матеріали Міжнар. Наук-практ. конф. (м. Київ, 7–9 квітня 2015 р.) / Ред. кол. Тюрменко І. І. та ін. – Київ, 2015 р. – С. 253–256.

32. Половинчак Ю. М. Особливості аналізу соціальних медіа як дискурсивного простору / Ю. М. Половинчак // Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства : матеріали шостої міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 10–11 верес. 2015 р.) / Нац. ун-т «Львівська політехніка», Наук.-техн. б-ка. – Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2015. – С. 11–14.

33. Половинчак Ю. М. Дискурс минулого у інтерактивному середовищі Інтернет / Ю. Половинчак // Proceedings of the Summer Science Symposium «Science and Policy – Dialogue in Europe» (Tallinn, 01–03 August 2016) / «The Federation of Estonian Student Unions (EUL)», 2016. – pp. 63–70.

34. Половинчак Ю. М. Етнолінгвістичний аспект організації сучасного національного інформаційного простору / Ю. М. Половинчак // Місце і роль бібліотек у формуванні національного інформаційного простору : матеріали Міжнар. наук. конф. (Київ, 21–23 жовт. 2014 р.) / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2014. – С. 189–191.

35. Половинчак Ю. М. Особливості продукування суспільно значимої інформації в інтернет-просторі / Ю. М. Половинчак // Бібліотека. Наука. Комунікація : матеріали міжнародної наукової конференції (Київ, 6–8 жовтня 2015 р.) / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2015. – С. 291–293.

36. Половинчак Ю. М. Бібліотечні проекти з надання доступу до офіційної інформації / Ю. М. Половинчак // Бібліотека XXI століття: перспективи та інновації : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 23 квіт. 2015 р.) / М-во освіти і науки України, М-во культури України, Київ. нац. ун-т культури і мистецтв, Наук. б-ка, Каф. книгознавства і бібліотекознавства. – Київ : Вид. центр КНУКіМ, 2015. – С. 66–69.

37. Половинчак Ю. М. Критерії визначення національного сегмента інтерактивного інформаційно-комунікаційного простору / Ю. М. Половинчак // Бібліотека. Наука. Комунікація : матеріали міжнародної наукової конференції (Київ, 4-6 жовтня 2016 р.) / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2016. – С. 249–252.

38. Половинчак Ю. М. Мовний дискурс як соціально-психологічний чинник суспільного розвитку в Україні / Ю. М. Половинчак // Тези доповідей, виступів і пропозицій учасників круглого столу «Українське націєтворення: між конфліктом і консенсусом» (Київ, 19 квітня 2018 р.) / Національна академія педагогічних наук України. – Київ, 2018. – С. 46–49.

39. Половинчак Ю. М. Бібліотечні проекти з акумуляції інформації сучасного інтерактивного простору / Юлія Половинчак // Інформація, комунікація і управління знаннями в глобалізованому світі : зб. матеріалів Міжнар. наук. конф. (Київ, 15 трав. 2018 р.). – Київ : КНУКіМ, 2018. – С. 119–121.

Праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

40. Половинчак Ю. ЕХтремальний контент: соціальні аспекти / Ю. Половинчак // Україна: події, факти, коментарі. – 2012. – № 4. – С. 27-36.

41. Половинчак Ю. Інформаційна політика щодо висвітлення військових дій: світовий досвід / Ю. Половинчак // Громадська думка про правотворення. – 2015. – № 12. – С. 31-40.

42. Половинчак Ю. Війни смислів у сучасному російсько-українському протистоянні / Ю. Половинчак // Наукові записки Інституту журналістики. – 2016. – Том 3 (64). – С. 16–22.

Відомості про апробацію основних положень дисертаційної роботи:

– Міжнародна наукова конференція «Професійний імідж бібліотекаря інформаційного суспільства» (Київ, 8–10 жовтня 2002 р., форма участі – публікація тез);

– Международная научная конференция «Книжная культура: Опыт прошлого и проблемы современности» (Москва, 18–19 грудня 2008 р., форма участия – заочная);

– Міжнародна наукова конференція «Проблеми дослідження українського визвольного руху середини ХХ століття» (Львів, 14 листопада 2014 р., форма участі – публікація тез),

– Міжнародна наукова конференція «Місце і роль бібліотек у формуванні національного інформаційного простору» (Київ, 21–23 жовтня 2014 р., форма участі – публікація тез),

– Міжнародна наукова конференція «Політична криза у перехідному суспільстві» (Київ, 9 жовтня 2014 р., форма участі – публікація тез);

– Міжнародна наукова конференція «Интернет и общество» (Кутаїсі, 10–11 липня 2015 р., форма участі – публікація тез);

– Міжнародна наукова конференція «Історико-культурна спадщина: збереження, доступ, використання» (Київ, 7–9 квітня 2015 р., форма участі – публікація тез);

– Міжнародна наукова конференція «Бібліотека. Наука. Комунікація» (Київ, 6–8 жовтня 2015 р., форма участі – публікація тез),

– Міжнародна наукова конференція «Сучасні проблеми діяльності бібліотек в умовах інформаційного суспільства» (Львів, 10–11 вересня 2015 р., форма участі – публікація тез);

– Міжнародна наукова конференція «Социальные коммуникации в эпоху возрастающего потока информации – 2015» (Будапешт, 1 листопада 2015 р., форма участі – заочна);

– Міжнародна наукова конференція «Социальные коммуникации в эпоху возрастающего потока информации – 2016» (Будапешт, 1 листопада 2016 р., форма участі – заочна),

– Міжнародна наукова конференція «Бібліотека. Наука. Комунікація: формування національного інформаційного простору» (Київ, 4–6 жовтня 2016 р., форма участі – публікація тез);

– Міжнародна наукова конференція «Лабиринты реальности» (Монреаль, 30–31 жовтня 2016 р., форма участі – заочна);

– Международная научная конференция «Библиотека как феномен культуры» (Мінськ, 4–6 жовтня, 2016 р., форма участия – заочная);

– Міжнародна наукова конференція «Science and Policy – Dialogue in Europe» (Таллінн, 01–03 серпня 2016 р., форма участі – заочна);

– Міжнародна наукова конференція «Бібліотека. Наука. Комунікація. Стратегічні завдання розвитку наукових бібліотек» (Київ, 3–5 жовтня 2017 р., форма участі – публікація тез);

– International Scientific Conference «The development of collaboration of the european libraries in virtual space» (Кишинів, 31 жовтня–2 листопада 2017 р., форма участі – публікація тез);

– Міжнародна наукова конференція «Інформація, комунікація і управління знаннями в глобалізованому світі» (Київ, 15 травня 2018 р., форма участі – публікація тез).

Додаток Б

Розважальний контент як інструмент трансформації ідентичності.

Трон з уламків танкової броні, залишків деталей підбитої техніки і відстріляних снарядів було зконструйовано за 4,5 км від Донецька та представлено у фото і відеороликах; трон був проданий урешті-решт на благодійному аукціоні на користь армії за 150 тис. грн [274].

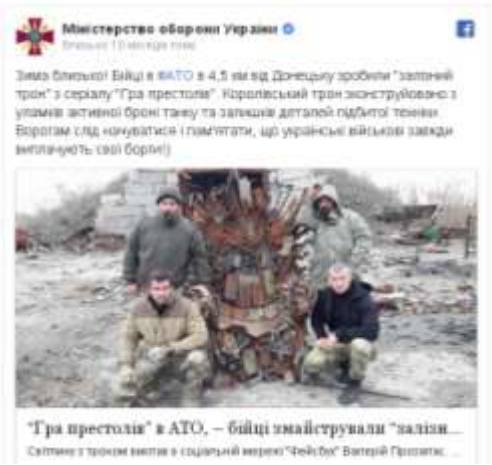

Рис. 1. Постер серіалу. Оригінальне зображення залізного трону

Джерело: http://www.moddb.com/mods/game-of-thrones

Рис. 2. Фото трону з уламків військової техніки, створеного в зоні АТС

Джерело: https://www.facebook.com/events/565449250312220

Рис. 3. Допис Facebook-сторінки Міністерства оборони України від 21 втня 2016 р. *Джерело:* ps://www.facebook.com/theministryofdefence.ua/posts/1222658951129941

Додаток В

Проблемний підхід у візуальному аналізі інформації соціальних медіа

Приводом для обговорення, за результатами якого було здійснено відбір емпіричного матеріалу, став пост популярного українського блогера, політика й політтехнолога В. Чепиноги (Vitalii Chepynoga), де він повідомляв, що його під час виборчої парламентської кампанії 2015 р. «*закріпили за Волинською областю по виборам. Чи область за мною, хто його зна, як правильно*», і зізнавався в тому, що знає про регіон переважно за матеріалом, представленим у електронній енциклопедії «Вікіпедія». У наступному пості автор звертався до читачів з проханням вказати на «локальні проблеми» регіону.

Незважаючи на іронічний тон звернення (рис. 1), автор за добу отримав понад 600 відгуків, причому з досить високим рівнем конструктиву – 77 % (рис. 2). На так званий інформаційний шум – неінформативні відгуки – припало менше чверті коментарів, при цьому негативні серед них практично відсутні – 10 іронічно-скептичних коментарів і 19 на сторонні теми; решта 114, віднесених до неінформативних, – підтримка, поради, уточнення, жарти.

Рис. 1. Рівень ефективності Facebook-опитування В. Чепиноги

Джерело: www.facebook.com/vitalii.chepynoga/posts

Незважаючи на те що опитування, подібні аналізованому, не можна вважати релевантними, використання їх для отримання робочих даних видається цілком виправданим з огляду на такі серйозні переваги, як

оперативність (отримано до 500 відгуків за добу, що можуть вважатися експертними завдяки добровільності наданої інформації і включеності респондентів у обговорювану проблему) та доступність – хоча й наближені, але результати отримані без жодних капіталовкладень, лише внаслідок конвертації соціального капіталу ініціатора опитування.

Результати аналізу наданих відповідей було візуалізовано у вигляді деревовидної діаграми, що дало змогу з'єднати близькі й дотичні аспекти обговорюваної проблеми (рис. 3).

Рис. 2. Результати Facebook-опитування щодо проблем, що турбують

Джерело: www.facebook.com/vitalii.chepynoga/posts

Додаток Г

Розважальний контент як інструмент трансформації ідентичності. Комп'ютерна гра як інструмент впливу на свідомість

Рис. 1. Експансія віртуальної України у відеогрі

Джерело: https://leogaming.net/ua/site/news/igraem-za-ukrainu-1

Додаток Д

Обговорення в соціальних мережах проекту «Моя Україна: Спогади та самобутність»

Показовим прикладом «війни пам'ятей та ідентичностей» може вважатися обговорення в соціальних мережах проекту «Моя Україна: Спогади та самобутність». Ідеологічна заангажованість подібних проектів виявляється у достатньо високому інтересі російських і проросійських коментаторів, серед головних посилів яких – заперечення факту існування українців у минулому і сучасному, відстоювання ідеї «спільності слов'янських народів», «братства» чи «єдності (єдиності)» українців і росіян. Так, у подібних коментарях фотопроект оцінюється як «*…очередная жалкая попытка разделить единый русский народ на якобы "украинцев" и "русских"*»; просуваються тези про те, що «[…] *великие укры- плод фантазии историка 90-х годов […] славяне - один народ. И это главное. А многие украинцы сейчас – непомнящие родства...*»; «*...мы славяне* […] *и не было украинцев отдельно от русичей. Как бы вам этого не хотелось, но в наших телах кровь одного народа. И история у нас общая. И отвечать мы будем вместе. И жить рядом. А с соседями надо дружить*».

Характерною рисою цього дискурсу є заперечення (применшення, нівелювання) чи навіть пряме виправдання репресій, депортацій, голодомору у XX ст., ідея відмови від пам'яті про національні трагедії задля «слов'янської єдності»: «*Голодомор был в Поволжье сильнее, ...но русские это не вспоминают, а евро натовские украинцы вспомнили и используют это для разжигания межнациональной розни»; «Откуда столько злости в украинцах? Их послушать так только их истребляли и голодом морили. И все русские!!! И у власти на Украине русские были? У меня тоже со стороны русских корней репрессированые. С маминой татарской все тоже самое. Но в нашей семье никакой злобы. Откуда в вас столько злости, ненависти. Может пора жить настоящим!!*».

Для аргументів опонентів наведених вище тез характерна чітка прив'язка до сьогодення, виявлення зв'язку злочинів сталінського тоталітарного режиму з його сучасними ідейними спадкоємцями: *«[…] будем фото Катыни выставлять, фото уничтоженных голодомором украинских сел, фото узников гулага и депортированных, фото замученных нквд жертв красной чумы […] суд […] обязательно будет, куда войдут и преступления нынешней помойки под названием рф против человечества в Грузии, Чечне, Молдове, Украине».* Важливою також є вказівка на моральну відповідальність за злочини більшовицького режиму тих політиків і частини російського суспільства, які виправдовують чи прославляють ці злочини: «*[…] все просто. Люди ненавидят тех, кто устраивал голодомор, коммунистов, вождей, тоталитарный режим, промывку мозгов […]. Россия походу единственная страна из бывших советских республик, которая (официально) считает, что развал совка со всем скотством, которое в нем было, величайшая катастрофа. Единственная страна, которая добровольно возвращается в этот мрак и клеймит тех, кто готов сдохнуть, но не иметь больше вождей, политику партии и тонны лжи, извращение фактов с экранов телевизоров. Именно поэтому к русским такое отношение – добровольные защитники мифов совка, за которыми скрывались преступления […]».*

Достатньо потужно представлене розуміння національного виміру сімейної історії: *«[…] фотографії […] з реальною долею – історія не лише особистості, родини а й країни!!! Такі історії вчитимуть нащадків краще всяких підручників!». «Это тоже способ борьбы за нашу независимость. Всем бы нам собрать такое и тогда станет понятно, за что мы боремся. Ведь наша жизнь это не только настоящее это и прошлое, которое нужно знать и сохранять. Ведь главный месидж путина – стереть с лица земли наше самоосознание, которое есть память!».* Публічний простір сімейної історії відбивається в усвідомленні її політичного наповнення, переживання і осмислення трагічних доль своїх предків протягом ХХ ст.. *«[…]Я знаю від старших, що багато сімейних фотографій нищили, щоб не нашкодити родині і*

так, стиралась пам'ять поколінь. І ставали люди Іванами "непомнящими"». «У нас так і трапилось. По лінії мами, окрім імен її батьків, не знаю нічого. Мені говорили: "Воно тобі не треба". А фото втрачені, бо була війна, евакуація і повернення на згарище». «Как не истребляли террором и голодомором украинцев, не издевались и не уничтожали вольный дух Нации, не успели большевистко-комуняцкие палачи из ЧК, НКВД, КГБ и ФСБ уничтожить в Украине национальную самоидентичность, самосознание и украинскую государственность. И эти фотографии лучшее подтверждение тому, что существует неразрывная связь поколений украинцев […]».

Додаток Е

Символічна репрезентація національної спільноти в інтернет-просторі

Учасники інтернет-комунікації продукують контент, спрямований на символізацію простору як українського, має декілька вимірів. Акцентування усвідомленої українськості окреслює спільноту однодумців: «…*Це програмування себе* [11]*. Ми стверджуємо, що ми інакші, що ми особливі, що в нас є свій шлях, свій власний вибір. І ми дорого за нього заплатили. Ми включаємо ідентифікацію на свій-чужий, показуємо, що ми одна сім'я, що ми різні, але в нас спільна доля, спільні радощі і проблеми, що ми - українці, любимо свою культуру, історію, Батьківщину… Ти просто береш і стаєш поруч з іншими українцями. Це маленький акт патріотизму, але так необхідний всім нам аби відчути свою спільність*»; «*Мариупольцы порадовали. Красивые, праздничные, мирные, солнечные, светлые, счастливые, улыбающиеся. …Самое*

[66] У цитаті йдеться про «вишиванковий флешмоб» у «День вишиванки» – свято, що проводиться щороку (з 2008 р.) у третій четвер травня. Бажаючі вдягають вишиванки на роботу, навчання тощо. На відміну від носіння вишиванок, що стало популярним явищем в українській міській культурі поч. XXI ст. характеризується масовістю вишивки на вулицях міст та сторінках соціальних мереж (з популярністю соцмереж публікація фото, поширення і коментування стають невід'ємною складовою свята). Варіант проведення – вишиванкова хода (марш у вишиванках, парад вишиванок) – святковий парад.

главное, что вышиванки и другие национальные символы, после ужаса пережитого, это не просто костюмы, это в самом деле самоиндификация, это признание своей национальности и гордость за нее, а также вера в свои силы и в победу Света над Тьмой. С праздником, Мариуполь». Не менш показовим видається ставлення до гімну – популярним є не лише поширення різних відеороликів, а й ідентифікація «свої/чужі» за тим, чи приєднуються публічні особи до його виконання з наступним обговоренням (часто – доволі експресивним): «*…если они не поют гимн, потому что в гробу они видали и нас, и это государство, то их надо не только уволить, но и провести серию расследований – в гробу насколько глубоко и в каком… объяснила бы, почему нас это так обижает. Ну, то есть, они ведь, может быть, даже не подозревают. И сказала б им: миленькие, вы когда не поете, нам кажется, что мы с вами смотрим друг на друга с разных сторон в зоопарке*».

Заповнення простору українською символікою розглядається як оберіг – не в архаїчному значенні, а буквально: «*… вишиванку, як і хрестик потрібно носити не як дань моді, а як оберіг… це вчинок для своєї ідентифікації, як українця. Особливо в містах, де зазвичай цього ніколи не було. Зараз це потрібно, як ліки…*»; «*Бо я мама двох хлопчиків і не хочу більше війни на нашій землі! А вишиванки – я сепарам не дулю і кулак, а вишиванку показую. Це те саме, але культурно. Дзуськи вам!*».

Так, наприклад, влітку 2016 р. широко висвітлювалися і обговорювалися в соціальних мережах вуличні масові заходи, приурочені до річниці звільнення українськими військовими Словянська і Краматорська від бойовиків – у Краматорську відбувся концерт Джамали, на вулиці вийшли тисячі людей з українськими прапорами та іншою символікою. Невдоволення з цього приводу у пабліках прибічників «Новоросії» *(«сепаратисты усомнились в том, что город нужно «освобождать»*) привернуло увагу українських блогерів: «*Выходит, украинская символика может неплохо отпугивать мародеров, бандитов и садистов, как чеснок отпугивает вампиров. Чем больше украинских флагов у вас на улицах, тем меньше шансов, что к вам в город*

придет война, и кадыровцы с казаками будут ради развлечения стрелять в ваших детей и отбирать ваше имущество. Каждый украинский флаг, вывешенный на балконе, снижает вероятность массовых убийств и грабежей в вашем городе. Помните об этом и любите свою страну – во всем мире это вознаграждается миром и процветанием». З приводу цього ж концерту наголошувалося на єдності поколінь у прагненні до миру у своєму місті: «*Я бачила стільки щасливих очей! Це були очі не лише молоді, а й людей вже похилого віку. Було приємно бачити велику кількість людей, які не просто прийшли подивитися на відомих виконавців, а дійсно прийшли для того, щоб показати єднання та жагу до миру у своїй соборній вільній країні! Я люблю тебе, Краматорськ! Ти дійсно, місто (і місце) сили!!!!!*».

Піднесення патріотизму українських міст Сходу і Півдня засвідчує шанс для тих територій, що залишаються під контролем бойовиків – з приводу патріотичної ходи до другої річниці звільнення Краматорська блогер і журналіст В. Трегубов наголошує: «*По-моему, он сейчас – лучшее посрамление как вате, так и тем мерзавцам, которые осмеливались вякать про "да зачем это", "да там и так все ватники..."... Вот зачем. Вот так, именно так выглядит настоящая победа – запоминайте повнимательнее. Освободить и чуть-чуть порасколдовывать землю – и все будет Украина. Сработает и в Донецке, сработает и в Луганске. Сработает и в Крыму. Там потребуется больше усилий, это правда, но это не проблема, это задача*».

У контексті окупованого Донбасу поширення образів регіону, наповнених українською символікою, має на меті підкреслити штучність, чужість антиукраїнської вакханалії там. Так, Facebook-спільнота «Український Схід» у дописі від 10 червня 2016 р. поширює фото маршу вишиванок із коментарем: «*Рівно чотири роки тому розпочався Євро-2012. Таким було відкриття фан-зони у Донецьку*». Один з коментаторів підтверджує: «*і жодного кАкошніка ....*».

Додаток Є

Використання в інформаційному просторі пропагандистських конструктів у контексті війни на Сході України

Конструювання реальності при підготовці агресії та в її процесі значним чином спиралося на ту регіональну ідентичність, що трактувалася не лише російськими політтехнологами, а й багатьма українськими політиками і науковцями як «південно-східна». Механізм цього опертя можна простежити за використанням та нав'язуванням в інформаційному просторі таких пропагандистських конструктів, як «народ Донбасу», що його за аналогією з успішним використанням симулякру «народ Криму» намагалися експлуатувати як легітимізуючий конструкт при агресії на Сході.

У цьому ж контексті слід розглядати просування політико-географічних симулякрів типу «Новоросія».

Рис. 2. Варіанти популяризації конструкту «Новоросія»

Рис. 3. Зачем нужна Новороссия? (блог). *Джерело:* *http://nnm.me/blogs/CoBa7/zachem-nuzhna-novorossiya/*

Рис. 4. Воссоединение Новороссии и России. *Джерело: http://ruspravda.info/Vossoedinenie-Novorossii-i-Rossii-4224.html*

Рис. 5. Раздел Украины: чего мы хотим и что мы получим (блог). *Джерело: http://yablor.ru/blogs/razdel-ukraini-chego-mi-hotim-i-cht/4316026*

Нейтральний аналог для локалізації території, що описується в проросійському дискурсі як «Новоросія», використовуваний, у тому числі і українськими ЗМІ, і політиками – «Юго-Восток Украины» також не відповідає суспільно-політичним реаліям. В обговореннях конструкції в соціальних медіа визнається її маніпулятивність: «*…В Україні немає "юго-востока". Ну, немає взагалі. Витягнута вздовж паралелей Україна має південь, північ, захід і схід із географічним центром поблизу Шполи. Донецька та Луганська області розташовані чітко на Сході країни – погляньте на мапу. Звідки ж узявся той "юго-восток"? Чи не з архівів ще чекістських часів узяті заготовки пропагандистів, що їх із таким задоволенням цитують наші медіа? Та чи наші?*». При цьому зв'язок інтенсифікації використання виразу з агресією теж не залишився непоміченим: «*Вообще-то, я знаю откуда ноги растут. Планируемый "Юго-Восток" включал в себя и Херсонскую, Николаевскую, Одесскую, Днепропетровскую и, если повезет, кусок Запорожской области*».

Додаток Ж

Боротьба за «Київську спадщину» у «війнах пам'яті» інтерактивного простору

Поштовх до активізації боротьби за «Київську спадщину» у травні 2017 р. дав російський президент В. Путін, заявивши під час зустрічі з президентом Франції Е. Макроном, що донька князя Ярослава Мудрого Анна була «русской». В. Путін апелював до «освіченої французької публіки», яка має знати про «русскую Анну» – королеву Франції. Заява, побудована на характерному для російського історичного дискурсу ототожненні «Русі» та

«Росії», викликала в Україні і в російському інформаційному просторі бурхливу реакцію, в основному – з протилежними знаками.

Наприклад, у дописі політика та популярного блогера В. Чепиноги має місце пряме звертання до заочного опонента: «*…З Анни Ярославни, владімвладіміровіч, почалися україно-французькі відносини. А з російських відносин у Анни Ярославни тільки ведмедь був, – в клітці жив. Пойманий п'яною дружиною Ярослава Мудрого десь в карельских болотах...*».

Найяскравішою сторінкою протистояння можна вважати «Twitter-батл» за київську княжну між офіційним акаунтом України у Twitter, який спільно ведуть представники прес-служб Адміністрації президента і МЗС, та офіційним російським акаунтом. Перший же допис України апелював до згаданого вище протиставлення «послідовності подій»: Анна Київська, королева Франції, Vs берізки на місці майбутньої Москви. У відповідь офіційний акаунт Росії нагадував про спільну історію: «*Ми пишаємося нашою спільною історією і спільною історичною спадщиною, яка має об'єднувати, а не роз'єднувати*». Український акаунт відповів на це гіфкою з мультсеріалу Сімпсони та риторичним запитанням: «*Росіє, ти справді не міняєшся, чи не так?*». Останнім був пост акаунта України з гіфкою із серіалу ВВС «Шерлок» із коментарем: «*Київська Русь також охоплювала сучасні території Естонії, Литви, Латвії, Польщі, Чехії та Румунії. Так що, будь ласка, без дурниць про триєдину націю і дотримуйтеся міжнародного права*» (рис. 1).

З подачі соцмереж практично відразу зреагували українські ЗМІ, у заголовках яких або згадувалося про «привласнення» Путіним київського князя, або ж цитувалася його заява про «нашого любимого князя». «*Заради справедливості слід зауважити, що проблема навіть не стільки в словах Путіна, скільки в розумінні українським суспільством і, головне – владою, необхідності боротися за власну історію. Я завжди говорила і писала: тисячолітня війна Московії з Руссю-Україною – війна за місце в історії... Анна Ярославівна – виразний приклад*.., – написала на своїй сторінці у Facebook головний редактор газети «День» Л. Івшина. – … *Путін "живиться" нашими*

гріхами. До речі, вкравши Крим, він оперативненько вніс поправки в шкільні підручники історії... І росте нове покоління сусідів, у свідомості яких збочена "карта світу" – де нашої країни немає. Це не жарт. Це і є війна за місце в історії».

Заяви про «російську Анну Ярославну» були відкоментовані українським політикумом, головним чином з акаунтів соціальних мереж (рис. 2). «*Буду вважати Пушкіна українцем. Зрештою, українські Одеса та Крим неодноразово надихали його творчий геній*», – написав на своїй сторінці у Twitter глава МЗС України П. Клімкін. Він також зазначив, що найсумніше в поведінці те, що вони дійсно вважає королеву Анну «росіянкою».

Так, заступник глави Адміністрації Президента Д. Шимків попередив французів, що їх намагалися «ввести в оману» (рис. 3). Він нагадав, що «*Анна Київська, королева Франції, з Києва, не з Москви (Москви на той час навіть не існувало)*»; привернув увагу до діяльності у Франції української громади, представники якої вшановують пам'ять Анни в Санлісі, де вона заснувала монастир, та порадив звернути увагу на знак Ярослава Мудрого: «*Невже потрібні ще якісь докази походження Анни Київської?*». Виступаючи з нагоди ратифікації Нідерландами Угоди про асоціацію України з ЄС, П. Порошенко назвав такі заяви «спробою викрадення»: «*Багато хто намагався зупинити курс України на возз'єднання з нашою європейською родиною. Саме возз'єднання, бо історично ми були її частиною. З часів давньоукраїнського князя Ярослава Мудрого та його доньки-киянки Анни Ярославни, яку вчора Путін намагався на очах всієї Європи викрасти до російської історії*».

Додаток Ї

Питання перспектив політичної та соціокультурної реінтеграції Донбасу в інтерактивному просторі

Показовими можна вважати обговорення дописів у Facebook українського журналіста В. Кіпіані та кримського блогера, який пише з окупованих

територій під псевдонімом Аті Татар Заде, що з'явилися практично одночасно. У першому випадку приводом до обговорення стала актуалізація вказаної проблеми: *«На підставі яких законів відбуватиметься реінтеграція окупованих територій? Наскільки розумію, ніяких спеціальних законів і підзаконних актів для повернення життя у нормальне русло не існує. .....».*

Далі розглядаються категорії населення, що мають бути (більше чи менше та на різний термін) обмежені в правах: *«кримчани, які доконано брали аусвайси під примусом… [ ], які добровільно взяли аусвайси… [ ], які брали активну участь в організації та проведенні РеФерендуму, виборів, та / або акцій з залякування, виявлення, переслідування проукраїнських патріотів, пропаганди "руского міру", утисків на національному, мовному, расовому, релігійному грунті, військовому нападі на українські військові частини, міжнародних і українських спостерігачів, скоїли інші злочини згідно з Українським законодавстом… [ ], які займали державні посади в колабораційних та окупантських структурах…».*

Аудиторія блогерів не просто толерує, а прямо підтримує ідею і навіть попередні плани щодо обмеження громадянських прав жителів окупованих теритогрій після відновлення над ними української юрисдикції і розглядає такі дії як складову політичної деокупації: *«Потрібне законодавство про дерашизацію. Десять років як мінімум обмеження політичних прав і призначена іззовні адміністрація. У цьому є свої мінуси, але іншого виходу немає, якщо ми хочемо вирішувати проблему, а не імітувати вирішення».* Обговорення цієї ідеї стосується переважно технічних моментів, тобто, обговорюється не стільки доцільність – тут користувачі практично досягли консенсусу, скільки технічні моменти, юридичні колізії та можлива негативна реакція міжнародної спільноти: *«Для інтеграції окупованих територій і отримання права голосу необхідно було б провести загальне тестування на знання української мови, Конституції та історії. p.s. я б це і по всій Україні робив навіть. На керування авто іспити треба, а на обрання влади - ні. Не логічно*».

Важливо, що у випадку з Кримом, де масштаби нагляду за населенням, у тому числі соцмережах, як і терору – менші, ніж на окупованих територіях Донбасу, у обговоренні беруть участь кримці: *«… я "добровільно" взяв аусвайса на початку серпня… [ ] заклик вживати щодо мене якісь санкції після деокупації вважаю несправедливим…»*. Їх аргументи приводять до розширення обговорення і вироблення рекомендацій для захисту власних позицій після гіпотетичної деокупації: «*Люди, які вимушені були взяти аусвайс під тиском – по-перше, най вже тепер збирають докази, що це був вимушений крок, і шукають якомога поважніші причини. По-друге, в їхніх інтересах внятно артикулювати – як саме ми розрізнятимемо їх від добровольців. Варіант "списати всім" не підходить, бо серед них ховаються небезпечні для суспільства злочинці. Я б хотів, щоб вони вносили правки і вточнення, як саме слід розрізняти плевели від зерен…»*.

По-друге, аудиторія допускає, незважаючи на наслідки для мирного населення, силовий сценарій розв'язання конфлікту і не виключає відмову (аж до формулювання позитивних наслідків такого сценарію) від окупованих регіонів на тривалий час у випадку неприйнятних умов їх реінтеграції: *«… реінтеграція Донбасу, це є повернення донбасянам права брати участь у політичному житті України. Визначати її курс, встановлювати лєніних, а при створенні їхніми обранцями більшості у ВР і повернення комунізму на вже декомунізовану територію. І нема механізму цьому запобігти! Крім одного – утриматись від реінтеграції Лугандону аж доти, доки не станемо сильними настільки, що зможемо тих донбасян перетравити і силоміць їх декомунізувати. Років так за 10. А ще років за 10 і Крим тоді можна повертати»*.

Має місце навіть припустимість толерування терору в тому випадку, коли судова система буксуватиме у справі очищення українського громадянського простору від терористів, їх посібників і колаборантів: «*Найгірше буде, коли скажуть*.

Додаток З

Віртуальний інформаційний кейс «Вейшнорії» («альтернативної Білорусі»). Інтерактивний прийом «карнавалізації»

Обговорення спровоковане легендою російсько-білоруських навчань «Захід – 2017», у якій одна з умовних «ворожих держав» Вейшнорія локалізована в північно-західних областях Білорусі, тобто білоруські землі, які були «призначені» умовним противником.

Невдоволення багатьох учасників обговорення викликало те, з якою легкістю генерали оголосили одну частину країни ворогом іншій частині: «*Колькі трэба мець розуму, каб на ўласнай тэрыторыі намаляваць варожую дзяржаву, назваць яе ўмоўным працiўнікам і падкінуць гэтую казку журналістам? Вельмі мала трэба мець розуму!- мякка кажучы. Жыхары вёсак, што побач з палігонамі, называюць удзельнікаў вучэнняў… "акупантамі". Чаму? Гэтыя манеўры патрэбныя Маскве, а не Менску*».

Створення «внутрішнього ворога», нехай і умовного, спочатку обурило багатьох білорусів, а потім стало об'єктом висміювання, відтак активної віртуалізації. Вигадана країна зажила віртуальним життям, створивши офіційний сайт «Вейшнорыя.бел» (http://xn--b1agmqfm7c1a0b.xn--90ais), Twitter-акаунт «МЗС Вейшнорії» (https://twitter.com/Vaisnoria_MFA), де публікуються політичні заяви від імені держави; сторінки у Facebook [«Посольство Вейшнорії в Україні» (очевидно, це вже творчість українських блогерів, які підтримали білоруський мем)] і «Вікіпедії» (статтю в російській «Вікіпедії» було знищено, але білоруська, українська та англійська версії продовжують існувати). Учасники тролінгу навчань «Захід – 2017» створили національну символіку: герб, прапор і гімн «Вейшнорії» (насправді навіть два варіанти), гроші, вигадали столицю, офіційні резиденції, парламент та уряд, активно пишуть історію «Вейшнорії», популяризують «культурні пам'ятки». Соцмережі зарясніли сотнями найрізноманітніших повідомлень, пов'язаних з

«Вейшнорією»: віза, посвідка на проживання, паспорт, завантажити карти тощо.

Рис. 1. Україномовна сторінка «Вейшнорії» у Вікіпедії

Джерело:

https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D0%B5%D0%B9%D1%88%D0%BD%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F

«Вейшнорія» (через Twitter-акаунт) почала встановлювати дипломатичні відносини. Було створено сайт, куди можна звернутися за отриманням громадянства чи «карти вейшнорця». З'явився ряд жартівливих повідомлень, у яких окремі міста Білорусі стали проситися до складу «Вейшнорії». Із цього приводу на Twitter-акаунті «МЗС Вейшнорыі» опублікована «офіційна заява» неіснуючої країни про «*далучэнні да Вейшнорыі новых земляў*», де уряд вигаданої країни відмовляється від експансії: «*Вейшнорыя – гэта краіна без Лукашэнкі, без расейскіх войскаў, краіна, што сябруе з заходнімі суседзямі. Але пры гэтым – мы ніколі не будзем бамбіць Менск. Ніколі не з'явіцца "Жлобінскі кацёл". Ні ў адзін з аграгарадкоў не прыйдзе "груз 200"*». Фейкове відомство повідомило «аб пашырэнні Вешнорыі не ў шырыню, а ў глыбіню». «*Мы паглынаем Беларусь цалкам і пры гэтым распушчаемся ў ёй*». Серйозність тем, піднятих у масштабному інтернет-жарті, очевидна.

Не залишилася поза увагою учасників інтернет-комунікації і вигадана як легенда навчань «війна»: «Вейшнорія» встигла висловити занепокоєння з приводу концентрації на кордоні російських військ, а потім узагалі заборонила

Росію як терористичне утворення; розгорнула контрпропаганду, закликаючи ворожих солдатів здаватися. Деякі білоруські громадяни почали висловлюватися проти війни з «Вейшнорією», висловлювали їй підтримку.

Початок навчань надав грі у «Вейшнорію» нового імпульсу: будь-які невдачі та інциденти, радісно «приписувалися» «вейшнорським збройним силам» або диверсантам, активно висміювалися в Мережі.

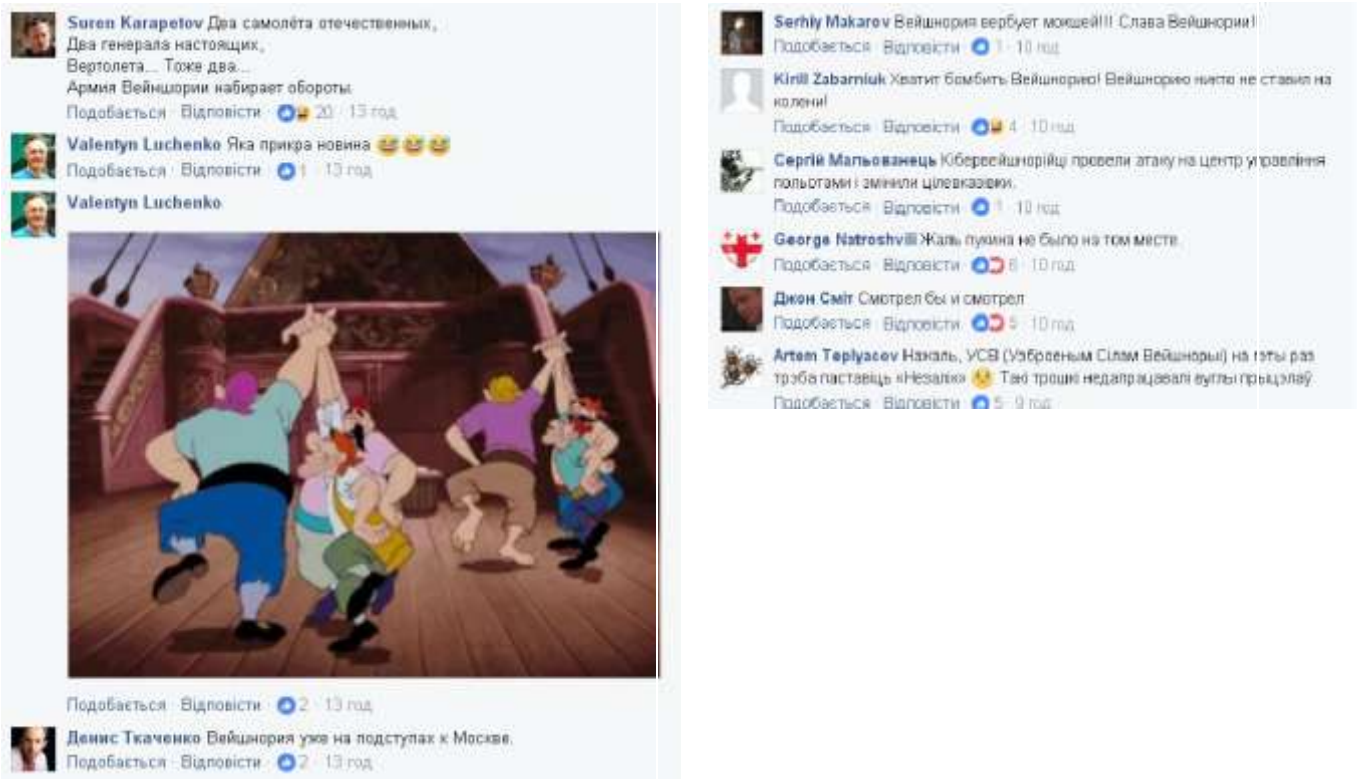

Рис. 2. Обговорення випадкового обстрілу глядачів гелікоптером під Санкт-Петербургом

Джерело:

https://www.facebook.com/ahmenid/posts/841900942644931?comment_tracking=%7B%22tn%22%3A%22O%22%7D

Інтернаціональне (тут показовим може вважатися фрагмент обговорення, де коментарі написані білоруською, українською, російською мовами, причому один з російськомовних коментаторів має грузинське прізвище та аватар – див. рис. 3) вболівання за вигадану країну супроводжувалося активним

коментуванням у патетичному ключі: «*…а нечего топтать грязными берцами свободолюбивую землю Вейшнории!*» або «*Вейшнория сражается!!! Слава защитникам свободолюбивой Вейшнории!!!*»; «*Хто прыйдзе захопам, той знайдзе згубу!*»; «*Все більше подобається Вейшнорія! Її агенти не дають спокійно спати ворогам!*»; «*Дарма вони з вейшнорцями зв'язалися, ой дарма*» [60].

Свою кількість захвату отримала «*якісна підготовка українськими інструкторами диверсантів дружньої Вейшнорії*». Доволі показовим видається блок коментарів, автори яких явно екстраполюють на російські невдачі їхні ж методи гібридної війни проти України: *«Вважаю, що цим навчанням не хватає реалізму. Треба в Вейшногорію направити гумконвой, військової техніки, "ополченців". А на всі претензії з боку кацапії робити вигляд, шо то не ми, то самооборона Вейшногорії закупилася в магазинах*». У цьому ж ключі варто розглядати коментарі, що демонструють відсутність співчуття постраждалим у згаданих інцидентах (у відповідь на зауваження в обговоренні про наявність поранених): «*Среди русских журналистов же люди не пострадали*» або ж з приводу біографії одного з постраждалих військових: «*Крьім оказьівается* [12] *брал… Ну, тогда ответка прилетела*».

Загалом, які б завдання не ставили генштаби, в інтерактивному просторі вигадана ними ж війна була програна з розгромним рахунком – про перемогу «Вейшнорії» повідомили в десятках дописів з детальними даними про «втрати агресора»: «Так маленькая #Вейшнория победила». Не менш важливим результатом є висновок про те, що *«…если половина страны на этих учениях болеет за Вейшнорию, а многие хотели бы и гражданство Вейшнории получить, значит, дела Луки плохи. Я тут живу, вижу*».

[68] У наведеній цитаті цікавий також *аграматизм* – використання поєднання українських літер, що дають можливість передати за зовнішньою схожістю російські: «ьі» як «ы». Таким чином, автор коментаря або компенсує відсутність російської «розкладки» на телефоні (комп'ютері), або імітує її відсутність – свого роду лінгвістичний демарш.